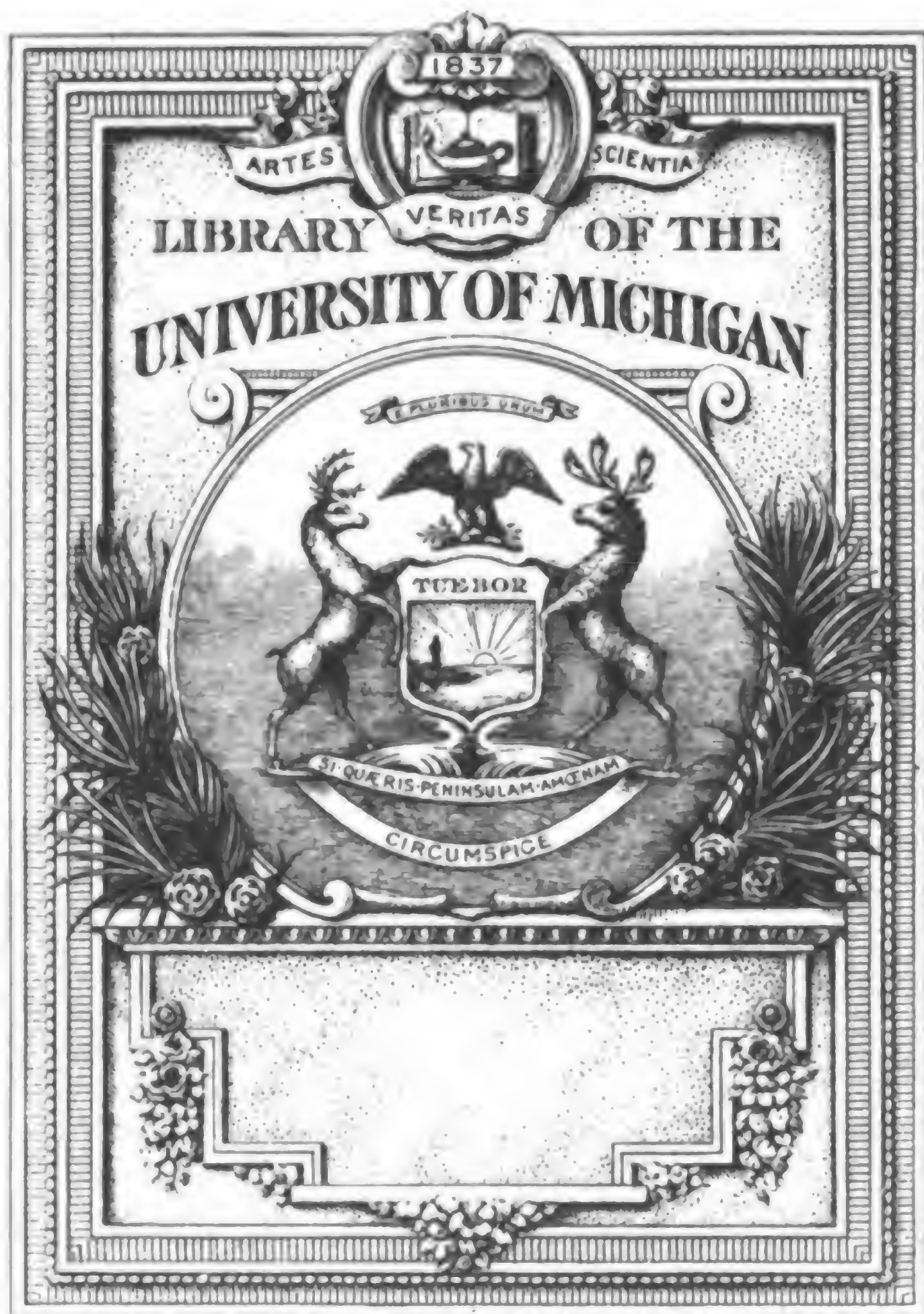

B 391482

DL
1
A-

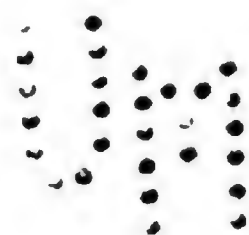
AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1919.

III. RÆKKE.

9. BIND.

KJØBENHAVN.

KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

24

805
A

JAN 2 - 1924

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1919.

III. RÆKKE.

9. BIND. 1. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

Af Oldskrift-Selskabets eller med dets Understøttelse udgivne Skrifter ere følgende i Commission hos den Gyldendalske Boghandel, medens Medlemmer af Selskabet kunne faa dem for $\frac{2}{3}$ af Bogladeprisen, naar de derom henvende sig til Selskabet, Prindsens Palais, Kbhvn. B, (hvor Formatet ikke angives, er dette 8vo):

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1866—1917.

Hvert Bind 4 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60, 20 Bind;

1861—63, 3 Bind; hvert Bind 4 Kr. 1864—65, Register til Aarg.

1836—63, 1 Bind, 2 Kr.

Antiquarisk Tidsskrift. 1—7. B. 1843—63. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquités Americaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 4. 8 Kr.

Antiquités de l'Orient, par C. C. Rafn. 1ère livraison. 1856. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II.

1850—52. 4. 30 Kr.

Atlas for nordisk Oldkyndighed (med 22 Plader). 1857. Fol. 20 Kr.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis.

[1860. Udsolgt]. Ny Udg. ved Finnur Jónsson, 1. 1913. 4 Kr.; 2. 1914.

6 Kr.; 3. 1916. 10 Kr.

Gröndal, B., Clavis poëtica ant. linguae septentr. 1864. 4 Kr.

Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544

og 675, 4to, samt forskellige papirhåndskrifter. 1—3. hæfte. 1892—

96. 12 Kr. (Hæfterne henholdsvis 5 Kr., 4 Kr. og 3 Kr.)

Jonsson, E., Oldnordisk Ordbog. 1863. 8 Kr.

Islendinga sögur. 3. B. Njála, 1ste Bind. 1875. 8 Kr.

— — 4. B. Njála, 2det Bind. 1889. 6 Kr.

Landnámabók I—III (Hauksbók, Sturlubók, Melabók). 1900. 6 Kr.

Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde. 1837. 1 Kr.

Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord. 1836—39,

1840—44, 1845—49, 1850—60, 4 Bind à 4 Kr. 1866—1917, hver

Aargang 1 Kr. Aarlig udkommer et Hefte; 6 Hefter udgjøre et Bind.

Njála. Textudgave. 1875. 3 Kr.

Nordiske Fortidsminder. 1. Bind. 1890—1903. 30 Kr. (6 Hefter à 6 Kr.).

2. Binds 1. Hefte, 1911. 2. Hefte, 1918. 6 Kr.

Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. 1—3. B. 1832—36. 12 Kr.

INDHOLD AF AARGANGEN

1919.

	Side
Kr. Nyrop: Et formentligt Vikingeord	1
Sophus Müller: Bopladsfund fra Bronzealderen	35
K. Friis Johansen: En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværd- borg Mose	106
Sofus Larsen: Danmark og Portugal i det 15. Aarhundrede	236

I Teksten findes indsat følgende Afbildninger:

S. 37, 42, 44—47: Oldsager i Voldtofte-Fundet.

S. 54: Bopladslaget ved Hasmark; 57: Rivesten herfra.

S. 60 flg.: Bopladsen ved Bulbjerg; 63 flg., 67, 69: Oldsager herfra.

S. 72 flg.: Bopladsen ved Abbetved; 76 flg., 80, 84 flg.: Oldsager herfra.

S. 90 flg.: Oldsager fra Bopladsen ved Dyrehavegaard.

S. 108 flg., 111, 116 flg.: Bopladsen ved Sværdborg; 122, 125: geologisk
Snit og Plan; 137—142, 149, 156—162: Preenredskaber herfra; 165—
175, 179—191, 196—199, 203, 206—217: Redskaber af Hjortetak og
Ben; 220 flg.: Redskaber og Smykker af Dyretænder.

Tegningerne efter Oldsager ere udførte af Bodil Müller.

AARSBERETNING FOR 1919.

Det Kgl. Nord. Oldskriftselskabs Møder i 1919.

Maanedsmøde den 28. Januar.

Læge J. P. Rasmussen, Faxe, gav Meddelelse om nye Stenalders Fund og lagttagelser fra Lollands Sydkyst.

Registrator i Rigsarkivet P. B. Grandjean: Om Heraldikens Terminologi.

Museumsinspektør Magister O. Andrup: Nogle Kunstværker fra den udvalgte Prinds Christians Hof.

Maanedsmøde den 18. Februar.

Professor Dr. A. W. Brögger holdt Foredrag: Om udgravningen av Farmandshaugen ved Tönsberg i Vestfold.

Professor Dr. Chr. Blinkenberg forelagde Figurer og Seglstene med Figurfrestillinger fra det forhistoriske Grækenland (den mykenske Tid).

Maanedsmøde den 18. Marts.

Prof. v. farmaceut. Lærestalt Bille Gram gav Meddelelse om mikroskopisk Undersøgelse af archæologisk Materiale.

Architekt C. M. Smidt gjorde Rede for Undersøgelsen i 1918 af Sortebrødre Kloster og Kirke i Ribe.

Møde i Roskilde og ved Ledreborg den 29. Juni.

I Roskilde gaves følgende Meddelelser. Vor Frue Kirke: Museumsdirektør Dr. Mackeprang. Domkirken: Kgl. Bygningsinspektør Martin Borch; de kongelige Gravmæler: Museumsdirektør Dr. Francis Beckett.

Ved Ledreborg: Arkitekturhistoriker Cand. polit. Fr. Schiøtt; Haveanlægene: Kunsthistoriker Th. Oppermann.

Jættestuen ved Øm: Museumsdirektør Dr. Sophus Müller.

Maanedsmøde den 4. November.

Til Sekretær for Udgivelsen af Oldskrifterne valgtes Prof. v. Universitetet Dr. Finnur Jónsson.

Oldsagafdelingens Valg af Museumsdirektør Dr. Francis Beckett til Medlem af Afdelingen godkjendtes af Selskabet.

Museumsdirektør Dr. Francis Beckett foretog: Guldsmedarbejder i Danmark fra Valdemarernes Tid.

Underinspektør, ved Nationalmuseet Cand. mag. Joh. Brøndsted gav Meddelelse om: Fremmed Kunst i danske Vikingetidsfund.

Maanedsmøde den 9. December.

Til Selskabets Revisorer for Aaret 1920 gjenvalgte Greve T. Ahlefeldt-Laurvig og Statsbanedirektør T. A. Raben.

Oldskriftafdelingens Valg af Undervisningsinspektør Dr. phil. Henrik Bertelsen til Medlem af Afdelingen godkjendtes af Selskabet.

Prof. Dr. phil. E. Wrangel foredrog: Till drakmotivets historia.

Museumsinspektør Cand. mag. Hans Kjær foreviste nogle nyfundne symbolske Fremstillinger.

Udsigt over Selskabets Regnskab for 1919.

INDTÆGTER.		Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1918.....	12613.	14	
Understøttelse fra Statskassen til Udgivelse af Skrifter.....	1000.	•	
Medlemsbidrag.....	2721.	51	
Renter af Selskabets faste Fond:			
Panteobligationer	2560.	•	
Kreditforenings Obligationer	4941.	•	
Obligation udtrukken.....	2000.	•	
Renter af Konto Kurant Konto	482.	32	
Ved Salg af Selskabets Skrifter m. m.	1225.	36	
Overført fra faste Fond til Obligationsskjøb.....	426.	56	
	27969.	89	

UDGIFTER.		Kr.	Ø.
A. Almindelige Driftsudgifter: Sekretærerne 1200 Kr.; Besørgelse af de løbende Forretninger 200 Kr.; Assurance 75 Kr.; Trykning og Møders Afholdelse 489 Kr. 30 Øre; Honorarer for Foredrag 400 Kr.; Porto, Kontorhold og Mødesal 895 Kr. 44 Ø.; Bud 500 Kr.	3759.	74	
B. Aarbøger for 1919, delvis for 1918 og 1920: Forfatter-Honorarer 1475 Kr.; Afbildninger 1559 Kr. 03 Øre; Trykning og Papir 4611 Kr. 40 Øre; Heftning samt Bogbinderarbejder 1146 Kr. 80 Øre	8792.	23	
C. Kongespeilet, ordinært 1000 Kr., forskudsvis 1908 Kr. 48 Ø.	2908.	48	
D. Kjøbt til Faste Fond 3000 4½ % Ny jyske Kreditf. Oblg.	2426.	56	
	17887.	01	
Kassebeholdning til 1920	10082.	88	
(Heraf henlagt til Nord. Fortidsminder, II, 3 Kr. 3676. 92).			
	27969.	89	

FASTE FOND:

Kr. Ø.

3 ¹ / ₂ % Ny jyske Kjøbstadkreditforenings Obligationer 76200 Kr.;	
4 ¹ / ₂ % Ny jyske Kreditforenings Obligationer 3000 Kr.;	
4 % Ny jyske Kreditforen. Obl. 35100 Kr.; Obligationer i	
Kreditforeningen af Grundelere i Østifterne 4000 Kr.; Ob-	
ligationer i Kreditforeningen for København og Omegn	
2000 Kr.; Obligationer i Kreditkassen for Østifterne 1000 Kr.;	
Obligationer i Kreditforeningen af jyske Landeiendomme	
13000 Kr.	134300. •
Panteobligationer i faste Landeiendomme	64000. •
Sparekassebog i Sparekassen for København og Omegn	1133. 74
	<u>199433. 74</u>

København, den 2. Marts 1920.

P. O. A. Andersen,
Selskabets Kasserer.

Revideret og fundet overensstemmende med Bilagene.

Th. Raben.

T. Ahlefeldt-Laurvigen.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

ET FORMENTLIGT VIKINGEORD.

AF

KR. NYROP.

Enhver, der giver sig til at undersøge dansk Sømandssprog, vil strax blive slaaet af dette Sprogs stærkt forskelligartede og internationalt prægede Karakter. Det har øst af alle Kilder og indtager derved en Særstilling mellem Klasesprogene. Medens for Ex. Militærsproget hos os for en meget væsentlig Del er fransk, Sportssproget engelsk, Haandværkersproget tysk og Musiksproget italiensk ligesom Banksproget, mangler Sømandssproget et saadant Enhedspræg. Det har til alle Tider og ad meget forskellige Veje direkte og indirekte laant Ord fra snart sagt Alverdens Sprog, for saa vidt Sprogene tales af Nationer, der færdes paa Havet.

Et Par Exempler vil oplyse dette Forhold: *Anker* og *Bøje* stammer fra Latin; *Bark*, *Fregat*, *Galease*, *Talje* fra Italiensk; *Korvet*, *Konvoj*, *Bras*, *Kaj*, *Brise* fra Fransk; *Flo-tille*, *Aviso*(damper), *Embargo*, *Trense* fra Spansk; *Brig*, *Kutter*, *Yacht*, *Paketbaad*, *Dok* fra Engelsk; *Pram*, *Smakke*, *Køje*, *Mers* fra Hollandsk eller Nedertysk; *kalfatre* fra Arabisk; *Passiar* fra Malajisk¹; *Kano* fra Amerikansk; *Kajak* fra Grønlandsk.

¹ Ordet tilhører nu det fælles Rigssprog og har ganske mistet sin oprindelige maritime Betydning. I det 18de Aarhundrede betegnede det, som paavist af E. Ljunggren (Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser III, 1906), et Krigsraad, der afholdtes ombord paa Admiral-

Selv om en nøjagtig Statistik engang skulde godtgøre, at Hovedparten af de danske Søord i Virkeligheden er af hjemlig Oprindelse, vil dette dog intet ændre i det almindelige Indtryk, man ganske umiddelbart faar af vort Sømandssprog; som de anførte Exempler viser, behøver man ikke at søge Fremmedordene mellem sjældne tekniske Benævnelser, som kun Fagmanden er fortrolig med; de anvendes tværtimod almindelig om Ting og Forhold, som kendes af alle, og de er derfor vandret over i det fælles Rigssprog.

Sømandssproget gemmer Minder om Skibenes Fart over Havene og deres Ophold i fremmede Havne, om Handel og Krig. Det kan derfor i mange Tilfælde kaste et skarpt Strejflys over kulturelle Forbindelser mellem Landene.

Søordene vandrer fra Land til Land. Undertiden er deres Veje lette at efterspore, undertiden er de indviklede og vildsomme. De laanes fra Sprog til Sprog, snart uden at undergaa nogen nævneværdig Forandring, snart omformes og forvanskes de paa mange Maader og bereder Sprogforskeren store Vanskeligheder. Vort *Chalup* gengiver meget nøjagtigt det franske *chaloupe*, men dette Ord stammer direkte eller indirekte fra hollandsk *sloep* (vort *Slup*).

I andre Tilfælde lader Ordets Gaade sig ikke løse saa let. Et udmærket Exempel herpaa afgiver det formentlige Vikingeord, hvis Oprindelse og Udvikling her skal undersøges. Dets moderne danske Form er *Matros*; dets Historie er lang og vanskelig, og, for den ældste Perodes Vedkommende, meget omstridt. Vi kan med nogenlunde Sikkerhed følge Ordet omtrent 600 Aar tilbage i Tiden. I Midten af det 14de Aarhundrede optræder det i den franske Litteratur under Formerne *matelot* og *matenot*. Men vil man prøve paa at naa endnu længere tilbage, glipper den faste Bund under Fødderne, og man henvises til udelukkende at ar-

skibet. Det er laant fra hollandsk *pitsjaar*, et Ord, som Ostindiefarerne havde bragt med hjem, og som stammer fra malajisk *bitsjara*, Raadsforsamling. Smlg. *Danske Studier*, 1904, S. 128 og 1908, S. 192.

bejde med Hypoteser. Disses Antal er, som den følgende Fremstilling vil vise, ret stort. En af dem gaar ud paa, at Ordet er af nordisk Herkomst, at det oprindelig er et Vikingeord, der bragtes til Frankrig af Normannerne maaske allerede i det 9ende Aarhundrede. Denne Hypotese er blevet fremsat og forsvaret særlig af norske Forskere, og de har underbygget den baade med sproglige og kulturhistoriske Grunde. Dens Holdbarhed vil blive prøvet paa de følgende Sider, der i øvrigt ikke indskrænker sig til Ordets ældste Historie, men ogsaa behandler den nyere Periode.

Formen *Matros* er særegen for de skandinaviske Sprog; den findes paa Dansk, Norsk og Svensk; desuden — med Trykket paa første Stavelse — i nyislandsk Talesprog¹. Paa Tysk siges *Matrose*. Paa Russisk *matros*, med aaben Udtale af *o* (som i *Trods*, Hærens *Tros*).

Ordet hører ikke oprindelig hjemme i noget af de anførte Sprog. Det er et Laaneord af forholdsvis moderne Datum. Yngst synes det at være i Sverige. Det ældste Exempel forekommer i en Slags Hof- og Statskalender, der blev udgivet af A. J. von Henel i 1730 under Titlen »Det Anno MDCCXXIX florerande Swerije«. Her tales der S. 118 om *Matroser-Compagnierne*. Det er interessant at lægge Mærke til, at i en latinsk-svensk Ordbog, der udkom i Hamburg 1700 oversættes *nauta* med *båssman*, *skepsfolck* og *classiarius* med *bååtsman*². Det er altsaa klart, at Ordet *Matros* først noget op i det 18de Aarhundrede er blevet kendt i Sverige, og det er sandsynligt, at det er kommet til Sverige fra Danmark.

I Danmark er *Matros* endnu i Slutningen af det 17de Aarhundrede et lidet brugt Ord. Det synes ikke at forekomme i Christian V's Danske Lov, der vistnok altid bruger

¹ I det litterære Skriftsprog hedder en *Matros háseti*.

² Disse Oplysninger er hentet fra de haandskrevne Samlinger til det svenske Akademis store Ordbog, der opbevares i Lund; de er mig velvillig meddelte af Professorerne Gustaf Cederskiöld og Axel Kock.

Baadsmand. De hidtil ældste kendte Exempler paa Ordet er fra 1678 i en Text, som Kalkar¹ citerer, og fra 1679 i Gerners »Ortographia Danica« (*Matroser, Baads-, Skibs-Folck*). Holberg bruger afvexlende *Matroser, Baadsmænd, Baads-folket*².

Til Danmark er Ordet sandsynligvis kommet fra Tyskland; de ældste tyske Exempler forekommer i nogle Skrifter vedrørende Militær og Søvæsen fra 1616 og 1617³.

Ordet er kommet til Tyskland fra Holland, hvor det har Formen *matroos*. Man ved, at Hollandsk har afgivet mange Ord vedrørende Søvæsen til forskellige europæiske Sprog; for Dansks Vedkommende kan til de tidligere anførte Exempler føjes *Skøjte* og *Slup*. Ordet *matroos* vandrede fra Holland ikke blot til Tyskland og Skandinavien, men ogsaa til Rusland⁴, hvortil det bragtes omkring 1708 af Peter den Store. Tidligere brugte man Benævnelserne *Pomorjane*, Kystfolk, eller *Morskije ljudi*, Søfolk⁵.

Hvad nu det nederlandske Ord angaar, er ogsaa dette et Laaneord. *Matroos* er rimeligvis i den sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede indkommet fra Frankrig. Som bekendt er franske Laaneord blevet optaget i saa godt som alle europæiske Sprog. Allerede i Middelalderen var det franske Sprogs Anseelse overordentlig stor, og det anvendtes meget udenfor Landets Grænser. Paa Renaissancetiden blev den franske Indflydelse endnu stærkere, og de franske Laaneords Antal voxede stadig.

Flamlænderen Melléma skriver i Indledningen til »Dictionnaire flamand-français«, der udkom 1591: »*La tresnoble et tresparfaite langue Françoise . . . regne et s'use pour la*

¹ Ordbog til det ældre danske Sprog, V, 705.

² Disse Oplysninger er mig velvilligst meddelte af Prof. Verner Dahlerup.

³ Fr. Kluge, *Deutsches etymologisches Wörterbuch*. Siebente Auflage. Strassburg 1910.

⁴ Derimod ikke til England, hvor man siger *sailor*.

⁵ Jeg skylder Hr. Kontorchef Kirkerup Tak for denne Oplysning.

plus commune, la plus facile, voire la plus accomplie de toutes autres en la chrestienté . . . si nous en voulons juger sans passion, il nous faudra confesser que tous les Flamengs, avec leurs seize provinces nommées le Pays bas, s'en servent quasi comme les Valons et François mesmes, és marches, és foires, és cours, les paysans en assez grand nombre, les citoyens et les marchands pour la plus part, les gentils-hommes: brief les parlements et secretairies, le clergé avec les estudiens».

Selv om der i denne Udtalelse findes stærke Overdri-
velser — det er saaledes ganske utænkeligt, at hollandske
Bønder paa Renaissancetiden skulde have haft nærmere
Kendskab til Fransk — er det paa den anden Side en Kends-
gerning, at Fransk paa den Tid var meget udbredt i Neder-
landene, og det er forlængst konstateret, at Resultatet heraf
var Optagelsen af et meget stort Antal franske Laaneord
i Nederlandsk¹.

Hvad nu *matroos* angaar, er det utvivlsomt laant fra
fransk *matelot* eller rigtigere fra Flertalsformen *matelots*. De
lydlige Uoverensstemmelser mellem de to Ord, der maaske
ved første Øjekast vil forekomme mange betænkelig store,
gør dog absolut ingen Vanskeligheder, hvad forhaabentlig
følgende Udredning vil godtgøre.

Fr. *matelots* udtaltes i vulgært Sprog uden »e féminin«
allerede paa Renaissancetiden², altsaa *mat'lots*. Konsonant-
gruppen *tl*, der ikke synes meget brugt hverken i romansk
eller germansk Lydsystem, ændres til *tr* (Tungespids-*r*).
Udviklingen fra *mat'lots* til *matroos* kan sammenlignes med
Udviklingen fra oldfransk *apostle* (a p o s t o l u s), *chapitle* (ca-
p i t u l u s) til *apôtre*, *chapitre*³. Hvad endelig det nederlandske

¹ Se herom Salverda de Grave, *De Franse Woorden in het Neder-
lands* (Amsterdam, 1906) og samme Forfatters *L'influence de la langue
française en Hollande d'après les mots empruntés* (Paris 1913).

² og endnu tidligere; se nærmere min *Grammaire historique de la
langue française*, I^o, § 292 Rem.

³ Se nærmere herom sammesteds I^o, § 341,8.

Ords Endelse angaar, gør den heller ingen Vanskeligheder, naar man blot tager den franske Flertalsform som Udgangspunkt. Det er bekendt, at Flertalsmærket *s*, der nu er saa godt som fuldstændig forstummet, udtaltes i flere Tilfælde endnu i det 16de Aarhundrede, endvidere, at den betonedede Vokal i mange Flertalsformer var lang¹. Vi maa gaa ud fra, at den skrevne Form *matelots* udtaltes omtrent [mat-lo:s]. Den nederlandske Form gengiver saaledes meget nøjagtigt den ældre franske, idet man maa erindre, at nederlandsk *oo* udtales som ét langt *o*.

Tilbage staar endnu at forklare, hvorfor det nederlandske Ord gengiver den franske Flertalsform, og ikke Entalsformen. Vi staar i Virkeligheden her overfor et Fænomen, der er overordentlig almindeligt ved Laaneord baade i ældre og nyere Tid. For vort eget Sprogs Vedkommende skal jeg minde om *et Slips* (eng. *slips*), *en Kiks* (eng. *cakes*), og fra vore Dages Vulgærsprog kan anføres *en Dollars*, *en Tons*, *en Francs*, *en Films*; jeg har endog for nylig i en Bog truffet Formen *Pesetas'en*, og mange Aviser har knæsat *en Tanks*. I Fransk har man optaget flere italienske Flertalsformer paa *i* og gjort dem til Ental: *un concetti*, *un lazzi*, *du macaroni*². Flertalsformernes Generalisering, der ikke er indskrænket til Fremmedord, men ogsaa finder Sted ved Arveord, skyldes meget almindeligt den Omstændighed, at Flertalsformen anvendes hyppigere end Entalsformen; saaledes har Forholdet sikkert ogsaa været ved *matelot*, der oprindelig betegnede den ene af et Par Kammerater (se længere frem).

For Fuldstændighedens Skyld tilføjer jeg, at Salverda de Grave har en noget afvigende Forklaring af Udviklingen fra *matelots* til *matroos*, hvad den sidste Stavelse angaar³. Han gaar nemlig ud fra, at Flertalsmærket *s* i Slutningen af det 16de Aarhundrede var fuldstændig stumt i Fransk;

¹ Anf. Sted, II, § 367.

² Anf. St., II, § 354, Rem.

³ *De franse Woorden in het Nederlands*. S. 321.

og i den Anledning opstiller han en noget ejendommelig Forklaring. Han skriver¹: »Da Ordet paa Hollandsk har faaet Flertalsform, er det rimeligvis blevet kendt ad litterær Vej; paa Mandskabslisterne stod Ordet øverst i Flertal og vort *matroos* er et Slags Kompromis mellem den skrevne Form og det udtalte Ord«.

Da denne Forklaring forekom mig uklar, henvendte jeg mig til Forfatteren, der beredvilligst i et Brev, dateret Groningen 1ste Februar 1918, nærmere præciserede sin Opfattelse. Han skriver: »Hvad jeg har sagt i min franske Bog er i Virkeligheden lidet klart. Vanskeligheden ligger deri, at *matroos* synes at være blevet laant af os paa en Tid, da det franske Flertalsmærke var forstummet. Saaledes forholder det sig ogsaa med *abrikoos*. Man har derfor to Udveje at vælge imellem; enten maa man antage, at *s* i *matroos* og *abrikoos* intet har med det franske Flertalsmærke at gøre, eller ogsaa antage, at Ordene er blevet optagne gennem det skrevne Sprog. Man kunde for Exempel have set *abricots* skrevet paa Kasser, i hvilke de blev importerede og *matelots* paa Skibspapirer. I dette Tilfælde maa man forbavses over, at man ikke ogsaa har udtalt *t*, og det er derfor, at jeg har skrevet, at *matroos* synes at være et Kompromis mellem den skrevne Form og det talte Ord«.

Min udmærkede Kollegas Teori synes mig uholdbar. Den er i øvrigt ganske overflødig, da den Vanskelighed, som har fremkaldt den, i Virkeligheden ikke eksisterer. Det franske Flertalsmærke *s* udtaltes ret almindelig foran Pause endnu i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Jeg har i min franske Sproghistorie² anført forskellige ældre Grammati-

¹ *L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés.* S. 69.

² *Grammaire historique de la langue française*, I, § 465. Det er ejendommeligt, at Salverda de Grave netop paaberaaber sig denne Paragraf som Støtte for sin Teori om, at det udlydende *s* var helt forstummet i det 16de Aarhundrede. Han synes at have oversat de af mig anførte Texter.

keres Udsagn, der bekræfter, at *s* endnu udtaltes foran Pause paa det anførte Tidspunkt; og det er let at forøge Bevismaterialet¹.

Fra *Matros* er vi saaledes naaet tilbage til det endnu i vore Dage brugelige franske Ord *matelot*; det gælder nu om at klarlægge dette Ords ældre Historie. Det er imidlertid ikke meget, som her kan oplyses med fuld Sikkerhed.

Ordet kan kun følges tilbage til den sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede. »*Dictionnaire général*« anfører følgende Exempel fra »*Histoire des trois Maries*« af Jehan de Venette:

*Ly mathelot les voiles tendent;
Les autres [les] avirons prennent*².

I »*Romania*« (XXIV, 623) omtales det, at G. Huet har fundet et Exempel paa *matelot* fra 1336, og at han har meddelt dette Exempel til F. A. Stoett. Der foreligger her en Fejl. Det Exempel, som det drejer sig om, er det lige anførte af Jehan de Venette, og G. Huet oplyser, at Manuskriptet, hvori det findes, sandsynligvis er skrevet mellem 1352 og 1357. Disse Tal gengives nøjagtigt af F. A. Stoett, og det er en Gaade, hvorfra Romanias Redaktion har faaet Aarstallet 1336.

I sin Marineordbog anfører Jal³ et Exempel paa *matelot*, der findes i den gamle Søren fra Oléron. Exemplet lyder: »*Si un de ses compagnons se blesse par le besoin d'aide ils sont tenus à le faire guérir, et de l'amender au dire d'un des compagnons, ou de son matelot et au dire de son maître et de ceux de sa table*«.

Uheldigvis ved vi intet sikkert om, fra hvilken Tid dette Exempel er. Jal tilføjer i en Parentes efter Citatet, at det

¹ Jeg henviser særlig til Thurot, *De la prononciation française* II, 36.

² Dette Exempel anføres ogsaa af Littré, der fejlagtig henfører det til det 13de Aarhundrede. Jehan de Venette levede endnu 1360.

³ *Glossaire nautique*. Paris, 1848.

er fra det 13de—14de Aarhundrede, men denne Oplysning betyder intet. Det er givet, at den anførte Søret existerede i det 14de og rimeligvis allerede i det 13de Aarhundrede, men Manuskripterne synes at være adskilligt yngre, og det mærkelige er, at Ordet *matelot* kun forekommer i et eneste af dem, nemlig det, som Jal citerer, i øvrigt uden nærmere Angivelser. Man faar det bestemte Indtryk, at Ordene *ou de son matelot* er en senere Tilføjelse, der muligvis stammer fra det 15de eller 16de Aarhundrede; af samme Mening er sikkert Antoine Thomas, da han ikke anfører Jal's Citat i sin »*Dictionnaire général*«. Vi kommer senere tilbage til den omtalte Søret.

Ved Siden af *matelot* havde man ogsaa *matenot*. I A. Greban's Passionsspil¹ staar der:

Sus! matelot, la voile dresse. (V. 6830).

Men i Manuskriptet B (fra 1507) læses her og andre Steder *mathenot* for *matelot*.

Hvad Forholdet mellem *matelot* og *matenot* angaar, synes den sidste Form at maatte betragtes som den oprindelige. Det intervokale *n* er blevet til *l*; smlg. *gonfanon* > *gonfalon*².

Endelig skal jeg gøre opmærksom paa, at Godefroy³ anfører Formen *mattrelot* fra det 15de Aarhundrede. Den findes i et uudgivet nordfransk Glossar, om hvilket nærmere Oplysninger mangler; det er derfor umuligt at vide noget om, hvilken Betydning der kan tillægges denne Form.

Efterat vi nu har gennemgaaet Ordets ældste Former, skal vi undersøge dets Betydning, der er ret forskellig fra den moderne. Nu betegner det en Sømand af underordnet Rang, der hjælper til ved Skibets Manøvrering; denne er

¹ *Le Mystère de la Passion* d'Arnould Greban, p. p. G. Paris et G. Raynaud. Paris, 1878.

² Se den før anførte *Grammaire historique*, I^o, § 328.

³ *Dictionnaire de l'ancienne Langue Française*. Tome X. Paris, 1902.

dog en senere Udvikling af den oprindelige, der utvivlsomt har været Kammerat ombord paa et Skib, Sluf, Køjefælle og lign. Matroserne hørte sammen to og to. Et lignende Forhold har man — *mutatis mutandis* — i Landhæren, hvor Soldaterne deles i Roder¹; man kunde derfor ogsaa gengive den oprindelige Betydning af *matenot* ved Rode eller Rodekammerat. De følgende Oplysninger vil afgive fuldgyldige Beviser for Ordets gamle Betydning.

Det fremgaar af det lige anførte Sted i Sørensen fra Oléron, at *matelot* dér maa have Betydningen Kammerat og ganske specielt maa betegne den tilordnede Kammerat. En Matros er gaaet i Land og er blevet saaret, uden at nogen er kommet ham til Hjælp; saa er Besætningen forpligtet til at sørge for hans Helbredelse og maa betale en Bøde efter Skøn af en af hans Kammerater eller af hans *matelot*.

I en Text fra den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, som er fremdraget af Jal² læses følgende: »*L'usage et coutume de la mer est de composer l'équipage deux à deux, comme aux compagnies des gens de guerre les soldats camarades, lesquels marchent en mesme rang, et c'est ce qu'on dit faire le Matelotage (aujourd'hui Amatelotage); les deux adjoints se nomment l'un l'autre mon Matelot, s'aiment et s'assistent mutuellement, et dans le navire ils font en mesme temps les mesmes manœuvres se secourant en tout comme frères*«.

Det fremgaar heraf med al fornøden Tydelighed, at de menige Søfolk ombord paa et Skib var inddelt i Hold paa to Mand, og at et saadant Par Kammerater arbejdede sammen og hjalp hinanden baade i og udenfor Tjenesten; deres indbyrdes Tiltaleord var *matelot*. En ganske tilsvarende Forklaring af dette Ord gives ved Aarhundredets Midte af Fournier³. Han siger: »*Matelot, celui que le capitaine assigne*

¹ Rode kaldes de i den sluttede Orden tæt bag hinanden staaende Folk.

² Se hans tidligere anførte Ordbog under Ordet »matelot«.

³ *Invention des mots dont on use en mer* (1643).

à un chacun pour l'assister en toutes ses nécessités vif et mort. Ainsi avons nous accoustumé de dire: Un tel est mon Matelot.

Betydningen »Kammerat« angives endnu af Furetière, hvis Ordbog udkom første Gang 1690¹. Her læses: »*Matelot se dit aussi de celui qu'un capitaine joint et assigne à un autre, pour l'assister en toutes les nécessités vif ou mort.*» Man ser, at Furetière her omtrent ordret gengiver Fourniers Forklaring. I øvrigt maa det bemærkes, at han i sin Artikel *matelot* anfører »Kammerat« som den sidste Betydning, hvorimod Betydningen »Sømand« anføres først. Man tør maaske heraf drage den Slutning, at i den almindelige Sprogbrug paa den Tid, udenfor Sømandskrese, var *matelot* nærmest at betragte som enstydig med *marin*. I det moderne Sprog har *matelot* fuldstændig opgivet Betydningen »Kammerat«. Kun i to specielle Forbindelser er der endnu Spor af den. Man siger *matelot d'avant*, hvorved man betegner den forreste »Sekundant«, et Skibs Formand i en Linje, og *matelot d'arrière*, den agterste »Sekundant«, et Skibs Bagmand i en Linje. Altsaa ved Skibenes Opsejling under Kamp eller ved en Flaaderevy bruges det gamle Rodesystem, og Skibene faar ligesom tidligere Sømændene deres Kammerat eller *matelot*.

Af Afledninger kan omtales *mateloter*, der nu har Formen *amateloter* (se Littré), et vistnok ganske forældet Ord, der kun fører et Skinliv i Ordbøger. Desuden maa nævnes *matelotage*, der af E. Binet (1622) forklares paa følgende Maade: *Faire le matelotage: c'est mettre les gens deux à deux, comme en terre on fait les camarades, afin de s'entr'aider et soulager comme frères les uns les autres; on partage ainsi tout le navire, afin que pendant qu'une partie dort, l'autre face la sentinelle et travaille comme il faut*². Denne Betydning er nu ganske forældet; i moderne Fransk betyder Ordet Matrosarbejde eller Hyrepenge (se Littré).

¹ Jeg citerer den ny Udgave fra 1725.

² Citeret efter Godefroy, anf. Sted.

Vi har nu fulgt vort Ord saa langt tilbage i de overleverede Texter, som det lader sig gøre med fuld Sikkerhed, og vi har fastslaaet dets ældste Form og dets oprindelige Betydning. Spørgsmaalet bliver nu, om vi ikke kan naa videre. Kan vi ikke komme bagom det middelfranske *matenot*? Mange har forsøgt det, og mange højst forskelligartede Forklaringer er fremsat, men endnu staar Mening skarpt mod Mening. Kun én Ting er alle enige om, at *matenot* ikke er noget oprindelig fransk Ord, men hermed hører ogsaa Enigheden op. Lige siden Renaissancetiden har Ordet fristet Etymologerne, og jeg skal i det følgende give en kortfattet Udsigt over de mærkeligste af deres Forsøg paa at forklare det gaadefulde Ord. Flere af de anførte Forklaringer er yderst fantastiske og medtages kun for Kuriositetens Skyld; de er typiske Exempler paa, hvorledes man gik til Værks før Grundlæggelsen af den sammenlignende Sprogvidenskab, naar man vilde forklare et Ords Oprindelse. Det maa desuden erindres, at de ældre Etymologer ikke kendte Sideformen *matenot*, flere af dem heller ikke Ordets oprindelige Betydning (Fælle), hvilket ogsaa bidrog til, at de let kom paa Afveje.

Nicot, hvis Ordbog udkom første Gang 1564, afleder *matelot* af Ordet *mast*, nu *mât*. Han antager saaledes vilkaarligt, at den ældste Form er *mastelot*, og at Ordet oprindelig betegner den Sømand, »*qui servoit auprès du mast*«. Denne Afledning godkendes af Ménage, der anfører den i sin store etymologiske Ordbog (1650) uden dog at nævne Nicot's Navn. Den er ogsaa, mærkelig nok, blevet godkendt i det 19de Aarhundrede af Jal¹, der skriver: »*Matelot contraction de mastelot, fait de mast; proprement: homme du mât, homme qui a l'habitude de courir le gréement des mâts et d'y faire tout ce que le service des voiles a de difficile ou de dangereux*«. Af hvad der er oplyst i det foregaaende er det

¹ Se hans tidligere anførte *Glossaire nautique*.

klart, at *matelot* umuligt kan forklares som en videre Udvikling af *mastelot*. Denne formodede Grundform har aldrig eksisteret¹, ligesaa lidt som Betydningen »Mastearbejder«; *mastelot* maatte have haft Betydningen »lille Mast« (smlg. *angelot*).

En anden endnu mere fantastisk Etymologi er blevet foreslaaet af den navnkundige normanniske Biskop Huet, der mener at *matelot* er en Forvanskning af *μασσαλιώτης*, en Mand fra Marseille, idet han minder om, at Indbyggerne i denne By forstod sig godt paa Søfart (se Ménage's Ordbog).

Furetière, der omtaler baade Nicots og Huets Forklaringsforsøg, tilføjer: »*D'autres le dérivent du flamand maat qui veut dire, camarade, compagnon: qui est le nom que se donnent les gens de mer en Hollande et en Zelande, et qu'ils croient venir des anciens Mattiaques qui ont autrefois habité les Isles de Zelande*«. Forklaringen af *matelot* som afledet af det hollandske *maat* er blevet genoptaget i det 19de Aarhundrede, og vi drøfter den længere fremme.

Saa vidt jeg ved, foreligger der ikke i det 18de Aarhundredes sproglige Litteratur noget nyt Forsøg paa at forklare Oprindelsen til *matelot*. I det 19de Aarhundrede derimod er Ordet gentagne Gange blevet gjort til Genstand for indgaaende og ivrig Drøftelse.

F. Diez² stiller sig afvisende overfor *mât* og nederlandsk *maat* som Stamord. Idet han henviser til Formen *mathe- lot*, der findes hos Littré i et Exempel fra det 13de Aarhundrede³, foreslaar han at henhøre Ordet til *matta* og at forklare det som »*einer der auf der Matte schläft, matta-*

¹ Man kan i det 17de Aarhundrede en sjælden Gang træffe Ordet skrevet *mastelot*. Dette er en sen, udelukkende grafisk Form, der skyldes analogisk Paavirkning fra de mange Ord, hvor man skrev *s* foran en anden Konsonant (meget hyppig *t*) i Overensstemmelse med Etymologien, uden at dette *s* dog udtaltes.

² *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*. Dritte Ausgabe. Vol. II (1870), 372.

³ Som ovenfor (S. 8) omtalt er det i Virkeligheden fra det 14de Aarhundrede.

rius, und vielleicht ist matelot (für materot) gradezu aus mattarius geformt, wozu matelas für materas eine schickliche Vergleichung bietet».

Imod Sædvane er Diez her mindre heldig. Det vækker Betænkeligheder af forskellig Art at opstille matta som Stamord, og med Afledningen mattarius kommer vi ingen Vegne. Diez hjælper sig ved at antage, at *matelot* er en Omformning af et ældre *materot*, men en saadan Form existerer ikke, som vi alt har set, og den vilde heller ikke kunne føres tilbage til det anførte latinske Etymon.

E. Littré¹ siger, at Ordets Oprindelse er tvivlsom. Han afviser med Bestemthed *mât* og matta som Stamord og mener, at Oprindelsen sandsynligvis er at søge i nederlandsk *maat*, Kammerat; han fremhæver dog, at en Afledning som *matelot* er vanskelig at forklare, og at Usikkerheden forøges ved, at det enkelte Stamord ikke forekommer i nogen fransk Text. Littré har med vaagen kritisk Sans peget paa de store Vanskeligheder ved hans egen Forklaring. I Virkeligheden maa ogsaa det hollandske *maat* afvises. Var dette Stamordet, maatte *matelot* kunne opløses i *mat* + *-elot* (smlg. *angelot*, *bourselot*, *rousselot*, af *ange*, *bourse*, *rous*, nu *roux*). Men dels existerer der intet fransk Stamord *mat*, dels passer det forholdsvis sjældne Suffix *-elot* kun daarligt, hvad Betydningen angaar. Ordet er sikkert laant som Helhed fra et fremmed Sprog, og da den ældste Form sandsynligvis er *matenot*, gælder det om at finde et fremmed Stamord, der kan være Udgangspunktet for denne Form.

S. Bugge, der i 1874 offentliggjorde en Række yderst interessante Forklaringer af franske Ord, optog ogsaa *matelot*² til Undersøgelse. Han fandt Littré's Forklaringsforsøg ufyldstgørende og tilføjede: »*Matelot* kommer maaske af Oldnorsk *mötunautr*, *matunautr*, Bordfælle (= mht. *mazgenôze*), der er enstydig med holl. *maat* og som oftest an-

¹ *Dictionnaire de la Langue Française*. Vol. III, s. v.

² *Romania* III, 155.

vendes om Besætningen paa et Skib. Skibsmandskabet var inddelt i flere *mōtuneyti*, Bordlag eller Spiselag (*compagnies de table*). Efter min Overbevisning maa man antage Tilstedeværelsen af en tidligere Form *matenot*. Hvad Overgangen fra *n* til *l* angaar, kan man sammenligne *gonfalon*, *orphelin*. I *matelot* maa Overgangen til *l* skyldes Paavirkning fra *m*, ligesom i it. *melica* (lat. *armeniaca*), *temolo* (lat. *thyminus*)«.

Denne Artikel bragte Undersøgelserne ind i et helt nyt Spor. Den var, som alt hvad S. Bugge har skrevet, genial og dristig. Med rigtig Intuition formoder han, at der bagved *matelot* ligger en Form *matenot*; og denne Formodning bekræftedes paa den mest virkningsfulde Maade samtidig med Artiklens Fremkomst, idet Gaston Paris tilføjede i en Note: »Paa samme Tid som Trykkeriet sender mig Korrekturafttryk af denne Artikel, finder jeg Formen *mathenot* anvendt regelmæssigt for *matelot* i et af Manuskripterne til Arnould Grebans Passionsmysterie, som jeg udgiver sammen med G. Raynaud«. Overgangen fra *n* til *l* gjorde altsaa ingen Vanskelighed, og Bugges Etymologi virkede saa overbevisende, at Problemet i Almindelighed ansaas for løst; det var tilmed løst paa en Maade, der tiltalte Fantasien og syntes i nøje Overensstemmelse med de foreliggende historiske og sproglige Kendsgerninger. Den franske Betegnelse for en Sømand var af nordisk Oprindelse, og den gik i Virkeligheden tilbage til et Ord, hvormed Normanerne havde betegnet sig selv. Ordet havde saaledes en anseelig Ælde; det maatte gaa tilbage til det 9ende Aarhundrede, da Vikingerne hærgede Frankrigs Kyster for derefter at sætte sig fast flere Steder i Landet. Ordets høje Ælde i Fransk bekræftes ogsaa af Vokalen i den første Stavelse. *Matenot* maatte fortsætte *matunautr*, Grundform for *mōtunautr*, inden *u*-Omlyden havde virket¹.

¹ De gamle Sammensætninger med *nautr* er blevet ivrig diskuterede. Jeg henviser til en Afhandling af S. Bugge i *Sproglig-historiske Studier*

Bugges Etymologi vandt strax almindelig Tilslutning. Den blev saaledes fuldstændig godkendt af Littré i Supplementbindet til hans store Ordbog. Som vi strax skal se, er den senere blevet gjort til Genstand for megen Kritik, men det synes alligevel, som om Forklaringen af *Matros—matenot* som et oprindelig nordisk Ord endnu kan betragtes som den almindelig antagne i hvert Tilfælde i de skandinaviske Lande. Jeg anfører eksempelvis H. F. Feilbergs Ordbog over de jyske Almuesmaal. Under Ordet *Matros* henviser han til hollandsk *matroos* og tilføjer: »Stammer fra fransk *matelot*, oldfransk *matenot* af olddansk (normannisk) *matunautr*: Madfælle«. I denne Fremstilling tager Bugges Etymologi sig ganske uangribelig ud; men *matenot* eksisterer lige saa lidt i Oldfransk som *matunautr* i Olddansk.

Det maa særlig fremhæves, at Bugges Etymologi stilgende er blevet godkendt af Hjalmar Falk. Under Titlen »*Altnordisches Seewesen*« har han udgivet en original og interessant Afhandling¹, i hvilken man læser følgende kategoriske Bemærkning: »*Nicht selten hatten zwei oder mehrere Schiffer gemeinsamen Vorrat. Solche Leute hiessen mǫtunautar und die hervorragende Bedeutung dieses Instituts (mǫtuneyti), das auch in rechtlicher Beziehung eine Rolle spielte, die nur der Gütergemeinschaft (félag) nachstand, erhellt aus der Tatsache, dass das Wort die Quelle der Benennung »Matrose« ist*«.

Endelig er i den seneste Tid S. Bugges Formodning paany blevet fremdraget af hans Søn A. Bugge, der søger yderligere at underbygge den med nye, kulturhistoriske Grunde. Denne Side af Spørgsmaalet skal senere blive drøftet; her holder jeg mig foreløbig til den rent sproglige Side af Sagen.

tilegnede Professor C. R. Unger (Kristiania, 1896), S. 12—29; desuden til *Arkiv for nordisk Filologi*, III, 187 (H. Falk), XXI, 112—124 (A. Kock), 261—274 (S. Bugge), XXIII, 1—34 (J. Swenning).

¹ Trykt i *Wörter und Sachen*, IV, 1—122 (Heidelberg, 1912).

S. Bugges Forklaring, der virkede overbevisende paa saa mange, virkede udfordrende paa andre. Det lader sig heller ikke nægte, at den ved nærmere Prøvelse vækker Tvivl af forskellig Art. Jeg skal anføre den Indvending imod den, som efter min Mening er den vægtigste. Ordet *matenot* kan i den franske Litteratur ikke følges længere tilbage end til den sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede. Hvis S. Bugge har Ret i sin Formodning, maa det imidlertid være kommet til Frankrig, lad os sige omkring Aar 900. Hvorledes er det nu muligt, at Ordet i fire—fem Hundrede Aar skulde have levet i det talte Sprog uden nogensinde at være blevet benyttet i den overleverede Litteratur? Det hører jo dog ikke til de Ord, der paa Grund af en særlig teknisk Betydning kun sjældent vilde kunne finde Anvendelse i den almindelige poetiske Litteratur; og vi har jo for Ex. i Rimkrøniken »*Roman de Rou*« skrevet mellem 1160 og 1174 af den normandske Kannik Wace, der skildrer Normandiets Erobring af Rolf, og i den samme Forfatters »*Roman de Brut*« (fra omkring 1155) gamle Texter, hvori der findes talrige franske Ord af nordisk Oprindelse. Naturligvis maa man altid være meget forsigtig med at drage Slutninger *ex silentio*; men, naar som i det foreliggende Tilfælde, der igennem flere Hundrede Aar ikke findes det ringeste Spor af et Ord i et Lands Litteratur, synes den nærmeste Slutning, der maa drages af dette Faktum, at være den, at Ordet overhovedet ikke har eksisteret; det er i alt Fald langt naturligere end at formode det modsatte. Og dertil kommer, at, hvor der i de ældste franske Texter er Tale om søfarende Mænd, benyttes den almindelige romanske Betegnelse *marinier* eller ogsaa *noton*, *notonier*.

Betragtet fra et udelukkende lydligt Standpunkt maa Bugges Etymologi sikkert betegnes som uangribelig; men de nu anførte Forhold forekommer mig at være af en saadan Natur, at de er vel egnede til at svække Troen paa Ordets nordiske Oprindelse. Hvis vi nu gaar ud fra det ubestridte-

lige Faktum, at Ordet først viser sig i fransk Litteratur efter Aar 1350, og hvis vi holder fast ved, at det er et Fremmedord, hvad der sikkert ikke kan herske nogen Tvivl om, saa vil den Slutning, man uvilkaarlig drager af de anførte Forhold være den, at Ordet maa være optaget i Sproget i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Naar man derefter betænker, at det drejer sig om et Ord vedrørende Søvæsen, vender Tanken sig uvilkaarligt mod Nederlandene, med hvilke Frankrig paa den Tid stod i livlig kulturel Forbindelse. Forbindelsen var, som særlig Salverda de Grave har paavist, af mangeartet Natur; den var baade politisk, litterær og kommerciel. Den var tillige baade ydende og modtagende, hvilket ogsaa har givet sig Udtryk i Sproget.

Nederlandsk har ikke blot i sig optaget et meget stort Antal franske Ord¹, men det har ogsaa afgivet Ord til Fransk, og flere af disse Laaneord vedrører specielt Søvæsenet², som for Ex. *escute*, lille Baad, Skøjte (*schute*); *esturman*, Styrmand (*stuurman*); *fret*, Fragt (*fracht*); *quille*, Køl (*kiel*). Hertil kan føjes Ord som *marsouin*, Marsvin (*meerzwijn*); *traine*, Tran (*traen*)³.

I Aaret 1880 udgav A. Breusing en Studie over forskellige tyske Sømandsord⁴, og han tog her bestemt Afstand fra Bugges Forklaring. Han gaar ud fra, at *matelot* oprindeligt betyder Kammerat, og hævder derfor Forbindelsen

¹ Se de tidligere anførte Bøger af Salverda de Grave.

² I en Afhandling, som nedenfor vil blive nærmere omtalt, har F. A. Stoett hævdet, at *matenot* er et nederlandsk Ord; til Støtte for sin Forklaring anfører han bl. a. en Række andre franske Ord vedrørende Søvæsen, som han ligeledes henfører til Nederlandsk. Hans Liste trænger meget stærkt til en kritisk Revision. Flere af de anførte Ord kan først paavises i Fransk i det 16de, 17de, 18de Aarhundrede (*affaler*, *bélandre*, *bosseman*, *boyer*, *senau*), og de beviser altsaa intet for nederlandske Laan i det 14de Aarhundrede; andre af dem er efter al Sandsynlighed ikke af nederlandsk Oprindelse (*beaupré*, *flibot*, *pilote*).

³ Smlg. min *Grammaire historique*, I³, § 20, 6.

⁴ Trykt i *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*. Vol. V, Jahrgang 1879. Bremen, 1880. P. 1—21.

med nederlandsk *maat*. Som Etymon opstiller han *maatgenoot*, og han tilføjer følgende Forklaring: »*Es wäre das niederl. Wort allerdings ein Pleonasmus, aber das Niederdeutsche liebt solche Pleonasmen, vgl. sêlrêp, dêfrover, delfgrove, hônspot u. a. Ja, ein dem mâtghenôt genau entsprechendes Wort lässt sich im Niederdeutschen nachweisen. Im Mittelniederdeutschen Wörterbuche findet sich aus einer Urkunde vom Jahre 1360 (Hans. Rec. III, S. 16) das Wort mate-geselle angeführt, also dasselbe wie mât-ghenôt. Da nun auch in Zusammensetzungen mit dem Worte ghenôte das ghewegzufallen pflegt wie in vemenote, kopenote, so steht wohl nichts im Wege, das französische Wort mathenot von einem niederlandischen matenote abzuleiten*«.

Denne Forklaring, der mærkelig nok ikke er blevet drøftet i »*Romania*«, blev strax godkendt af G. Körting¹, der optog *maatgenot*² som Stikord i sin Ordbog og, under Stikordet *matunautr* udtrykkelig tilføjede, at Breusings Forklaring havde den største Sandsynlighed for sig. Jeg maa dog gøre opmærksom paa, at, medens Breusing opfatter *maatgenoot* som en pleonastisk Sammensætning³, oversætter Körting Ordet ved Mahlgenosse. Hvorledes er dette at forstaa? Forfatteren synes at have gjort sig skyldig i en mærkelig Skødesløshed.

I Modsætning til Körting stiller G. Baist⁴ sig ganske afvisende overfor Breusing. Det er muligt, at Breusings Forklaring er urigtig, men de af Baist anførte Grunde synes lidet overbevisende. Han henviser saaledes til, at eng. *mate* er laant direkte fra Nederlandsk og tilføjer, at saa maatte

¹ *Lateinisch-romanisches Wörterbuch*. Paderborn, 1891.

² Hvorfor ikke *maatgenoot*, som Breusing rigtig skriver?

³ Lignende Pleonasmer findes i Dansk. Jeg anfører: *Guerillakrig, Prøveexamen, Lindorm, Ægtkørsel, Stævnemøde, Storemagleby* og i vulgær, gemytlig Tale *Foræringspresent*. Disse Udtryk og Betingelserne for deres Dannelse fortjener en nærmere Undersøgelse. Man sammenligne ogsaa fr. *loup-garou* og t. *Windhund*.

⁴ *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*, IV, 276.

man ogsaa, naar Oprindelsesstedet er det samme, vente det usammensatte Stamord i Fransk. Hvorfor, oplyses ikke, og dog synes her nærmere Forklaring i høj Grad ønskelig. Baist mener, at Breusings Etymologi ogsaa i fonetisk Henseende er umulig, og han hævder, at Stavelsen *ge* ikke kunde forsvinde i det franske Ord. Heller ikke paa dette Punkt kan jeg give min lærde Kollega Ret. Hans Grunde synes mig ret uklare; der er jo desuden meget ofte, naar Fremmedord optages i et Sprog, ikke Tale om nogen regelmæssig lydlig Omformning, men om en Tillem্পning¹; efter hvilke »Regler« er for Ex. *Haubitz* blevet til *obus*, *Frühstück* til *frichti*?

En god halv Snes Aar efter Breusing optog F. A. Stoett Ordet til ny Behandling². Ogsaa han protesterede mod Bugges Forklaring og mente ligesom Breusing, at Udgangspunktet maatte være et nederlandsk Ord. Men hermed hørte ogsaa Enigheden mellem ham og Breusing op, idet han meget bestemt afviste dennes Forklaring, bl. a. af den Grund at et Ord som *maat-genoot* (»Fællekammerat«) ikke er eftervist i nogen Text; det er en konstrueret Form af meget tvivlsom Værdi, som man ikke kan arbejde videnskabeligt med. Han foreslog selv en hel anden Forklaring, for hvilken han efterviste et positivt Udgangspunkt. I en gammel nederlandsk Text havde han fundet Ordet *matten-noot* som Benævnelse paa Søfolk. Han forklarede Ordet som *mattegenoot*, ordret: Maattekammerat, d. v. s. Sovekammerat, Sluf³, idet han gjorde gældende at *matte*, lat. *matta*, oprindelig Maatte, senere havde antaget Betyd-

¹ Smlg. mine Bemærkninger i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs *Historisk-filologiske Meddelelser*, II, 14 ff.

² Hans Artikel hedder *Matroos* og er trykt i *Noord en Zuid*, XVIII, 5. Saavidt vides, findes dette Tidsskrift ikke her i Landet, men min Ven Prof. Salverda de Grave i Groningen har velvilligt stillet et Særtryk af Artiklen til min Raadighed.

³ Stoett skriver: »*De samenstelling moet dan oorspronkelijk beteekenen iemand die met een ander zijne matte (bed) deelt*«.

ningen Madras, Sovested, Køje. Herefter anføres det af Stoett efterviste Exempel; det findes i »*Dat heilige cruys van Breda*«, V. 134, og lyder:

*Doent algader was gheladen
Ende elc ghelecht te sinen staden,
Doen gencmen brenghen matten, scrinen;
Elc mattennoet koes daer den sinen;
Men lede elken in sijnre stat.*

Flere Enkeltheder i disse Vers er uklare. Prof., Dr. Herman Møller har velvilligst stillet følgende Oversættelse til min Raadighed: Da altsammen var ladet og alting lagt paa sin Plads, da gik man for at bringe Maatter (Straamadrasser, Køjer(?)), Kasser(?); enhver mattennoot (Kammerat, Sømand) valgte der sin; man ledede (førte) hver til sin Plads.

Den ny Forklaring af Stoett vandt ubetinget Tilslutning hos Romania's Redaktion, der gav et udførligt Referat af den¹. Den blev desuden med en enkelt Ændring optaget af G. Körting, og vi genfinder den i *Dictionnaire général*. Den er ogsaa blevet godkendt af *Middelnederlandsch Woordenboek* (Bind M), der anfører Ordet *Matten(n)oot* og forklarer: »*hij die met een ander zijne slaapplaats of mat deelt. . . . Van dit woord komt waarschijnlijk ofr. mathenot, fra. matelot, waarvan het mv. als nieuw enkelvoud in het Ndl. is teruggekeerd*², *nl. matroos*«.

Körting optager Stoetts Forklaring i anden og tredje Udgave af sin Ordbog. Under Stikordet *mattegenoet*³ læses

¹ *Romania*, XXIV, 622. Referatet skyldes vistnok Gaston Paris.

² Det Forhold, at et Sprog, om jeg saa maa sige, udlaaner et Ord til et andet Sprog og senere laaner det tilbage under en ny Form, hvorved der altsaa dannes Dubletter, er ikke ualmindeligt. Forskellige franske Ord er i Middelalderen eller paa Renaissancetiden vandret over Kanalen og i den nyere Tid vendt tilbage til Frankrig under en angliseret Form og med ændret Betydning; saaledes er *cabane* blevet optaget i Engelsk under Formen *cabin*, der er vendt tilbage til Fransk som *cabine*. Se nærmere herom min *Manuel phonétique du français parlé*, § 138.

³ Fejlagtig for *mattegenoet*. Samme urigtige Form hos G. Baist.

»*Teilhaber einer Matte d. h. eines aus Rohr u. dergl. geflochtenen Behälters, in welchem der Seemann seine Habseligkeiten birgt*«.

Stoetts Etymologi er blevet afvist af G. Baist, der kalder den for en »*Schlimmbesserung*«. Han skriver: »*Mndl. mattegenoet ist nicht überliefert, und konnte sein ge nicht verlieren, mattennoet vollends ist ganz willkürlich gemacht, da (ausserhalb des Nordischen) »Genosse« überall als Simplex und in Zusammensetzung das Präfix aufweist*«.

G. Baist kan ganske vist have Ret i at kritisere *matte-noet* som en vilkaarlig Dannelse; men den kritiserede Form er urigtig citeret. Den af Stoett efterviste Form er *matten-(n)oot*, mod hvis sidste Del der intet kan indvendes. Hvad Betydningen af det første Led angaar, afviser Baist enhver Forbindelse med *matte* (Maatte).

Endelig er en tredje Forklaring blevet fremsat af Prof. Herman Møller, der i et privat Brev til mig som Udgangspunkt foreslaar et middelnederlandsk *matenoot*, der vel ikke er overleveret, men om hvis Existensmulighed der ikke kan rejses berettiget Tvivl. Prof. Møller henviser til, at middelnederlandsk *noot* (og frisisk *nât*) forekommer ved Siden af *genoot* (og *ghenoot*)¹, og han antager, at Ordets oprindelige Betydning er Madfælle, Bordfælle.

Af de tre anførte nederlandske Etymologier synes den sidste mig at have den største Sandsynlighed for sig. Det, at Ordet ikke er overleveret i Litteraturen, kan skyldes en ren Tilfældighed og kan i ethvert Tilfælde ikke anføres som nogen gyldig Indvending. Et Ord som *matenoot* er i formel Henseende uangribeligt. Hvad Betydningen angaar, kan der heller ingen Indvending rejses. Begrebet »Madfælle« møder vi jo i forskellige Lande og Sprog som Udtryk for særlige kulturhistoriske Forhold i Middelalderen.

¹ Prof. Møller henviser ogsaa til at *ge-* (= *con-*) ligeledes er faldet bort i middelnedertysk *mate*, *maat* (hvoraf engelsk *mate*), der er = oldhøjtyisk *gimazzo*, middelhøjtyisk *gemazze*.

Jeg henviser til det af Bugge anførte middelhøjtyske *mazgenoze*. Allerede i Gotisk havde man Forbindelsen *gahlaiba*, hvilket betyder »Bordfælle«. En ganske lignende Betydning findes oprindeligt i det franske *compagnon*, der er udviklet af det vulgærlatinske *companio*, dannet af *cum* og *panis*. Og endelig har man det tidligere omtalte oldnorske *mōtunautr*. Bekendt er det ogsaa, at begge de engelske Ord *lord* og *lady* gaar tilbage til sammensatte Former, hvis første Del er det oldengelske *hláf* (Brød), der i det moderne Sprog er blevet *loaf* (smlg. dansk *lev*, bevaret i Levebrød). *Lord* betyder opr. Brødvogter, Brøduddeler, *lady* muligvis Brøduddelerske (eller Brødælterske). I nyere Engelsk har man S sammensætningen *breadwinner* (Forsørger, Levebrød).

Overgangen fra »Madfælle« til »Kammerat« gør heller ingen Vanskelighed; en udmærket Parallel foreligger jo i det franske Ord *compagnon*. Og Udviklingen fra »Kammerat« til »Kammerat ombord paa et Skib« beror paa en Specialisering, som hører til de almindeligste semasiologiske Foreteelser.

Hvad endelig Lydforholdene angaar, kan der ingen Indvending rejses mod det nederlandske Ord som Udgangspunkt for fr. *matenot*. I ethvert Tilfælde kan der næppe herske nogen Tvivl om Oprindelsen til Ordets sidste Del; kun overfor den første Del kan man staa tvivlraadig paa Grund af de tre Paronymer, mellem hvilke det ikke er helt let at vælge, og maaske har her ogsaa tidlig fundet et Sammenfald Sted, baade hvad Betydning og Lyd angaar, saaledes som det ikke er ualmindeligt i lignende Tilfælde.

Af alt, hvad der er anført i det foregaaende, synes det at maatte fremgaa, at der ikke er nogen stor Sandsynlighed for, at *Matros-matenot* kan være et nordisk Ord; langt rimeligere er Antagelsen af vestgermansk Oprindelse, og at Stamordet maa søges i Nederlandsk. Fr. Kluge synes at forsøge paa at forene de to Opfattelser. Efter at have citeret

den franske Form *matelot* tilføjer han: »*Diesem liegt durch normann. Vermittlung das ndl. maatgenoot = nord. mötunautr »Tischgenosse« zugrunde*«. Dette synes mig dunkel Tale. Mener Kluge, at Ordet fra Nederlandsk er trængt ind i Normannisk og derfra er gaaet over i Centralfransk? Herom ved vi aldeles intet.

Den her hævdede Forstaaelse af Ordet som ikke nordisk vil, tror jeg, finde yderligere Bestyrkelse i den Under søgelse, jeg nu gaar over til, og som vil danne Afslutningen paa denne etymologiske Studie.

For faa Aar siden er Spørgsmaalet om Oprindelsen til *Matros-matenot* paany blevet optaget til Drøftelse, denne Gang udfra et helt andet Synspunkt end det sproglige. Jeg sigter hermed til den Afhandling, som A. Bugge udgav 1912 under Titlen »*Paavirkning fra norrøn paa vestfransk Sjøret i Middelalderen*«¹. Her gør Forfatteren et originalt Forsøg paa at støtte sin Faders Etymologi; han underbygger den med nye Grunde og benytter den til nogle vidtrækkende Slutninger, som nærmere skal omtales i det følgende.

A. Bugge gaar ud fra, at det franske Sprog i den tidlige Middelalder er blevet meget stærkt paavirket fra Nordisk, særlig hvad Udtryk for Sø- og Skibsvæsen angaar. Han skriver: »*En mængde norske og for størstedelen bevislig norske skibsuttryk er gaaet over i fransk. Den, som læser Hjalmar Falk's ypperlige bok »Altnordisches Seewesen« vil se, at der er mange flere av disse end vi hittil har visst. Mindst halvdelen av alle franske sjøord er nordiske*«.

Denne sidste Sætning indeholder en kolossal Overdri velse, hvad enhver, selvom han ikke er Fagmand, let vil kunne indse. Hvorledes kan man overhovedet tænke sig Muligheden af, at Halvdelen af de franske Søord skulde være nordiske, d. v. s. skulde være kommet til Frankrig

¹ Trykt i *Videnskapsselskapets Forhandlinger for 1912*. No. 5. Kristiania, 1912.

med Normannerne? thi efter Vikingetiden har den maritime Forbindelse mellem Skandinavien og Frankrig ikke afsat noget sprogligt Resultat. Søvæsenet stod dog i den tidlige Middelalder paa et noget primitivt Standpunkt, og det er umiddelbart indlysende, at hele den vældige Udvikling, Skibsbygningen og Skibsfarten senere er undergaaet, har krævet et helt anderledes omfattende og varieret Ordforraad end det, Vikingerne raadede over. Vi ser da ogsaa, at der til de Søord, der er arvet fra Romerne eller medbragt af Vikingerne, stadig er føjet nye i stort Antal. I Middelalderen indoptages særlig nederlandske Ord (smlg. ovenfor S. 18); paa Renaissancetiden laanes italienske Ord som *bourrasque* (*borrasca*); *boussole* (*bussola*); *chiourme* (*ciurma*); *escale* (*scala*); *frégate* (*fregata*); *galéace* (*galeazza*); *galère* (*galera*); *gondole* (*gondola*); *nocher* (*nocchiere*); *pilote* (*pilota*); *proue* (genueskisk *proa*); og nederlandske Ord som *bâbord* (*bakboord*); *bosseman* (*bootzman*); *caquer* (*kaaken*); *locman* (*lotman*); *varlope* (*voorloper*); *vrac* (*wrak*). Senere træffes mange spanske Laaneord som *aviso*, *chaloupe* (*chalupa* af holl. sloep); *écoutille* (*escotilla*); *embarcadère* (*embarcadero*); *embargo*, *felouque* (*faluca*); *flottille* (*flotilla*); desuden provençalske Ord laante fra sydfranske Havnebyer og Havnedistrikter, som *capéer*, *chavirer*, *sancir*, *cargaison*, *ressac*, *remous*, *gabari(t)*. Endelig i den moderne Sprogperiode afgiver Engelsk et stort Bidrag til det franske maritime Ordforraad; jeg henviser til *dock*, *mess*, *paquebot* (*packetboat*), *schooner*, *steamer*, *stopper*, *yacht*. Jeg har kun anført de Hovedgrupper, som de franske Søord kan henføres til, og kun anført et stærkt begrænset Antal Exempler; men enhver kan ved at gennemløbe en fransk Marineordbog hurtig overbevise sig om det fuldkommen urigtige i den kritiserede Udtalelse af A. Bugge.

Til yderligere Støtte for sin Paastand henviser A. Bugge til Hjalmar Falks tidligere citerede Afhandling, idet han bemærker, at man af denne Afhandling vil lære, at An-

tallet af franske Søord af nordisk Oprindelse er større, end man hidtil har vidst. Dette er næppe helt korrekt. Flere af de af Falk foreslaaede nordiske Etymologier er ikke overbevisende, og vort Kendskab til de skandinaviske Elementer i Fransk kan ikke siges at være blevet større ved Falks i øvrigt saa fortjenstfulde Afhandling. I sin Index anfører Falk i det hele 53 franske Søord; af disse fjernes strax enkelte som for Ex. *guipre*, der er af latinsk Oprindelse. Tilbage bliver 47 Ord, som her kortelig skal gennemgaas:

Accon, lille Pram. Ordet fandtes næppe i Middelalderen; det synes i det 16de eller 17de Aarhundrede at være optaget fra Hollandsk.

Accore, Støtte, Stiver, og det afledte Verbum *accorer*. Ordet synes snarere at være kommet fra Nederlandsk end fra Nordisk¹.

Agrès, Udrustningsgenstande til et Skib, Afledning af *agrées*, af *gréer*, der sandsynligvis er laant fra Oldnordisk (g)reiði. Den oldnordiske Etymologi synes mig rimeligere end den, *Dictionnaire général* foreslaar.

Bâbord, Bagbord; næppe nordisk, men hollandsk Laaneord (*bakboord*).

Bac, Bakke, Baad, Færge; sandsynligvis hollandsk.

Bateau, Baad; rimeligvis Afledning af oldengelsk *bat*.

Betas, Raa, af nordisk *beitiáss*. Ordet bruges ikke mere i Fransk. Godefroy hævder, at det er af spansk Oprindelse!

Bitte, Pullert, Beding, Bedingspullert; af nordisk *biti*.

Bouline, Bugline; af oldengelsk *bowline* eller af nordisk *bóglína*.

Brai, Tjære; staar rimeligvis i Forbindelse med oldn. *bráð*. En nærmere Undersøgelse vil være nødvendig bl. a.

¹ Se nærmere G. Baist i *Zeitschrift für Deutsche Wortforschung*, IV, 258.

for at klargøre Forholdet mellem de to Betydninger Slam, Urenhed, Pus og Tjære.

Brant, Forstavn; af oldno. *brandr*. Ordet forlængst uddød i Fransk.

Busse, *buce*, Langskib; kan baade være af nordisk og vestgermansk Oprindelse. Ordet nu forsvundet i Fransk.

Canar(t), særligt Fartøj; kan baade være af nordisk, oldengelsk og vestgermansk Oprindelse. Nu forsvunden i Fransk.

Carlingue, Kølsvin; af oldno. *kerling*. *Dictionnaire général* siger, at Ordets Oprindelse er ukendt.

Chat, *chatte*, særlige Slags Dræg (ogsaa andre nautiske Betydninger); næppe af nordisk Oprindelse.

Dalot, Spygat; Afledning af *dalle*, hvis nordiske Oprindelse er tvivlsom.

Dragon var i det 17de Aarhundrede Navnet paa et særligt Krigsskib og er uden Forbindelse med de gamle nordiske Drageskibe.

Dran, glfr. *drenc*, Rakketrosse; nordisk Oprindelse sandsynlig.

Escipre, *eskipre* (glfr.), Mandskab; af oldno. *skipari*, eller maaske bedre af Flertalsformen *skiparar*.

Escoute (glfr.), Skude; af nederlandsk *schute*.

Esneque (glfr.), Snekke; af oldno. *snekkja*?

Estiere (glfr.), Ror; af oldno. *stýri*.

Estoinc (glfr.), Mastereb; af oldno. *Stódingi*.

Estrenc (glfr.), Ankertov; af oldno. *strengr*.

Étai, glfr. *estai*, Tov; rimeligvis af oldno. *stag*.

Feste (glfr.), Tov; af oldno. *festr*.

Gare, opr. Vigested i en Flod; *garer*, fortøje i et Vigested. Falk foreslaar nordisk Oprindelse. Anden Forklaring i *Dictionnaire général*.

Girouette, Fløj paa Toppen, Vager, anføres som moderne Form for glfr. *wirewite* af oldno. *veðrviti*.

Gonfalon, Fane, er af germansk Oprindelse¹.

Grément, Takkelage; se ovenfor *agrès*.

Guindeau, *guindal*, forvanskede Former af *guindas*, Bradspil; af oldno. *vindáss*.

Hauban, glfr. *hobent*, Vant; svarer til oldno. *høfuðbenda*.

Hune, Mærs; af oldno. *húnn*.

Jaumière, Rorhul; muligvis Afledning af oldno. *hjálm*.

Quille, Køl; af nederlandsk Oprindelse.

Raban, Surretovej; paa Grund af Ordets sene Forekomst maa det anses for at være af hollandsk, ikke af nordisk, Oprindelse.

Raque, Rakke; forekommer først i det 14de Aarhundrede, derfor rimeligvis af hollandsk og ikke af nordisk Oprindelse.

Sturman (glfr.), Styrmand; af middelnederlandsk *sturman*.

Tillac, Dæk; Afledning af oldno. *þilja*.

Tolet, *toulet*, *touret*, Aaretol; muligvis Afledning af oldno. *Þollu*.

Touline, Varp, Bugsertov; rimeligvis laant fra oldengelsk *tohlne*, nu *tow-line*.

Tribord, tidligere *estribord*, Styrbord; af oldno. *stjórnbori*.

Tringle, glfr. *tingle*, Stang, af nederlandsk *tingel*.

Vaigue, Væger, Foringsplanke; muligvis laant fra Engelsk.

Varangue, Bundstok. Falk antager nordisk Oprindelse. Ordet forekommer først i det 14de Aarhundrede.

Vibord, Skibssiden ovenfor øverste Dæk. Ordets 1ste Del er muligvis af nordisk Oprindelse.

Virevau, Bradspil. Falk foreslaar nordisk Oprindelse for Ordets sidste Del (*vau* = *vout*, *volt*, en Valse). Denne For-

¹ Se min *Gr. hist.*, I³ § 7, 2, § 512, 1.

klaring synes mig mere end tvivlsom. Ordet kendes først fra det 17de Aarhundrede, og *Dictionnaire général* mener, at det er laant fra Provençalsk.

Altsaa af 47 Ord synes der i det højeste at være 22, der med nogenlunde Sikkerhed kan antages at være af nordisk Oprindelse. De anføres her: *agrès, betas, bitte, brai, brant, carlingue, dran, escipre, esneque, estièrre, estoine, étai, feste, girouette, guindas, hauban, hune, jaumière, tillac, tolet, tribord, vibord*. Hertil kan endnu føjes et Par Ord, som Falk af en eller anden Grund ikke har medtaget: *cingler* (for ældre *sigler*), *étrave, ris* (for *rifs*), glfr. *tialz*.

Af det her anførte vil det forhaabentlig fremgaa med al fornøden Tydelighed, at Professor Bugges Udtalelse ikke stemmer overens med de virkelige Forhold, at Antallet af de franske Søord af nordisk Oprindelse er betydelig mindre, end han har antaget, og at han derfor ikke kan benytte de almindelige sproglige Forhold som Støtte og virkningsfuld Baggrund for sin Teori. Men lad os nu nærmere undersøge denne Teori.

Efter de anførte Bemærkninger om de almindelige sproglige Forhold gaar A. Bugge over til at omtale Vikingetogene til Vestfrankrig, der jo blandt andet havde som Resultat Grundlæggelsen af en Nybygd ved Loire, der holdt sig et godt Stykke ind i det 10ende Aarhundrede. Han dvæler særlig ved Handelsforbindelserne mellem det skandinaviske Norden og Vestfrankrig enten direkte eller over Irland, og han mener, at disse har været saa betydelige og saa intime, at det ikke er utænkeligt, at man i den franske Sørret vilde kunne finde Paavirkning fra den norrøne.

Han finder denne Formodning bekræftet ved et nærmere Studium af en bekendt, gammel, fransk Sørret, der gaar under Navnet »*Rôles d'Oléron*«. Den vides med Sikkerhed at have været i Brug allerede i det 14de Aarhundrede, men Redaktionen af den gaar utvivlsomt længere tilbage; den bestaar nærmest af en Samling Domme og Retsken-

delser, der alle ender med Ordene: *Et ce est le jugement en ce cas.*

Grundlaget for denne Søret er vistnok for en meget væsentlig Del at søge i »*Rhodiernes Sølov*« (*Νόμος Ῥοδίων ναυτικός*). A. Bugge tilføjer, at efter hans Mening har ogsaa »*norrøn Indflydelse gjort sig gældende enten fra den norske Vikingenbygd ved Mundingen af Loire eller fra Normandie*«; og denne Indflydelse skulde netop kunne paavises gennem Ordet *matenot* og de Forhold, som knytter sig til det.

Prof. A. Bugge antager uden Betænkning sin Faders Etymologi; han opfatter altsaa *Matros-matenot* som en direkte Fortsættelse af det oldnorske *mōtunautr* (eller rigtigere Stamformen *matunautr*). Hvad *mōtunautr* angaar, gør han ligesom Hjalmar Falk opmærksom paa dette Ords retslige Betydning. *Mōtunautr* betyder, som allerede omtalt, egentlig Madfælle, den med hvem man deler sin Kost eller har Kost fælles; det bruges om Rejsefæller til Lands og til Vands og faar derved tillige Betydningen Kammerat; de, der roede paa samme Bænk, var nødvendigvis Madfæller og Kammerater. *Mōtunautar* var at betragte som en Slags Fostbrødre og havde visse Forpligtelser overfor hinanden (eller hverandre). Dette Kammeratskabs retslige Betydning fremhæver A. Bugge ved interessante Citater af Gulatingslov og Grágás, og han tilføjer, at fr. *matelot* i Oléron's Søret optræder med samme Betydning som *mōtunautr*. Han antager altsaa ikke blot, at det nordiske Ord er blevet optaget i Fransk, men ogsaa, at de Forestillinger og Retsbegreber, som var knyttet til det i Norden, stadig har holdt sig levende i det nye Fædreland, og saa levende, at de er blevet optaget i fransk Søret.

A. Bugge støtter sig særlig paa to Paragraffer i den omtalte Søret; jeg skal anføre dem og tilføje en saa nøjagtig Oversættelse som den flere Steder uklare og øjensynlig forvanskede Text tillader¹.

¹ Jeg citerer følgende to Udgaver: J.-M. Pardessus, *Collection de lois maritimes*. Vol. I. Paris, 1828. *Black Book of the Admiralty* edited by

Pardessus, I, 338.

Art. 21. *Il avient qu'une neef est à Burdeaux ou aillours, de tiele qysine que l'en use en la neef deux des mariners en puront porter un mès, de manere qu'ilz seront trenchez en la neef, et de tiel pain come il y aura ilz en deibvent avoir solonc ce qu'ilz puront manger à un mangier, mès de beiverage pointz ne deibvent avoir hors de la neef; mès en deibvent revenoir prestement, asfin que le mestre ne perde les œuvres de la neef; qar, si le mestre les perdoit et il eust damage, ilz seront tenuz à l'amender, ou, si ung des compaignons se blesse par besoing de aide, ils sont tenuz à l'amender au compaignon, au dit du mestre et à ceux de la table. Et ce est le juggement en ce cas.*

Black Book, I, 116.

Art. 21. *Il avient que une nef vient a bordeaux ou ailleurs, de tel esquisine comme len use en la nef les deux mariners en pourront porter un, mais dementriers qu'ilz seront trenchez en la nef et de tel pain quil y aura, ilz ne doivent buuraige avoir hors de la nef, et doivent revenir prestement ainsi que le maistre ne perde les overes de la nef. Car le maistre les y perdoit et il y eust damage ilz seront tenuz a lamender, ou se ung des compaignons se blesse par besoing daide ilz seront tenuz ala-mender au maistre et aux compaignons et a ceulx de la table. Et cest le jugement en ce cas.*

Dansk Oversættelse: Naar et Skib ankommer til Bordeaux eller et andet Sted, kan de to Sømænd tage med sig en Ret Mad af den Slags, som man plejer at lave ombord, men Maden skal være skaaret paa Skibet, og af den Slags Brød, som der findes, og saa meget, som de kan spise i ét Maaltid. De maa ikke faa Drikkevarer udenfor Skibet, og de skal hurtig vende tilbage, for at Skipperen ikke skal gaa Glip af deres Arbejde paa Skibet, thi hvis Skipperen mistede det og havde Skade deraf, vilde de være forpligtede til at give ham Erstatning. Eller hvis en af Kammeraterne saares af Mangel paa Hjælp, er de forpligtede til at give deres Kammerat Erstatning efter Skipperens eller Bordfællernes Skøn. Og saaledes er Dommen i dette Tilfælde.

Sir Travers Twiss. Vol. I. London, 1871. Jeg beklager, at det paa Grund af Krigsforholdene ikke har været mig muligt at faa undersøgt følgende Bog: »*Das Seerecht von Oléron nach der Inkunabel Préguier*. (Paris, B. N. Rés. F, 2187). Herausg. von H. L. Zeller. Heidelberg 1915, (Særtryk af: *Sitz-Ber. der Heidelb. Akad. d. Wissensch., Phil.-hist. Klasse*, 1915, 2. Abhandlung).

Pardessus, I, 333.

Art. 14. *Contens se fait en une neef entre le mestre et les mariners, le mestre doit auster la touaille de devant ses mariners trois foitz avant queil les coumande hors; et si le mariner offre à faire l'amende à l'esgard des mariners qui sont à la table, et le mestre soit tant cruel, qu'il ne voile rien faire mais le mettre hors, le mariner se poet aller et suir la neef jusques à sa descharge et avoir aussi bon louyer comme s'il estoit venu dedans la neef, amendant le forfait à l'esgard de la table.*

Black Book, I, 106.

Art. 14. *Contek se fait en une nef entre le maistre et les mariners le maistre doit oster la towaille de devant ses mariners troiz foiz avant qu'il les commande hors. Et se le mariner offre a faire lamende au regard des mariners qui sont a la table et le maistre est tant cruel quil ne veuille rien faire, mais le mette hors, le mariner puet aler et suyr la nef jusques a la descharge, et avoir ainsi bon loyer comme sil estoit venu dedens la nef en amendant le forfait au regard de la table.*

Dansk Oversættelse: Hvis der opstaar Strid ombord paa et Skib mellem Skipperen og en af hans Folk, skal Skipperen tre Gange tage Dugen af Bordet foran ham, førend han byder ham at forføje sig ud, og hvis Manden tilbyder at give Bøde efter Bordfællernes Skøn, og hvis Skipperen er saa vred, at han ikke vil tage imod Bøden men jage ham bort, saa kan Manden følge med Skibet til Udlosningsstedet og modtage den samme Løn, som da han kom ombord paa Skibet, naar han blot betaler Bøden efter Bordfællernes Skøn.

Det fremgaar af de anførte Steder, at der herskede Madfællesskab og Kompagniskab imellem nogle af de ombordværende, og at dette Fællesskab i visse Tilfælde medførte visse Forpligtelser og Rettigheder. Jeg skal overlade til andre nærmere at drøfte, hvorvidt man kan antage, at norrøn Indflydelse her har gjort sig gældende, og om Madfællesskabet og Bordfællesskabet paa det franske Skib er at betragte som opstaaet under Indflydelse af *mōtuneyti*. Prof. Bugges Betragtninger over Spørgsmaalet indeholder en Mængde interessante Enkeltheder, men de er ikke alle lige overbevisende. Han tilføjer selv: »*Det er mulig, at endel av de likhetspunkter, jeg har fremhævet mellem vor egen*

gamle sjøret og Olérons, har sin grund i at udviklingen baade i Norge og paa Island og i Vestfrankrike har gaat i de samme spor«.

Hvorledes det nu end forholder sig med de juridiske Spørgsmaal, én Ting forekommer mig ganske sikker, at Studiet af Olérons Søret ikke i nogen Henseende kan siges at styrke Troen paa, at det er det oldnordiske *mōtunautr* som lever videre i *matelot-Matros*. Tværtimod. I den gamle franske Søret, hvor alle mulige Forhold mellem Skipper, Mandskab og Parthavere eller mellem Matroserne indbyrdes behandles, og hvor man mener at genfinde norrøn Indflydelse i forskellige vigtige Forhold, skulde man paa Forhaand være tilbøjelig til at antage, at Ordet *matenot* maatte spille en meget fremtrædende Rolle og atter og atter nævnes i Texten. Men Forholdet er i Virkeligheden et helt andet. Man træffer *marinier* som Udtryk for Søfolk, *compagnon* for Kammerat eller Fælle. Kun én eneste Gang benyttes *matelot*, og tilmed kun i ét eneste Haandskrift, i Artikel 21, hvor der i de ovenfor anførte Texter staar *ils sont tenuz à l'amender au compagnon*. I det Manuskript, som Jal har benyttet til Artiklen *mâtelot* i sin tidligere citerede Marineordbog, læses derimod som ovenfor omtalt *ils seront tenuz à le faire guerir et l'amender au dire d'un des compagnons, ou de son Matelot*. Forholdet mellem de forskellige Redaktioner har endnu ikke, saavidt jeg har bragt i Erfaring, været Genstand for nogen alvorlig kritisk Undersøgelse, og det er derfor vanskeligt at udtale sig om det foreliggende Spørgsmaal; men naar man betænker, at Ordet ikke forekommer i en eneste af de andre Artikler i den gamle Søret, bliver man let mistroisk overfor dets pludselige Tilsynekomst i Art. 21, og man vil ganske uvilkaarlig være tilbøjelig til at betragte *ou de son Matelot* som en senere Tilføjelse. Den gamle Text har *compagnon*; en Afskriver tilføjer forklarende Synonymet *matelot*. Jeg kan naturligvis kun udtale mig med al mulig Reservation, men det her

drøftede Sted synes at indeholde et Vidnesbyrd om, at *compaignons* er det ældre Udtryk for Matrosparrene ombord paa et Skib, *matelots* derimod det yngre.

Hvis virkelig *matelot* var en Fortsættelse af *mötunautr*, hvis Ordet havde levet i mundtlig Overlevering lige siden Vikingetiden, vilde det ganske sikkert have fundet hyppig Anvendelse i Søretten fra Oléron. Da dette ikke er Tilfældet, mener jeg, at man deraf tør slutte, at Ordet overhovedet ikke eksisterede i det ældste Fransk. Mange Vidnesbyrd, direkte og indirekte, nøder os saaledes til at opgive Troen paa, at vi i *Matros* skulde have den moderne skandinaviske Form for et af de Ord, hvormed Vikingerne betegnede sig selv, da de gik i Land paa Frankrigs Kyster.

BOPLADSFUND FRA BRONZEALDEREN

VED

SOPHUS MÜLLER.

DYREKNOGLERNE

TRÆKULLET

VED

HERLUF WINGE.

VED

KNUD JESSEN.

Det var det første og andet Slægtled af Archæologer, i C. J. Thomsens og I. I. A. Worsaaes Dage, der saa de Bopladsfund fra den ældre Stenalder fremkomme, som vakte saa stor Opmærksomhed ogsaa paa Grund af den Modstand, der reistes imod den rette Forstaaelse af disse første Fund af denne Art. Noget tilsvarende fra Oldtidens øvrige Afsnit kjendte Datiden ikke.

Først den tredie Slægt, til hvilken Affatteren af denne Redegjørelse hører, blev det forundt at opleve Fremdragelsen af Bopladsfundene fra den yngre og derefter fra den ældste Stenalder, fra Jernalderen og nu sidst ogsaa fra Bronzealderen¹. Men Tiden gik; det er det fjerde Slægtled, hvis Arbeide det overveiende skyldes, at hele denne Fundrække fremdroges, og da mest Carl Neergaard, som virkede med en Erfaring i Undersøgelsens Kunst, hvorover der sjælden raades, med en Iagttagelsesevne og en Villie til vi-

¹ A. P. Madsen o. Fl., Affaldsdyngerne fra Stenalderen, 1900; Georg F. L. Sarauw, En Stenalders Boplads i Maglemose ved Mullerup, Aarb. f. nord. Oldkynd. 1903; Sophus Müller, Bopladsfundene, den romerske Tid, anf. St. 1906.

denskabelig konsekvent Gjennemførelse af Arbeidet, som faa besidde.

Er da nu ved Fremkomsten af Fundene fra Bronzealderen den hele Række blevet sluttet, fra de ældste Tider ned gennem alle de følgende Afsnit, da bør disse sidste Fund ogsaa indtage deres Plads i Literaturen ved Siden af de andre, der allerede ere forelagte for Offentligheden. Og saameget mere dette som den hele Fundrække indtil videre i Nationalmuseet ikke kan opstilles i tilstrækkelig store og lyse Rum til, at Eiendommelighederne kunne træde frem, ei heller i sin Sammenhæng, men kun paa forskjellige Steder i Bygningen, saa at Fundenes vekslede Indhold og den historiske Udvikling ikke er let at opfatte.

Men meget have desuden Bronzealderens Bopladsfund at vise og at lære, som ikke forud vidstes, og som ikke kan undværes. At den mærkelige Tid, der i saa stort et Omfang benyttede det fremmede, langveisfra indførte Blandingsmetal, ikke har kunnet nøies hermed, men ogsaa maatte anvende hjemligt Nyttestof, kunde vel forud formodes. Men først Bopladsfundene vise, i hvilket Omfang og paa hvilken Maade Anvendelsen af Flint og anden Sten blev fortsat ned gennem Tiden. Først af disse Fund ses det, hvad Bronzealderen formaaede i Behandlingen af Leret baade til mægtige Beholdere og til fine Smaakar. Vidnesbyrd om Bronze-støbning paa forskjellige Steder i Landet ere fremkomne, om Husdyrene og den øvrige Dyreverden, her behandlet af Herluf Winge, og om Skovtræerne, efter Kulbestemmelser af Knud Jessen, men først og fremmest om selve de hidtil ukjendte, faste Bosættelser ved Vesterhavet som ved Fyens og Sjællands Kyster.

BOPLADSEN VED VOLDTOFTE.

Da Veien, der fører fra Flemløse Station ved Assens-Banen til det nærliggende Voldtofte i 1908 skulde sænkes, hvor den fører over den høie Banke »Kirkebjerg«, blev der af Ar-

beiderne fremgravet 5 ualmindelig store Lerkar staaende paa Række tæt op ad hinanden, efter Sigende nedgravede i Gruset og dækkede af Muldlaget. De tre af Karrene indkom

Fig. 1. $\frac{1}{5}$.

til Nationalmuseet, dog kun et af dem, afbildet i Fig. 1, helt bevaret; det er 46 cm høit. Til alt Held vare de ikke fuldstændig tømte; thi den Jord, der endnu sad ved Bunden, saaes at indeholde forkullet Korn. Fra det Kar, hvori der var levnet mest, udslemmedes 181 g, hovedsagelig Byg, kun nogle faa pct. Hvede, og dertil 62 Hirsekorn; af de andre Kar,

hvor der kun var et ringe Bundlag, gav det ene 25 g Byg og Hvede, ligeledes langt overveiende Byg, samt 3 Hirsekorn; det andet 15 g Byg og Hvede, men forholdsvis mere af den sidste Kornsort, og 4 Hirsekorn. Bestemmelsen foretoges af Ove Rostrup. For første Gang var der her fundet et større Maal Brødkorn fra Oldtiden, og det efter Lerkarrenes Art sikkert bestemte som hidrørende fra Bronzealderen. Med dette Indhold og opstillede flere sammen, som Forraadskarrene findes ved Udgravningen af Oldtidens Bygningstomter i det klassiske Syden, maa de 5 Lekar antages at have været Kornbeholdere; der har her været et Bosted.

Ved et snart efter taget Syn af Forholdene fandt da ogsaa Museumsinspektør Carl Neergaard, at der i de nydannede Veiskraaninger traadte et tykt Kulturlag frem baade ud for det Sted, hvor Lekarrene havde staaet — de nærmeste Omgivelser var fuldstændig bortgravede — og et lille Stykke derfra. Paa begge disse Steder foretog Museet i 1909—1911 og fortsat i 1915—16 den Undersøgelse, for hvilken der her gjøres Rede i sammentrængt Form paa Grundlag af de udførlige Beretninger ledsagede af Kort og Maalinger, der aarlig afgaves af Inspektør Neergaard, som først iagttog Lagene og derefter helt igjennem forestod Arbeidet.

Kirkebjergtet er en aflang, ret høi Banke, der til alle Sider falder temmelig brat. Det var i Overdelen af Banken, at de omtalte Lekar fandtes, og at Laget først viste sig i Veiskrænten; det saaes derpaa ogsaa i den tilstødende Mark. Paa disse to Steder undersøgtes der samlede Stykker paa 110 og 250 m². Overfladen havde her et let, jævnt Fald i to Retninger; i det ene Udgravningsfelt maalttes Faldet gjennem 13 m til o. 1 m og i modsat Retning gjennem 6 m til o. $\frac{1}{2}$ m; i det andet Felt var Faldet i den ene Retning gjennem 13 m: 0,90 m og gjennem 10 m i modsat Retning: 0,30 m. De to Afleiringer stødte ikke sammen, og deres Grænse naaedes kun et enkelt Sted i selve Udgravningsfeltet; men ved Prøvehuller fandtes det, at Laget det ene Sted havde en Længde

af o. 48 m og en Bredde af 18—20 m, det andet Sted med omtrent samme Længde en Bredde til den ene Side af 28, til den anden af 40 m. Et meget tykt Kulturlag saaes dog kun paa de Steder, hvor Udgravningen just under Hensyn hertil blev lagt, og nærmest deromkring.

Efterat Mulddækket var fjærnet, viste det noget mørkere Kulturlag sig med en lignende jævn Overflade og det samme svage Fald som i Markfladen. Dog er det ikke dermed givet, at Afleiringen oprindelig har ligget saaledes og ikke tværtimod har været uregelmæssig bølgende eller toppet, idet nemlig Dyrkning har jævnet Marken, hvad der ogsaa maa have medført Forandringer foroven i Kulturlaget.

Dette var gjennemgaaende af samme Beskaffenhed, en mørk Jordmasse, der allerede ved Farven skilte sig fra den lysere Muld, dog saaledes at de to Lag fortonede sig jævnt over i hinanden. Nedefter mod Bunden blev Laget mørkere, næsten sort. Her viste sig oftere en lys Sandstribe og derefter atter sort Sand. Paa et Par Steder fandtes et dog kun 2—3 cm tykt Lag raat Ler og af Omfang $0,60 \times 0,40$ m, een Gang ogsaa et lignende lille Lag brændt Ler. Der saaes spredt en Del mere eller mindre sodede eller ildskørnede Sten, dels haand- dels hovedstore, men intetsteds i sammenhængende Lag, der kunde betegne Arnesteder. Over en stor Del af det ene Udgravningsfelt var der dernæst nederst i Kulturlaget eller nær dets Bund et Lag af lignende større og mindre Sten, mange ligeledes sodede eller ildskørnede. Der var gjerne eet eller to Lag; men Stenene laa ganske uordenlig og heller ikke meget tæt sammen. Hvor Lagets Grænser naaedes, vare de ganske uregelmæssige, bugtende og udfligede. Som en Slags Brolægning i eller udenfor Hytten kunne Stenene ikke opfattes, og ikke heller som Levning af et Anlæg af anden Art. De maa snarest antages at være komne sammen med den øvrige som Affald hidførte Masse.

Saaledes ogsaa den Mængde halvt eller helt forbrændt Lerklining, der fandtes spredt i Laget, noget med Aftryk af

rundt Greneværk, en Del tykke Klumper med en glat afstrøget Side, men største Delen rundtom afsmuldrede Smaaklumper¹. Alt af denne Art opsamledes ved Undersøgelsen, og en Optælling foretoges for hver m² og indenfor den ogsaa for hvert Lag paa 20 cms Tykkelse. Lerkliningen fandtes saa at sige overalt, i 281 af de ialt 360 undersøgte m²; ogsaa forekom Stykkerne gennem hele Dyngens Dybde, fra de nederste til de øverste Lag, mange eller enkelte i hvert Lag, hvori de overhovedet forekom; det var i 742 Udgravningslag, gennemsnitlig 6,55 i hvert. Det samlede Antal af større eller mindre Dele af Lerklining er nemlig 4864; men i Virkeligheden er dette en ringe Masse, idet det alt tilsammen kun har et Rumfang af henved $\frac{1}{8}$ m³. Det fremgaar af alt det anførte baade, hvor spredt og opløst Lerklining var og, hvad den i det Hele betyder: ikke kan den hidrøre fra Hytter eller andre Anlæg indenfor selve Udgravningsfelterne; udenfor maa Klining være blevet forbrændt, og i opløst Tilstand er den hidført sammenblandet med det øvrige Indhold af Dyngen. Som alt andet siger Lerklining bestemt, at det Hele var en Af-faldsdyng.

I samme Retning peger det meget Trækul, nedenfor behandlet af Knud Jessen, der i Smaastykker forekom overalt, men intetsteds i større Mængde eller saaledes samlet, at det kunde hidrøre fra et Baal eller en Brand der paa Stedet; det maa tilfældig være indkommet i Laget fra Arnesteder eller brændte Hytter, der laa andetsteds.

Gjennemgaaende var Lagets Tykkelse i begge Udgravningsfelter o. 1 m; men det ene Sted naaede det, op imod den høieste Del af Banken, en Tykkelse af 1,50 m, idet der her var en naturlig Sænkning i den oprindelige Jordflade, og svarende til Bankens Skraaning aftog Laget jævnt ned efter indtil $\frac{1}{2}$ m. Der var flere Steder svagere Sænkninger i

¹ Jvfr. herom Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 202.

Undergrunden, saaledes at Kulturlaget blev noget tykkere; kun eet Sted var der dog en kjendeligere Sænkning og ligeledes kun eet Sted en egentlig Grube med en Dybde af 1,20 m, saaledes at Laget her havde en Tykkelse af 2,40 m. Fordybningen var 1,85 m lang og 1,65 m bred, med Siderne jævnt skraanende ned til den let rundede Bund. Men ellers var Dyngens Bund, den oprindelige Jordflade, der bestod af gulligt eller graaligt Sand, som tydelig skilte sig fra det mørke Kulturlag, ganske jævnt skraanende med et Fald, der svarede til det omtalte Fald baade i den nuværende Jordflade og i Kulturlaget opadtil.

Afgjørende for Spørgsmaalet om Afleiringens Tid og iøvrigt ogsaa dens Art ere de ialt 20 Bronzestykker, der fremkom ved Undersøgelsen; det er alt rene Smaating af den Slags, som tabes og bortføres sammen med Affald. De ere følgende: 4 tarvelige Smykkenaale med Hoved, overbrudte i Stilken, og Enden af en lignende Naal — en net gjort Stangknap — en Ragekniv uden Ornamenter, Bladet afbrudt mod Enden — en spinkel Syl og vistnok et Stykke af en anden — en lang Synaal og en kortere, afbrudt i Øiet — et lille Søm — to smaa Stykker Traad — et Brudstykke af en trind Stang — en lille Ring — et spinkelt Baand og et lille afbrudt Stykke af et Rør — en lille Klump og et fladt Stykke Bronze. Smykkenaalene, Stangknappen og Ragekniven hidrøre fra Bronzealderens næstsidste og sidste Afsnit¹, og endnu en Naal fra samme Tid vides at være funden i den Del af Laget, der gik ud i Veilinien. De nævnte Bronzestykker fandtes hvert for sig spredt i begge Udgravningsfelter og liggende baade allerøverst og dybere nede, indtil Bunden; de give da en meget stærk Bekræftelse af, at hele Afleiringen er en Affaldsdyng fra Slutningen af Bronzealderen.

Af megen Betydning er det, at der foruden de i sig selv ringe Bronzestykker fandtes Sager henhørende til Metalar-

¹ Sophus Müller, Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen, 301 og 311, 318 og 288.

beidet og vidnende om, at dette foregik paa samme Sted, hvorfra alt det øvrige er hidført. Men ogsaa dette er kun

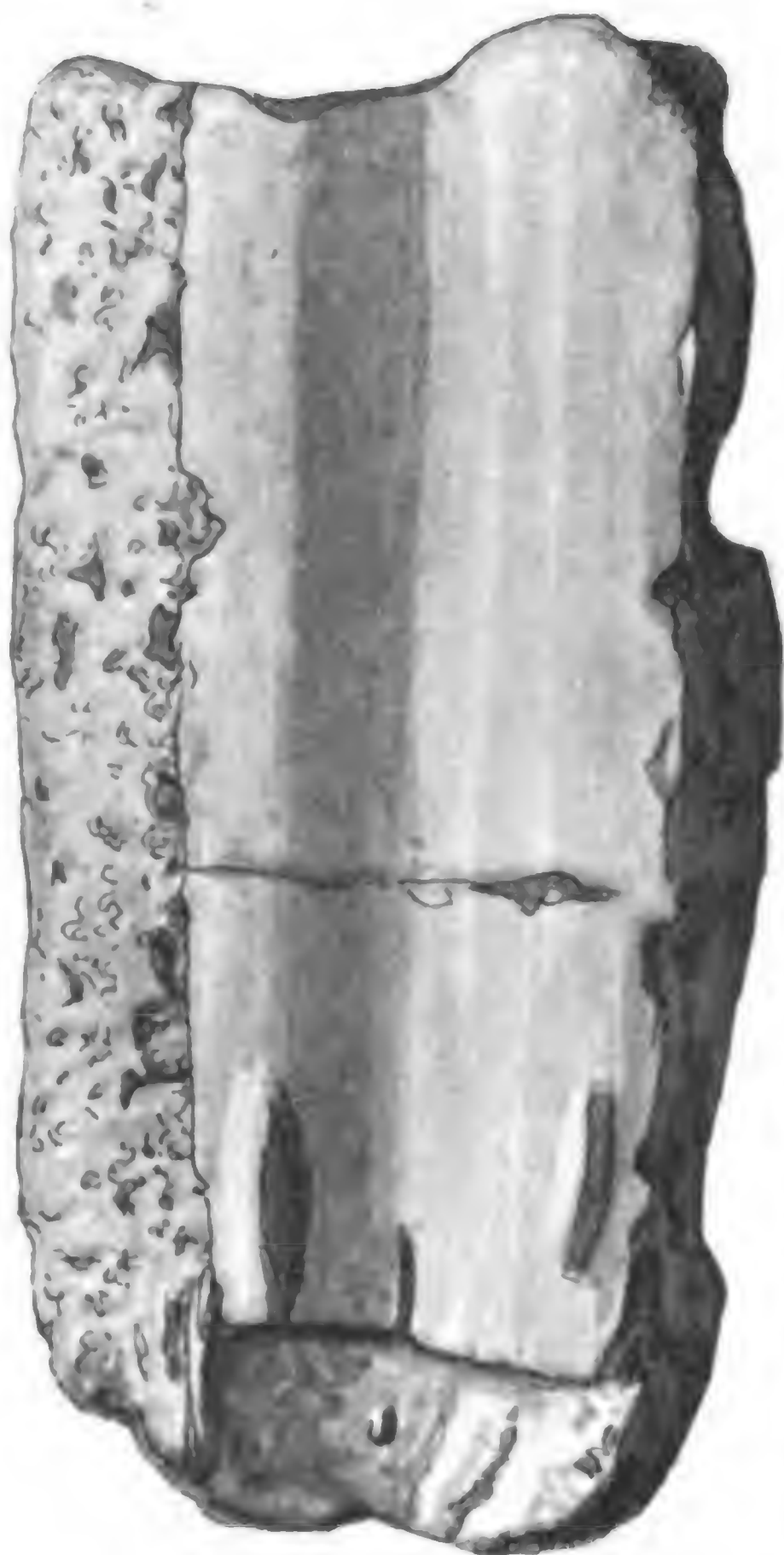

Fig. 2. $\frac{2}{3}$.

kasserede Brudstykker. Først et 11 cm langt Stykke af den ene Side af en Ler-Støbeform til et Bronzesværd, Fig. 2. Det har hørt til en dobbelt Form og er gjort paa sædvanlig Maade¹, udvendig af en meget grov Lermasse, men indadtil affint og særdeles glat afstrøget Ler. Dette Stykke laa ret høit oppe i Dyngen, i 2. Udgravningslag paa 20 cm fra oven. Dernæst flere ganske forbrændte Stykker af en stor, lav Skaal, kun 6 cm høi, med flad Bund og meget tykvægget nedadtil, indtil 3 cm; det maa have været en stor Smeltedigel, som saadanne ikke hidtil kjendtes. Tre af Stykkerne laa i ligesaa mange sammenstødende Felter, men et fjerde 3 m derfra; alle laa dybt, i

3.—5. Lag. Endelig et lille, fladbundet Lerkar med Tud, rødbrændt, revnet og ikke fuldstændigt, Fig. 3. Vel er denne lille, eiendommelige Skaal, der optoges i det 3. Lag fra oven, det nederste paa dette Sted, noget forskjellig fra de tidligere kjendte smaa Digler²; men ialfald synes den velegnet til Smeltning af en lille Metalmasse.

Med hvad der er set af det alt omtalte

Fig. 3. $\frac{1}{1}$.

¹ Se Carl Neergaard i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1908.

² Se sidst anførte Sted.

Indhold af Dyngen, stemmer ganske det, som udgjør Hovedmassen af Fundet, nemlig Lerkarskaarene. Alt af denne Art har den yngre Bronzealders Præg; ikke et eneste Skaar blev truffet, der maa henføres enten til Sten- eller til Jernalderen. Og Mængden er overordenlig stor; der optaltes 41,690 Stykker. De fandtes næsten overalt, i 352 af de ialt 360 m², som undersøgtes, gennemsnitlig altsaa 118 i hvert Felt, som overhovedet ydede Skaar; ogsaa i næsten alle Lag, fra de øverste indtil Bunden, gennemgaaende nogle enkelte eller indtil et Halvhundrede i hvert Lag paa 20 cms Tykkelse, men undertiden indtil Hundrede og halvandet Hundrede, en enkelt Gang over 200. Lerkarrene vare fuldstændig sønderbrudte; Stykker, der vare mere end haandstore, forekom sjælden. Trods det meget store og erfarne Arbeide, der i Museet er anvendt paa Sammensætningen af Skaarene, er det ikke opnaaet at fremstille noget Lerkar fuldstændigt, kun faa saaledes, at hele Formen er kommen frem, men mest kun større Dele og Flager. Efter fuldendt Behandling af Fundet foreligger der o. 200 Kar, som det er lykkedes at føre saa vidt; men det Antal Skaar, der er indgaaet i disse delvis samlede Kar og Flager, er forsvindende lille i Sammenligning med den Masse, der endnu foreligger som enkelte Skaar. Det er efter disse Forhold ganske klart, at Karrene ikke ere gaaede itu paa den Plads, hvor de nu optoges; de maa være hidførte fra et andet Sted, og ikke alle Skaarene, men ofte kun en lille Del af Karret er kommen med. Fremdeles ere Skaarene bragte til deres Plads sammenblandede indbyrdes og med det øvrige Affald, der førtes herhen, og de ere stærkt spredte omkring. Dette, der er ganske afgjørende for Bestemmelsen af Afleiringen som en Affaldsdyng, kan ved Hjælp af de nu mere eller mindre sammensatte Kar paavises i det Enkelte, idet Skaarene ved Undersøgelsen indsamledes med Optegnelse af Felt og Lag, hvori de fandtes; efter Sammensætningen viser nu hvert enkelt Kar, hvor vidt omkring Skaarene have været spredte.

Særlig oplysende i saa Henseende er det store, mest fuldstændig bevarede Kar, der er afbildet i Fig. 4, 36 cm høit. Det er sammensat af Skaar, der ere optagne paa 23 forskellige Steder i 15 Meterfelter og over en 5×7 m stor Plet. I de forskellige Felter forekom Skaarene fra det øverste Udgrav-

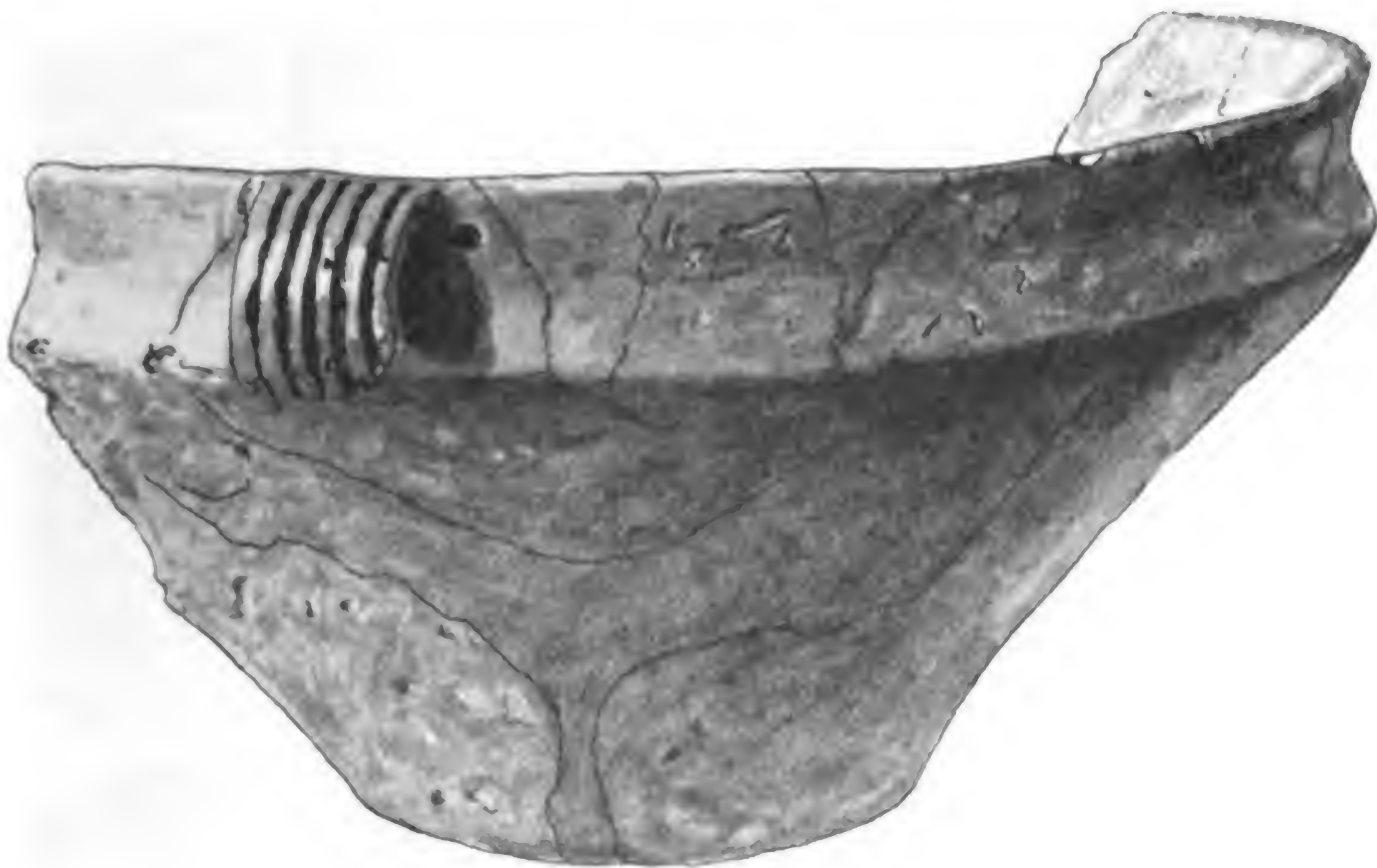

Fig. 4. $\frac{1}{5}$.

ningslag indtil det fjerde i Dybden, og ligeledes i et og samme Felt bleve de trufne gennem de samme fire Lag. I den i Fig. 5 afbildede Halvdel af en stor Skaal ere vel de fleste Skaar fra to sammenliggende Felter, men nogle fra det 2. Felt derfra og andre fra det 4. Felt. Et Haand-stort Stykke af Siden til et meget stort Kar¹ er samlet af 6 Skaar, der laa spredt i 5 Felter, altsaa indtil 5 m fra hinanden. Et Stykke af et middelstort Kar² er sammensat af 6 Skaar, der ere fra 5 forskellige Felter, de 4 af dem sammenliggende, men eet 5 m derfra. Et 30 cm stort Sidestykke af et meget stort Kar³ har

¹ Nr. 62. ² Nr. 81. ³ Nr. XVI.

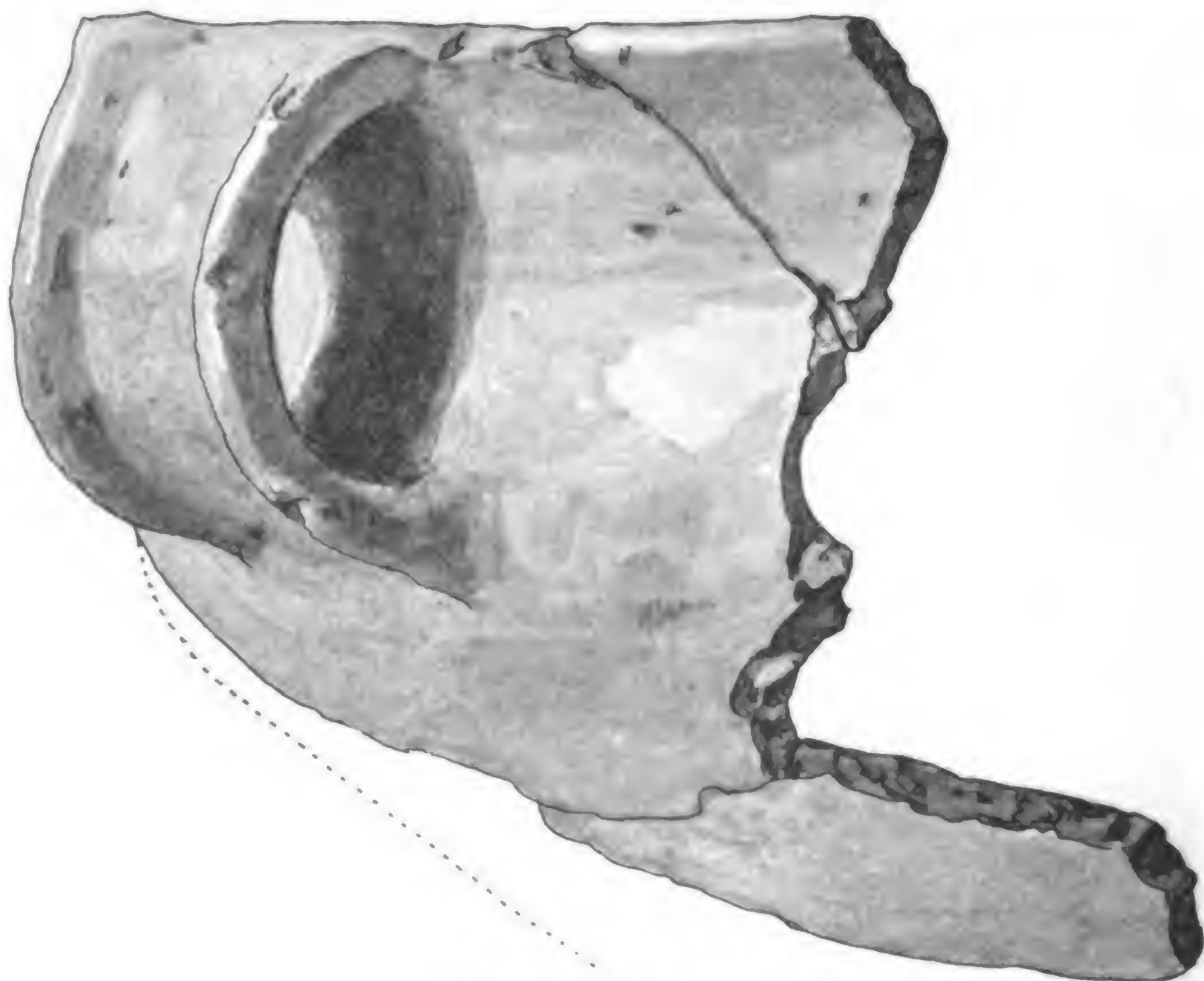
Skaar, der laa spredt over 8 Felter spændende over 4×5 m; alle Stykkerne laa dog i nogenlunde samme Dybde, 3.—4. Lag fra oven. Meget lignende kunde anføres. At Skaarene af samme Kar ikke ligge samlet, men mere eller mindre spredt, er et gennemgaaende Træk, ligesom de ofte ligge i forskjellig Dybde. Men saaledes kan Affaldslaget, da Skaarene kom i Leie, ikke have havt en jævn Overflade, og naar

Fig. 5. $\frac{1}{3}$.

de tilmed paa samme Sted ligge i forskjellig Dybde under hverandre, kunne Karrene ikke være gaaede itu paa Stedet. Det maa være sket andetsteds, og Skaarene maa sammenblandede med andet Affald være blevne førte herhen. Det Hele er en Affaldsdyng.

Efter deres hele Art, i Hovedformen som i Enkelthederne, Overkant, Hank, Bund, Lermasse og Overflade, stemme Lerkarrene med de utallige Kar, der haves fra den yngre Bronzealders Grave. Almindelige ere store Krukker med jævnt buet Side fra Munding til Bund, jvfr. Fig. 1, dernæst store Kar med snævrere Overdel, der tydelig skiller sig fra den udrundede Bug, jvfr. Fig. 4, og den brede Skaal med Øre ved det særskilt afsatte Randparti, jvfr. Fig. 5. Men

talrige ere ogsaa Skaarene af smaa Kopper, Bægre og Skaale, alt dog af simpel Form. De store Krukker have gennemgaaende en tykt paasmurt Belægning med en stenet Lergrød, hvori Fingerstriber, medens Karrene ved Hals almindelig ere omhyggelig glat afstrøgne, hvad der ogsaa gjælder de smaa Kar, der i det Hele ere overmaade net formede og

Fig. 6. $\frac{2}{3}$.

tyndvæggede. De vise, at man i Bronzealderen virkelig kunde fremstille godt Pottemagerarbeide; den grove Formning og Behandling af de store Krukker kom af, at de vare til simpelt Brug. Ogsaa ere Smaakarrene ofte sortagtige, medens de store Kar stedse vise brun og rødlig Lerfarve.

Om Enkelthederne skal anføres nogle almindelige Forhold. Overkanten kan være glat afstrøgen, men en egentlig Fortykkelse har den aldrig. Selve Randen kan være let ud-bøiet, og i en bred Stribe rundt om kan Mundingskanten være udvendig glattet, saaledes skillende sig fra den iøvrigt ru Flade. Øret paa Skaalen er altid fladt baandformet, indtil en Bredde af 6 cm, og er snart anbragt ved selve Mun-

dingsranden, snart længere nede; det kan være indbuet efter Længden med Kanterne bøiene udad, hvad der ved et og andet Stykke giver en pyntelig Form, se Fig. 6. Enkelte større og smaa Laag, 5—15 cm brede, ere som de kjendes fra Bronzealderen, oventil flade og med en stærkt fremtrædende Fals til at slutte ned i Karrets Munding; flere andre, større Laag have været hvælvede eller toppe, men ere kun bevarede i smaa Stykker; det enestaaende lille Laag Fig. 7 er af denne Form.

Fig. 7. 1/1.

Af flere hidtil ukjendte og mere sammensatte Lerarbeider er der bevaret saa lidt, at intet nærmere kan siges om dem. Ret uvis er ogsaa Bestemmelsen af nogle Brikker, 4—5 cm store, tildannede af et tykt Lerkarskaar, der er rundt om afknækket for at danne en nogenlunde regelmæssig rund Skive, hvis Rand er mere eller mindre afsleben. Fra Jernalderens Boplads

Fig. 8. 1/1.

kjendes en lignende Form¹. Endelig maa nævnes flere ganske smaa Kar, blandt hvilke en Skaal kun 3 cm høi og 6¹/₂ cm bred, og den lille i Fig. 8 gjengivne Krukke, der har Knopper under Randen ligesom de store Kar. Disse ganske smaa Stykker kunne vel ikke være andet end Legetøi, som det ikke kan undre at træffe mellem Affaldet paa en Boplads.

Egentlig Prydkunst findes ikke ved alle disse Lerarbeider. De store og grove Kar have meget almindelig selve Overkanten mærket med tætstillede Fingerindtryk, ogsaa skraatstillede, og strax nedenfor Randen kan der være en Række fremtrædende Knopper, store eller smaa,

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 217.

runde eller aflange. Undertiden ere de smaa, runde Knopper fladtrykte i Midten, og de aflange kunne have Fingerindtryk. Under Mundingsranden ligger der ogsaa almindelig et tykt ophøiet Baand, glat, med Fingerindtryk eller med dybe Skraasnit. Dernæst kan der ved Overgangen mellem Hals og Bug være forskjellig Prydelse: en rundt-løbende Stribe af indridsede Linier eller af bredere, bløde Linier, som ere de gjorte med Fingerenden; ogsaa kan der være indtrykket gjentagne Sæt af tre smaa runde Punkter, jvfr. Fig. 4. Kun et enkelt stort Kar har paa Bugen et rund-buet, bredt indstrøget Mønster; flere derimod raat indskaarne Linier paa kryds og tværs, hvad der næppe nok kan betegnes som et Ornament; dette gjælder ogsaa om den flygtige Afstrygning af Overfladen med en Kam eller snarere med en flosset Træspaan. Alt det anførte vedrører navnlig de store Kar. Ved de mindre og smaa træffes tætstillede, skarpe Indtryk af Fingerenden og Neglen, men ogsaa en meget net, smal og tæt Afstribning, dels nedadløbende, dels tværs over, et Baand om Bugen af smaa, tætstillede runde Indtryk og forskjelligt andet, der ikke ret kan opfattes efter de foreliggende Smaaskaar. Vel maa alle disse Lervarer siges at være fremgaaede af et godt og dueligt Pottemageri; Formningen er regelmæssig og hele Behandlingen omhyggelig; men det, at der ikke ses nogen egentlig Ornamentik, navnlig ikke mere sammensatte Mønstre, gjør dog, at disse Kar maa sættes ret lavt og ikke kunne fange Interessen.

Megen Opmærksomhed maa man derimod skjænke den Række Stensager, der fandtes paa denne Yngre Bronzealders Boplads.

I stort Antal fremkom de bekjendte Stenkugler, hvis Bestemmelse ikke kan siges at være endelig fastslaaet¹. Kugleformen er meget fremtrædende ved alle de fundne Stykker af denne Art; aflange og mindre afstødte Sten forekom ikke. Størrelsen er oftest, som vare de bestemte til at

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1907, 153; Formen IV og V.

omfattes med fuld Haand eller dog af alle Fingre; men nogle ere mindre, indtil en Størrelse af knap 5 cm. De ere baade af Flint og af andre haarde Stenarter, Granit og Kvarzit. Mange ere ituslagne. Ialt optoges 132.

Talrige vare ogsaa Skiveskraberne, de fleste aflange¹ og meget svære, baade brede og tykke; dog forekom ogsaa runde og smaa. En Del er overbrudt paa tværs eller efter Længden; o. 60 Stykker, de fleste fra dybere Lag, nogle dog optagne helt foroven.

Knuder, ikke regelmæssig benyttede, med kjendelige Slagflader og Spaanar, men stærkt forhuggede rundtom, med fremstaaende Kanter og Spidser²; de kunne alene have været anvendte til Fremstilling af Spaaner. Ialt 15 Stykker. Mærkes maa det, at Flækkeblokke ganske mangle i Fundet.

Fem store og grovt formede Flækkeknive³, de to af dem overbrudte i Bladet; ved nogle er Skaftenden tilhuggen fra begge Sider af Hensyn til Fastgjørelsen. De fandtes baade dybest i Laget, høiere oppe og øverst.

Fire Ildsten⁴, dels af Flækkeform, dels rundtom tilhuggede.

Et lille Brudstykke af en tyndnakket, sleben Flintøxe, optaget allerøverst i Laget.

Af tyknakkede Øxer fandtes: een daarlig formet, omhugget og kun delvis sleben, dernæst Ægenden af en Huløxe, smukt formet og sleben, og endnu Ægenden af en Retøxe. De to sidste Stykker fandtes dybt, i 4. og 6. Udgravningslag.

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen, 147.

² Jvfr. Affaldsdynger S. 41, 11.

³ Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen, 143—144. Jvfr. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 141. Medens denne Form tidligere maatte antages ikke at gaa tilbage til den ældre Stenalder, er der ved Undersøgelsen i 1916 af en Ældre Stenalderes Affaldsdyngge paa Nexelø i Seirø-Bugten fremkommet et saadant meget udpræget Stykke, 16 cm langt. Dyngen er uden yngre Indblandinger.

⁴ Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen, 197.

Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1919.

To Brudstykker af Flintdolke, den nederste Del af Bladet med Grebenden og et lille Stykke af Grebet; de fandtes i 2. og 3. Udgravningslag.

Fremdeles: en lille Sav¹, ikke finere tilformet, men dog med tydelig, afrundet Ryg og opskærpet Æg — et tykt Bor², ligeledes lille — Halvdelen af en Grønstensøxe med Skaft-hul, af Arten Arbeidsøxer³ — en Slagsten⁴ med tydelige Stødmærker og nogle andre Sten, der mulig have havt samme Bestemmelse. De nævnte fire Stykker laa i forskjellig Dybde, henholdsvis 5., 3., 5. og 1. Lag.

Endelig optoges flere, noget tilhuggede Flintstykker, men af ubestemmelig Art, og saa at sige overalt en Mængde Affald fra Flinttilhugning. I det enkelte Undersøgelseslag paa 1 m² Størrelse og 20 cms Tykkelse var der oftest noget, et enkelt eller flere Stykker, etsteds endog 50 Stykker. Flinten forekom baade nederst i Dyngen og foroven, een Gang 40 Stykker i et 1. Udgravningslag. Forat Undersøgelsen kunde efterlade en bestemt og blivende Forestilling om Forekomsten af Flintaffald, blev det under største Delen af Udgravningen samlet fra og optalt, men derefter kasseret, dog under Bevaring af særlig karakteristiske Stykker. Der foreligger saaledes Oplysninger for 338 m². Af disse indeholdt 337 mere eller mindre Flintaffald, opsamlet i 1278 forskellige Lag paa 20 cms Tykkelse. Ialt optaltes 7989 Stykker, altsaa gennemsnitlig 6,25 Stk. for hvert Lag, som overhovedet indeholdt noget deraf.

Overfor alt det her anførte reiser sig nu det Spørgsmaal, om Stensagerne have været fremstillede og brugte af Bronzealderens Folk, eller om de ere tilfældig indkomne i Dyngen sammen med dens øvrige Indhold af Affald, ved Oprømning og Rensning paa en Plads, der forud havde været beboet af Stenalderens Folk, og hvor de tilfældig vare efterladte. Overfor Flintaffaldet kan dette nu ikke

¹ Anf. St., nærmest 137. ² Anf. St. 28. ³ Anf. St. 88. ⁴ Anf. St. 39.

antages at være Tilfældet; dertil er det for talrigt og for ligelig udbredt overalt. Heller ikke for Stenkuglerne, Skraberne, Flækkeknivene, Ildstenene og Knuderne; ogsaa disse Sager, der forekom i adskillige Exemplarer, maa hidrøre fra Bronzealderen. Men videre til Bekræftelse af dette Skjøn maa samles fra de andre Bopladsfund, der i det følgende skulle omtales, og ligeledes vil der først paa dette videre Grundlag, se S. 67 og 81, kunne dømmes om, hvad de øvrige, enkeltvis forekommende Stensager have havt at betyde for den yngre Bronzealders Folk.

En meget sigende Bestanddel af Dyngen var fremdeles Levninger af Dyreknogler, der forekom overalt og spredt gennem hele Lagets Tykkelse, foroven dog færre og mest kun Tænder, der bedre holde sig, medens Knoglerne for at bevares have maattet være i dybere Leie. Ogsaa paa dette Punkt er Mængden af det indsamlede overordenlig stor, ligesom Iagttagelserne og Oplysningerne ere saa fuldstændige og fortræffelige, at ingen Tvivl efterlades; men navnlig har Inspektør Herluf Winge med vanlig opofrende Interesse ved at gennemarbejde og bestemme den hele Knoglemasse baade fra denne og de øvrige Pladser givet ogsaa disse Dele af Fundene en stor Betydning. Af Inspektør Winges nedenfor følgende Redegjørelse fremgaar det til Oplysning om Livstilstandene vigtige Forhold, at Knoglerne af Husdyrene overalt ere langt mere fremtrædende end af Jagtdyrene, og det ses, at Knogler af Hesten, der saa sjælden ere trufne i Stenalderens Fund¹, ere talrige paa disse Pladser.

Af Benredskaber fremkom ved Voldtofte foruden et Par Brudstykker kun et spidst tildannet Albueben af Faar. Det er ganske af samme Form som de Bendolke, dannede af Kronhjortens Albueben, der havdes i den ældre Stenalder, og som i den yngre Stenalder gjordes af Tamoxens Albue-

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1917, 306, Anm.

ben¹. Nedenfor skal dette Redskab atter nævnes, S. 58, 69 og 88.

Som Dyreknoglerne ved deres Mængde og Fordeling i Laget bestemt vise, at dette var en Affaldsdyngge, saaledes ogsaa Alt, hvad den iøvrigt indeholdt af Haandsten, Lerklininger og Kul, af Bronze- og Stensager, Potteskaar o. A., ligesom Dyngens hele Art maa angive det samme. Den indeholdt Affald fra en Boplads. Men Hytterne maa antages at have ligget i umiddelbar Nærhed. De først omtalte Forraadskar med Indhold af Korn fandtes ved Udgravningen af den Vei, der afskar Yderkanten af Dyngen. Paa dette Sted maa der have staaet en Hytte og da vel flere andetsteds i nær Forbindelse med de to undersøgte Pladser, mulig ogsaa paa det videre Omraade, hvor det ved Gravning af Prøvehuller saaes, at der var et Affaldslag, men hvis Tykkelse og Sammenhæng som Helhed ikke kunde bestemmes uden en altfor vidtstrakt Undersøgelse.

HASMARK-FUNDET.

Et Fund, der i visse Henseender ganske ligner, i andre noget afviger fra det foregaaende, blev i 1913—14 af Museumsinspektør Thomas Thomsen fremgravet yderst ved Odense Fjord, hvor der vestpaa har været en smal Forbindelse med Havet, nu inddæmmet og udtørret, medens den oprindelig afskar en lang, smal Ø, fra Einsidelsborg i Vest til Hofmansgave og Landsbyen Hasmark i Øst. En lav, flad Odde, hvorpaa Hasmark Sønderby ligger, gaar ud i den oprindelige Havarm, og her var der øverst, i en Høide af 4 m over Dansk Normal Nul, ved Markarbeide fremkommet Østersskaller og Stensager, hvad der gav Anledning til Undersøgelsen. Ogsaa tidligere var der fundet Østersskaller og Potteskaar ved denne Kyst, kort derfra ved Romsø, og

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 362 og 365.

ud herfor, i det Inddæmmede, ses nu den Østersbanke, hvorfra Oldtidsfolket hentede Skaldyrene¹. Havet maa have staaet ind her, idet den lange Tange Hals, der nu næsten lukker for Odense Fjord, dengang ikke var fuldt dannet.

Stedet var jævnt, dyrket Mark med gennemgaaende $\frac{1}{4}$ m Muld, der dækkede to Oldtidslag, godt 4 m skilte fra hinanden. De strakte sig begge over en Længde af 7—8 m, med omtrent samme Bredde, og havde begge en ganske uregelmæssig Omkreds, indskaaren og rundt udfliget. Det viste sig, at Lagene gik indtil 1,70 m ned i Undergrunden, en lille Samling flade eller dybere, rundagtige Gruber, der gik over i hinanden; hele Bunden under Lagene var uregelmæssig bølgende med større Sænkninger hist og her.

Vexlende var ogsaa Fylden, foroven sædvanlig skalblandet Muld, derefter et rent Skallag, hvorunder sandede eller leragtige Striber med færre Skaller. Hist og her, baade øverst oppe, dybere og næsten ved Bunden, fandtes smaa Samlinger af mindre Sten i et Antal af henved 20 til over 30, liggende fladt eller skraanende i eet eller to Lag; eet Sted laa en Sten paa 35 cm ovenpaa 14 mindre. Formen af disse Stenlægninger var uregelmæssig, oftest dog rundagtig med en Bredde af 0,60—1 m. Paa hver af de to undersøgte Pladser fandtes 5 saadanne Stenlægninger, og ved nogle af dem var der en Del Kul; de bleve ved Undersøgelsen opfattede som Ildsteder.

Paa den ene af Pladserne vare Fordybningerne dækkede af et sammenhængende, fladt Stenlag, der laa lige under Pløiejorden og for en Del ret nøie fulgte Omkredsen, se Fig. 9. Det var smaa Sten, mest paa 5 cm, mange af dem ildsprængte og anbragte i et enkelt Lag. Samme Slags Sager som nedenunder i Laget fandtes ogsaa mellem og ovenpaa Stenene og vare indblandede i Mulddækket. Fig. 10 viser et Tværsnit: øverst Muldjorden og det flade Stenlag,

¹ C. G. Joh. Petersen, De skalbærende Molluskers Udbredningsforhold. 1888, S. 50 og 56.

Fig. 9.

derunder først et skalblandet Lag, hvorefter en Stribe rene Skaller og nederst et gult, sandet Lag med færre Østerskaller.

At den store Stenlægning, der strækker sig over en Samling Fordybninger, som ere fyldte med Affald, er et Dække

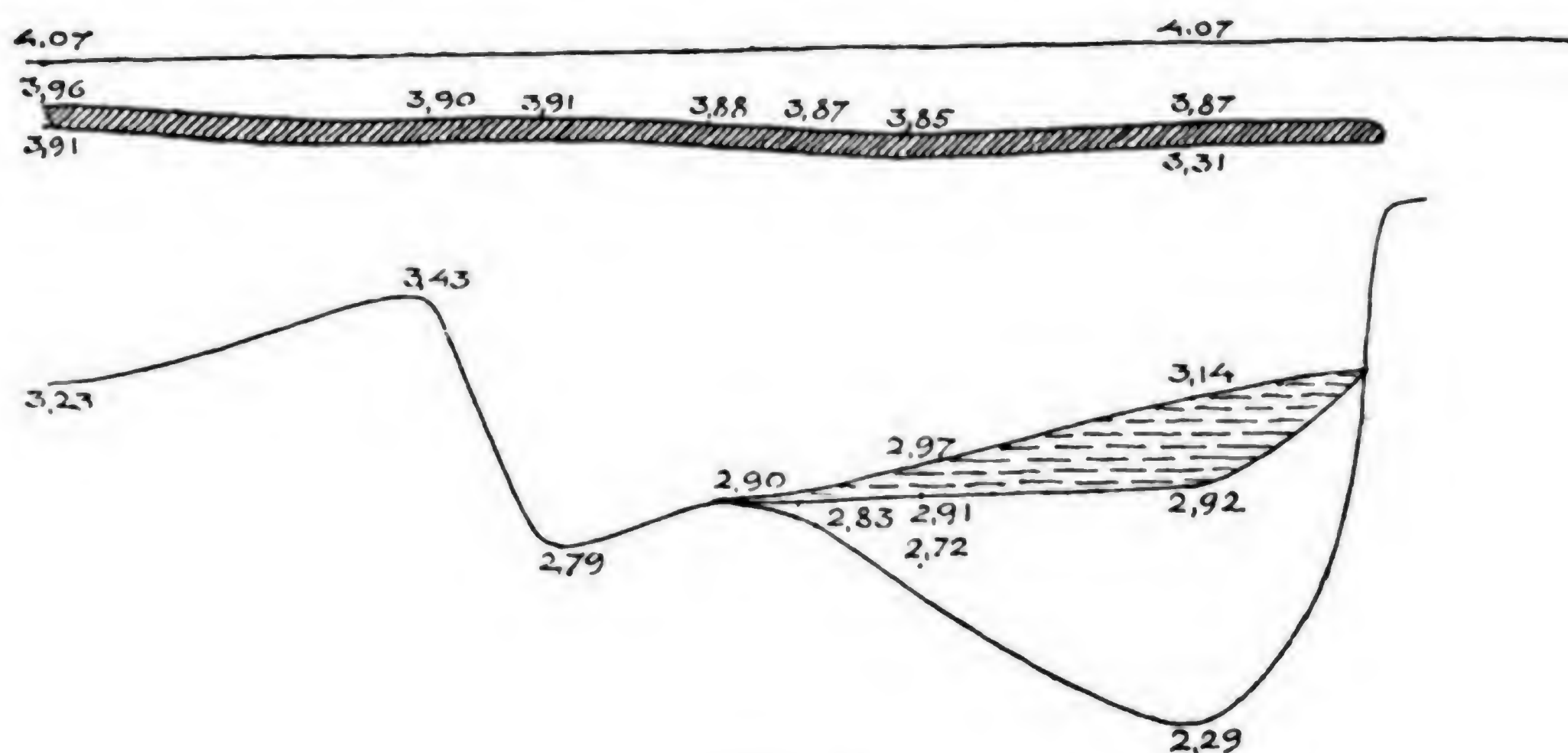

Fig. 10.

lagt i den Hensigt, at man skulde kunne betræde og opholde sig paa Pladsen, synes givet. Huset maa have været nært, maaske umiddelbart ved de Gruber, hvori Affaldet henlagdes, og som efter at være fyldte vare til Hinder og derfor tildækkedes med Sten. Meget ganske lignende er set paa

Jernalderens Bopladser¹. Men at Huset skulde have staaet over og omkring Stenlaget, derom iagttoges intet, og dette kan sikkert heller ikke antages. Hverken Pladsens hele uregelmæssige og tilfældige Form eller de med Affald fyldte Gruber synes at kunne forliges med, at det Hele skulde være en Hustomt — hvorimod vel med, at det var en Plads umiddelbart udenfor Huset. Opfattes de smaa Stenlægninger, dybere og høiere liggende baade i denne og i den anden Samling af Gruber, rettelig som Ildsteder, da har der her tillige været Kogeplads. Alslags Affald samlede sig deromkring, og Ildstedet flyttedes da til Siden eller lagdes høiere op.

Men saaledes opfattet skiller dette sig ikke fra, hvad der ses i de Affaldsdynger fra Stenalderen² og ogsaa fra Jernalderen³, hvori Østersskaller danne Hovedmassen af Laget, med Ildsteder liggende omkring i det hist og her. Der er i det Hele Træk for Træk den største Lighed mellem de her omhandlede Lag fra Bronzealderen og de allerede udførlig beskrevne Bopladslag fra Jernalderen, dels afleirede paa Jordoverfladen, dels i Gruber og ofte i nær Forbindelse med udendørs Ildsteder.

At det ogsaa her var Affald fra Føden og Maaltidet, som fyldte Gruberne, fremgaar allerede deraf, at Østersskaller fandtes spredt overalt paa begge de undersøgte Pladser og tillige dannende hele Lag; desuden forekom en Del Blaa-musling, Hjertemusling og Strandsnegl ganske som i Affaldsdyngerne fra den ældre Stenalder. Men ogsaa Dyreknogler fandtes i Mængde, dybest i Laget som helt foroven, og snart enkeltvis, snart mange sammen; de kunne anslaaes til henved to Tusinde, hovedsagelig dog kun Brudstykker. Men fremdeles fandtes mange Steder Fiskeben, der mest laa

¹ I Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906.

² A. P. Madsen og Fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, S. 174.

³ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 178.

samlede; een Gang taltes c. 150. Se herom Inspektor Herluf Wings nedens følgende Bestemmelser. For Trækullet følger Afdelingsgeolog Knud Jessens Redegjørelse.

Som paa alle Bopladser fandtes dernæst Lerkarskaar i Mængde; der optaltes 1357. Næsten intet Udgravningslag paa 1 m² og af 20 cms Tykkelse var uden Skaar, et enkelt eller indtil 37, og atter liggende baade foroven i Fyldmassen og nederst. De sædvanlig forekommende Forhold gjentog sig her. Langt fra alle Skaarene af det enkelte Kar vare tilstede. Trods meget Arbeide har intet Kar kunnet sammensættes saavidt, at hele Formen er kommen frem, i det høieste kun større Dele og Flager; men Hovedmassen af Skaarene foreligger fremdeles usammensat. Ogsaa fandtes Skaarene af samme Kar spredte omkring og laa baade dybt og høit. Saaledes er et stort Stykke af Underdelen af et Kar sammensat af 13 Skaar fra 4 sammenløbende Felter paa 1 m² Størrelse; men dertil er føiet et Skaar fra et Felt, der laa 1 m fra de øvrige, og Skaarene rækkede saaledes over 5 m². I en Karbund med noget af Siden findes 2 samlet optagne Skaar og et tredie, der fandtes 3 m derfra. Et 40 cm stort Stykke af en Karunderdel er samlet af 10 Skaar, der ere fra Bunden af en Grube; men hertil er sammenpasset et Skaar, der laa over 1 m høiere, ved Grubens Rand.

Det er overveiende Skaar af store, tykvæggede Kar, dog ogsaa af smaa Skaale og Kopper, Alt ganske af Bronzealderens Art og med mange af de velkjendte Enkeltheder: den tynde, ofte udbøiede Mundingsrand — den glatte Afstrygning af en Stribe rundt om Karret baade øverst ved Mundingen og nederst ved Bunden, medens hele den mellemliggende Del af Siden er ru og grovt dækket — det fremtrædende Baand et Stykke under Mundingsranden og deri Fingeraftryk eller skraatliggende Indsnit, eller dette Baand afdelt i lange, fremtrædende Lister med Fingeraftryk — og dertil Prydelserne, indskrænkede til mere eller mindre spredt stillede Fingerindtryk, til Afstrygning med en

Slags Kam eller en Spaan, til smaa Knopper, der ere fladtrykte i Midten, anbragte nedenfor Overkanten, til flygtig indskaarne Linier, der dog her danne et ret ordenligt Rude-mønster, jvfr. nedenfor S. 90. Skaarene ere fra Bronzealderen, og intet af dem ses at gaa længere ned i Tiden eller tilbage til Stenalderen.

Overraskende er det da, at Affaldet fra Flinttilhugning spiller en stor Rolle i Fundet. Der optaltes 942 Stykker, fordelte ganske som Lerkarskaarene og Dyreknoglerne. Ikke mange Udgravningslag paa 1 m² og 20 cms Tykkelse

Fig. 11. ²/₃.

vare uden afslagen Flint, et enkelt Stykke eller mange, indtil 45. Det ses heraf, at Flinten blev anvendt i ikke ringe Omfang.

Af Stenredskaber forekom følgende:

Stenkugler som de foran S. 48 under Voldtofte-Fundet omtalte, af Flint eller andre haarde Stenarter, 10 Stykker, 2 af dem ituslaaede.

Fladagtige Sten, ikke Flint, 8—12 cm store og saaledes passende til at fattes af Haanden, med een eller to stærkt afslidte Flader, der maa være fremkomne ved, at Stenen har været brugt til at slibe eller rive noget paa en anden Sten, se Fig. 11. Der optoges 9 saadanne Sten, 2 af dem kun Brudstykker. Om deres Anvendelse tales længere fremme S. 84.

Syv Flintknuder, uregelmæssig benyttede til Afslagning af Spaaner, som i Voldtofte-Fundet S. 49.

Tre Ildsten, dannede af tykke Flækkeafslagninger, se samme Fund, S. 49.

Syv grove og store Flækkeknive som de under Voldtofte-Fundet S. 49 omtalte, ligesaa mange afbrudte Stykker af saadanne Knive, et Brudstykke af en lille Flækkekniv, samt 7 store Flækker, der kunne have havt samme Bestemmelse som Knivene, men ikke ere tilhuggede som dem.

Fem meget store og grove Skrabere af Flint, aflange som de under Voldtofte omtalte, S. 49, og en grov Flækkeskraber.

Fremdeles: To spidst tilhuggede, store Flækker, men grovt og usikkert tildannede — et tykt Bor og den afbrudte Spids af et andet — Halvdelen af Grebet til en Flintdolk, firkantet og med tilhuggen Søm paa begge Sider¹, et tarveligt Arbeide — Æggen af en tyndnakket Øxe, opskærpet i Æggen — endelig: 8 Flintstykker med nogen Tilhugning, men ubestemmelige, og 45 større og mindre Flintafslagninger, derimellem nogle af Flækkens Form.

Ved Siden heraf fandtes ialt 26 tildannede Stykker af Dyr-Knogle eller -Tak, derimellem nogle af udpræget Stenalderes Art: en Del af en Hjortetaks Øxe med rundt Skaft-hul — en afskaaren Tak tildannet mod Spidsen — en Bendolk, hvorom se foran S. 51, dannet af Raadyrets Albueben, ifølge Herluf Wings Bestemmelse — 17 spidst tilskaarne Knogler, nogle fuldstændig bevarede, men de fleste kun Brudstykker, samt mindre Dele af tilskaarne Knogler og en stor, utildannet Hjortetak.

Alle de nævnte Sager fremkom spredt og baade dybt og høit i Laget, den tyndnakkede Øxe og Grebet af Flintdolken saaledes i det første Udgravningslag paa 20 cm nærmest under Markjorden, men Bendolken i det 3. Lag fra oven. Hjortetaksøxen fandtes ved Markarbeide forud for Museets Undersøgelse. En Tvivl, om virkelig Alt hører

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen, 167.

sammen med Lerkarrene, der ere af Bronzealderens Art, synes efter Forholdene at være udelukket; men hertil kommer den hele Overensstemmelse i Fundets Sammensætning med det foran omhandlede Voldtofte-Fund. Kun fandtes der ved Hasmark ikke Bronzesager og heller ikke Lerkli-ninger, men vel nogle faa glødede Lerklumper.

FUNDET FRA TROLDTING VED BULBJERG.

Lige indenfor Bulbjerg og saaledes nær det aabne Vesterhav brede sig Bakkehøiderne Trolldting, dækkede af Klitter, ubeboede og ubefærdede. Men i Oldtiden, skjøndt Flyvesandet ogsaa dengang raadede her, var Stedet fast beboet. Hvor Vinden har afblæst Pletter og Flader mellem Klitterne, ligger der Flintsager, Potteskaar og Skaller af Havmuslinger som Affald fra Maaltider, og større Sten ses reiste og satte i Samling. Der findes her en forstyrret Stenalders Grav, og talrige Stenredskaber samt enkelte Skaar af Stenalders Lerkar ere allerede for mange Aar siden opsamlede paa forskellige Steder og tilgaaede Nationalmuseet.

Ved en Efterforskning af Egnen i 1913 saaes det, at der paa en større Flade ved Trolldting, hørende til Matr. Nr. 57^a af Nørklit i Lild Sogn, fandtes Efterladenskaber fra Oldtiden i Mængde og tillige liggende i et egentligt Affaldslag, der strakte sig ind under Klitten. Dette gav Anledning til en større Undersøgelse, der foretoges af Museumsinspektør Carl Neergaard, hvis Fundberetning ligger til Grund for den efterfølgende Redegjørelse.

Den afblæste Plads var jævn Flade, dog fra Midten fallende noget til begge Sider. Den var dækket af Flyvesand og spredt bevoxet af Lyng og Revling, hvorimellem Oldsagerne laa frit synlige og stærkt slidte af Sandflugt, som det ses paa saadanne Steder. Sprængte og ildskørnede Sten laa spredt omkring, oftere i Grupper og utvivlsomt hid-

rørende fra Arnesteder. Fig. 12 viser en Del af Pladsen begrænset af Klitterne.

Der undersøgtes her en Strækning med en Længde af henved 40 m og en Bredde af indtil 16 m. Men i Virkeligheden var Bopladsen, som det angaves af de i Over-

Fig. 12.

fladen henliggende Sager, noget større, dog med Karskaar og Flint forekommende saa spredte, at det ikke lønnede sig at tage et videre Omraade under Behandling.

For største Delen havde Pladsen ikke noget egentligt eller kun et ganske tyndt Kulturlag, hvorfor der ikke var andet at foretage end at opsamle de paa og i Overfladen liggende Sager. Men et Sted af 6×7 ms Størrelse fandtes et tydeligt Lag, tildels skjærmet af Klit og med mere eller mindre Flyvesand liggende hen over det. Kulturlaget var mørkere eller lysere farvet af opløste Bestanddele samt af smuldret Trækul, med tyndere eller tykkere Striber af Flyvesand strækkende sig hen igjennem det. Der var altsaa Sandflugt paa Stedet, da Laget dannedes. Dets Overside var jævn, medens Undersiden hist og her skjød sig ned i smaa

Gruber, saaledes at Dybden vexlede mellem 25 og 75 cm; under Laget var der Sand, og til Siden gik det ind under Klitten. Fig. 13 viser en Væg, hvorved Undersøgelsen standse, idet Sandet laa høit over det mørktstribede Kulturlag. Vistnok har der været et lignende Lag over en større Del

Fig. 13.

af Pladsen; men mere udsat for Vinden er det efterhaanden føget bort.

De samme grubeformede Fordybninger som under Kulturlaget forekom ogsaa ellers paa Pladsen, kredsrunde eller aflange, ofte af $\frac{1}{2}$ —1 m Størrelse, men mange ogsaa mindre og en enkelt henved 2 m bred. Ligeledes var Dybden vexlende, mange ganske flade, men andre dybere, ingen dog sænkende sig mere end 0,75 m under Overfladen. Fig. 14 viser en saadan Grube, der ved sit mørke Indhold skiller sig tydelig fra det omgivende Sand. Indholdet var overalt Kulturjord, oftere gennemtrukken af Sandstriber; nogle Lerkarskaar forekom af og til, lidt Kul, Flintaffald, Ravstykker og Dyreknogler. Nogle Steder saaes i eller ved For-

dybningen et lille Lag Strandsnegl eller Blaamusling. Klumper og Pletter af raat Ler forekom af og til.

Fremtrædende vare baade i og udenfor Gruberne forbrændte Sten, hovedstore og mindre, liggende spredt, men

Fig. 14.

ogsaa samlende sig til mere eller mindre regelmæssige Arnesteder, der laa dybere eller høiere i Laget. Stenene laa i et enkelt eller i 2—3 Lag over hinanden. Arnestedet kunde have en ringe Størrelse af 20—30 cm, med kun faa større og mindre Sten, eller det var indtil 65 cm bredt. Et kreds rundt Arnested, 55 cm stort, var lagt af 12 haandstore, ildskørnede Sten, der laa i 2—3 Lag med jævn Over- og Underside.

Umiddelbart ved et saadant Arnested afdækkedes et stort Lerkar, som det ses af Fig. 15, staaende opreist paa sin

Bund som det efterlodes i Oldtiden, men nu revnet og sammentrykt; oveni det, halvt nedsunket laa en stor Hvalknogle. En Del af Mundingen manglede; men Karret har kunnet helt sammensættes som vist i Fig. 16. Det er et velformet Kar, der har den Betydning, at det med sin Høide

Fig. 15.

af 64 cm er det næststørste, der overhovedet er bevaret fra vor Bronzealder. Det maa have været et Forraadskar, og Hvalknoglen har sikkert tjent som Dække over Indholdet; nu var Karret blot fyldt med Jord.

Som dette Lerkar er af velkjendt Form fra Bronzealderens sidste Afsnit, saaledes maa samtlige øvrige Lerkar, af hvilke der fandtes Skaar, som for en Del have kunnet sammensættes, antages at hidrøre fra samme Tid. Ialfald fandtes intet, der tydelig har Sten- eller Jernalderens Præg. Og Antallet af de indsamlede Skaar er meget betydeligt, ialt 14,492, den langt overveiende Del dog ganske smaa.

Fig. 16. ¹/₆.

Skjøndt meget Arbeide har været anvendt paa Sammensætningen af Skaarene, er dog ikke ret meget opnaaet. Et Kar af samme Form som Fig. 16, men kun 30 cm høit, er blevet nogenlunde fuldstændigt, og flere Underdele og Bunde ere komne frem, men ellers kun større Dele og Flager. Som paa andre Bopladser laa ofte sammenhørende Skaar ikke samlet, og hvor der var Gruber, i forskjellig Dybde. Exempelvis anføres, at et 17 cm bredt Sideskaar¹, sammensat af

¹ Kar Nr. 847.

8 Stykker, fandtes i 3 sammenstødende Felter paa 1 m², og saaledes nogenlunde samlet; men dels optoges de i Overfladen, dels i 1.—3. Udgravningslag paa 20 cm og altså med en Høideforskjel af o. 0,50 m. Et 23 cm bredt Side-skaar¹ er sammensat af 11 Stykker, af hvilke 7 laa sammen i 1. og 2. Lag, men de øvrige 4 over 1 m derfra i 3. Lag. Et 12 cm stort Skaar² er samlet af 6 Stykker, af hvilke eet fra øverste Lag, de andre nær ved, men fra 3. Lag.

Nogle Hovedtræk skulle anføres om alt dette Lerarbeide. Saadanne meget store Lerkar, belagte med en grov Lergrød med knust Sten, som ere fremtrædende i Voldtofte-Fundet, jvfr. S. 46, forekomme ikke her. Fladen er glat afstrøgen og navnlig ved de smaa Kar endog fint, ligesom Væggen ved disse kan være saa tynd, som den overhovedet kjendes fra Oldtiden; kun Brudstykker ere dog bevarede af disse smaa Skaale og Kopper, men i Mængde. Ved Siden af den tynde Mundingsrand træffes en Fortykkelse, der danner et smalt Fremspring foran Karrets Væg, og Randen er da paa egen Maade glat og skraat afskaaren indadtil. Foruden de brede, baandformede Ører, ogsaa indhulede efter Længden, jvfr. S. 46, findes enkelte tykke og trinde, og Øret kan svinde ind til et lille, gjennemboret Fremspring. Flere Laag med Fals ere ikke flade, men hvælvede eller toppede; tykke, aflange Bæreknopper ere ofte anbragte et Stykke under Mundingsranden; der optoges adskillige Brudstykker af Sier, som ikke forekomme i de foran omtalte Fund. Alle disse Træk tyde paa, at Fundet hidrører fra Bronzealderens to sidste Afsnit og gaar helt ned til Tidsrummets Slutning. Saaledes ogsaa de meget sparsomme Prydelser paa Leret. Oftere forekommende ere kun rundtløbende Baand dannede af 2—4, sædvanlig dog 3, jævnsides lagte, smalt indridsede Linier, stregfyldte Trekanter og skraat stillede Striber dannede af let indskaarne

¹ Nr. 880. ² Nr. 865 a.

Linier, hvad der alt kjendes fra Bronzealderens sidste Af-
snit.

Samme Tid angive de to eneste Bronzestykker, der fandtes ved Undersøgelsen, nemlig en ganske lille Stangknap og en stor, hvælvet Dobbeltknap, begge uden Ornamenter. De fandtes kun faa Centimeter under Flyvesandet paa et Sted, hvor der intet Kulturlag var; men paa samme Kvadratmeter optoges 57 Lerkarskaar, en Flintskraber og 32 Stykker Flintaffald. Fremdeles er der paa Pladsen optaget en lille Draabe smeltet Bronze, der kunde vise, at Støbning foregik her; men at dette ofte er sket, angives med al Bestemthed af adskillige, ganske spredt liggende Brudstykker af Forme og Digler til Støbning, vel alle kun smaa, men fuldt bestemmelige.

Overfor alle disse Vidnesbyrd om, at Bopladsen med dens Arnesteder og med det deri liggende Affald hidrører fra Bronzealderen og, at slutte fra de nærmere bestemmelige Sager, fra Tidsrummets Slutning, staar det Forhold, at Stensager spille en meget stor Rolle i Fundet. Hovedsagelig er det de samme Former, som foreligge i de andre her omtalte Fund.

Af egentlige Flintkugler, jvfr. S. 48, 5—10 cm store, fandtes 13, mange af dem sønderslagne; af lignende rundtom afknuste Kugler af andre Stenarter: 6; af runde, fladagtige Rullesten fra Stranden med tydelige Slagmærker og altsaa sikkert Slagsten: 7.

Henved halvhundrede Flintskrabere, mange af dem godt formede af runde og ret tynde Skiver, men ligesaa mange gjorde af aflange eller tilfældig formede Afslagninger; et stort Antal er afknækket. Dertil en halv Snes Flintafslagninger med nogen Skrabertilhugning.

26 Flækkeknive, ingen af dem smukt og omhyggelig til-
dannet, de fleste endog daarlig gjorde, alle dog i det væsenlige svarende til den kjendte Grundform, se Fig. 17, jvfr. S. 49: med lang Æg, fladt rundet Ryg, Afrunding mod Spidsen og Indsnævring i den modsatte Ende af Hensyn

til Skæftningen; Længden 7—12 cm. Dernæst 10 afknækkede Yderender og 7 andre Brudstykker af saadanne Knive, samt 7 store Flækkeafslagninger og 4 Brudstykker, der ikke have den særlige Tildannelse som Knivene, men dog kunne være brugte paa samme Maade og for en Del ogsaa have været det, idet de vise Brugsbeskadigelser.

Et Antal af 8 tynde Bor, men tillige 1 tykt Bor og 2 Flækkebor¹.

7 Knuder eller Blokke til Afslagning af Spaaner, men ingen egentlig Flækkeblok, hvorimod vel 14 lange, ret tynde og regelmæssige Flækkeafslagninger.

Over halvhundrede tilhuggede Flintstykker og tilfældige Flintafslagninger med Brugsmærker eller med nogen videre Tildannelse, men uden at de kunne henføres under bestemte Former.

At alle disse Flintstykker høre sammen med Lerkarskaarene og de øvrige Bronzealders Sager og saaledes maa være tildannede og anvendte i dette Tidsrum, kan ikke drages i Tvivl, da Antallet er stort og den hele Række af Former svarer til, hvad der er fundet paa de andre Bronzealders Pladser. Men hertil kommer det vigtige Vidnesbyrd om Anvendelsen af Flint, som gives af de mere end 7000 Stykker Flintaffald fra Tilhugning, som opsamledes paa den undersøgte Strækning. Det forekom saa at sige overalt, baade hvor der var et Kulturlag og her gennem hele dets Dybde — indtil 73 Stykker i et Felt paa 1 m² og med en Tykkelse af 20 cm, og ligeledes hvor der intet egentligt

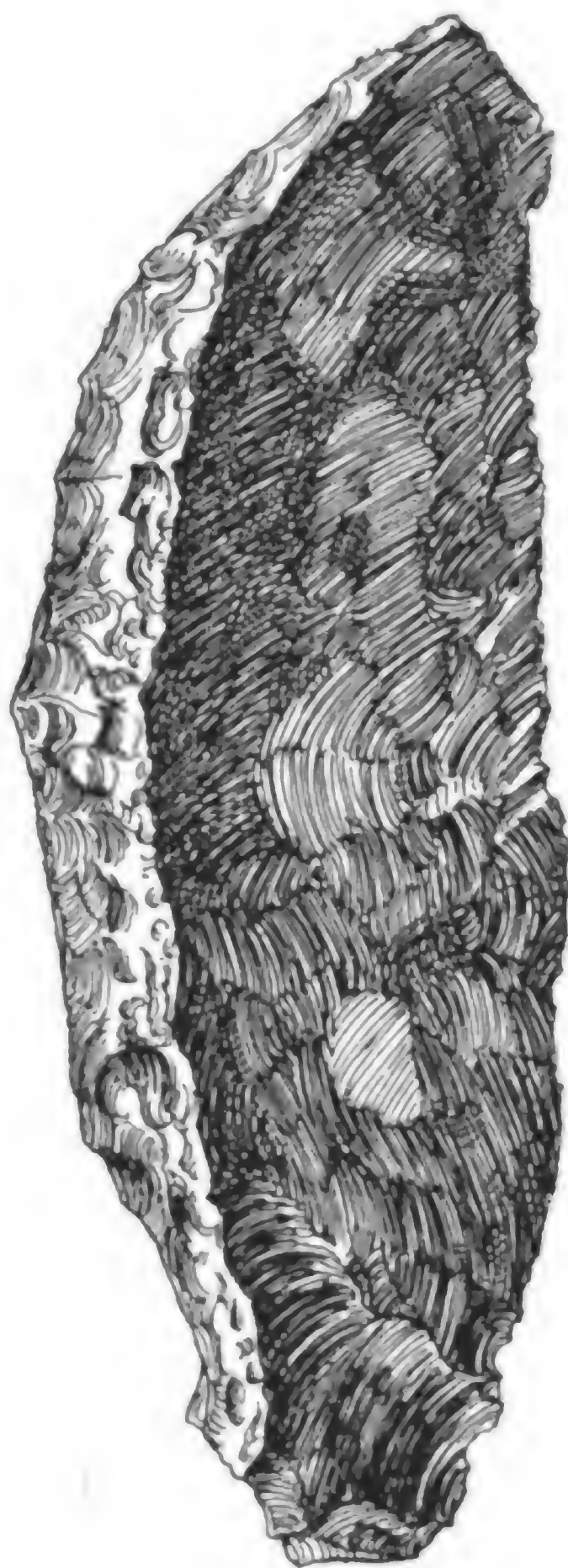

Fig. 17. ²/₃.

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, 28, 30, 32.

Lag var — indtil 80 Stykker paa 1 m², et enkelt Sted endog c. 350 Stykker.

Men der optoges endnu ved Undersøgelsen et afknækket Stykke af et Savblad af Flint¹ og ialt 8 Brudstykker af Dolkblade; de 4 ere Skaftender, alle uden særligt Skaft- eller Grebparti², de andre derimod Spidser eller Dele af Bladet. Tre af dem ere kun grovt tilhuggede og skulde snarest betegnes som Forarbejder; men fire ere godt og fuldt tildannede og eet meget glat tilhugget. Fem af disse Stykker optoges imidlertid ikke i et Kulturlag, men fritliggende i Overfladens Sand, hvor de kunne have faaet Plads i Stenalderen, saaledes at de rent tilfældig ere komne i Forbindelse med de Bronzealders Sager, der senere afleiredes paa Pladsen. Fra disse Stykker maa der altsaa ses bort, og dette gjælder ogsaa om et Stykke³, der vel fandtes i Kulturlaget, men nederst ved den oprindelige Overflade. Tilbage blive kun to Stykker, der virkelig fandtes i Kulturlaget. Det ovenfor nævnte Stykke af en Sav⁴ optoges i et øverste Udgravningslag paa 20 cms Tykkelse, og i samme Kvadratmeter fandtes foruden 55 Stykker Flintaffald og 80 Dyreben to Stykker af forskellige Støbeforme af karakteristisk Art⁵. Berøringen mellem Flintstykket og Bronzealders Sagerne er da sikker nok. Det ene af Dolkbladene fandtes paa et Sted, hvor Dyngen gav tre Udgravningslag, hvert paa 20 cms Tykkelse. Flintbladet⁶ laa i det mellemste Lag, og fra samme Kvadratmeter ere 3 Flintskrabere, 8 Stykker Flintaffald og 5 Dyreknogler; men dybere, i det 3. Udgravningslag, fandtes et Brudstykke af en Støbeform⁷. Det skulde da siges, at Flintbladet er samtidigt med eller yngre end Bronzealders Stykket.

Og dog vil man ingeniende fra de to anførte Forhold kunne slutte, at Flintstykkerne ere blevne dannede eller benyttede i Bronzealderen. Paa denne Strækning, hvor

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, 138—139. ² Anf. St. 160—162.

³ Fundets Nr. 513. ⁴ Nr. 523. ⁵ Nr. 522 og 526. ⁶ Nr. 497. ⁷ Nr. 501.

Flintsager i Mængde henligge i Overfladen, som dette foran er anført, kan et Par saadanne Stykker let ved et eller andet Tilfælde være blevet indblandet i det senere afleirede Bronzealders Lag. De anførte Forhold ere for lidt til, at der deraf kan sluttes saa meget og, efter alt hvad der hidtil vides, saa uventet som det, at der ned i Bronzealderen skulde være forarbejdet og anvendt velhuggede Sav- og Dolkblade af Flint.

Tværtimod vil man snarest efter Gjennemgangen af endnu dette Fund med dets Berøring mellem Bronze og Flint vende tilbage til de foran behandlede Fund af lignende Art med den Opfattelse, at de i dem foreliggende Flintøxer og Flintdolke, se S. 49 flg. og 58, ere tilfældige Indblandinger fra en ældre Tid i de som en Helhed yngre Fund. Videre herom tales nedenfor S. 86 flg.

Anderledes er det vistnok med Bendolken Fig. 18, der ifølge Herluf Winge er dannet af et Albueben af Kronhjort. Af samme Knogle dannedes samme Redskab i den ældre Stenalder, som det foran blev nævnt, S. 51. Er da virkelig dette blevet fastholdt uforandret endnu i Bronzealderen? Det synes saa, idet samme Redskab, kun dannet af andre Dyrs Albueben, kjendes fra de mellemliggende Tider og fra de foran omhandlede Fund, se S. 51 og 58. Det ses af Afbildningen, at Bendolken er fuldstændig frisk bevaret¹,

Fig. 18. ²/₃.

¹ Den mørke Tværfure foroven er fremkommen ved Sammenlimning af Knoglen.

skjøndt den fandtes næsten udækket i Overfladens Sand. Kun lidt dybere laa et stort Stykke af en Krondyrtak, hvis Stamme er overskaaren ganske paa Stenalderens Vis. Af Bensager fremkom iøvrigt kun et udspaltet Stykke af en Knogle, der er glattet og tilspidset.

Derimod opsamledes trods det udsatte Leie i Sandet en betydelig Mængde Dyreknogler; der optaltes ialt 1240. Hvor intet Kulturlag fandtes, laa de dog mest enkeltvis hist og her, flere kun paa faa Steder. I det egentlige Lag var Antallet derimod ofte stort gennem hele Tykkelsen, indtil 80 Stykker i et Undersøgelsesfelt paa 1 m² og 20 cm tykt. Bestemmelsen af Knoglerne har Inspektør Herluf Winge givet i efterfølgende Redegjørelse.

Af Trækul kunde der kun optages lidt, men i selve Kulturlaget, paa tre forskellige Steder. Herom henvises til Afdelingsgeolog Knud Jessens efterstaaende Meddelelse, der giver den Oplysning af Betydning, at man for Brændslet har maattet ty til Egepurrer.

Dette fører til den for Fundet eiendommelige Bestanddel: Ravet, der dog naturlig følger af Ravkystens Nærhed. Det fandtes imidlertid spredt overalt, baade i og udenfor Kulturlaget, paa 40 forskellige Steder; men for dette Stof har den bestandige Omvexling gennem Tiderne af Fugtighed og Tørhed i det løse Sand havt den uheldige Virkning, at det alt nu er smuldret og afskallet i Overfladen. Som det foreligger, er det kun Smaastykker, høist 4 cm store, intet af dem kjendelig formet eller forarbeidet. Og dog er det maaske en meget sigende Bestanddel af Fundet. Hvad andet end Indsamlingen af Ravet skulde have givet Anledning til at tage fast Ophold paa dette udsatte, veirhaarde Sted, mellem golde Klitter og med sparsom Adgang til Brændsel? De mange fremfundne Smaastykker ere da vel Spild fra indsamlede Forraad.

BOPLADSEN VED ABBETVED.

Snart indenfor Bunden af den lange og smalle Leire Vig, der oprindelig strakte sig endnu længere ind fra Roskilde Fjord over den nu tilgroede Engflade »Søen«, er der fundet en Boplads fra Bronzealderen. Forstaaelig er dens Plads paa en langstrakt Banke for en Del omgivet af Smaasøer, nu lukkede Moser, og ikke længere fra Fjordens Vande end den lille »Oredrevsskov«, der nu fylder Mellemrummet; og at der var en Forbindelse med Stranden, derom melde de Lag af Muslinger, som findes ved Arnestederne paa Bopladsen. Gravhøie ligge paa Række hen gennem Skoven, og ogsaa til den anden Side, henimod det nære Lindholm, har Bosættelsen haft Gravplads, idet der har ligget talrige Høie, af hvilke nu kun nogle faa ere bevarede.

Banken hører for største Delen til en Husmandslod, Matr. Nr. 1 c af Abbetved, Kirke Saaby Sogn. Der kom i 1915 Meddelelse om jævnlige Fund af Stensager og Lerkarskaar, hvad der foranledigede en Undersøgelse, strax foretaget af Museumsinspektør Carl Neergaard og fortsat de 3 følgende Aar, alt efter som Husmand Jens Chr. Jensen, der var stærkt interesseret af Sagen, kunde paa- vise nye og lovende Steder til Behandling.

Thi her er der ikke som ved Voldtofte og Bulbjerg afsat større, sammenhængende Lag over og om Fordybninger; men dækkede af Madjorden er der fundet dels 10 enkeltvis liggende Gruber (Fig. 19, Nr. I—X) som ved Hasmærk, dels 6 smaa Lag (Nr. XI—XVI), der ikke gik ned i Fordybninger. Planen Fig. 19 viser Beliggenheden af disse Punkter med vedføjet Angivelse af Høiden over Havet. Banken har Længderetning Nord—Syd, med jævn Overdel og med stærkt Fald mod Øst. Afleiringerne fandtes dels høiest oppe, dels ned ad den første Skraaning, men ogsaa ved Bankens Fod, og nogle nær sammen, andre ganske spredt; dog kan Banken endnu indeholde meget, som ikke er fun-

det. Desuden undersøgtes 5 tilsvarende Afleiringer paa nær tilstødende Banker, kun adskilte ved et smalt Svei.

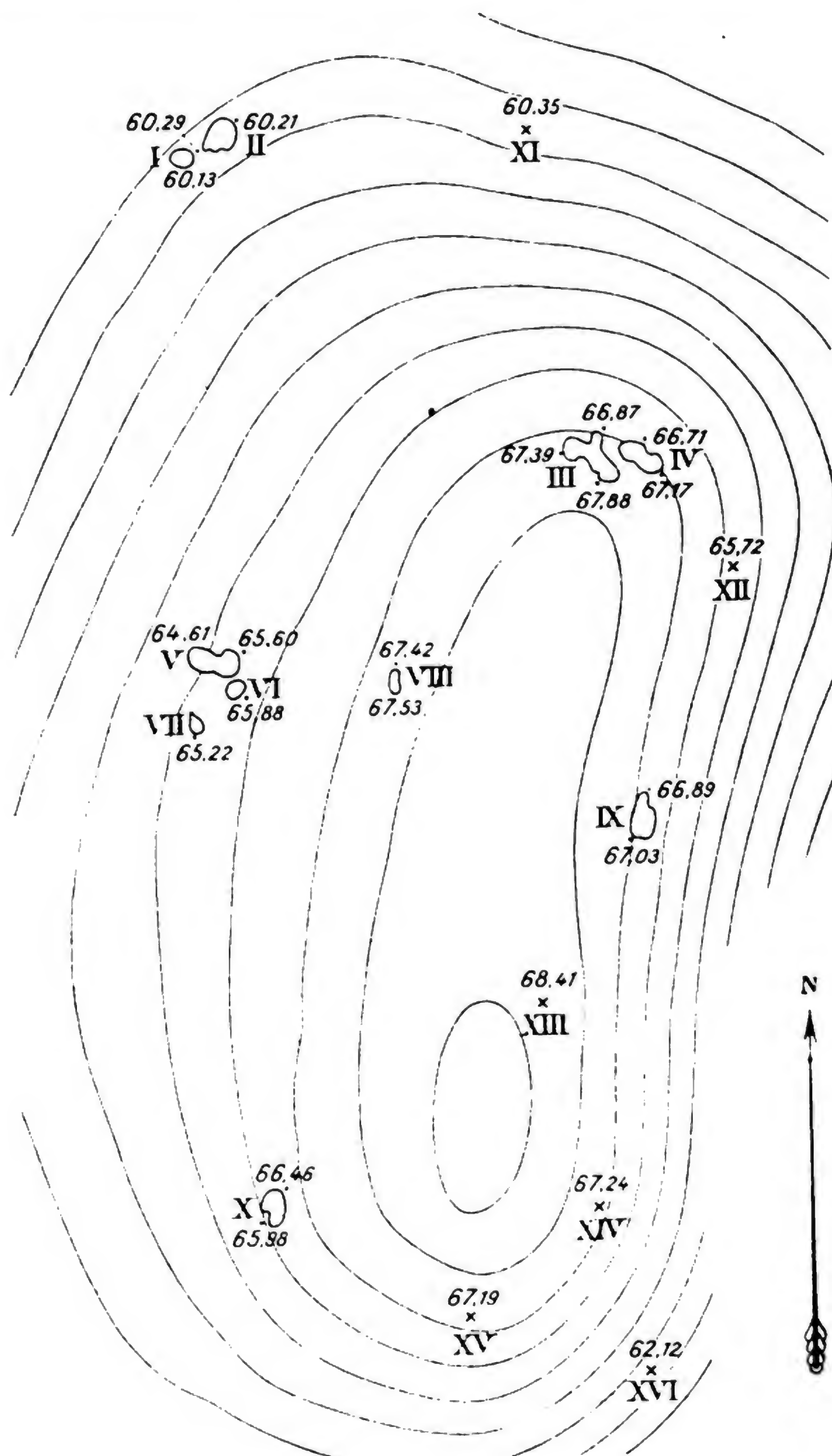

Fig. 19. $\frac{1}{800}$. Kurveforskjel 1 m.

Planen Fig. 20 gjengiver Gruben III, liggende nordlig paa Bakken og lidt nedad Hældet, idet Jordsmonet paa dette Sted skraaner fra Syd mod Nord, o. 1 m over en Strækning af 8 m, og ligeledes lidt fra Vest mod Øst, o. 0,30 m over samme Længde. Omtrent midt i Lagets

Østside havde Husmanden opgravet 2 Kvadratmeter, paa Planen betegnet ved Afstregning. Laget var af uregelmæssig afrundet Form, henved 9 m langt i Nv.—Sø., men høist 6 m bredt; ogsaa vexlede Tykkelsen, mod Nv. indtil 0,64 m, midtpaa o. 0,50 m, mod Sø. høist 0,82 m. Da Overfladen var nogenlunde jævn, maa Forskjellen i Tykkelse være fremkommen ved, at der er gravet ned i Undergrunden; undertiden stod Sænkningen med temmelig bratte Vægge. Undergrunden var gulligt eller gulrødt Ler, mod hvilket den mørke Fyld tegnede sig meget tydelig. Opadtil mod det dækkende Lag af Madjord, der havde en Tykkelse af 0,20—

0,60 m, var Fylden derimod ikke skarpt afgrænset, men fortonede sig jævnt over i den dyrkede Overflade.

Laget undersøgtes paa den ved disse Arbeider sædvanlig anvendte Maade, efter Kvadratmetre og i Lag paa 0,20 m's Tykkelse. Udbyttet af Oldsager fra hvert saadant Lag holdtes for sig for senere at behandles i Museet; Flintaffald optaltes lagvis, men hjemførtes ikke. Paa Planen er Lagets Omkreds angiven ved en punkteret Linie og dernæst Meterinddelingen.

I denne Grube optoges ialt 728 Lerkarskaar, af hvilke der er blevet sammensat større og mindre Stykker af 22 forskellige Kar, dog tillige under Tilsætning af nogle Skaar fra Grube IV. Overalt indtil Bunden forekom der Skaar, indtil 50 i et enkelt Udgravningslag paa 20 cms Tykkelse; sædvanlig laa de fladt, men langs de steilere Vægge i Gruben saaes de staaende paa Kant, som de ere gledne ned sammen med andet Affald. Ligeledes spredte gennem hele Tykkelsen laa 23 Stensager, der nedenfor skulle omtales i For-

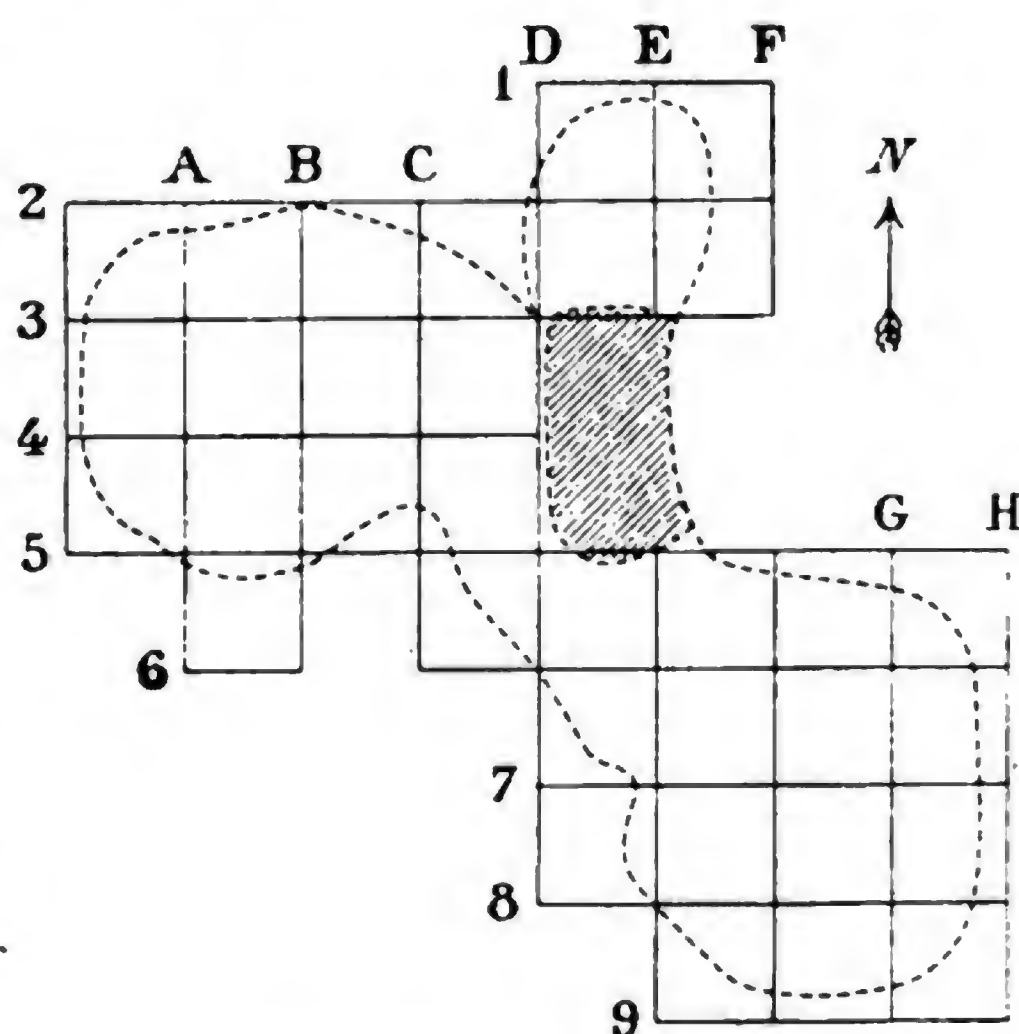

Fig. 20. Grube III.

bindelse med de øvrige, samt 887 Stykker Flintaffald, indtil 25 i et enkelt Udgravningslag. I Felt G8—F8, 4. Lag fra oven, var der en 0,25 m bred Plet af Blaamusling, og spredt omkring optoges 46 større og mindre, rødbrændte Lerklumper, delvis glat afstrøgne og saaledes sikkert Rester af Klining fra Boligen. Hertil komme endelig Dyreknoglerne, der nedenfølgende behandles af Herluf Winge.

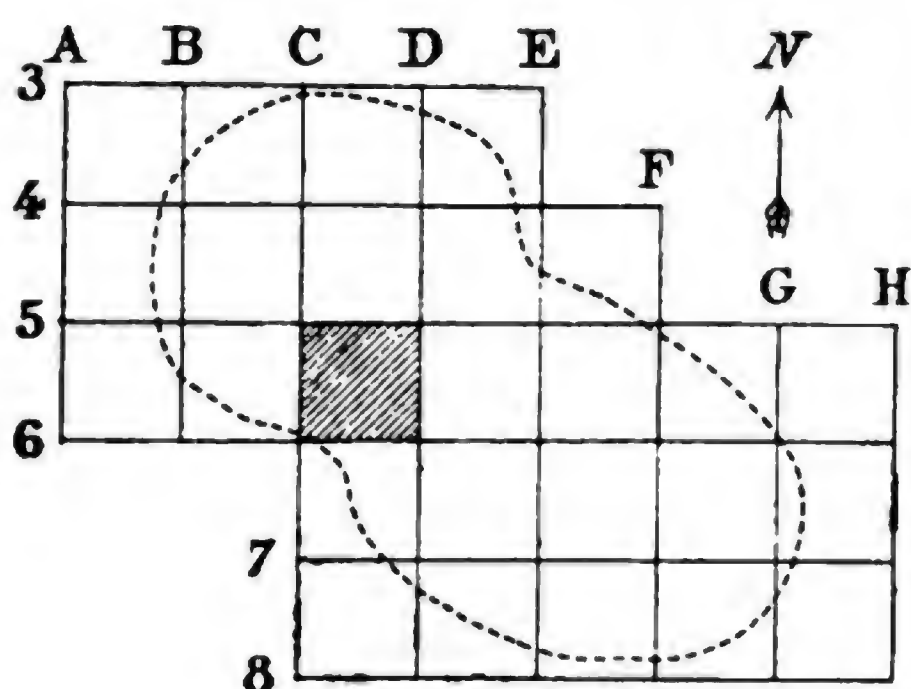

Fig. 21. Grube IV.

Kun godt en Meter herfra laa Gruben IV, atter under en noget hældende Overflade, se Planen Fig. 21; Kvadraten D6 havde Husmanden opgravet. Aflangt rundet havde den en Længde af 6 m og indtil den halve Bredde; Dybden

var midtpaa 2,50 m og aftagende mod Yderkanterne. Opadtil mod Markjorden var Fylden lys med udflydende Grænse, nedadtil mod Lergrunden derimod meget mørktfarvet af opløst Trækul. I Kvadraterne D5 og C5, nederst i 2. og i hele 3. Udgravningslag, var der et sammenhængende Arnested, dannet af stærkt ildskjørnede, tildels kløvede, haandstore og noget mindre Sten, der laa i 2—3 Lag over hinanden. Arnestedet var af omtrent kredsround Form, 0,95 m i Tværmaal og 0,25 m tykt. Over- og Underside var omtrent vandret. Imellem og over Stenene var der kulsort Kulturjord; iøvrigt fandtes ogsaa andetsteds i Laget ildskjørnede Sten, disse dog liggende enkeltvis.¹

Foruden Dyreknogler fandtes der i denne Grube: 492 Lerkarskaar, af hvilke der har kunnet sammensættes Dele af 7 forskellige Kar, 14 Stenredskaber og 475 Stykker Affald fra Flinttilhugning, samt 34 Stykker Lerklining — følgelig alt svarende til Indholdet af den første Grube.

Ogsaa paa de øvrige Steder gjentog de anførte Forhold

¹ Ved dette vigtige Punkt er Fundberetningens Ordlyd gjengiven med Inspektør Carl Neergaards Tilladelse.

sig uforandret. Bredden var dog noget mindre, fra 3 til 5 m; snart var der tydelig gravet et Hul ned i Undergrunden, der stod med ret steile Vægge, saaledes at Laget havde en Tykkelse af indtil 0,80 m; snart var der kun en svag Sænkning og følgelig et tyndere Lag Fyld. Ildsteder forekom ikke, men vel enkelte eller nogle spredtliggende, ildskjørnede Sten. Etsteds fandtes et Lag Blaamusling og enkelte Østers og Strandsnegle. Spredt i Fylden var der overalt de samme Sager, Lerkarskaar, Stenredskaber, Flintaffald, Lerklining samt Dyreknogler; dette ogsaa, blot mindre fremtrædende, ved de ovennævnte 6 smaa Lag, der ikke gik dybere ned.

Ogsaa frembyde kun to af de Steder, der som foran nævnt bleve undersøgte paa tilstødende Banker, noget særligt, der maa omtales. Det ene Sted var der en Grube af sædvanlig uregelmæssig oval Form, paa den ene Led 3 m bred, noget mindre i modsat Retning. Laget gik i Midten 0,65 m ned og aftog derfra ud til Siderne; der var øiensynlig gravet et Hul i Undergrundens lysegule Sandler, med stærkt skraanende Vægge. I den mørke Jord, som fyldte Hullet, var der indblandet et stort Antal Skaller af Stranddyr, især Blaamusling, men ogsaa nogle Østers og Strandsnegle. Indholdet af Stensager var det almindelige: 1 Flækkekniv og 2 store Flækker, der kunne være anvendte paa samme Maade, jvfr. S. 58 og 67, 2 Skrabere, dannede af Skiver, en Spaanblok og 312 Stykker Flintaffald, der laa baade foroven og nederst i Laget. Men mellem Lerkarskaarene, der optoges i et Antal af 450, var der intet, der har hørt til de ellers almindelig forekommende Kar med et Fingerbånd under Randen, omtalte strax nedenfor ved den næste Grube. Af adskillige Kar har der kunnet sammensættes noget. Det er større Krukker, glat afstrøgne ved Mundingsranden, men ellers belagte med den stenede Lergrød, et enkelt med store, spredtstillede Knopper og flere med de flygtig indridsede Streger paa kryds og tværs:

Fig. 22. $\frac{1}{3}$.

Fig. 22, foran omtalte ved andre Fund, S. 48, 57. Dertil Stykker af glat afstrøgne Kar med den Indsnævring for oven og den afrundede Udvidelse i Bugen, som foran er omtalt, jvfr. Fig. 4; af denne Form er et smukt lille Kar, kun 8 cm høit. Hidtil

ukjendt er en Si, Fig. 23, med meget store Gjennemboringer og ikke lukket forneden; et Stykke af Randen er her bevaret, saaledes at det tydelig ses, at Sien forneden har havt en o. 3 cm bred Aabning.

Den anden Grube, der skal omtales, liggende et Stykke derfra, indeholdt samme store Antal Lerkarskaar, nemlig 450, men paafaldende nok netop af de Kar med afbrudte Fingerbaand under Mundingsranden, der mangle i hin Grube, og det næsten udelukkende disse og mange af dem. Der har kunnet samles

Fig. 23. $\frac{1}{2}$.

større Dele af 20 forskellige Kar af denne Art, et af dem vist i Fig. 24; det har ualmindelig stærkt fremtrædende Knopper, dannede mellem Spidsen af Tommel- og Pegefinger, gjentagne 3 og 3 med Mellemrum. Desuden var der her 80 Stykker forbrændt Lerklining og Dele af en Lerform til Bronzestøbning.

Det skulde antages, at Forskjellen mellem Lerkarrene

Fig. 24. $\frac{1}{2}$.

i disse to Gruber angiver, at de ikke ere samtidige, og den sidst omtalte maa da sikkert være den ældre. Men Indholdet af Stensager er af samme Art som i hin, nemlig: 2 Flækkeknive, fra 1. og 2. Udgravningslag, en Stenkugle, fra det øverste Lag, en Slibesten, samt 67 Stykker Flintaffald liggende gennem hele Lagets Tykkelse. Selve Gruben viser eiendommelige Træk. Den var et næsten kreds-rundt, kjedelformet Hul, nedgravet i den af gult Sandler bestaaende Undergrund, foroven o. 2,50 m bredt og o. 0,47 m dybt. Væggene stode steilt og vare tildels satte med haandstore eller lidt større Sten i et enkelt Lag, saaledes at Hullets Grænser vare skarpt angivne. I den mørke, lerblan-

dede Fyld viste der sig forneden i det øverste 20 cms Lag en Del Skalstumper, og det næste Lag var overveiende fyldt med Blaamuslinger, mellem hvilke nogle Strandsnegle.

At ikke blot denne stensatte Grube, men ogsaa de øvrige ere gravede for at optage Affaldet fra Boligen og fra Dagens Liv, er givet efter Fyldens Sammensætning og Indhold. Men i en af dem fandtes et Ildsted, og udelukket er det ikke, at der har været flere saadanne, som mere overlig liggende ligesom paa Bulbjerg-Pladsen ere blevne fjærnede tidligere ved Markens Dyrkning. Boligerne, af hvilke der heller ikke her fandtes noget Spor, have sikkert ligget ved og mellem Gruberne; intet angiver, at de skulde have været byggede ovenover og indesluttende dem.¹

Usandsynligheden heraf vil ret vise sig ved den nærmere Betragtning af Fundsagerne med deres Mængde og Leie i Gruben, og da først Lerkarrene. Ikke blot fandtes Skaar af samme Kar sædvanlig ikke nær sammen, men spredte over nogle Kvadratmeter eller med ligesaa stor indbyrdes Afstand, og heller ikke i samme Dybde. Saaledes passe to Skaar fra det øverste Udgravningslag i Grube V sammen med to Skaar fra en tilstødende Kvadratmeter, men her laa de i 3. og 4. Lag fra oven; da hvert Lag var paa 20 cm, var Dybdeforskjellen altsaa mindst 40 cm². Omtrent en Trediedel af Siden af et 30 cm høit Kar er sammensat af 21 Skaar, der i Grube IX fandtes spredt over 5 sammenstødende Kvadratmeter, men her fordelte gjennem 4 Udgravningslag, altsaa atter med en indbyrdes Høideforskjel af mindst 40 cm.³ Men dernæst optoges der Skaar af et og samme Kar i to forskjellige, dog nærliggende Gruber. Saaledes er det meste af et 30 cm høit Kar⁴ sammenføiet af halvhundrede Skaar, de fleste fra Grube IV, men 14 fra den tilstødende Grube III. Endelig laa Skaar, der have kunnet sammenpasses, i forskjellige Gruber langt fra hin-

¹ Jvfr. herom Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 181 og 194. ² Kar Nr. 32.

³ Nr. 53. ⁴ Nr. 19.

anden; saaledes viser et Brudstykke ved Bunden¹ 2 Skaar fra Grube V, men tillige 1 fra Grube I, og den indbyrdes Afstand her er 60 m. I et Stykke ved Mundingsranden af et Kar er der sammenpasset 6 Skaar fra Grube IX, men ogsaa eet fra Grube X, der laa i en Afstand af 70 m.² Et Stykke Bund og Side har 7 Skaar³, 3 af dem fra Grube IX, men 2 fra Grube V og 2 fra Grube VI, der begge laa i en Afstand af over 50 m derfra.

Det her anførte maa være tilstrækkeligt til at vise, at Karrene ikke ere gaaede i Stykker paa de Steder, hvor Skaarene nu fandtes, men at disse ere hidførte og nedlagte i Gruberne ganske tilfældig og spredt, sammen med det andet, der fyldte Fordybningerne, altsaa som Affald. Og hertil svarer Resultatet af det store Arbejde, der er ofret paa Sammensætningen af Skaarene. Der er vel fremkommet Stykker af over hundrede forskellige Kar, fra de allerstørste til ganske smaa; men kun to ere blevne tilnærmelsesvis fuldstændige, ellers er det kun større Dele og Flager.

Alt er udpræget af Bronzealderens Art, intet mindende hverken om Sten- eller om Jernalderen, og heller ikke ses noget af de Træk, der ved Bulbjerg-Fundet nævntes som henhørende til Bronzealderens Slutning. Hovedmassen af de sammensatte Stykker og af de øvrige Skaar har hørt til Kar af de almindelige Krukkeformer⁴ og viser den sædvanlige grove Belægning med en stenet Lergrød, hvori ses Striber af Fingerenderne. Glat afstrøget er dog ofte en Stribe rundt om ved Mundingsranden, eller hele Overdelen er glat, men Underdelen ru. Glattede ere ogsaa de sædvanlige brede, lave Skaale med Øre⁵ og flere fine og tyndvæggede Kopper, af hvilke ingen er nogenlunde fuldstændig. Overalt ses den tynde Mundingsrand, det brede, baandformede Øre, de aflange Knopper et Stykke nedenfor Karranden, eller der er paa samme Sted et rundtløbende Baand

¹ Kar Nr. 59. ² Nr. 70. ³ Nr. 57. ⁴ Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen, 246, 253, 255, 258. ⁵ Anf. St. 237.

dannet af afbrudte Rækker af Knopper, Fingerindtryk eller Indsnit¹. Alt dette nævntes foran ved Voldtofte-Fundet, S. 47 flg. Af sjældnere Sager findes Brudstykker af flade eller

Fig. 25. $\frac{1}{5}$.

rundtoppede Laag med Fals, af en Kande med haandlang Hank² og af Sier. Prydelser paa Leret ses ved faa Stykker og kun bestaaende i, at Fladen er raat overhakket eller streget paa kryds og tværs. Af ganske usædvanlig Størrelse er et Forraadskar fra Grube IV; den Del, som har kunnet

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen, 255.

² Anf. St. 265—66.

samles, se Fig. 25, har en Høide af 43 cm; Bredden i Bugen er 48 cm.

Spredt som Lerkarskaarene og som disse i alle Gruberne og gennem hele Dybden af Fylden forekom Affald fra Flinttilhugning; der opsamledes ialt 3186 Stykker. Under samme Forhold fremkom der 620 Stykker Lerklining af oven omtalte Art og endelig Mængder af Dyreknogler, der vel som det andet kun er Affald, fra Maaltiderne, men som foran nævnt S. 51 af største Betydning. Herom henvises til Herluf Wings nedenfølgende Behandling. Af Kul blev der kun optaget ubetydeligt, hvorom se Knud Jessens Undersøgelse længere fremme.

Tilbage staa kun Stensagerne, der ved dette som ved de øvrige Fund stille det vigtigste Spørgsmaal, men ikke længere det vanskeligste, forsaavidt de ere af samme Art som dem, der i større Antal foreligge i de tre andre samtidige Fund. Det maa da staa klart, at de høre hjemme her, at de ere fra Bronzealderen, den Tid, som Lerkarrene med Bestemthed angive.

Og videre bekræftes dette ved, at tilsvarende Sager forekomme i de længere fremme omtalte mindre Fund og ligeledes i det tidligere eneste kjendte beslægtede Fund fra Haag, optaget i en Bronzestøbers Affaldsdyng¹, men af for særlig en Art til, at mere almindelige Slutninger turde drages herfra. I disse som i de store Boplådsfund er det, foruden Stenkugler, Spaanblokke, Slagsten, Ildsten og de strax nedenfor omtalte Rivesten, kun simple og let fremstillede Flintsager, der træffes, til at skjære med, bore og save, men dog ganske af Stenalderens Art; og at dømme efter den store Mængde af Flintaffald maa saadanne Redskaber have haft en stor Betydning for Dagliglivet idetmindste langt ned i Bronzealderen. Tidligere, før de her omhandlede Fund forelaa, maatte Udtalelserne herom lyde ganske anderledes².

¹ Aarbøger for Nord. Oldkynd. 1908, 273. ² Vor Oldtid, 1897, S. 254.

Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1919.

Naturligvis har det ved den hele i Bopladsfundene fremtrædende Forbindelse mellem Sten- og Bronzealders Sager været nøie overveiet, om Forholdet ikke kunde forklares paa anden Maade, end det her er sket, mere stemmende med den hidtidige Opfatning. Saaledes kunde jo Stensagerne antages at hidrøre fra Slutningen af Stenalderen eller fra den begyndende Bronzealder, medens der ovenover eller omkring afsattes Lag, der tilhøre det sidstnævnte Tidsrum, i hvilket der ikke brugtes Flint. Men nogen saadan Forskjel mellem de høiere og dybere eller de indre og ydre Lag er ikke sporet ved noget af Fundene; tværtimod er det overalt set, at Bronzealderens Lerkar gaa ned til de dybeste Lag og Flinten op til de øverste, som dette ved de enkelte Fund er udtrykkelig anført. Eller det kunde tænkes, at Anvendelsen af Flint har holdt sig paa visse afsondrede Steder, hvor saaledes Stenalderen fortsattes, kun under Optagelse af Bronzetidens Karformer og Behandling af Leret, medens samtidig en ren Bronzealder uden Anvendelse af Sten raadede i de øvrige Egne. Men det har jo været saa heldigt, at disse Bopladsfund ere fra de forskjelligste Dele af Landet, fra Vesterhavskysten, det nordlige og sydlige Fyen og fra Midtsjælland, og intet af de paagjældende Punkter er der nogen Anledning til at betegne som særlig afsides liggende.

Hvad der i Abbetved-Fundet foreligger af Stenalderes Sager, der i Henhold til det her udviklede, efter Fundenes samlede Vidnesbyrd maa antages brugt og fremstillet i Bronzealderen, er følgende:

Først Flækkeknive som de S. 49, 58, 66 omtalte, 10—15 cm lange, adskillige af dem tilfældig formede og ikke meget tilhuggede, men andre tildannede baade ved Skaftenden og rundt om Spidsen: 20 hele og 17 Brudstykker, hvortil komme 8 tykke Flækker af lignende Form, vel ikke tilhuggede, men for en Del med skaaret og blankslidt Æg. Fra den mærkelige Segl med fuldt bevaret Træskaft,

fra Stenild¹, vides det, at det var saadanne Flintblade, der anvendtes ved Seglen, omend de vel ogsaa paa anden Maade brugtes som skjærende Redskaber. Efterat det ved de her omhandlede Fund har vist sig, at Redskabet havde en fast Anvendelse ogsaa i Bronzealderen, vil Stenild-Seglen ikke længere med Sikkerhed kunne henføres til en ældre Tid.

Skrabere af Flint, se S. 49, mest dannede af runde Skiver, men ogsaa flere aflange, meget store og smaa, nogle tykke og daarlig formede, men andre meget smukt tilhuggede: 33 hele og 13 Brudstykker, hvortil 8 Flintstykker, der kun have faaet en let Tilhugning som Skrabere.

Syv rundtom uordenlig afslagne Flintstykker, der ganske have Præg af at være Knuder til Fremstilling af Spaaner; de optoges alle i Grube III og IV. Et tyndt Bor², fra et 2. Udgravningslag paa 20 cm; et Flækkebor³ fra et 3. Lag og endnu en spidst tilhugget Flække fra et 4. Lag. Endelig et større Antal lange Flækkeafslagninger, Skiver, Spaaner og andre Flintstykker, for en Del med nogen Tilhugning eller med Brugsmærker i de skarpe Kanter.

Af Stenkugler⁴, dels Flint, dels andre haarde Stenarter, i det Hele som de foran S. 48, 57 og 66 omtalte, optoges 20, men Halvdelen kun Brudstykker og den egentlige Kugleform kun fremkommen ved faa; flere ere lidet tilstødte, men ellers uregelmæssig kantede.

Endelig foreligger der fra Bopladsen to Sten ganske som de foran, S. 57, ved Hasmark-Fundet omtalte, fladagtige og naturlig afrundede, 7 og 8 cm store, men med en fuldstændig plan afsleben Flade⁵. Større Interesse og mulig en

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 141. ² Ordning, Stenalderen, 30.

³ Anf. St. 32. ⁴ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1907, S. 153, Formen IV og V.

⁵ De vare fundne forud for Museets Undersøgelse ved Punkt XII, se Planen S. 72. Der var her lige under Markjorden en mørk Kulturplet omtrent 1 m² stor, hvori foruden de to Sten en Del Lerkarskaar og nogle Flækkeknive.

Forklaring faa disse hidtil ukjendte Redskaber ved en Sammenstilling med de to i Fig. 26 gjengivne Sten, der optoges i Gruberne III og IV, øverste Udgravningslag. De laa over 2 m fra hinanden; men da de to Gruber indeholdt Lerkarskaar, der have kunnet sammenføies, er det ikke usandsynligt, at de to eiendommelig tildannede Sten, saa ens de ere, have hørt sammen. De ere af samme Form og Størrelse, ogsaa af samme graalige, ret bløde Sandsten. Fir-

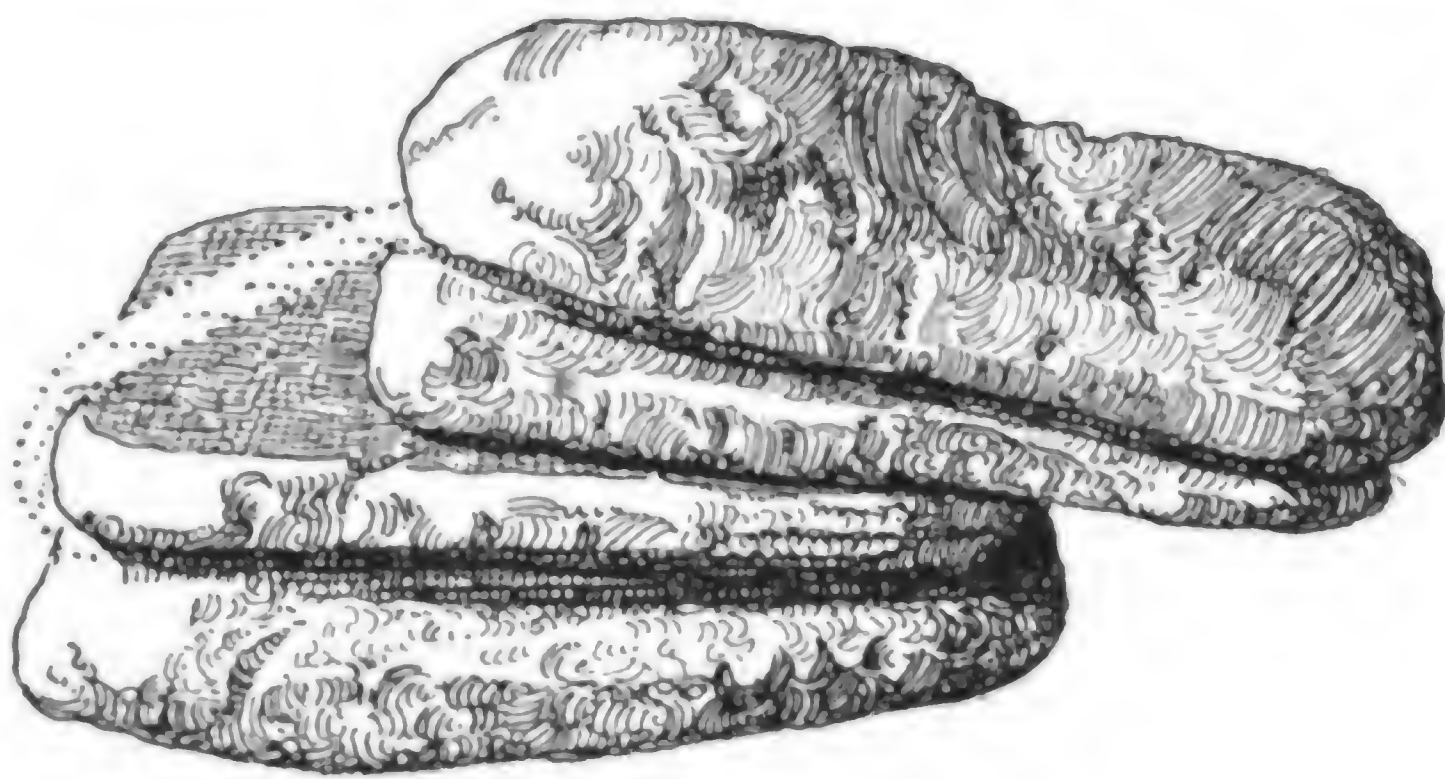

Fig. 26. $\frac{2}{3}$.

kantede og flade, den ene, nederst i Afbildningen Fig. 26, med lige, jævn Underside, den anden med noget hvælvet Overside, have de begge en fuldstændig plan afslidt Flade, der ganske nøie slutter mod

den anden, som Stenene her ere afbildede. De to Sten maa være afslidte mod hinanden og dette ret stærkt, især den øverste, hvad der ses af, at Sliddet til den ene Side naaer op til den dybe Rille, der er udskaaren rundt om Smalsiderne i begge Stenene. Under Brugen maa den nederste Sten have ligget stille paa sin Flade, medens den øverste og hvælvede bevægedes, hvad der ses af, at den er stærkere slidt. De rundtløbende Riller maa have været bestemte til et Baand, der sammenholdt de to Sten, men saa langt, at det tillod en vis Bevægelse; under Brugen skulde det styre lidt paa Bevægelsen, og det hindrede tillige de to Sten, der brugtes sammen, i at komme fra hinanden. Fig. 26 viser Stenene med Forbindelsesbaandet forskudte fra hinanden, som de bleve, naar Redskabet brugtes. Der blev slebet eller revet noget mellem de to Sten, og det maa have været noget haardt og noget, der kun havdes i ringe Mængde, og hvorefter der ogsaa kun brugtes lidt, siden

dette Redskab til at rive det med er saa lille; men jævnlig eller daglig maa det være brugt, siden Stenene ere saa stærkt slidte. Der kunde tænkes paa et Farvestof, men ogsaa paa et Kryderi. Nu vides det, at der i Bronzealderen dreves Saltgruber i Østalperne, et Omraade, med hvilket Norden havde megen Forbindelse, og hvorfra der tilførtes Bronze og Guld; sandsynligvis benyttedes ogsaa dengang Saltleierne i Sachsen¹. Den Formodning ligger da nær, at

Fig. 27. ²/₃.

disse Sten have tjent til ved Maaltidet at pulverisere indført Stensalt — Alt synes virkelig at tale herfor — og det samme maa da ogsaa gjælde de andre i disse Fund forekommende Sten, der ere afslidte paa tilsvarende Maade.

Men foruden dette, som der efter alle Forhold ikke er Grund til at frakjende Bronzealderen, fremkom der i Gruberne 3 Stykker, for hvilke Sagen ikke er let afgjort. En velbevaret Stridsøxe, Fig. 27, af en smuk, broget Stenart og af sjælden forekommende Form², blev optagen i Grube III, Kvadrat D3, det 3. Udgravningslag fra oven og saaledes nærmest ved Bunden; der var i samme Kvadratlag ingen Lerkarskaar, men vel 5 Stykker Flintaffald. Dernæst den afbrudte Ende af et Dolkblad uden særskilt Skaftparti³, funden i Udkanten af samme Grube, Kvadrat G9, 1. Lag

¹ Se herom Oscar Montelius, *Chronologie d. ältesten Bronzezeit*, S. 77 flg. ² Ordning, *Stenalderen*, 85. Se videre ndfr. S. 87. ³ Anf. St. 160.

fra oven, fra hvilken Kvadrat der desuden foreligger en Skraber, 15 Stykker Flintaffald og 5 Lerkarskaar. Endelig et Brudstykke enten af en Meisel eller af et Dolkgreb¹ fra yngre Stenalder optaget ved Yderkanten af Grube X i 1. Lag fra oven, hvor der desuden fandtes 6 Lerkarskaar og 7 Stykker Flintaffald.

Forholdene ere altsaa ganske klare og i Orden for disse tre Stykkers Vedkommende²; de fandtes i Lag, der utvivlsomt maa henføres til Bronzealderen, og det samme gjælder flere foran S. 49, 58, 68 omtalte og i Haag-Fundet³ foreliggende Stridsøxer med Skafthul og Øxer, Dolkblade og Save af Flint. Paa disse henved 20 Stykker beroer det, om det skal antages, at Redskaber og Vaaben, til hvis Fremstilling Stenalderens hele eiendommelige Kunstfærdighed udkrævedes, vare i Brug og forarbejdedes endnu i Bronzealderen. Vel kan der gaaes ud fra, at dette har været Tilfældet i Tidsrummets Begyndelse, og virkelig forekommer der i en Del sikre Fund fra den ældre Bronzealders Grave et lille veltildannet Spyd- eller Dolkblad af Flint, men da oftere i Forbindelse med Svovlkis og saaledes utvivlsomt anvendt som Ildsten⁴. Ogsaa som Amuletter eller af anden overtroisk Grund kunne gamle Stenalderes Sager være indkomne i Gravfundene⁵. En lignende Overlevering kan ogsaa have bragt Stensagerne ind i Bopladsfundene, eller dette kan skyldes en ganske tilfældig Indblanding. Særlig

¹ Ordning, Stenalderen 126 og 167.

² Endnu bør nævnes, at der i de paa de tilstødende Banker liggende Gruber forud for Museets Undersøgelse var fundet en veltildannet Flintsav af Formen: Ordning, Stenalderen, 138, men kun 0,065 m lang, og en Flintafslagning af samme Størrelse og med nogen Tilhugning, der gjør det sandsynligt, at den har været et Redskab af samme Art.

³ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1908, 320.

⁴ De ældre Fund ere anførte i »Ordning af Bronzealderens Fund«, Aarb. f. nord. Oldkynd. 1891, 194; flere ere senere tilkomne, jvfr. Vor Oldtid, S. 284.

⁵ Se Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen, 46. Chr. Blinkenberg, Tordenvaabnet, i Festskrift til H. F. Feilberg, S. 60.

ved Abbetved kan dette særdeles let være foregaaet, idet Pladsen og hele Strækningen høre til de mange rundt om i Landet trufne Steder, hvor Stensager af alle Arter, efterladt fra Stenalderen, i Mængde henligge øverst i Jordfladen. Indtil videre foreligger, skulde man, naar det dog ikke dreier sig om ret mange Tilfælde i Forhold til den hele Fundmasse, og dette baade for Gravenes og for Bopladsernes Vedkommende, ikke være tilbøielig til at antage, at Stridsøxer, Arbeidsøxer, Dolk- og Spydblade, Pilespidser og lignende Sager, der ret egentlig ere Udtryk for Stenalderens Kunstfærdighed og Kultur, ere blevne forarbejdede endnu i den fremskredne Bronzealder, endsige indtil Tidsrummets Slutning, hvortil nogle af de her omhandlede Fund naa ned.

Afgjort for denne Bedømmelse af Forholdene taler dels, at to af de paagjældende Stykker ere tyndnakkede Øxer, se S. 49 og 58. Thi at denne Øxeform, der efter Alt, hvad der vides, hørte hjemme langt tilbage i Stenalderen, i Dysernes Tid, men ganske var gaaet af Brug i de senere Afsnit af Tidsrummet, skulde paany være kommen frem i Bronzealderen, maa betragtes som ganske uantageligt. Det maa være ældgamle Stykker, der tilfældig ere indkomne i disse Lag. Men mod denne Forklaring taler mulig den S. 85 afbildede Stridsøxe. Denne Øxeform er ikke truffen i noget Stenalders Fund, og dens Sammenhæng med dette Tidsrums Former er baade noget tvivlsom og i hvert Fald saaledes, at den er yngst og meget sildig¹. Fremtidige Fund maa afgjøre dette. Muligt er det, at der indenfor den omhandlede Række Stensager baade findes gamle Stykker, der

¹ Ordning af Danmarks Oldsager, 85. Mellem de ikke faa Stridsøxer af denne Form, som haves i Nationalmuseet, er der kun een, der synes at høre til et samlet Fund. Ved Baneanlæg fandtes i et mørkt Jordlag en saadan Øxe og en Flækkekniv ganske som de mange, der her ere omtalte som fremkomne i Bronzealders Lag. Dette ganske vist usikre Fund kan dog ikke helt forbigaaes. Heller ikke i Norge og Sverige synes, ifølge Ryghs Norske Oldsager og Oscar Montelius' Minnen, disse Øxer at forekomme i samlede Fund.

ere tilfældige Indblandinger i Laget, og andre, som virkelig ere fra Bronzealderen.

For Redskaberne dannede af Dyrenes Knogler og Takker stiller Sagen sig anderledes. At Anvendelsen af saadant Stof til Prene, Naale o. lign. er fortsat fra Stenalderen ned gennem Bronzealderen, kan ikke undre, siden denne Anvendelse jo har strakt sig indtil vore Dage. Men unægtelig er det paafaldende fra Bronzealderens Bopladser at træffe Hjortetaksøxer og Bendolke, der ikke skille sig fra den ældre Stenalder, se S. 51, 58 og 69. Det maa dog herved mindes, at Hjortetaksøxer i ikke meget afvigende Former med Sikkerhed vides at være anvendte i Bronzealderen¹, og at endog dette Tidsrums særlige Vaabenformer i enkelte Tilfælde ere fremstillede af Knogler². Dette giver en vis Tiltro til, at der virkelig ved de paa disse Bopladser trufne Hjortetaksøxer og Bendolke viser sig en aldeles uforandret Overlevering i Forarbejdningen, der har strakt sig gennem saa lange Tider.

SMAA BOPLADSFUND.

Ved Siden af de fire omtalte betydelige Fund, der skyldes Nationalmuseets Undersøgelser, haves der kun ganske faa og lidet sigende Fund fra Bronzealders Bopladser, og saa disse først fremkomne i de senere Aar. Ganske paafaldende er egentlig dette, naar der tænkes paa Tidsrummets lange Varighed og paa hele Fylden af dets Kultur³. En af Grundene maa vel være, at det sparsomme og lidet tiltrækkende Indhold af Sager kun sjældnere vækker tilstrækkelig Opmærksomhed til, at den tilfældig afdækkede Plads bliver anmeldt for Museet. Hovedindholdet af de mindre Fund har nemlig som ved de store overalt været

¹ Sophus Müller, *Ordning, Bronzealderen*, 140; Samme, *Stenalderens Kunst*, 241—242. ² Aarb. f. nord. Oldkynd. 1907, 114.

³ Dette gjælder for hele Norden. Det sidste herom: Oscar Almgren i *Fornvännen*, 1912, 151.

Lerkarskaar, der kun undtagelsesvis have kunnet sammenføies til mere fuldstændige Kar. Noget vexlende i Enkelthederne er dette Lerarbeide, intet dog sønderlig afvigende fra, hvad der foran er nævnt, hverken med Hensyn til Formen og Behandlingen eller til de meget sparsomme Prydelser paa Leret. Bronze er intetsteds truffen. Hvor der fandtes Stensager, vare de af samme Art som i de store Fund; navnlig maa det bemærkes, at Øxer, Meisler, Spyd og Dolke heller ikke synes at høre hjemme i de mindre Fund.

Et større Antal Flintsager forekom kun ved Dyrehavegaard tæt sydlig for Nyborg, øverst paa en Banke ved Fjorden. Der fandtes her flere Gruber sænkede i Undergrundens Ler. En af dem var kjedelformet, med en Dybde af 1,40 m, og fyldt med mørk Jord, hvori der i forskjellig Høide saaes Lægninger af haandstore og noget større Sten, for en Del ildskjærpede. Skaller af Hjerte- og Blaamusling forekom almindelig, ogsaa enkelte af Østers, dertil meget opløst Trækul og Affald fra Flinttilhugning. Fra denne Plads foreligger følgende:

13 Flækkeknive som de foran S. 49, 58, 66, 82 omtalte, denne Form, der fortrinsvis er betegnende for Bronzealderens Bopladsfund. De fleste ere svære og grovt tildannede, Længden indtil 13 cm, de mindste halvt saa store; nogle ere overbrudte.

Sex svære, mest grovtformede Skrabere, baade aflange og runde, gjorte af Skiver; dertil 5 lignende Stykker, men med mindre Skrabertilhugning.

Fire fuldt udformede Bor, dannede af tykke Flækker eller Skiver.

Sex Knuder til Fremstilling af Spaaner, men som ved de andre Fund ingen Flækkeblokke.

Over en Snes lange, svære Flintafslagninger, der minde om Flækkeknivene, men uden videre Tildannelse; dels have de vel været brugte som Knivene, dels kunne de være

mislykkede og ubenyttede Afslagninger. Halvt saamange Skiver fra Spaanblokke.

I det Hele svarer dette til, hvad der foreligger i de store Fund, baade med Hensyn til Sagerne Art og til Behandlingsmaaden. Hvor fuldstændig end alle disse Rækker af Flint-sager svare til Stenalderens, have de dog, som Helhed be-

betragtede, et eget Præg, der gjør det forstaaeligt, at de ere fra Bronzealderen.

Fig. 28. $\frac{2}{3}$.

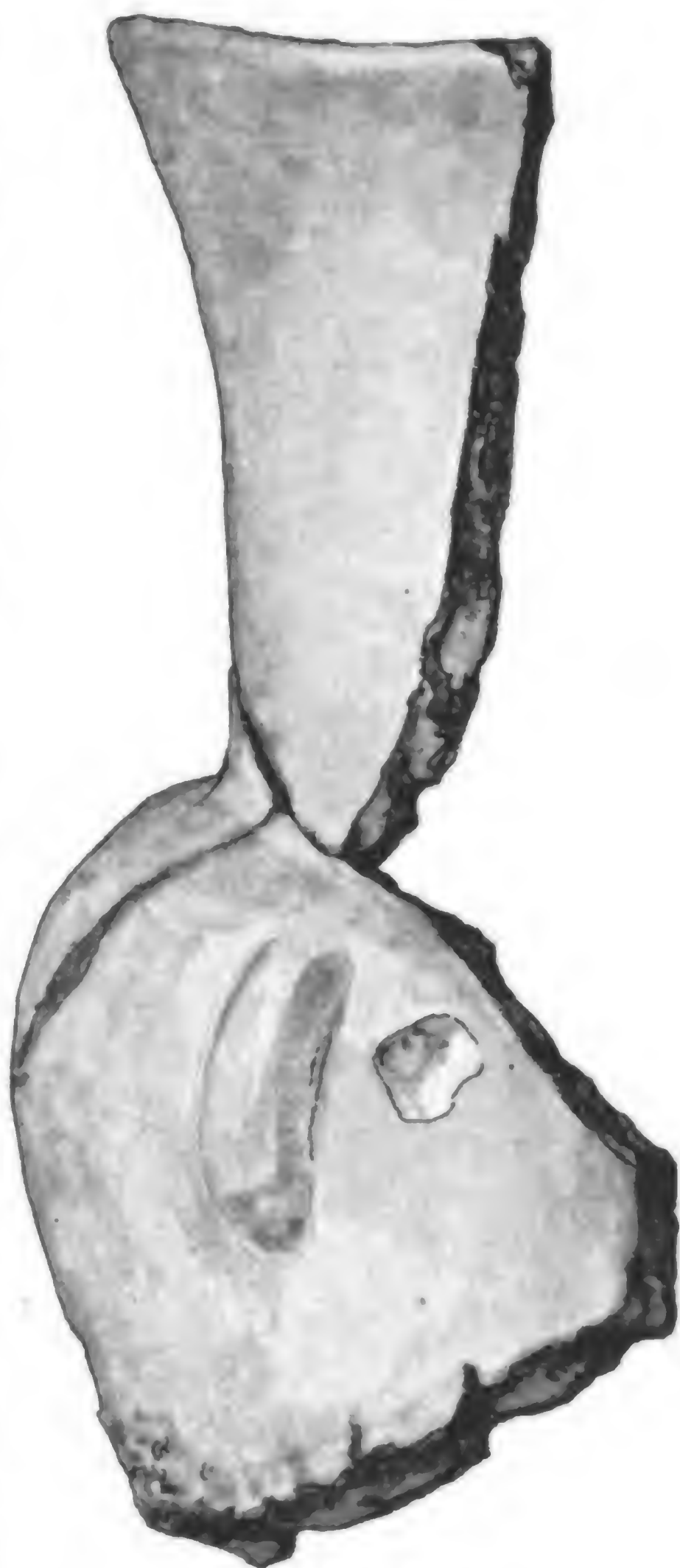
At dette ogsaa er Tilfældet for Dyrehavegaard-Fundets Vedkommende, vise de optagne Lerkarskaar, hvis Antal er stort. Mange have hørt til saadanne større Kruk-

ker, som foran omtaltes, S. 48, 56, 79, med en glatstrøgen Stribe ved Mundingsranden og derunder ru, og med et rundtløbende Baand foroven, ikke fortsat, men afdelt i fremtrædende Rækker af Fingerindtryk eller Indsnit. Flere baade større og mindre Kar have det indskaarne Rudemønster, der nævntes ved Hasmark-Fundet S. 57. Skaaret Fig. 28 viser begge de nævnte Træk. Overalt ses den for Bronzealderen betegnende tynde Mundingskant, almindelig er Belægningen med den stenede Lergrød; derimod findes ikke Skaalene med Øre, ei heller noget Kar med Udlinie som foran Fig. 4 og 16, eller overhovedet noget, der maa henføres til den yngre Bronzealder. Utvivlsomt er dette et meget tidligt Fund, og det er da af Betydning, at Formgivningen og Behandlingen af Leret er særdeles god, og at der findes Skaar af flere Kar som Fig. 29, der vise en smuk og kraftig behandlet Udlinie.

Af Bensager høre til Fundet tre omhyggelig tilspidsede Prene, dannede af udspaltede Stykker af større Pattedyrs Rørknogler, og et Taaled af Tamoxe, noget tilskaaret. Om de øvrige Dyreknogler se Inspektor Herluf Wings og om Trækullet Afdelingsgeolog Knud Jessens neden følgende Behandling.

De øvrige Fund, der ere trufne fra Nord til Syd i Landet, have kun indeholdt faa Flintsager, eller alene Lerkarskaar, som dette er Tilfældet med et Fund fra Bangsbo, Flade Sogn, Jyllands Horns Herred. Fra Albæk, Rimsø Sogn, Randers Nørre Herred, foreligge Lerkarskaar og en Skiveskraber. Fra Borum By og Sogn, Framlev Herred: Lerkarskaar og 3 Flækkeknive. Korshavn ved Avernakø, Salling Herred: Lerkarskaar, et Flækkebor, 2 Flintafslagninger med nogen Skraber-tilhugning og 6 store Afslagninger, der maa betegnes som Affald.

Paa en lav Bakke ved Skovby paa Ærø, $\frac{1}{2}$ km fra Stranden, afdækkedes under Mulden nær hinanden to rundagtige Kulturpletter, 3 og 4 m lange og 2 m brede. Den mørke Jord med iblandede Skaller af Hjerte- og Blaamusling samt Strandsnegl, men et Sted med et meget tæt Skallag, gik i den ene Plet 0,30, i den anden 0,50 m grubeformet ned i Undergrundens Ler. Spredt i Laget baade foroven og forneden fandtes mange Lerkarskaar, en Del forbrændt Lerklining, Dyreknogler, om hvilke se Herluf Wings efterfølgende Redegjørelse, samt af Flintsager følgende: en Flækkekniv, en tyk Skiveskraber og et Bor, Alt som disse Redskaber

Fig. 29. $\frac{2}{8}$.

ellers ere fra Bronzealders-Lagene; fremdeles 2 svære Flækker, der kunne have været anvendte som Knive, men ikke ere videre tildannede, et ubestemmeligt, tilhugget Flintstykke og en afslaaet Skive. Men ogsaa fremkom her af Flint et afbrudt Stykke af et smukt tilhugget Dolk- eller Spydblade og et stort, grovt tildannet Forarbeide, begge disse Stykker dog i Modsætning til de andre stærkt hvidnede og mærkede af Ploven, og saaledes fra Overfladen, formentlig tilfældig tilkomne i Fundet. Lerkarskaarene frembyde mindre Dele af mange forskellige Lerkar, derimellem 3 af de foran ofte omtalte Kar med et fingermærket Baand under en glatstrøgen Stribe langs Mundingsranden.

Fra Øster Stigtehave Skov, Stoense By og Sogn, Langeland, haves: Lerkarskaar og en Ildbuk af Ler, afbildet i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1907, 134, samt af Flint en Flækkekniv, et tykt Bor, to utildannede Flintafslagninger og to Sten med Slagmærker, der maa betegnes som Slagsten. Forud for Undersøgelsen var der i Laget optaget en stærkt opskærpet Hjortetaksøxe med rundt Skafthul og ganske af Stenalderens Præg. Et saadant Stykke nævntes foran S. 58 ved Hasmark-Fundet, men ogsaa fremkommet forud for Undersøgelsen. Om Dyreknoglerne og Trækullet herfra se Inspektør Herluf Wings og Afdelingsgeolog Knud Jessens neden følgende Behandling.

Et Fund fra Ibsker Sogn, Bornholm, er omtalt i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 195.

DYREKNOGLER FRA BRONZEALDERS BOPLADSER.

AF

HERLUF WINGE.

VOLDTOFTE-FUNDET.

I Henseende til Indholdet af Knogler minder Voldtofte-Fundet i høj Grad om den Yngre Stenalderes Affaldsdynger. Levninger af Husdyr ere i udpræget Overvægt over Levninger af ikke tæmmede Dyr; Knoglerne ere stærkt sønderhuggede, saa at der af de større marvholdige Knogler kun er faa hele; de ere, mange af dem, ridsede af Knive og gnavede af Hunde; enkelte ere forkullede; alt som i Yngre Stenalder. Men Forskjel er der dog. Til Rækken af Stenalderens Husdyr, Hund, Ged, Faar, Oxe og Svin, er nu kommet Hesten, hvis Knogler findes i Voldtofte-Fundet i ikke ringe Mængde, sønderslagne som de andre; Hesten har øjensynlig været spist. En anden Forskjel er, at Tallet af de ikke sønderbrudte Marvknogler er større; det ser ud, som om man havde været rigere, saa at man ikke havde været nødt til at udnytte alt til det yderste.

Noget af en Særegenhed for Voldtofte-Fundet er det, at Knogler af Fiske og Fugle helt mangle, og at Levninger af ikke tæmmede Pattedyr saa godt som ikke findes; mellem Fundets Tusinder af Knogler er der af vilde Pattedyr ikke fundet andet end et afkastet Raadyr-Horn og en afskaaren Gren af et Krondyr-Horn og et Taaled af samme Art. Paa-faldende er det ogsaa, at Knogler af unge Dyr ere i forsvindende Mindretal overfor Knogler af voxne, særlig at mærke for Oxernes Vedkommende. Oxerne ere desuden i sjelden Grad fremherskende.

Hvad der i det enkelte er fundet, er:

Canis familiaris, tam Hund. Nedre Ende af et Skulderblad, af anselig Størrelse; Halsens Brede er omtrent $26\frac{1}{2}$

Millim.; tilsvarende Maal paa et Skulderblad af Stenalderens sædvanligste Race, fra Ertebølle-Dyngen, er 20.

Cervus capreolus, Raadyr. Stykke af et afkastet Horn.

Cervus elaphus, Krondyr. Afskaaren Gren af et Horn, et Taaled.

Capra hircus, Ged. Et Mellemfodsben uden nedre Ende.

Ovis aries, Faar. Spidsen af en Hornstejle; 8 Mellemhaandsben, af hvilke 4 næsten hele; Stykker af flere Mellemfodsben. Desuden adskillige Tænder og Knogler af Faar eller Ged, deriblandt 31 nedre bageste Kindtænder, af dem 17 højre og 14 venstre, nogle af dem siddende i Kjæberne. Næsten alle Levningerne af Faar og Ged ere af voxne Dyr; af Kjæberne er der kun en enkelt, der har indeholdt Mæketænder. Faaret har neppe været til at skjelne fra Stenalderens Race; den fundne Hornstejle er af et »gedehornet« Faar; Mellemhaands- og Mellemfodsbenene ere spinkle; Længdemaalene af de hele Mellemhaandsben ere 141, 133, $120\frac{1}{2}$, 117 Millim.; Breden over deres nedre Ledruller er $24\frac{1}{2}$, $24\frac{2}{8}$, omtrent 22 og 24; en løs nedre Ende af et Mellemhaandsben har Breden 27.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Levninger i meget stor Mængde, Hoved-Indholdet af Aflejringen, blandt andet: 126 nedre bageste Kindtænder, siddende i Kjæber eller løse, hele eller næsten hele, af dem 54 højre, 72 venstre, foruden mange Stumper; kun 1 nedre bageste Mælkekindtand; 16 Hornstejler, enten hele eller saa fuldstændige, at der kan skjønnes om deres Form; 25 nedre Ender af Skulderblade, 41 nedre Ender af Overarme; 39 Mellemhaandsben, hele eller øvre Ender; 39 Rulleben, 41 Mellemfodsben, hele eller øvre Ender. Racen synes i Hovedsagen at være den samme som Stenalderens; dog er den gennemsnitlig mindre, endnu mere end Stenalderens tamme Oxer afvigende fra den vilde Stamform Uroxen, heri stemmende med Jernalderens Oxer. De foreliggende Hornstejler have et ret ensartet Præg, stemmende med *Brachyceros*-Racen; de ere korte, ret tykke, de

fleste noget fladtrykte, svagt buede; en enkelt er næsten trind og lige, rettet ud til Siden; to Stejler findes, der ere ikke lidt større end de andre; deres største Tværmaal ved Grunden er omtrent 80 og 78 Millim.; den største af de andre Stejler har tilsvarende Maal omtrent 63. Af nedre bageste Kindtænder er der maalt 65, næsten udelukkende fra venstre Side; de vexle i Længde fra 40 til 32 Millim., de fleste ere fra 36 til 34; kun ganske enkelte naa de højere Maal. Det største af Skulderbladene har Halsens Brede 58, et af de mindste, af et voxent Dyr, $47\frac{1}{2}$, det allermindste, paafaldende lille, 38. Den største Overarm har største Brede af nedre Ledflade 82, en af de mindste 63. Det længste af de foreliggende 15 hele Mellemlhaandsben er 190 langt, og Bredden over de nedre Ledruller er 57; det korteste har Maalene 156 og $49\frac{1}{2}$; den største nedre Ende af et Mellemlhaandsben har Bredden over Ledrullerne 69. De største Rulleben ere 65 lange. Af hele Mellemlfodsben foreligger kun 8; de to længste af dem ere 213 og 209 lange, og Bredden over deres nedre Ledruller er 52 og 59; de to korteste ere 195 og 192 lange og $44\frac{1}{2}$ og 49 brede over Ledrullerne; den største foreliggende nedre Ende af et Mellemlfodsben har Bredden over Ledrullerne 61.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. Mange Tænder og Knogler, blandt andet: 23 øvre bageste Kindtænder og 42 nedre, foruden nogle Brudstykker, adskillige af dem siddende i Kjæberne; kun 5 Underkjæber med Mælketænder; 17 øvre Hjørnetænder af Orner. Racen synes at være den samme, der fandtes i Yngre Stenalder, forholdsvis stor, gennemsnitlig større end i Jernalderen. Af de 19 øvre bageste Kindtænder, der ere hele nok til at kunne maales, er den største $39\frac{1}{2}$ Millim. lang, den næststørste $36\frac{1}{2}$, derefter aftager Rækken jevnt ned til 30, de fleste ere mellem 36 og 32; af de 31 maalte nedre bageste Kindtænder er den største 41, den mindste $30\frac{1}{2}$, og Overgangen fra de største til de mindste er ret jevn, flest have Maalene omkring 38—35.

Equus caballus, Hest. Adskillige Tænder og Knogler af alle Skelettets Dele, blandt andet: 31 øvre Kindtænder af det blivende Sæt, 17 højre og 14 venstre; foruden flere Stumper, af aldrende, midaldrende og unge, de fleste fundne løse, nogle faa siddende i Kjæbestykker; 14 nedre Kindtænder af det blivende Sæt, 8 højre, 6 venstre; 1 øvre Mælkekindtand; nedre Ender af 2 venstre Overarme, Stykker af 3 højre Bækkenben, 3 venstre Rulleben, o. s. v.; ialt synes der at være Levninger af mindst 10 Heste, de fleste af voxne, enkelte af Føl. Racen er lille, mindende om Jernalderens Heste; to foreliggende øvre p2 have Længden af Kronens Yderrand $35\frac{1}{2}$ og 34 Millim.; en nedre p2 er 35, en anden 33 lang; to nedre bageste Kindtænder ere 32 og 29; Breden af nedre Ledflade paa to Overarme er $72\frac{1}{2}$ og 68; største Brede af øvre Ende af et Mellemhaandsben er 48; Længden af indre Ledrulle paa tre Rulleben er 60, omtr. 58 og omtr. 53; største Brede af øvre Ende af et Mellemfodsben er $47\frac{1}{2}$. I Inder-søjlen, i dens ret ringe Størrelse og kun lidt sammentrykte Form, synes flere af de øvre Kindtænder at stemme med den »orientalske« Race; andre stemme bedst med den »occidentalske«; udprægede ere Tænderne ikke.

HASMARK-FUNDET.

Hasmark-Fundet stemmer i alt væsenligt med Voldtofte-Fundet i Henseende til Knogle-Indholdet, men er lidt mindre særpræget: Levninger af Fiske og Fugle mangle ikke helt; Levninger af ikke tæmmede Pattedyr findes i lidt større Tal; unge Husdyr ere tilstede i anselig Mængde. Husdyr-Racerne ere de samme i begge Fund.

Ialt er Indholdet:

Belone rostrata, Hornfisk. To Kjæbestykker.

Gadus morrhua, Torsk. Adskilligt, deriblandt 19 højre og 13 venstre Underkjæber.

Pleuronectid. sp., Flynder. En 1ste Straalebærer af Gattinnen.

Cygnus sp., Svane. 3 Midtstykker af Spoleben, 2 af dem tildannede som Naale; Midtstykke af et Albueben.

Anser cinereus?, Graagaas?, eller mulig en anden Art af samme Størrelse. Stykke af et Nøgleben, en Mellemfod.

(*Arvicola amphibius*, Vandrotte. Stykke af en Underkjæbe.)

Canis familiaris, tam Hund. Brudstykker af to Hovedskaller, uden Underkjæber, og to venstre Underkjæber, den ene mulig hørende til en af Hovedskallerne; Stykke af et Bækkenben. Alt af anselig Størrelse, især for Knoglernes Vedkommende, mindre for Tændernes; en øvre Rovtand er $19\frac{1}{2}$ Millim. lang, en nedre Rovtand $21\frac{1}{2}$.

Lutra vulgaris, Odder. Stykke af et Albueben.

Cervus capreolus, Raadyr. Stykke af et afkastet Horn, nedre Ende af en Overarm; øvre Ende af et Albueben, rovdyrgrnavet, tildannet som Naal; Stykke af Bækkenben, nedre Del af et Skinneben, Stump af et Mellemfodsben.

Cervus elaphus, Krondyr. Et Par Stumper af Horn, 7 øvre Kindtænder og 1 nedre, adskillige Knogler, deriblandt 2 venstre Hælben.

Capra hircus, Ged. To Hornstejler, den ene af anselig Størrelse.

Ovis aries, Faar. Dele af mindst 2 Mellemhaandsben og 7 Mellemfodsben. Desuden adskillige Levninger af Faar eller Ged, deriblandt 5 nedre bageste Kindtænder og 6 nedre bageste Mælkekindtænder.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Levninger i Mængde, Hoved-Indholdet af Aflejringen, blandt andet: 6 nedre bageste Kindtænder, 3 højre, 3 venstre, vist alle uens; 6 nedre bageste Mælkekindtænder, 1 højre, 5 venstre; en enkelt Hornstejle, Stykker af 10 Skulderblade; 7 Mellemhaandsben, 2 af dem hele; 8 Rulleben. Længden af nedre bageste Kindtand vexler fra $37\frac{1}{8}$ til $30\frac{1}{2}$ Millim.; de to hele Mellemhaandsben ere 169 og 167 lange, og Breden over deres

nedre Ledruller er 58 og 59; det største Rulleben er 63 langt.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. Adskilligt, blandt andet: Stykker af mindst 4 uens Underkjæber af voxne og 5 uens Underkjæber med Mælketænder, Stykker af 8 Skulderblade. To nedre bageste Kindtænder ere $33\frac{1}{2}$ og 32 Millim. lange.

Equus caballus, Hest. Flere Tænder og Knogler, deriblandt: 3 øvre og 7 nedre Kindtænder af det blivende Sæt, af forskjellig Alder; 4 øvre og 3 nedre Mælkekindtænder; Stykker af 2 Bækkenben, nedre Ender af 3 Skinneben, øvre Ender af 2 Mellemfodsben; ialt synes der at være Levninger af mindst 6 Heste. Største Brede af øvre Ende af to venstre Mellemfodsben er $44\frac{1}{2}$ og 45 Millim.

BULBJERG-FUNDET.

Stor Lighed med Voldtofte-Fundet viser Fundet fra Bulbjerg. Tilstedeværelsen af nogle faa flere vilde Arter er vistnok tilfældig. Mere paafaldende er den næsten fuldstændige Mangel af Svinet og de voxne Dyrs mindre afgjorte Overvægt over de unge, for Faarenes og Oxernes Vedkommende. Knogler af Hunden mangle; men Mærker af dens Tænder findes paa Knogler af Oxer og andre. Forholdsvis mange Knogler ere brændte.

Ialt fandtes:

Gadid. sp., Torskefisk. Flere Hvirvler og enkelte andre Knogler.

Cygnus musicus?, Sangsvane?. Stykker af 3 Overarme; Midtstykker af 2 Spøleben, skrabede; nedre Ende af et Albueben, Midtstykke af et Skinneben, Midtstykke af en Mellemfod.

Larus argentatus?, Havmaage?. Et Laarben uden nedre Ende.

Cervus elaphus, Krondyr. Stykke af Tindingben; øvre Ende af et Albueben, tildannet; 2 højre Rulleben, et Taaled.

Ovis aries, Faar. Flere Stykker af Mellemlhaands- og Mellemlfodsben. Desuden mange løse Tænder og nogle faa andre Levninger af Faar eller Ged, blandt andet 7 nedre bageste Kindtænder og 2 nedre bageste Mælkekindtænder.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Mange Tænder og Knogler, Dyngens vigtigste Indhold, blandt andet: 5 nedre bageste Kindtænder og 1 nedre bageste Mælkekindtand, 6 uens Rulleben. En nedre bageste Kindtand er 36 Millim. lang, en anden 35; det største Rulleben er 66 $\frac{1}{2}$ langt.

Sus scrofa, Svin, om vildt eller tamt, lader sig neppe afgjøre. Kun et Stykke af en Kindtand, fra Overfladen.

Equus caballus, Hest. En nedre Kindtand.

Balaena mysticetus?, Nordhval?. En af de bageste Halehvirvler.

Delphinid. sp., en af de mindre Delfin-Arter. Stykker af 2 Hvirvler.

Physeter macrocephalus, Kaskelot. En Tand, stærkt forvitret, fra Overfladen.

ABBETVED-FUNDET.

Det lille Fund fra Abbetved stemmer med de andre foreliggende Fund fra Bronzealderen, saavidt det kan skjønnes efter de ret tarvelige Levninger. Hunden mangler i Fortegnelsen; men paa adskillige af Fundets Knogler findes Mærker af Hunde-Gnav. En Egenhed er de to hele Skeletter af unge Svin.

Indholdet er:

Corvus cornix? (eller *C. frugilegus*?), Krage? (eller Raage?). Midtstykke af et Albueben med sygelige Udvæxter, mulig som Følge af, at Vingen har været stækket.

Ovis aries, Faar. Et helt Mellemlhaandsben og Splinter af flere andre Mellemlhaands- og Mellemlfodsben. Desuden nogle faa Knogler af Faar eller Ged.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Nogle faa Tænder og Knogler af unge og gamle.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. Tænder og Knogler af nogle faa, unge og gamle, og desuden mange Knogler af to Skeletter af ganske unge Svin, med Mælketænder.

Eqvus caballus, Hest. Stykker af 3 øvre Kindtænder, de to af dem Mælketænder; et Rulleben.

DYREHAVEGAARD-FUNDET.

Dyrehavegaard-Fundets Knogler ere kun faa; men Fundet omfatter dog den samme Række Husdyr som de andre Fund fra Bronzealderen:

Canis familiaris, tam Hund. Bageste Stykke af en Underkjæbe. Af stor Race; Længden af nedre Røvtand er $22\frac{2}{3}$ Millim.

Capra hircus, Ged. Stykke af en stor Stejle. Af Faar eller Ged ere 2 øvre Kindtænder.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. To nedre Kindtænder af voxen, Stykker af 3 uens Underkjæber af Kalve, Stykke af Mellemhaand, nedre Ende af Skinneben, et Taaled. Af lille Race.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. 3 uens nedre Hjørnetænder af Orner, flere løse Fortænder, 2 Underkjæbe-Stykker af Grise, Stykke af et Næseben, et Hælben.

Eqvus caballus, Hest. En Fortand.

STIGTEHAVE-FUNDET.

Stigtehave-Fundet slutter sig nær til de allerede nævnte Fund fra Bronzealderen. Det omfatter de samme Husdyr, med Undtagelse af Hesten, hvad vel kun er en Tilfældighed, afhængig af Fundets ringe Størrelse:

Canis familiaris, tam Hund. En Underkjæbe, øvre og nedre Ende af Laarben, højre og venstre Hælben. Racen stor.

Halichoerus grypus, Graasæl. Stykke af et Sædeben.

Cervus elaphus, Krondyr. Nogle Stumper af et Horn, gnavede af Mus.

Ovis aries, Faar. Et Stykke Pande med Stejle af et

»gedehornet« Faar. Af Faar eller Ged desuden flere løse Tænder, deriblandt 5 nedre bageste Kindtænder og 1 nedre bageste Mælkekindtand, og nogle faa Stykker af Knogler.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Adskillige Tænder og Knogler af gamle og unge, deriblandt en Hornstejle, nedre Ender af 2 venstre Skulderblade, 2 højre Rulleben, 3 uens Hælben. En nedre bageste Kindtand er 37 Millim. lang; det største Rulleben har Længden 64.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. Nogle faa Kjæbestykker med Tænder og nogle faa andre Knogler, af gamle og unge.

SKOVBY-FUNDET.

Til Trods for deres Faatallighed give Knoglerne i Skovby-Fundet et typisk Billed af Husdyrholdet i Bronzealderen. Knoglerne ere:

Canis familiaris, Hund. Øvre Del af et Spoleben, af anseelig Størrelse.

Cervus elaphus, Krondyr. Et afskaaret Stykke af et Horn.

Ovis aries?, Faar? (eller *Capra hircus*, Ged). Nogle faa Tænder og Splinter af Lemmeknogler.

Bos taurus domesticus, tam Oxe. Stykke af et Hælben og vist nogle Splinter.

Sus scrofa domesticus, tamt Svin. En Mellemkjæbe, ung.

Equus caballus, Hest. En Mælkefortand.

TRÆKUL FRA BRONZEALDERS BOPLADSER.

AF

KNUD JESSEN.

Paa flere af de i det foregaaende omtalte Bopladser fra Bronzealderen er der ved Nationalmuseets Udgravninger indsamlet Prøver af Trækul. Den Mængde Trækul, der er fundet i hvert Undersøgelsesfelt, 1 Kvadratmeter stort og 20 cm tykt, er holdt for sig, og i efterfølgende Tabel viser Kolonnernes Tal Antallet af slige Felter, hvor den paagældende Træsart er paavist. De fundne Træsarter fordeler sig paa følgende Maade paa de 7 Bopladser, hvor der forekom Kul:

Kul af	Bulbjerg	Voldtofte	Hasmark	Dyrehave- gaard	Ø. Stigte- have ¹	Skovby	Abbetved	Ialt
Ask	0	53	0	1	3	1	0	58
Hassel	0	32	4	1	8	0	0	45
Eg	2	23	7	0	3	0	1	36
Birk	0	31	1	1	2	0	0	35
Bøg	0	5	0	0	0	0	0	5
Fyr	0	0	0	0	2	0	0	2
Ælm	0	1	0	0	0	0	0	1
Andet Løvtræ	1	12	4	0	0	0	0	17
Ialt	3	157	16	3	18	1	1	199

Foruden at denne Oversigt direkte giver Oplysning om, hvilke Træer der voksede i Nærheden af de nævnte Lokalteter i Bronzealderen, giver den desuden, til Trods for Materialets Lidenhed, ved Sammenligning med E. Rostrup's Bestemmelse af Trækullene fra Stenalderens

¹ Kulprøverne fra dette Fund er tidligere bestemt af G. Sarauw.

Affalddynger¹, Antydning af visse Forandringer, der er foregaaet med Danmarks Skove i Tiden efter Egens Indvandring.

Langt de hyppigste Arter i disse Fund er Ask, Hassel, Eg og Birk, af hvilke de tre første tilhører den egentlige Egeskovsflora. E. Rostrup fandt Kul af Ask (*Fraxinus excelsior*) kun i en enkelt Affalddyng, nemlig i den fra den yngre Stenalder stammende Dyng ved Lejre Aa, medens dette Træ her er paavist fire forskellige Steder. Da det desuden foreligger fra ret mange andre Kulfund fra Bronzealderen, er det sandsynligt, at dette Træ, der er indvandret i Danmark i Egeperioden, har spredt sig stærkt navnlig i den østlige Del af Landet i Løbet af den yngre Stenalder og Bronzealderen.

Paa anden Maade forholder det sig med Ælm (*Ulmus glabra*), der i Skaldyngerne fra den ældre Stenalder var det hyppigste Træ næst efter Eg og Birk, og som i Ertebølle-Dyngen endog var hyppigere end Birken. Thi dette Træ manglede i den yngre Stenalderes Affalddynger, og i de c. halvdelen hundrede Kulfund fra Bronzealderen, som jeg har haft Lejlighed til at undersøge paa Nationalmuseet, fandtes Ælm kun i to, nemlig i Voldtofte-Fundet og i et Fund fra Bornholm, ligesom dette Træ kun kunde paavises en enkelt Gang i c. 60 undersøgte Kulfund fra Jernalderen (Lisbjerg ved Aarhus). Efter disse Oplysninger synes det da, som om Ælmen i en tidligere Del af Oldtiden var hyppigere i Danmark end senere, og et meget lignende Vidnesbyrd bringer da ogsaa de nyeste Undersøgelser over dette Træs Forekomst i vore Moser. Det er fra at være et ret almindeligt Træ i en tidlig Del af Egetiden efterhaanden i stor Udstrækning bukket under i Konkurrencen med Skovens andre Træer.

De ældste Fund af Bøg (*Fagus silvatica*) i Danmark gaar

¹ A. P. Madsen, Sophus Müller o.s.v., Affalddynger fra Stenalderen i Danmark. København 1900. S. 191 f.

tilbage til Stenalderen; ældst er vel nok et Fund i Vendsyssel¹, og paa Møen samt paa Sjælland ved Slangerup fandt E. Rostrup² Bøgekul fra yngre Stenalder. Endnu i Bronzealderen var dette Træ dog utvivlsomt sjældent hos os; det er kun paavist i fem af alle de paa Nationalmuseet opbevarede Kulfund fra Bronzealderen, deraf to paa Fyn: Fjeldsted i Vends Herred og Voldtofte.

Her forekom Bøg kun i en særlig Del af Bopladsen, fra hvilken der kun haves 24 Kulprøver, medens der i de øvrige 133 Kulprøver ikke fandtes Spor af Bøg. Dette tyder nærmest paa, at Bøgen, der dog maatte foretrækkes som Brændsel, ikke var almindelig ved Voldtofte i Bronzealderen, men havde en rent lokal Forekomst her. Den rigelige Mængde af Eg og navnlig af Hassel i Voldtoftet fundet viser ogsaa, at Egeskoven endnu var den herskende. — Askens og Birkens Hyppighed i dette Fund staar vel i Forbindelse med, at der i Skoven nær Bopladsen fandtes fugtige, lavtliggende Omraader.

Af Undersøgelser, hvis Resultat her blot tør antydes, fremgaar det formentlig, at Bøgen først fra og med Bronzealderen og navnlig i den følgende Tid³ ret begyndte sin sejrrige Kamp med Egen i vore Skove.

Ved Ø. Stigtehave i det nordlige Langeland fandtes to anselige Stykker Kul af Fyr (*Pinus silvestris*) i to Felter i forskellig Dybde. Om end Fyrren i Bronzealderen forlængst var uden Betydning som Skovtræ i hvert Fald i de fleste Egne af Danmark (E. Rostrup l. c. fandt ikke Fyrrekul i Stenalderens Skaldynger), forekom den dog i dette Afsnit

¹ Danmarks geologiske Undersøgelse. I. Række, Nr. 3. København 1899. S. 286 f.

² Danmarks Planteverden i Fortid og Nutid. Danmarks Natur. »Frem«. København 1899. Spalte 220.

³ I de af Sophus Müller beskrevne Bopladsfund fra den romerske Jernalder (Aarb. f. nord. Oldk. 1906. S. 221) forekom dog intet Bøgekul, men vel i andre Fund fra Jernalderen undersøgte af Forf.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1919.

III. RÆKKE.

9. BIND. 2.—3. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

H. H. THIRLES BOGTRYKKERI.

Af Oldskrift-Selskabets eller med dets Understøttelse udgivne Skrifter ere følgende i Commission hos den Gyldendalske Boghandel, medens Medlemmer af Selskabet kunne faa dem for $\frac{2}{3}$ af Bogladeprisen, naar de derom henvende sig til Selskabet, Prindsens Palais, Kbhvn. B, (hvor Formatet ikke angives, er dette 8vo):

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1866—1918.

Hvert Bind 4 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig. Aargang 1916 sælges ikke alene, men kun i Forbindelse med hele 2. Række, fra Aargang 1886.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60, 20 Bind; 1861—63, 3 Bind; hvert Bind 4 Kr. 1864—65, Register til Aarg. 1836—63, 1 Bind, 2 Kr.

Antiquarisk Tidsskrift. 1—7. B. 1843—63. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquités Americaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 4. 8 Kr.

Antiquités de l'Orient, par C. C. Rafn. 1ère livraison. 1856. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II. 1850—52. 4. 30 Kr.

Atlas for nordisk Oldkyndighed (med 22 Plader). 1857. Fol. 20 Kr.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis. [1860. Udsolgt]. Ny Udg. ved Finnur Jónsson, 1. 1913. 4 Kr.; 2. 1914. 6 Kr.; 3. 1916. 10 Kr.

Gröndal, B., Clavis poëtica ant. linguae septentr. 1864. 4 Kr.

Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4to, samt forskellige papirhåndskrifter. 1—3. hæfte. 1892—96. 12 Kr. (Hæfterne henholdsvis 5 Kr., 4 Kr. og 3 Kr.)

Jonsson, E., Oldnordisk Ordbog. 1863. 8 Kr.

Islendinga sögur. 3. B. Njála, 1ste Bind. 1875. 8 Kr.

— — 4. B. Njála, 2det Bind. 1889. 6 Kr.

Landnámabók I—III (Hauksbók, Sturlubók, Melabók). 1900. 6 Kr.

Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde. 1837. 1 Kr.

Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord. 1836—39, 1840—44, 1845—49, 1850—60, 4 Bind à 4 Kr. 1866—1917, hver Aargang 1 Kr. Aarlig udkommer et Hefte; 6 Hefter udgjøre et Bind.

Njála. Textudgave. 1875. 3 Kr.

Nordiske Fortidsminder. 1. Bind. 1890—1903. 30 Kr. (6 Hefter à 6 Kr.). 2. Binds 1. Hefte, 1911. 2. Hefte, 1918. 6 Kr.

Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. 1—3. B. 1832—36. 12 Kr.

hist og her, endog i det sydlige Sjælland. Selv i Kulturlag fra Jernalderen er der nu kendt Fyrrekul fra fire¹ Fund i Jylland. Fyrren har levet som Relikt paa passende Lokalteter f. Eks. Moser i Danmark længe efter den Tid, da den var Skovenes vigtigste Træ.

Medens de fleste af disse Bopladser ligger i Egne, der utvivlsomt i Hovedsagen var helt dækkede af Højskov i Bronzealderen, er denne Sag mindre klar for Bulbjergs Vedkommende, da Landet her nu i vid Omkreds er blottet for naturlig Skov eller Krat. I Bopladsens nærmeste Omgivelser dækker Flyvesand i Nutiden det meste af den oprindelige Overflade, og forskellige Forhold, der er nævnt i den foranstaaende Beretning om Fundet, viser, at Sandflugten var begyndt allerede i Bronzealderen. Det er da rimeligst at antage, at ikke nogen Højskov, men snarere Egepurl har staaet Beboerne til Raadighed i hin Tid, og Veddets Bygning i de fundne, ikke særlig talrige Egekul taler ikke imod denne Formodning. Grene eller tynde Stammer indtil c. 4 cm i Diameter var bleven brændte. Aarringene var særdeles smalle; i det største Stykke — hvori Marven saas — taltes saaledes c. 30 Aarslag, der tilsammen udgjorde 1,4 cm—1,7 cm, og i et Stykke fra det andet Felt taltes c. 19 Aarringe tilsammen udfyldende 1,5 cm. Vaarveddet bestod af kun en enkelt Række snævre Kar. Voksestedet har utvivlsomt været tørt og ugunstigt.

I det ene Felt fandtes enkelte Stykker fintporet Løvtræ, maaske af Hassel.

¹ Om to af disse se Sophus Müller l. c.

EN BOPLADS FRA DEN ÆLDSTE STENALDER I SVÆRDBORG MOSE.

AF

K. FRIIS JOHANSEN

MED BIDRAG AF

KNUD JESSEN og HERLUF WINGE.

Indledning S. 106. — Den arkæologiske Undersøgelse. Bopladslaget S. 109. — Den geologiske Undersøgelse S. 121. — Fundet S. 127: Træ, Knogler S. 127, Oldsager, af Sten S. 135, af Hjortetak og Ben S. 163, af Dyretænder S. 219, af andet Stof S. 221. — Tidsstilling. Kultursammenhæng S. 222.

Det er endnu kun et Par Aartier siden, at en Skildring af Danmarks Forhistorie maatte begynde med de store Skaldyngers Tid, den Periode, som i den nordiske Literatur sædvanlig har været benævnt den ældre Stenalder. Det kunde vel nok formodes, at der forud for denne maatte ligge et endnu ældre Afsnit af Menneskets Tilværelse her i Landet¹. Men et afgørende Bevis for, at det forholdt sig saaledes, bragte dog egentlig først det betydningsfulde og nu allerede vidt bekendte Fund, som i 1900 blev gjort i Mullerup Mose, en Del af Maglemose, et Par Mil NV for Slagelse. Den Boplads, som blev undersøgt der af Nationalmuseet ved Georg F. L. Sarauw, kunde baade i Kraft af de geologiske Aflejringsforhold og ved sit Indhold af Oldsager og Dyreknogler med fuldkommen Sikkerhed siges at maatte hidrøre fra en ældre Periode end Skaldyngerne². Faa Aar

¹ Sophus Müller, *Vor Oldtid*, 42.

² Georg F. L. Sarauw, *En Stenalderes Boplads i Maglemose ved Mullerup*, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1903, 148 ff., i det følgende citeret som Sarauw, Aarb. 1903. — Samme Forf., *Maglemose, ein steinzeitlicher Wohnplatz im Moor bei Mullerup auf Seeland*, *Prähistorische Zeitschrift* 1911, 52 ff. og 1914, 1 ff., i det følgende citeret som Sarauw, *Præh. Z.* 1911 og 1914.

efter blev der i samme Mose i umiddelbar Nærhed af det første Findested opdaget og undersøgt et nyt Bopladslag, i Karakter og Indhold ganske overensstemmende med det tidligere fundne¹.

Disse Fund i Mullerup Mose føjede saaledes et nyt Afsnit til vort Folks Forhistorie. Gennem dem fik vi for første Gang sikker og fyldig Kundskab om Kulturforhold i Tiden forud for den ældre Stenalder. Fra dette første Afsnit af vort Lands Kulturhistorie, der i det følgende skal betegnes som den ældste Stenalder, hidrører ogsaa det Bopladsfund, om hvilket der her skal berettes.

Omkring 9 km Nord for Vordingborg ligger Sværdborg Mose, umiddelbart Vest for Landsbyen af samme Navn. Egentlig er den kun en lille Del af en meget stor Mose, der strækker sig fra Ring i Nord til Kastelev i Syd, og hvis samlede Areal udgør ca. 1600 Td. Land (ca. 900 hektarer). Et lille, oprindeligt Vandløb, der munder ud i Dybsø Fjord, og som nu er udvidet til en bred Hovedgrøft, der ogsaa har Afløb til Agnø Fjord, deler den i to Dele, en større vestlig, der hører Kjøng Sogn til, og en mindre østlig, af hvilken Størsteparten hører til Lundby og kun en lille Del mod SØ til Sværdborg Sogn (se Fig. 1). Her, paa Lodden Matr. Nr. 37 u af Sværdborg, tæt op til Hovedgrøften og kun nogle faa hundrede Meter fra Mosens Bred, blev der i Juli 1917 for første Gang skaaret Tørv. Det viste sig da, at der paa dette Sted i Bunden af Mosen laa store Mængder af Hjortetakker, Dyreknogler og Flint. Tørvearbejderne fremviste de fundne Sager for Besøgende fra Seminariet i Vordingborg, og Seminarielærer I. C. Buus, der erkendte, at man var stødt paa en Boplads af samme Karakter som

¹ Undersøgt i 1903 af Nationalmuseet ved C. Neergaard. Senere Undersøgelser paa samme Boplads i 1915 for Kalundborg Museum ved Lauge Koch og Therkel Mathiassen, se herom Lauge Koch, Mullerup-kulturens geologiske Alder, Meddelelser fra Dansk geologisk Forening, Bd. 5, Nr. 6 (1916).

de i Mullerup Mose fundne, satte sig i Forbindelse med Nationalmuseet. En Undersøgelse blev da straks iværksat. Den kom i Sommeren 1917 til at strække sig over en Maaned. Derefter maatte den af Hensyn til andre Arbejder indstilles, men den paafølgende Sommer genoptoges den og

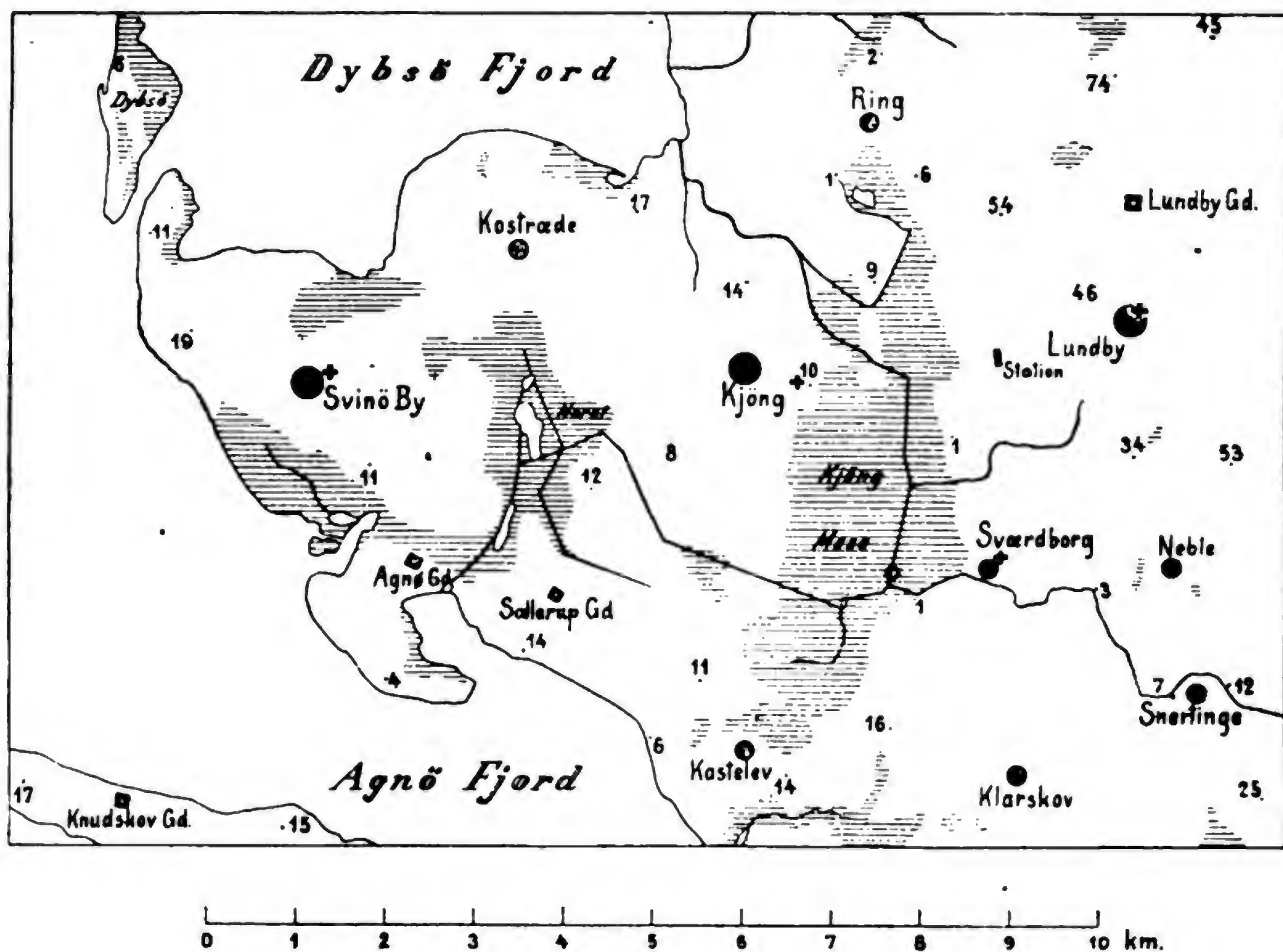

Fig. 1. Kort over Mosen med dens Vanddrag.
Tegnet efter Generalstabens Kort, Danmark i 1:160000, II, Øerne,
Kjøbenh. 1916. Tallene angiver Højde over Havet i Meter.
En o betegner Bopladsens Beliggenhed.

afsluttedes først — efter ialt 17 Dages Arbejde —, da det kunde skønnes, at en yderligere Fortsættelse neppe vilde øge de gjorte lagttagelser og det indsamlede Fund med væsentlige, nye Træk. Undersøgelsen foretoges af Nationalmuseet ved Forf. til nærværende Afhandling med gennemsnitlig 4—5 Arbejdere fra Egnen. I Sommeren 1917 deltog i nogle Uger cand. mag. Therkel Mathiassen i den. Tillige lod samtidig paa Nationalmuseets Foranledning Danmarks geologiske Undersøgelse ved Afdelingsgeolog Knud Jessen foretage en indgaaende Undersøgelse af de geologiske Forhold paa og omkring Bopladsen.

Den arkæologiske Undersøgelse. Bopladslaget.

Den Del af Sværdborg Mose, hvor Bopladsen forefandtes, havde indtil 1917 henligget urørt som Eng. Overfladen var her som overalt i hele Mosebassinet ganske jævn. Billedet Fig. 2, i hvilket man med Standplads paa Bopladsen ser mod Nord udover Mosen, op imod Kjøng Kirke og Lundby Stationsby, formaar kun at give et svagt Indtryk af den

Fig. 2. Udsigt fra Bopladsen mod Nord udover Mosen.

virkelig storladne Udsigt over den vidtstrakte Flade, der begrænses af jævne Bakkeskraaninger paa alle Sider. Skønt Mosen ligger meget lavt — dens Rand er kun ca. 1 m over Havfladen —, er den dog ved Sommertid, rigeligt afgrøftet som den er, overalt saa fast og tør, at der kan køres henover den.

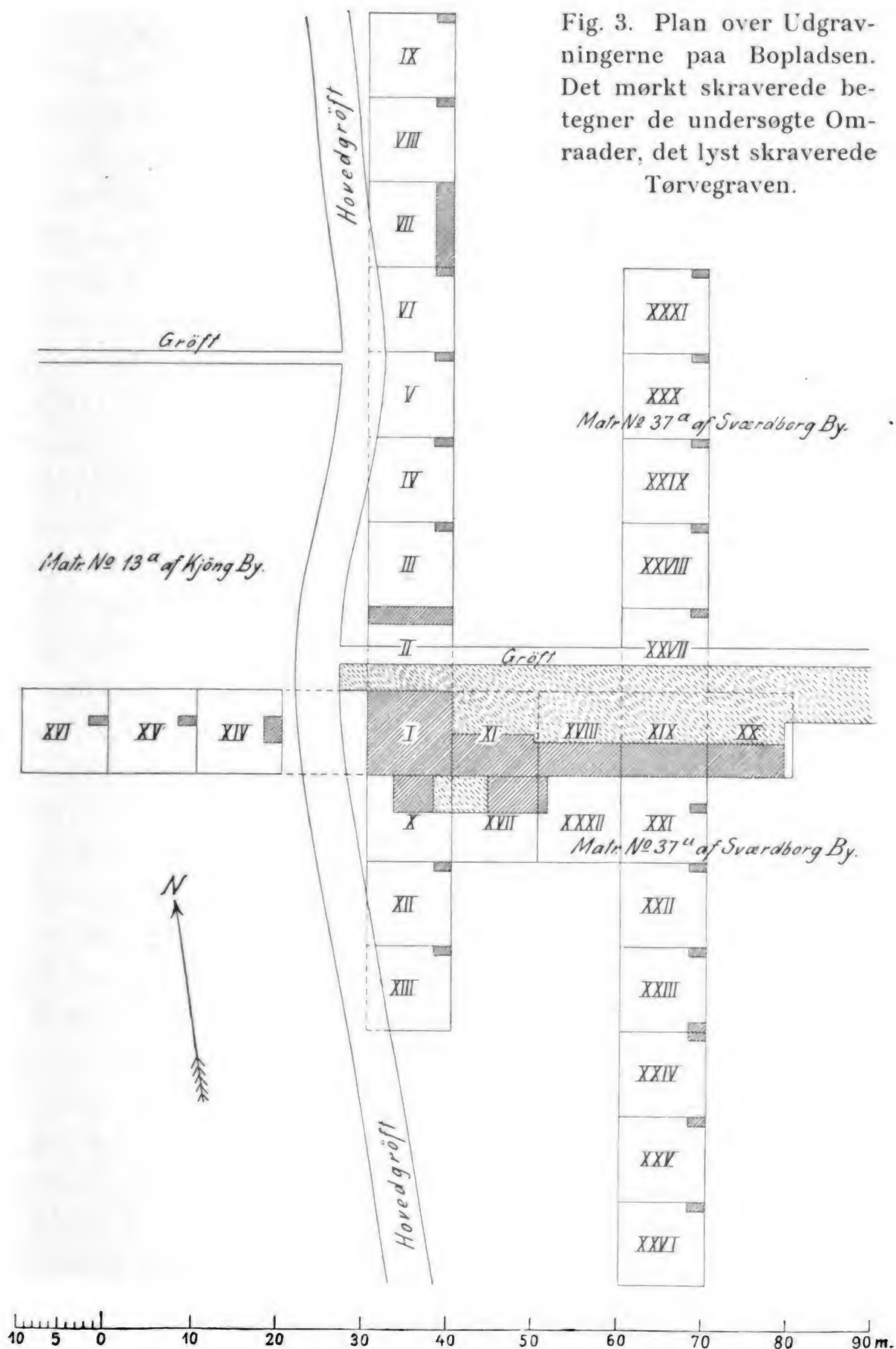
Da Udgravningen tog sin Begyndelse, var der skaaret Tørv paa Pladsen i et Par Uger, og heller ikke herefter kunde Tørveskæret standses. Heldigvis foregik det dog kun langsomt, ved Haandkraft og med en ringe Arbejdsstyrke, saaledes at der var god Lejlighed til bestandig at holde det under Observation. Tillige blev de Oldsager, som det bragte for Dagen, afleverede til Museet. Men iøvrigt gik Tørveskæret kun undtagelsesvis saa dybt, at det berørte Bopladslaget mere end rent overfladisk. Den underste, fugtige Tørv, hvori dette laa, var ikke brugbar og blev derfor efterladt.

Den blev da bagefter i alle de Dele af Tørvegraven, hvor Bopladslaget var saa righoldigt, at det kunde lønne sig, omhyggeligt gennemsøgt, saaledes at Dyreknogler og Oldsager af nogen Interesse saavidt muligt blev reddede.

Den systematiske Undersøgelse maatte, lempende sig efter Tørveskæret, begynde fra Randen af den aabne Grav. I det store og hele fulgtes den samme Fremgangsmaade, som i de senere Aartier sædvanlig har været benyttet ved Nationalmuseets større Bopladsundersøgelser. Pladsen inddeltes i Hovedfelter hvert paa 100 m², og indenfor disse blev igen hver Kvadratmeter undersøgt for sig. Til at begynde med blev hvert saadant Meterfelt gennemskrabet i Lag paa 20 cm's Tykkelse fra Overfladen til Bunden. Men da det snart viste sig, at Bopladslaget overalt kun var fra nogle faa til 15 cm tykt og overalt laa paa samme Plads i Lagfølgen, kunde denne møjsommelige og tidtagende Fremgangsmaade opgives som formaalsløs og den øvre Tørv afgraves med Spade til tæt over Bopladslaget. Dette blev Meterfelt efter Meterfelt langsomt gennemskrabet med smaa Graveskeer og alle forefundne Oldsager eller forarbejdede Genstande kortlagte efter deres horisontale Plads paa en Plan over hvert Felt. Dog blev dette kun delvis gennemført med Hensyn til utildannede Flækker, Knuder og Blokke, der paa et større Omraade af Undersøgelsen kun optaltes feltvis uden Kortlægning. Paa samme Maade blev alt Flintaffald og alle ubearbejdede Dyreknogler opsamlede og optalte indenfor hver Kvadratmeter og Flintaffaldet efter et omhyggeligt Gennemsyn derpaa bortkastet. Ved alle fire Hjørner af hvert Meterfelt foretoges Maalinger af de forskellige Jordlags Tykkelse, og disse Maalinger bragtes igen i nøjagtig Forbindelse med Generalstabens Præcisionsnivelement.

Planen Fig. 3 viser den indbyrdes Beliggenhed af Hovedfelterne, der er numererede med Romertal, og de Udgravninger, der foretoges indenfor hvert af dem. Arbejdet tog

Fig. 3. Plan over Udgravningerne paa Bopladsen. Det mørkt skraverede betegner de undersøgte Omraader, det lyst skraverede Tørvegraven.

sin Begyndelse i Hovedfelt I, der, som det senere viste sig, laa centralt paa Bopladsen. Herfra udvidedes Undersøgelsen mod Syd og Øst i Hovedfelterne X—XI, XVII—XX og XXXII, saaledes at der her blev undersøgt et sammenhængende Omraade langs Tørvegraven paa 314 m². For at bestemme Bopladslagets Udstrækning blev der fra denne centrale Del lagt nye Hovedfelter ud, saaledes som Planen viser, og indenfor disse blev der for hver 10 m foretaget en Prøvegravning paa 2 m², der, hvor Forholdene indbød til det, udvidedes til en større Udgravning, idet der fortsattes paa denne Maade, indtil Grænserne for Bopladslaget mentes at være naaet. Ialt blev herved 90 m² undersøgt, saaledes at den systematiske Udgravning i det hele kom til at omfatte 404 m².

Gennem disse Gravninger vandtes saaledes Kundskab om Aflejringsforholdene paa mange forskellige Punkter af det store Omraade, over hvilket Bopladslaget var udbredt. Overalt gentog sig ganske ensartet den samme Lagfølge. Den skal her kun ganske kort beskrives, idet der om nærmere Enkeltheder kan henvises til Redegørelsen for den geologiske Analyse nedenfor S. 121 ff. Under et omkring 10 cm tykt Muldlag (*Græstørv og formuldet Tørv*) fulgte det egentlige Tørvelag, hvis Tykkelse over hele Bopladsen med ringe Variationer svingede omkring 60 cm. Den øverste og største Del af det udgjordes af en fast, mørkebrun Tørv (*Ælletørv*), der især forneden var rig paa Træ, mest smaa Stykker af Kviste og Grene, enkelte Steder dog større og sværere, horisontalt lejrede Grene og Stammestykker. Nedadtil gik denne faste Tørvemasse jævnt over i en blødere og fugtigere, sortebrun Tørv (*Kærtørv*), som i Modsætning til den overliggende var meget træfattig. Denne Kærtørv havde gennemgaaende en Tykkelse af 10—15 cm. Under Tørven fulgte et *Gytjelag*, afsat under aabent Vand i den Sø, som engang har dækket hele det nuværende Mosebassin. Dets Grænse stod overalt skarpt og klart mod den overliggende Tørv. Overvejende dannedes det af et hvidgraat Snegle-

dynd, rigt paa ganske smaa Snegleskaller. Men hyppigt var der enten mellem Tørv og Sneglegytje eller under denne eller endog midt i denne en ganske tynd Stribe grønlig eller brunlig Gytje uden Snegl. Gytjelagets Tykkelse var paa den centrale Del af Bopladsen, i Hovedfelterne I, X—XI og XVII, meget ringe, sædvanlig mellem 5 og 10 cm, ikke sjældent endog endnu mindre; punktvis kunde det helt mangle. Mod Vest, gennem Hovedfelterne XIV—XVI, bevarede det denne ringe Tykkelse, saalangt Bopladslaget fulgtes. Mod Nord, Syd og Øst tiltog det derimod noget, saaledes at det ved Bopladsens Yderkanter i disse tre Retninger havde en Tykkelse af omkring 25 cm. Under Gytjen laa endelig den faste Bund, der dannedes af *stenet Sand*.

Den fuldkomne Regelmæssighed og Ligelighed af denne Lagfølge over hele Bopladsens Omraade vil omstaaende Profiler bedst gøre anskuelig. Maalene angiver Højden over Havet.

Profil A gengiver et Snit i Syd—Nord gennem Bopladsen fra Pæl A 10 i Hovedfelt XIII til Pæl A 10 i Hovedfelt IX, d. v. s. parallelt med, men 1 m Vest for den østlige Begrænsningslinje for Hovedfeltrækken XIII—IX¹, Profil B et Snit parallelt med A, men 30 m østligere, fra Pæl A 10 i Hovedfelt XXVI til Pæl A 10 i Hovedfelt XXXI (jfr. Planen Fig. 3). Det vil af disse to Snit fremgaa, hvorledes saavel Mosens nuværende Overflade som Gytjelagets Overflade i denne Retning er praktisk talt horisontal, medens Sandbunden derimod ligger højest under Bopladsens centrale Del og viser et dog yderst ringe Fald derfra baade mod Nord og Syd.

¹ Ved Inddelingen af Hovedfelterne i 100 m² betegnedes de enkelte Meterfelter med Bogstaverne A—K i Række fra Øst til Vest og Tallene 1—10 i Række fra Syd til Nord. Felternes Hjørner, ved hvilke Maalingerne foretoges, og som afmærkedes med Pæle, betegnedes saaledes, at det nordvestlige Hjørne af hvert Meterfelt fik samme Bogstav og Tal som Meterfeltet. Pæl XIII A 10 betyder saaledes det nordvestlige Hjørne af Kvadratmeteren A 10 i Hovedfelt XIII o. s. v.

A

Indmaalte Punkter	XIII A 10	XII A 10	X A 10	I A 9	II A 10	III A 10	IV A 10	V A 10	VI A 10	VII A 10	VIII A 10	IX A 10
Overflade af Græstørv.....	0.29	0.30	0.28	0.26	0.26	0.33	0.33	0.26	0.29	0.29	0.23	0.25
— - Gytjelag.....	÷ 0.36	÷ 0.34	÷ 0.39	÷ 0.43	÷ 0.40	÷ 0.42	÷ 0.47	÷ 0.44	÷ 0.40	÷ 0.45	÷ 0.44	÷ 0.42
— - Sandbund....	÷ 0.37	÷ 0.35	÷ 0.44	÷ 0.51	÷ 0.53	÷ 0.57	÷ 0.59	÷ 0.59	÷ 0.57	÷ 0.65	÷ 0.64	÷ 0.65

B

Indmaalte Punkter	XXVI A 10	XXV A 10	XXIV A 10	XXIII A 10	XXII A 10	XXI A 10	XIX A 10	XXVII A 10	XXVIII A 10	XXIX A 10	XXX A 10	XXXI A 10
Overflade af Græstørv	0.23	0.25	0.20	0.21	0.23	0.22	Torve- grav	0.24	0.22	0.21	0.23	0.27
— - Gytjelag.....	÷ 0.50	÷ 0.57	÷ 0.49	÷ 0.50	÷ 0.49	÷ 0.50		÷ 0.45	÷ 0.47	÷ 0.46	÷ 0.43	÷ 0.41
— - Sandbund....	÷ 0.75	÷ 0.69	÷ 0.62	÷ 0.57	÷ 0.56	÷ 0.59		÷ 0.62	÷ 0.63	÷ 0.61	÷ 0.63	÷ 0.61

C

Indmaalte Punkter	XVI B 6	XV B 6	XIV B 6	I K 6	I A 6	XI A 4	XVIII A 4	XIX A 4	XX A 4	Prøvegrav 28 m Øst for XX A 4
Overflade af Græstørv.....	0.17	0.20	0.39	0.46	0.26	0.27	0.23	0.23	0.20	0.20
— - Gytjelag.....	÷ 0.35	÷ 0.37	÷ 0.42	÷ 0.39	÷ 0.42	÷ 0.43	÷ 0.41	÷ 0.47	÷ 0.45	÷ 0.43
— - Sandbund....	÷ 0.36	÷ 0.38	÷ 0.43	÷ 0.43	÷ 0.50	÷ 0.52	÷ 0.47	÷ 0.56	÷ 0.63	÷ 0.73

Profil C gennemskærer Bopladsen fra Vest til Øst. Den betegner dog ikke som A og B et Snit efter en ret Linje, men gaar fra Pæl B 6 i Hovedfelt XVI til Pæl A 6 i Hovedfelt I, derefter 2 m sydligere fra Pæl A 4 i Hovedfelt XI til Pæl A 4 i Hovedfelt XX, d. v. s. at den gennem Hovedfelterne XVIII—XX følger Tørvegravens Sydrand (jfr. Fig. 3). Til højre er endelig tilføjet en Maaling fra en Prøvegrav ved den østre Ende af Tørvegraven (ikke synlig i Planen Fig. 3). Som man vil se, er ogsaa i denne Retning den nuværende Overflade og Gytjelagets Overflade omtrent horisontale¹, medens Sandbunden har et jævnt, svagt Fald fra Vest til Øst.

I den skildrede Lagfølge i Mosen havde Bopladslaget sin ganske konstante Plads. Naar bortses fra nogle faa og letkendelige senere Forstyrrelser forefandtes det over hele det undersøgte Omraade bestandig kun i den nederste Del af Kærtørven. Som et tyndt Tæppe var det udbredt over Gytjen, nøje følgende dennes Form. Undtagelsesvis kunde hist og her enkelte Genstande, hovedsagelig større Dyreknogler og Redskaber af Ben, findes nedsænkede mere eller mindre dybt i Gytjelagets Overflade eller endog helt under denne, saaledes især mod Udkanterne af Bopladsen, hvor Gytjen var tykkest. Men dette var spredte Undtagelser; det sammenhængende Bopladslag havde overalt sin Plads umiddelbart over Gytjen, nederst i Kærtørven. Billedet Fig. 4 kan tjene til at gøre dette anskueligt. Det viser et lodret Snit gennem Lagfølgen i Hovedfelt XXXII, set fra Vest. Øverst ses den nuværende, græsklædte Overflade, nederst den lyse Sandbund. Over denne viser sig som en smal, lysegraa Stribe Gytjelaget og derover den mørke Tørv. Underst i denne, lige over Gytjen er Bopladslaget synligt, kendeligt ved de mange lysende Flintstykker.

Bopladslagets Tykkelse var meget ringe, idet det sæd-

¹ Den lille Højning i den nuværende Overflade, som angives af Coterne til Pæl XIV B 6 og I K 6, skyldes kun en Oprensning af Hovedgrøften, hvorved den opgravede Jord er kastet op til begge Sider.

vanligt laa under et Niveau paa omkring 10 cm over Gytjeoverfladen og neppe noget Sted var mere end 15 cm svært. Om dets Udseende og Karakter vil man kunne faa en Forestilling gennem Billedet Fig. 5, der viser Overfladen af det i Felt I C 2, set i Fugleperspektiv, efter at den overliggende

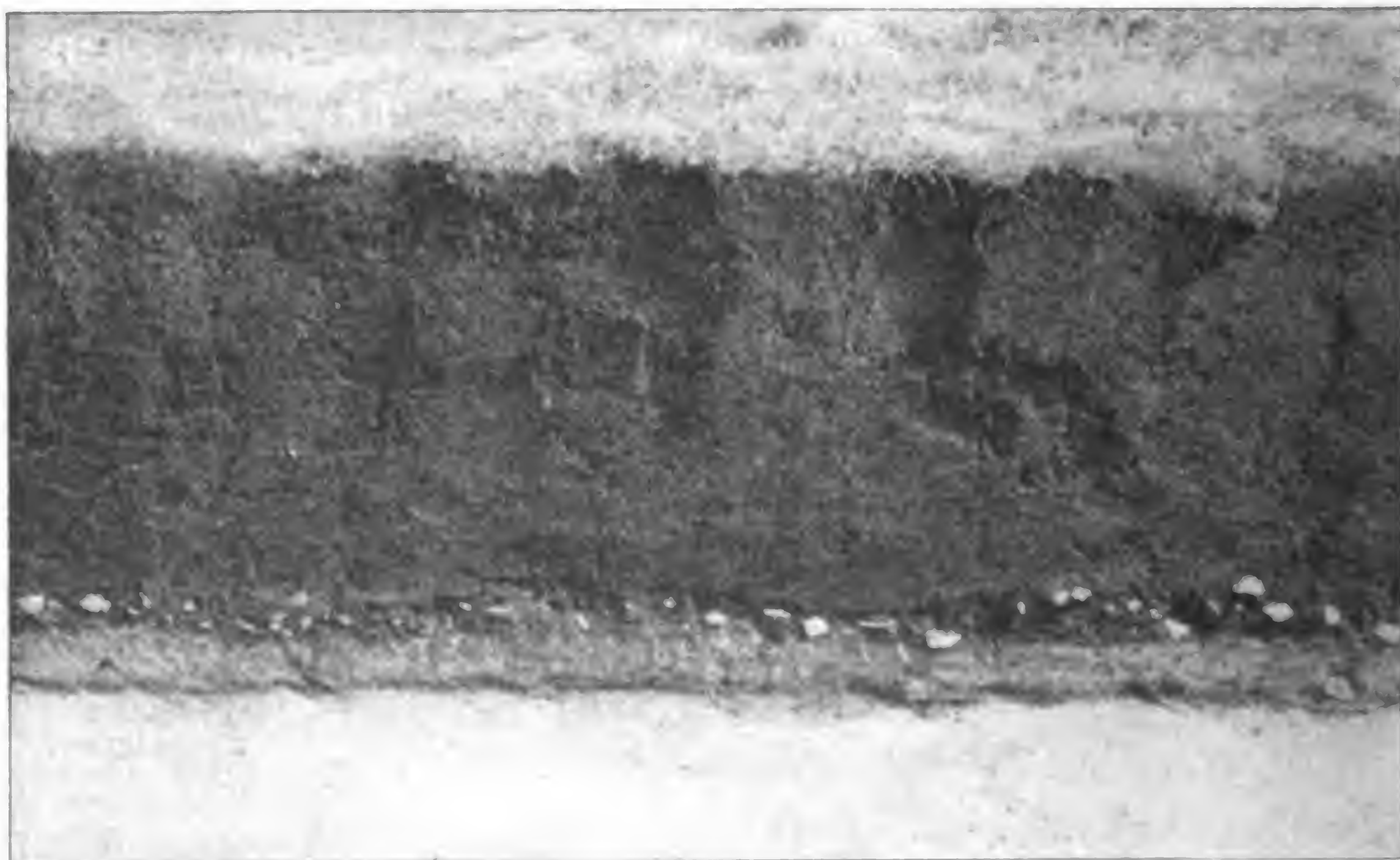

Fig. 4. Lodret Snit i S—N gennem Mosens Lagfølge i Hovedfelt XXXII, set fra Vest.

Tørv forsigtigt er fjernet. Først og fremmest prægedes det af en overordentlig Rigdom paa *Flint*. Alt medregnet, baade Redskaber og Affald fra Tilhugningen, optoges der i de 404 m², som blev systematisk undersøgte, ca. 110,500 Flintstykker. Fremdeles indeholdt det en stor Mængde *Dyreben* og *Hjortetakker*, idet der heraf i de samme Felter foruden 720 forarbejdede Genstande optaltes ialt 13,786 Stykker, de allerfleste dog kun Brudstykker, en stor Del endog kun smaa Splinter af sønderbrudte Ben. Af *Træ* indeholdt Laget derimod kun meget lidt, mest kun smaa Grenestykker. Adskillige af disse var mere eller mindre forkullede, ligesom der ogsaa næsten overalt i Laget blev iagttaget Kulstøv, hist og her ogsaa større Stykker *Trækul*.

Lagets Udstrækning, saavidt den konstateredes ved Undersøgelsen, viser Planen Fig. 3. Endnu i de yderste Meterfelter mod Nord, Vest og Syd (i Hovedfelterne IX, XVI og XXVI) var det paaviseligt; men Antallet af de forefundne

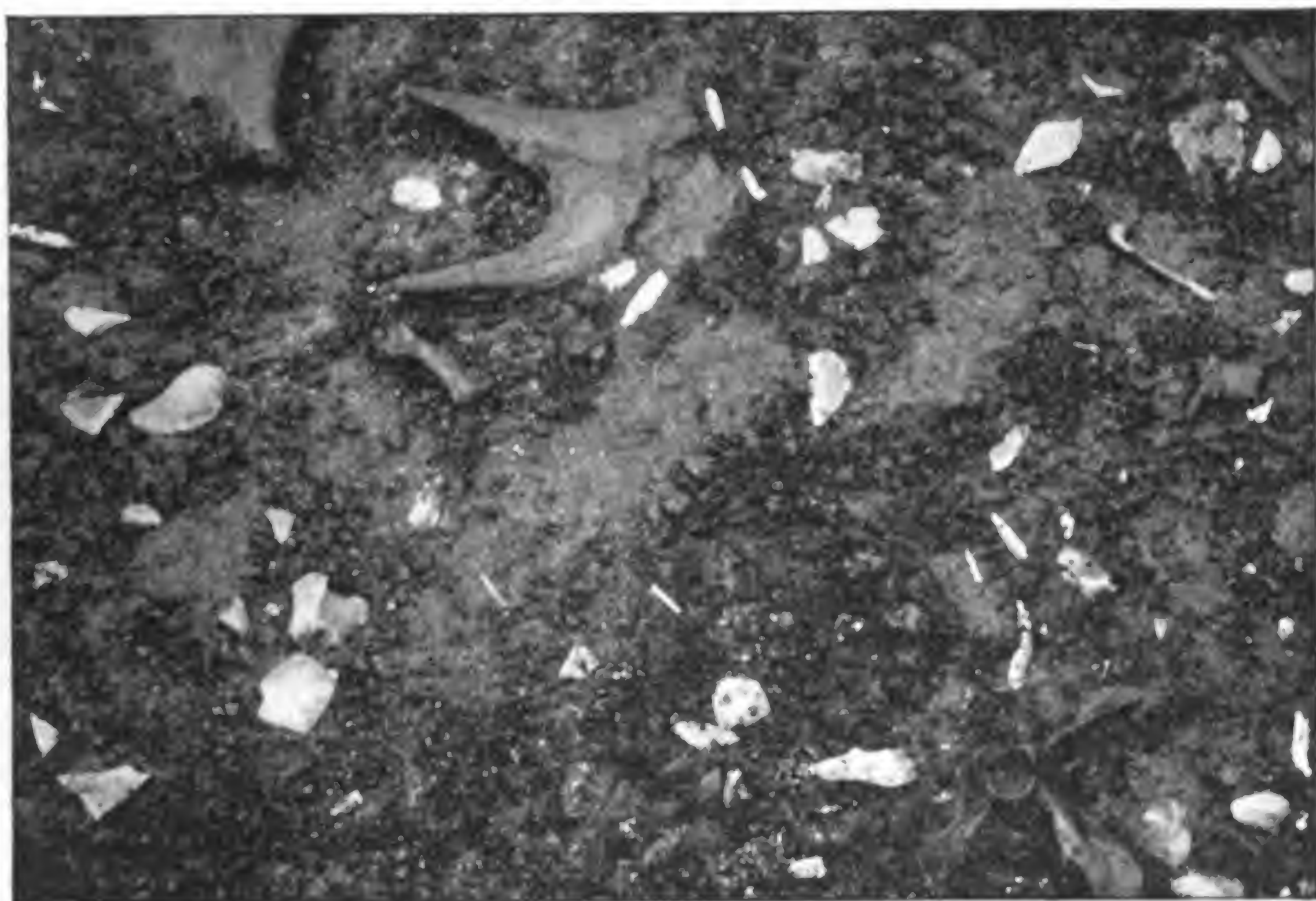

Fig. 5. Bopladslagets Overflade i Felt I C 2. Foroven ses til venstre to store Stykker Elsdyrtaak, til højre en Fiskekrog af Ben. Lidt under Midten ses tre trekantede Flintspidser.

Dyreben og Flintstykker var dog her saa lille, at disse Felter maatte antages at ligge i Yderkanter af Bopladsen. Mod Øst kunde Laget følges i Bunden af Tørvegraven endnu ca. 30 m efter Hovedfelt XX. Det naar da, som et Blik paa Fig. 3 vil vise, en Udstrækning af mindst 140 m i S—N og 110 m i V—Ø. Det er saaledes et meget anseligt Areal, som Bopladsen spænder over. Undersøgelsen har kun omfattet en lille Brøkdal deraf.

Overalt indenfor dette Omraade, hvor Spaden sattes i Jorden, blev Bopladslaget truffet. Intetsteds syntes det helt at mangle. Men ganske vist var dets Tæthedsgrad yderst varierende. Et anskueligt Billede heraf vil antagelig en sum-

marisk Oversigt over Flintaffaldets Fordeling kunne give. I Hovedfelt I og de af X undersøgte Meterfelter var der gennemsnitlig omkring 300 Stk. Affald paa hver Kvadratmeter. Tætheden var dog her i det store og hele aftagende fra Syd mod Nord. Og allerede i de 20 m², der undersøgte indenfor II, var Gennemsnitstallet for Affaldet kun 25 pr. Kvadratmeter. Videre Nord paa tog det igen til gennem Prøvegravene i III, IV og V, saaledes at Gennemsnitstallene for disse var henholdsvis 34, 87 og 277, indtil der i de 22 sammenhængende undersøgte Meterfelter i VI—VII naaedes en ny Kulmination med gennemsnitlig omkring 500 Stykker pr. Kvadratmeter. Nord derfor aftog Flintaffaldet igen hastigt. I de to Meterfelter, der undersøgte indenfor IX, optoges ialt kun 7 Stk. — Syd for I aftog Flintaffaldet stærkt gennem XII—XIII. — I Hovedfelt-Rækken XXVI—XXXI fandtes et Tæthedscentrum i de 4 sammenhængende undersøgte Meterfelter i XXIII—XXIV. Gennemsnitstallet af Affaldsstykker var for disse 4 Felter ikke mindre end 1487 pr. Kvadratmeter. Herfra aftog Tætheden jævnt baade mod Nord og Syd, hurtigst i den sidste Retning — i de to undersøgte Felter af XXVI optoges ialt kun 20 Stk. Affald —, langsommere mod Nord; i XXXI optoges paa 2 m² ialt 32 Stk. — Fra I mod Vest aftog Flintaffaldet hurtigt gennem XIV, XV og XVI (Gennemsnitstal pr. Kvadratmeter henholdsvis 42, 13 og 4); langsommere men ligeledes jævnt aftog det mod Øst gennem XI, XVIII, XIX og XX (Gennemsnitstal henholdsvis 249, 210, 127 og 32). I den tidligere nævnte Prøvegrav ved den østre Ende af Tørvegraven optoges paa 4 m² ialt kun 8 Stk. Affald. Endelig kan det nævnes, at der Syd for XI i Hovedfelterne XVII og XXXII laa endnu et Tæthedscentrum med gennemsnitlig 550—600 Stk. Affald pr. Kvadratmeter.

Som det fremgaar af de anførte Tal har Flinttilhugningen indenfor Bopladsens samlede Areal været særlig koncentreret paa enkelte Omraader, der indbyrdes var adskilte

ved mellemliggende, mindre flintrige Partier. Saadanne Centretr har der været i den sydlige Del af I, omkring de undersøgte Meterfelter af XVII—XXXII, af XXIII—XXIV og af VI—VII, og flere vilde rimeligvis fortsatte Undersøgelser kunne eftervise. Fordelingen af Dyreben og Hjortetakker frembød i det store og hele det samme Billede, dog var det paafaldende, at Hyppigheden af Flint og Dyreben ingenlunde stod i ligefremt Forhold indbyrdes. I meget flintrige Felter kunde Knogler og Takker godt være ganske faatallige; og hvor de i selve Flintcentrerne — som f. Ex. i XXIII—XXIV — forefandtes i større Mængde, var det sædvanlig kun i meget søndret Stand. Hovedmassen af alle større og velbevarede Knogler og Hjortetakker saavel som af Redskaber af disse Materialer er funden i mindre flintrige Felter paa Bopladsens centrale Del, i Hovedfelterne I, XI, XVIII—XIX og i den tilgrænsende Tørvegrav.

Om den Maade, paa hvilken Bopladslagets forskellige Bestanddele var aflejrede, skal endelig bemærkes, at alt fandtes liggende planløst blandet uden Hensyn til Art eller Vægtfylde. Større Genstande som længere Knoglestykker og Hjortetakker fandtes næsten altid vandret lejrede eller dog i Stillinger, der kun afveg lidt derfra.

Det er allerede ovenfor anført, at Laget indeholdt en Del Trækul. At der har brændt *Baal* paa Pladsen, fremgik ogsaa af den Omstændighed, at adskilligt baade af Knoglerne og især af Flintstykkerne var forbrændt. Ved Undersøgelsen blev af Flintaffaldet fra hvert Felt alt det ildskørnede sorteret fra og optalt for sig. I de fleste Felter fandtes noget deraf; men sædvanlig var der dog kun Tale om meget smaa Mængder. Ialt var ca. 5 % af det samlede Flintaffald ildskørnet. Hyppigst var Procenten dog endnu en Del lavere, medens den til Gengæld i enkelte Felter steg betydeligt. Ganske særlig ejendommelige Forhold i denne Henseende iagttoges i de fire sammenstødende Felter XXIII A 1—B 1 og XXIV A 10—B 10. Som det er nævnt tidligere, var der

her et Tæthedscentrum. Laget var indtil 15 cm tykt og usædvanligt righoldigt. Foruden 325 Flækker og 142 andre forarbejdede Genstande af Flint og Ben optoges der paa disse fire Kvadratmeter 5949 Stk. Flintaffald og 4001 for Størstedelen ganske smaa Knoglestumper. Heraf var nu en forholdsvis meget stor Del, af Flinten saaledes ca. 25 %, stærkt forbrændt. Tillige var den Masse, hvori disse Mængder af Flint og Knogler var aflejrede, af en usædvanlig Karakter, idet den ikke som ellers udgjordes alene af den sorte, fugtige Kærtørv, men delvis bestod af en graalig, fint kornet og noget sandblandet Substans, der var ret rig paa smaa Kulstumper. Det blev allerede ved Undersøgelsen i Mosen skønnet, at denne ejendommelige Substans maatte være fremkommet ved en stærk Forbrænding. Og Rigtigheden af denne Opfattelse blev senere bekræftet, idet Professor Bille Gram venligst har paataget sig at analysere en til Museet medtagen Prøve og paavist, at den ganske overvejende bestaar af fine Bruddele af Knogler samt Hvirvler og Skæl af Fisk, tildels stærkt forkullede. Der kan da næppe være Tvivl om, at der her forelaa en *Baalplads* af samme simple Art, som er velkendt fra de store Skaldynger¹. Lignende Forhold, dog i langt mindre Maalestok, iagttoges i Felt XIX F 1. Og her laa midt i en lille Plet af den samme forbrændte Substans, fyldt med Stumper af Trækul, Flintaffald og Knokkelsplinter, umiddelbart paa Gytjens Overflade fire haandstore, vistnok ildsværtede Marksten, der var lagt tæt sammen i en Række². Ogsaa her havde der da aabenbart været tændt Baal, frit og ubeskyttet paa den aabne Flade. — Større, stenlagte Ildsteder som de, der nu og da findes i Skaldyngerne, blev intet Sted truffet.

Endelig skal det for Fuldstændigheds Skyld tilføjes, at

¹ Affaldsdynger fra Stenalderen. 27 f.

² Om tilsvarende Fund paa den ene Mullerupboplads, se Lauge Koch anf. St., 11.

der ikke paa noget Punkt blev iagttaget noget, der kunde tyde paa Tilstedeværelsen af faste Bosteder af nogen Art.

Den geologiske Undersøgelse.

I nøjeste Tilknytning til den arkæologiske Udgravning paa Bopladsen i Sværdborg Mose, blev der som ovenfor nævnt foretaget en indgaaende Undersøgelse af de geologiske Forhold, under hvilke Oldsaglaget var aflejret. Om denne Undersøgelse og dens Resultater har Afdelingsgeolog Knud Jessen afgivet nedenstaaende Beretning:

Efter Anmodning fra Museumsdirektør, Dr. S. Müller til Danmarks geologiske Undersøgelse foretog jeg i Sommeren 1917 en geologisk Undersøgelse af Sværdborg Mose omkring den fra vor ældste Stenalder stammende Boplads, samtidig med at Dr. Friis Johansen udførte den archæologiske Undersøgelse.

Hovedformaålet med mit Arbejde maatte være at naa til en Bestemmelse af Naturforholdenes Art og Beskaffenhed paa Stedet, da Kulturlaget aflejredes, for paa Grundlag deraf at drage Slutninger om dettes geologiske Alder samt foretage Sammenligninger med de tilsvarende Lag i Mullerup Mose ved Slagelse¹.

Undersøgelsen foretoges saaledes, at der med Bopladsen som Udgangspunkt opmaalttes talrige Profiler² af Tørve- og Gytjelagene ved Gravning eller Boring. De forskellige Observationspunkter laa med passende indbyrdes Afstande (mindst nærmest ved Bopladsen) langs rette Linier, paa Kortet Fig. 7 betegnede I—I, II—II o. s. v. Tillige foretoges der et Nivellement mellem disse Punkter og Fixpunktet for den archæologiske Udgravning.

Profilen Fig. 6 viser Lagfølgen paa Bopladsens højest liggende Del. De enkelte Lag var følgende:

- A. 15 cm. Græstørv.
- B. 47 cm. Mørkebrun, fuldstændig findelt Tørv, dannet af et Ællekrat. Horizontalt liggende Stammer, Grene, smaa Stubbe samt andre Rester af Rød-Æl (*Alnus glutinosa*) var almindelige. Desuden Rester af et Antal urteagtige Planter, hjemme-

¹ G. Sarauw, En Stenalderes Boplads i Maglemose ved Mullerup. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. II. R. Bd. 18. 1903.

² I det paa Kortet Fig. 7 af Kurverne begrænsede Omraade af Mosen opmaalttes saaledes ca. 90 Profiler.

hørende i Ælle-Skovmosen. Nederst i Laget forekom spredte Rester af Tagrør (*Phragmites communis*).

- C. 13 cm. Mørkebrun, stærkt iltet Kærtørv, der var tydelig forskellig fra det overliggende Lag, bl. a. ved sin Rigdom

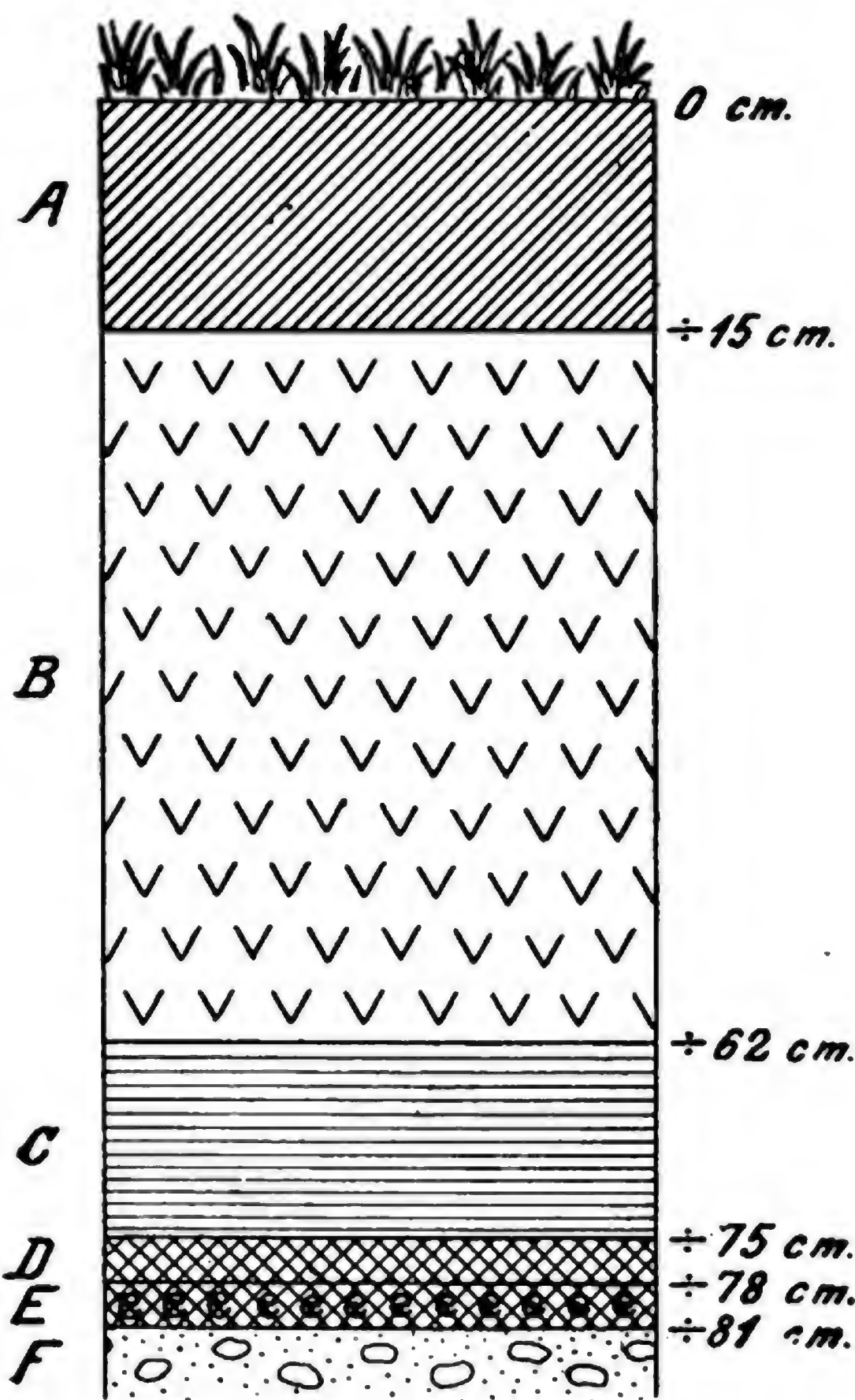

Fig. 6. Profil af Mosens Lag paa Bopladsen i Hovedfelt I. $\frac{1}{12}$ af sand Størrelse.

paa Rødder og Stængeldele af Star (*Carex* spp.). Desuden forekom heri ret rigeligt Avneknippe (*Mariscus cladium*) og Tagrør (*Phragmites communis*) og endvidere bl. a. Trevlekrone (*Coronaria flos cuculi*).

Foruden halvt og helt forkullet Træ fandtes af Trærester kun lodrette Rødder, fra Lag B.

- D. 3 cm. Lysegraa Sneglegytje. Talrige Skaller af *Bithynia tentaculata*, *Valvata cristata*, *Planorbis stroemi*, *Limnæa ovata* o. m. a. Enkelte Rester (Grene) af Skovfyr (*Pinus silvestris*).

- E. 3 cm. Brun-brungrøn, elastisk Gytje, hvori flere Vandplanter saasom Hvid Aakande (*Nymphæa alba*) og Najade (*Najas marina*).

- F. Istidssand med store Sten.

Denne Lagfølge genfandtes over hele den undersøgte Del af Bopladsen og de nærmest lig-

gende Strækninger. Dog varierede Lagenes Mægtighed noget, navnlig Sneglegytjens, idet dette Lag tiltog i Mægtighed udad mod Mosens centrale Dele. Lokalt kunde den brune Gytje ligge over Sneglegytjen og adskilte da denne fra Kulturlaget.

Medens begge Gytjelagene D og E er afsatte paa Bunden af aabent om end lidet dybt Vand, betegner Kærtørven (Lag C) Søens Tilgroningsstadium paa dette Sted. Tørvens Tilstand, dens Rigdom paa Rodfild og andre Dele af Star og øvrige Indhold af Planterester, samt desuden Lagets store Udstrækning og Beliggenhed ved Bredden af en meget fladvandet Sø leder med Bestemthed til Antagelsen af, at det i det store og hele er dannet i den Horizont, der laa mellem Niveauerne for Søens højeste og laveste Vandstand i hin Tld, eller med andre Ord.

at det paagældende Plantedækket Bund laa vanddækket i Tider med Højvande (antagelig Vinteren), medens det i Aarets tørre Tid laa over Søens Vandspejl. — En stor Mængde af vore tørvedannende Star-Arter lever netop under saadanne hydrografiske Forhold og ligesaa Avneknippe, der i Nutiden findes i stor Udstrækning i Sværdborg Mose paa Bundens af Tørvegravene, der om Sommeren er tørre og faste at betræde, medens de ligesom store Dele af Mosens Overflade staar vanddækkede om Vinteren. Tagrør, hvis Rester ikke var hyppige i Laget, findes ofte i spredt Bevoksning under lignende Forhold, og Trevlekrone er en typisk Engplante. Rester af Planter fra det aabne Vand og af Vanddyr — bortset fra Fisk hidført af Mennesket — fandtes ikke i Laget.

Vidnesbyrd om Skovene paa de Mosen omgivende Bakker paa hin Tid, da Kulturlaget og Gytjen dannedes, haves særlig gennem Fund af Trækul i Kulturlaget og ved Hjælp af de ved mikroskopisk Undersøgelse af Tørv og Gytje i stor Mængde paaviselige Støvkorn (Pollen) af Skovtræerne.

Rester af Træ samt Trækul er undersøgt fra ialt 44 Meter-Felter af Kulturlaget. Fyr fandtes i 32 af disse, Hassel i 6, Æl i 4, Birk i 3, Ælm (*Ulmus montana*) i 2 og endelig ubestemmelige Rester, maaske navnlig af Æl i 4 Felter. Det ses heraf, at Skovmosens Træer, Æl og Birk, kun i forholdsvis ringe Grad har været benyttet til Brændsel; man har i aldeles overvejende Grad holdt sig til Skoven paa det tilstødende høje Land, og herfra har navnlig Fyr fundet Anvendelse.

Den mikroskopiske Undersøgelse¹ af Kulturlagets Tørve-masse og den underliggende Gytje giver paa sin Vis nærmere Oplysning om Skovvegetationen. I Gytjen 3 cm under Kulturlaget i Hovedfelt I fandtes de første svage Spor af Ælm og Æl, og medens Hassel her endnu var ret sjælden, havde Fyr og Birk afgivet saa godt som hele den store Pollenmasse, som den undersøgte Prøve indeholdt. I en Prøve fra Kulturlaget, udtaget 5 cm over den foregaaende, var Eg og Lind kommen til, medens Æl og Hassel var bleven almindeligere, og Fyrren trængt noget tilbage. Proportionen mellem Pollensummen af Egeblandingsskovens Træer (nemlig Eg + Lind + Ælm) og Fyrrens Pollenmængde var i den første af disse Prøver 0,1 og i den sidste 0,26. Værdien af denne Proportion, der i det hele taget, navnlig for de ældre Lags Vedkommende kan betragtes

¹ Om Anvendelsen af den pollenstatistiske Metode se f. Eks. Knud Jessen: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. Danmarks geologiske Undersøgelse II. R. Nr. 34. 1919.

som et værdifuldt Middel til Bestemmelse af det relative Aldersforhold mellem forskellige Lag i Moser i samme Egn, vides fra andre Undersøgelser af sjællandske Moser at tiltage hurtigt efter, at Egeblandingsskovens Elementer har gjort sig gældende, og f. Eks. i Underkanten af det fra Stenalderhavets Tid stammende Lag af *Cardiumdynd* i Susaadalen nær Næstved fandtes denne Proportion at have en meget højere Værdi, nemlig 3,4. Da Eg, Lind og Æl er kendt fra sjællandske, submarine Moser, altsaa fandtes her i hvert Fald henimod Slutningen af Fastlandstiden (Ancylustiden), og da disse Træer tillige med Ælm maa antages at være indvandrede til Egnen omkring Sværdborg Mose kort før og i Løbet af den Tid, da Kulturlaget dannedes, er det berettiget at slutte, hvad ogsaa Mængden af Fyrrekul og Fyrrepollen i Kulturlaget viser, at dette maa henlægges til et Tidspunkt af Fastlandstiden, da Fyrren endnu var omtrent eneraadende i Skovene.

Ogsaa Betragtningen af de i Sneglegytjen optrædende Arter af Snegle og Muslinger peger i denne Retning. Dr. V. Nordmann, der har undersøgt det fra Gytjen udslemmede Materiale af Skaller, meddeler mig saaledes, at Molluskfaunaen tilhører *Bithynia tentaculata*—*Planorbis stroemi*-Zonen, der i det store og hele svarer til Mosernes Fyrrezone.

Denne Fauna i Sneglegytjen i Sværdborg Mose svarer godt til Molluskfaunaen i Sneglegytjen under Kulturlaget i Mullerup Mose ved Slagelse¹, der da ogsaa af V. Nordmann henføres til et Afsnit (det »boreale«) af Fyrretiden. Sammenligningen mellem Pollenanalyserne fra Kulturlagene i Mullerup Mose og Sværdborg Mose viser ogsaa en høj Grad af Overensstemmelse, saaledes f. Eks. var Værdien af den nævnte Proportion i en Analyse fra den nedre Del af »Vandtørven«², hvori Kulturlaget navnlig fandtes i den af G. Sarauw udgravede Boplads, 0,1, medens den højere oppe i samme Lag naaede til 0,28. Ogsaa Fyrrekul var almindelige i Kulturlaget i Mullerup Mose (Sarauw). Baade Dyrelivet i de to tidligere Søer ved Sværdborg og Mullerup, og Skovvegetationen omkring disse, har da været af ensartet Sammensætning i Tiden umiddelbart før, og medens Kulturlagene dannedes, og der kan i Overensstemmelse hermed tillægges Kulturlagene i de to Moser samme geologiske Alder —

¹ V. Nordmann i Lauge Koch: Nye Bidrag til Mullerupkulturens geologiske Alder. Meddel. fra Dansk geolog. Forening, Bd. 5 Nr. 6, 1916, S. 13—14. Hos Lauge Koch omtales de forskellige Forsøg paa en geologisk Tidsbestemmelse af Kulturlaget i Mullerup Mose.

² Til min Raadighed har staaet Prøver af de forskellige Lag udtaget af Lærer M. J. Mathiassen paa den af G. Sarauw udgravede Boplads.

Fyrretidens senere Del. Ogsaa G. Sarauw og Lauge Koch henfører Kulturlagene i Mullerup Mose til Fyrretiden.

Udviklingens Forløb i denne Del af Sværdborg Mose maa da formodes at have været saaledes. I Tiden, før Kulturlaget aflejredes, laa Søbredden omtrent ved Kurve Nr. 1 paa Kortet

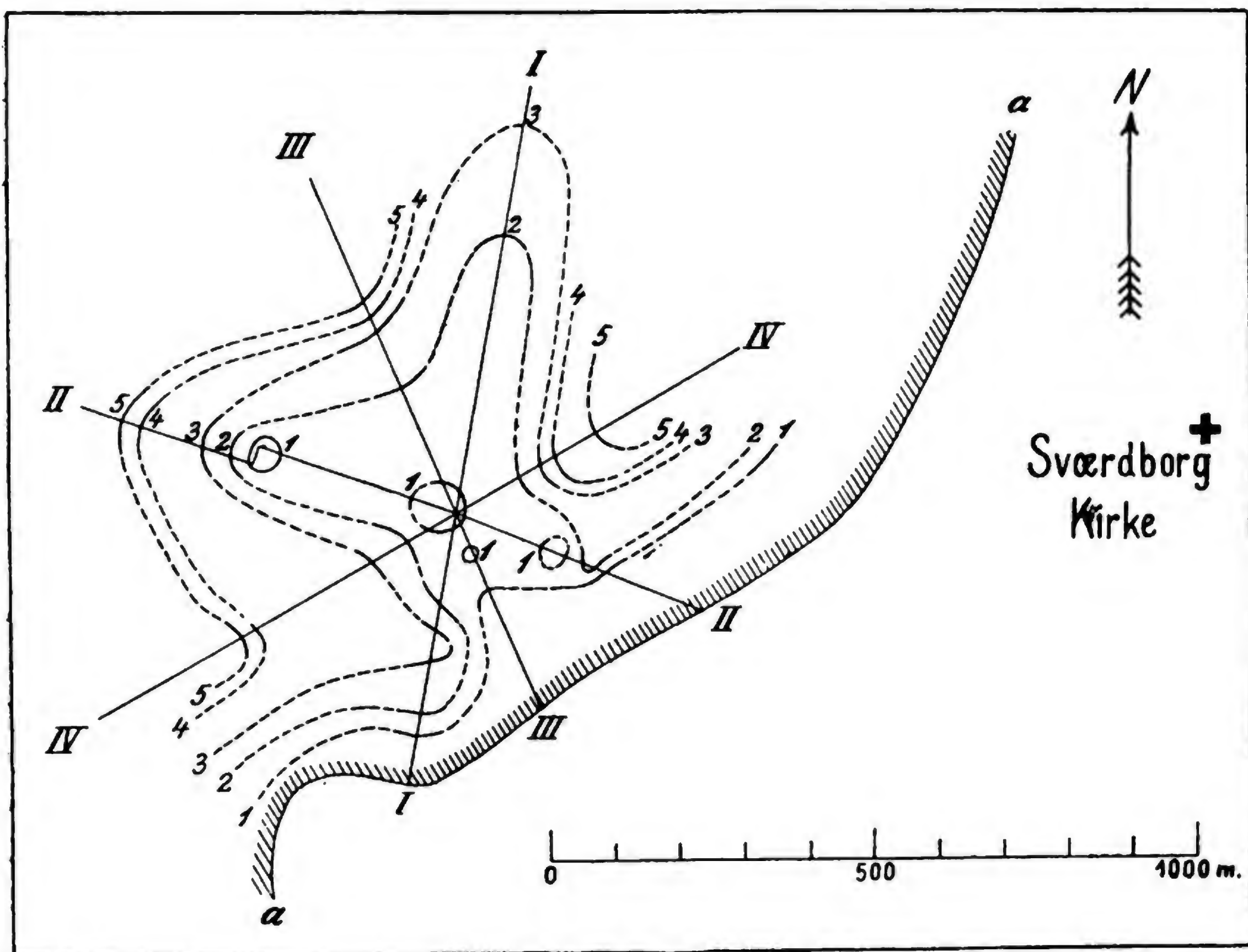

Fig. 7. Sværdborg Mose omkring Bopladsen. Linien $a-a$ er Mosens Østrand. De rette Linier I—I, II—II o. s. v. er Observationslinierne, der skærer hverandre i Hovedfelt I paa Bopladsen. Kurverne 1—5 er Koter for Gytjens Underkant: 1 = Kote ÷ 0,50 m¹, 2 = Kote ÷ 0,75, 3 = Kote ÷ 1,00 m, 4 = Kote ÷ 1,25 m, 5 = Kote ÷ 1,50 m.

Fig. 7, dog snarere lidt længere mod Sydøst, og paa Bunden af det lave Vand aflejredes Gytjelagene. Disse Aflejringer naar i det højeste op til omkring Kote ÷ 0,4, og da Søen i hin Tid utvivlsomt har haft Afløb til Ancylussøen, ligesom i Nutiden Mosen har Afløb gennem Køng Aa til Dybsø Fjord, peger dette hen paa det velkendte Forhold, at Landet i Fyrretiden laa betydeligt højere end nu, idet Østersøen da var en Ferskvandssø, den saakaldte Ancylussø. Efterhaanden som Udfyldningen af

¹ Den lukkede Kurve omkring Observationsliniernes Skæringspunkt omgiver et Omraade, indenfor hvilket Sandbunden ofte ligger højere end Kote ÷ 0,50 m.

det fladvandede Bassin skred frem, vandrede en Sumpengsvegetation bestaaende af Star, Avneknippe, Tagrør o. a. ud over den tidligere Søs Randparti, og Kærtørven Lag C aflejredes over Gytjen. Da Mennesket bosatte sig i Sværdborg Mose, maa man tænke sig dennes Rand dækket af et Ællekrat, der adskilte Bakernes Fyrreskove fra den flade, fugtige Eng, paa hvis fasteste og vel ogsaa tørreste Del Bopladsen lagdes, nemlig der, hvor Bundens Istidslag naaede højest op, og Gytjelagenes Mægtighed var mindst, se Fig. 7. Medens Engen om Vinteren under Højvande utvivlsomt — ligesom i Nutiden — har ligget i større eller mindre Grad oversvømmet, kan det med Sikkerhed formodes, at den — ogsaa ligesom i Nutiden — har ligget tør, d. v. s. over Søens Vandspejl, i Aarets tørre Tid. Derpaa tyder som nævnt ikke blot Tørvens Art og Planteindhold i Kulturlaget, men ogsaa visse archæologiske Fund peger med Bestemthed i denne Retning, saaledes Fundene af Knogler gnavede af Mus, (jfr. Winge nedenfor S. 132), samt Fundene af Baalrester, hvorom Friis Johansen har meddelt ovenfor S. 120.

Under Forudsætning af, at Mennesket har levet paa selve Kulturlaget, maa dette da have været nogenlunde fast at betræde, thi der fandtes i Almindelighed ingen Tegn paa nogen Sammenæltning af det mørke Kulturlag med den lyse Sneglegytje, hvilket maatte synes uundgaaeligt, hvis Bunden havde været stærkt vanddrukken, da den blev betraadt. Grænsen mellem de to Lag stod meget skarpt. Sandsynligvis har Bopladsen da kun været benyttet i Aarets tørre Tid. Tilstanden af de fundne Dyreknogler taler ikke imod Antagelsen af, at Kulturlaget periodisk har været tørlagt. Mange af dem viser i Følge Herluf Winges Udsagn (jfr. nedenfor S. 132) Tegn paa Forvittring, medens andre synes hurtigt at være bleven beskyttet mod Vejrliget — formodentlig ved Nedtrædning i Kulturlaget.

Den tidligere Sø har været meget fladvandet over store Strækninger og har altsaa for saa vidt afgivet fortræffelige Betingelser for et rigt Fugleliv, hvilket ogsaa bekræftes af Mængden og Arten af de Fugle, hvis Knogler er fundet i Kulturlaget. Kystliniens Beliggenhed, medens Kulturlaget dannedes, kan vel ikke i Detailler angives, men visse Bestemmelser af Betydning kan dog foretages. Formen af Gytjelagets Overflade afgiver i denne Henseende ingen Holdepunkter, thi den naar nu op til omtrent samme Højde over store Dele af Mosen, men derimod vel Gytjelagets Underkant, Gytjen hviler i Omraadet omkring Bopladsen som nævnt paa Istidssand, men ude paa større Dyb paa senglacialt Ler. Da dette i Tiden, indtil Kulturlaget blev dannet, var bleven dækket af et kun forholdsvis lidet mægtigt

Lag af Gytje, ligesom Istidssandet paa ringere Dyb, giver Kortet Fig. 7, hvor Koter for Gytjelagets Underkant er indtegnet, en tilnærmelsesvis rigtig Forestilling om Søbundens Form og Beliggenhed i den ældste Stenalder. Den lave Eng, hvorpaa Bopladsen laa, skød sig som en Halvø fra SO. ud i Søen. SSV. for Bopladsen, der omkring, hvor Kurve Nr. 3 skærer Linien I—I, og NO. for Bopladsen, hvor samme Kurve skærer Linien IV—IV, var der endnu aaben Sø, medens Kulturlaget dannedes, idet Tilgroningen her først foregik paa et noget senere Tidspunkt, nemlig da Forholdet mellem Egeblandingsskovens Pollensum (Eg + Lind + Ælm) og Fyrrens Pollenmængde havde naaet Værdien 1 eller lidt derover, hvorimod det kan antages, at Tilgroningen allerede var foregaaet paa den Tid, Kulturlaget dannedes, der hvor Kurve Nr. 2 skærer Linierne I—I SSV. for Bopladsen og II—II OSO. for denne. Paa det flade Omraade NV. og N. for Bopladsen har Grænsen mellem Sø og Eng sikkert været meget diffus; den sumpede Eng har dog her allerede i den ældste Stenalder sikkert bredt sig 100—200 m eller mere uden om Bopladsen i disse Retninger.

Bopladsen laa da paa den lave, fugtige Eng, omgivet af Vand paa de tre Sider og med Adgang fra Landsiden kun fra Sydøst.

Fundet.

Som det fremgaar af den ovenfor givne Redegørelse for Indholdet af Bopladslaget i Sværdborg Mose, bestaar det Fund, som indsamledes der, af Træ, Knogler og Oldsager.

Af Træ optoges en Del Prøver paa forskellige Steder i Laget, navnlig mere eller mindre forkullede Stykker. Om de Oplysninger, som disse i Forbindelse med de mikroskopiske Pollen-Undersøgelser har givet med Hensyn til Vegetationen paa og omkring Bopladsen, kan henvises til Jessens Redegørelse ovenfor S. 123.

Af Knoglerne er ikke blot de, der er omdannede til Redskaber, men ogsaa saadanne, som viser tydelige Snitmærker eller andre Spor af Bearbejdelse, bevarede i Nationalmuseet. Derimod er alle Knoglestykker, der slet ikke eller kun i ganske uvæsentlig Grad har været Genstand for Tildannelse, afgivet til Zoologisk Museum. Deres Antal beløber sig efter de Optællinger, som foretoges under Under-

søgelsen i Mosen, til 13,786 Stk., der optoges i de 404 systematisk undersøgte Meterfelter, + ca. 1500, som opsamledes af Bopladslaget i Bunden af Tørvegraven. For den zoologiske Bestemmelse af hele dette omfattende Materiale, af hvilket dog naturligvis en meget stor Del udgøres af ganske ubestemmelige Splinter, staar Nationalmuseet i stor Gæld til Viceinspector Herluf Winge, der som Resultatet af sit brydsomme Arbejde har meddelt nedenstaaende samlede Oversigt over den i Fundet repræsenterede Dyreverden:

Sværdborg-Fundets Levninger af Hvirveldyr ere:

Esox lucius, Gjedde. Mindst 80 højre og 64 venstre Underkjæber, men kun faa andre Knogler.

Emys orbicularis, Sumpskildpadde. Flere Stykker af 2 Bugskjolde.

Anas penelops?, Pibeand?, saa godt som sikkert. Et Ravnenæbsben.

Anas boscas, Stokand. Mindst 2 Skulderblade, 6 Ravnenæbsben, Stykke af Nøgleben, 16 Stykker af Overarme med mere eller mindre af øvre Ende og 6 Stykker med nedre Ende, 7 Midtstykker af Albueben, Stykker af 2 Mellemlaarsben.

Cygnus olor, Knopsvane. Stykker af 2 Skulderblade, øvre Ender af 2 Ravnenæbsben, Stykker af 5 Nøgleben, Dele af mindst 5 Overarme, 6 Midtstykker af Spoleben, Stykke af Mellemlaarsben, Midtstykker af 2 Laarben og 1 Skinneben. Til Art ere egenlig kun de 5 Stykker Nøgleben bestemte; men der er ikke Grund til at tvivle om, at de andre Knogler ere af samme Art. Snitmærker findes paa flere af Knoglerne, ogsaa paa Nøgleben.

Fuligula cristata, Troidand. En Overarm uden øvre Ende.

Mergus merganser, Stor Skallesluger. Øvre Ende af et Ravnenæbsben.

Anser cinereus, Graagaas. Øvre Ende af et Ravnenæbsben.

Tetrao urogallus, Tjur. Øvre Ender af 2 Overarme, Midtstykker af 2 Spoleben og 2 Albueben, øvre Del af et Skinneben.

Podiceps cristatus, Stor Lappedykker. Øvre og nedre Ende af Overarm.

Grus cinerea, Trane. Midtstykke af et Laarben, Midtstykker af Skinneben af 1 voksen og 2 meget unge Fugle af forskjellig Alder og 2 nedre Ender af Skinneben, ogsaa unge.

Larus marinus, Svartbag. Et Mellemlaarsben.

Ardea cinerea, Hejre. Øvre Ende af et Ravnenæbsben.

Botaurus stellaris, Rørdrum. Et Ravenæbsben.

Phalacrocorax carbo, Skarv. Et Ravenæbsben, en Overarm uden øvre Ende, øvre Ende af et Albueben, nedre Ende af en Mellemfod.

Haliaëtus albicilla, Havørn. Stykke af et Skulderblad, øvre Ende af et Ravenæbsben, 2 øvre Ender og 2 Midtstykker af Overarme, Midtstykke af et Spoleben, 2 Midtstykker og 2 nedre Ender af Albueben, Stykke af en Mellemhaand, 2 nedre Ender af Skinneben, 6 Taaled, af dem 2 Kloled. Enkelte af Knoglerne ere unge.

Pandion haliaëtus, Fiskeørn. Stykke af øvre Ende af en Overarm, Midtstykke af et Albueben.

(*Arvicola amphibius*, Vandrotte. Stykker af 2 Underkjæber og 3 løse nedre Fortænder. Neppe egentlig medhørende til Fundet.)

Castor fiber, Bæver. Levninger i Mængde: mange løse For- og Kindtænder; allermindst 10 højre og 7 venstre Underkjæber, mere eller mindre mangelfulde; talrige andre Dele af Hovedskaller; Stykker af Ringhvirvel, Bækkenhvirvler og en Halehvirvel; nedre Ender af 4 Skulderblade, 4 Nøgleben; 20 Overarme, talte efter nedre Ender, 3 af dem hele; et helt Spoleben og adskillige Stykker, deriblandt 4 med øvre Ende; 2 hele Albueben og adskillige Stykker, deriblandt 18 med mere eller mindre af øvre Ende; Dele af mindst 18 Bækkenben; 15 højre og 12 venstre Laarben, adskillige af dem hele eller næsten hele; mindst 19 Skinneben, talte efter nedre Ender, flere af dem hele eller næsten hele; 1 Knæskal, 1 Rulleben, 3 Hælben, 8 Mellemfodsben, 1 Taaled. Mange Knogler med Snitmærker.

Sciurus vulgaris, Egern. Øvre Ende af et Skinneben.

Felis catus fera, Vildkat. En øvre Hjørnetand, tildannet; Midtstykker af 2 højre Underkjæbe-Grene, øvre og nedre Ende af Laarben, et Hælben.

Canis vulpes, Ræv. Stykke af et Albueben, øvre Ende af et Skinneben.

Canis familiaris, Hund. Levninger af mindst 3 Hunde: Midtstykker af 2 Underkjæber, vist uens; Stykker af et Overansigt; en øvre Hjørnetand og 2 nedre, tildels mangelfulde; en næsten hel Overarm, Midtstykke af et Spoleben, nedre Ende af et Laarben, Midtstykke af et Skinneben, 2 uens 2det Mellemfodsben, 2 sammenhørende 4de Mellemfodsben og et Par Stumper af andre Mellemfodsben. De fleste af Knoglerne ere ret store, Mellemfodsbenene derimod spinkle. En nedre Rovtand er $22\frac{1}{2}$ Millim. lang, Overarmen 150 (fra Hoved langs Inderrand), de to 2det Mellemfodsben $54\frac{1}{2}$ og $61\frac{1}{2}$, et 4de Mellem-

fodsben $62\frac{1}{2}$. Paa Overarm og Skinneben findes Mærker af Snit og Skrab.

Canis lupus, Ulv. Stump af en Overkjæbe med m 1 og en Overarm uden Led-Ender af voxen, et 2det Mellemhaandsben og et Hælben af ung.

Ursus arctus, Bjørn. Levninger af mindst 2 voxne og 1 ung: en øvre og en nedre Hjørnetand, begge gjennemborede, og Spidsen af en Hjørnetand; øvre m 1 og m 2; Stump af en Underkjæbe med m 2, $23\frac{1}{2}$ Millim. lang; nedre Ender af 2 Skulderblade, af voxen og ung; øvre Ende af et Spoleben, øvre Ender af 2 uens Albueben, et Scapholunatum, et Pisi-forme, øvre Ende af et 2det Mellemhaandsben, 2 uens 3dje Mellemhaandsben, 3 Fingerled, øvre Ender af 2 højre Laarben; et helt Skinneben og det meste af et andet, yngre; en Knæskal.

Martes sylvatica, Skovmaar. Stykker af 5 højre og 2 venstre Underkjæber, Stykker af 5 Overarme, nedre Ende af et Spoleben, en øvre og en nedre Del af Laarben.

Meles taxus, Grævling. Stykker af 4 højre og 7 venstre Underkjæber, Stykke af en Hjernekasse, nedre Ende af et Skulderblad, 2 hele Overarme og 2 nedre Ender, øvre Ender af 3 Spoleben, Stykker af 5 Albueben, et Bækkenben og Stump af et andet, øvre Ende af et Laarben.

Lutra vulgaris, Odder. Større Stykke af en Hovedskal med begge Underkjæbe-Grene (begge Underkjæbe-Led i høj Grad syge, tilsyneladende næsten ubevægelige), Stykke af endnu en Underkjæbe; en løs nedre Hjørnetand, gjennemboret; en Ringhvirvel, en Taphvirvel; 3 Overarme, mere eller mindre mangelfulde; øvre Ende af et Spoleben, Midtstykke af et Albueben, Stykke af Bækkenben, Midtstykke af et Laarben, et helt højre Skinneben og 3 venstre næsten hele og en højre og en venstre nedre Ende, et Hælben.

Cervus capreolus, Raadyr. Levninger i Mængde. De allerfleste ere af fuldvoxne Dyr, kun nogle faa af unge, vist ingen af Unger. Blandt andet: 45 Rosenstokke med Horn og 2 afkastede Horn, alle Hornene synes at være fuldt udviklede, ikke i Fremvæxt; nedre Ender af 14 højre og 28 venstre Skulderblade; 28 højre og 31 venstre Overarme, talte efter nedre Ender; 18 højre, 10 venstre Rulleben; 15 højre, 12 venstre Hælben. Fire foreliggende højre nedre bageste Kindtænder have følgende Længdemaal: $16\frac{1}{2}$, $16\frac{1}{2}$, 16, $15\frac{1}{2}$ Millim., tre venstre $17\frac{1}{2}$, 16, $15\frac{1}{2}$.

Cervus elaphus, Krondyr. Levninger i Mængde. De allerfleste af Knoglerne ere af fuldvoxne Dyr, enkelte ere af ganske

unge. Blandt andet: talrige Stykker af Horn, mest afskaarne Takker, men ogsaa adskillige Stykker siddende paa Rosenstok og nedre Ender af naturlig afkastede Horn; mange løse Tænder, blandt dem 3 uens nedre bageste Kindtænder og 3 nedre bageste Mælkekindtænder; nedre Ender af 8 højre og 10 venstre Skulderblade, nedre Ender af 9 højre og 2 venstre Spoleben; adskillige Haandrodsknogler, blandt dem 5 Scaphoideum, 6 Lunatum, 6 Cuneiforme, 6 Multangulum & Capitatum, 6 Hamatum; 6 højre, 12 venstre Rulleben; 4 højre, 7 venstre Hælben; 12 højre, 6 venstre Naviculare-Cuboideum. Længden af to foreliggende hele nedre bageste Kindtænder er 36 og $37\frac{2}{3}$ Millim.; to nedre bageste Mælkekindtænder ere 26 og $26\frac{1}{2}$.

Alces machlis, Elsdyr. Levninger i Mængde, baade af gamle og unge, deriblandt: talrige Stykker af Horn, nogle af dem paa Rosenstok; mange løse Tænder, blandt dem 5 højre og 9 venstre nedre bageste Kindtænder og 1 nedre bageste Mælkekindtand; nedre Ender af 9 højre og 5 venstre Skulderblade, nedre Ender af 6 højre og 5 venstre Overarme, nedre Ender af 6 højre, og 5 venstre Spoleben; mange Haandrodsknogler: 8 højre, 6 venstre Scaphoideum, 4 højre, 9 venstre Lunatum, 3 højre, 6 venstre Cuneiforme, 5 højre, 8 venstre Multangulum & Capitatum, 6 højre, 10 venstre Hamatum; 12 højre, 6 venstre Rulleben; mindst 5 højre, 7 venstre Hælben; 8 højre, 8 venstre Naviculare-Cuboideum (paa 2 højre og 4 venstre ere Cuneiformia fastvoxede). Længden af de 5 højre nedre bageste Kindtænder er 38, $38\frac{1}{2}$, 39, 40, 41 Millim., af de 9 venstre 35, $37\frac{1}{8}$, $37\frac{1}{2}$, 38, $38\frac{1}{8}$, $38\frac{1}{2}$, 39, 39, 40, af nedre bageste Mælkekindtand $29\frac{1}{2}$.

Bos taurus urus, Uroxe. Levninger i Mængde, baade af gamle og af unge, blandt andet: adskillige løse Tænder, hvoraf 4 højre og 4 venstre nedre bageste Kindtænder af mindst 7 Oxe og 1 højre nedre bageste Mælkekindtand og 3 venstre, alle fire uens; 4 Taphvirvler, nedre Ender af 4 højre og 3 venstre Skulderblade; flere Haandrodsknogler: 3 højre, 4 venstre Scaphoideum, 4 højre, 2 venstre Lunatum, 2 højre, 6 venstre Cuneiforme, 1 højre, 5 venstre Multangulum & Capitatum, 1 højre, 5 venstre Hamatum; 6 højre, 6 venstre Rulleben; 6 højre, 2 venstre Naviculare-Cuboideum. De fleste af Oxe-Knoglerne ere af kæmpestore Dyr, men enkelte ere forholdsvis smaa, saaledes et Mellemhaandsben (brugt som Slibeflade), hvis Brede over de nedre Ledruller kun er $71\frac{1}{2}$ Millim.; et andet Mellemhaandsben af mere sædvanlig Størrelse har Breden $84\frac{1}{2}$. Længden af de foreliggende fire højre nedre bageste Kindtænder er 53, $49\frac{1}{2}$, 49, 47 Millim., af de fire venstre $53\frac{1}{2}$, 50, 49, 49, af de nedre

bageste Mælkekindtænder 40, 39, $38\frac{1}{2}$, $37\frac{1}{2}$. Det er ikke muligt at indestaa for, at der ikke mellem de Knogler, der ere henførte til Uroxen, kunde være et eller andet af Bison; men Sandsynligheden for Bison er overmaade ringe; der kjendes fra Danmark kun 2 Mosefund af Bison, medens talrige Levninger af Uroxen findes i vore Moser.

Sus scrofa ferus, Vildsvin. Levninger i Mængde, mest af voxne Dyr, baade Hanner og Hunner, men ogsaa af unge i forskjellig Alder, tildels ganske spæde. Blandt andet: flere mægtige Hjørnetænder; 11 øvre bageste Kindtænder, de allerfleste uens; 13 nedre bageste Kindtænder af mindst 11 Svin, 10 nedre bageste Mælkekindtænder; 24 højre, 38 venstre Skulderblade, talte efter nedre Ender; 28 højre, 24 venstre Overarme, talte efter nedre Ender; 14 højre, 15 venstre Spoleben, talte efter øvre Ender; 18 højre, 13 venstre Albueben, talte efter øvre Ender; 21 højre, 30 venstre Rulleben, alle af voxne Dyr; 15 højre, 26 venstre Hælben. Længden af 6 hele uens øvre bageste Kindtænder er 44, $43\frac{1}{8}$, 42, 42, 39, 39 Millim.; 10 uens nedre bageste Kindtænder ere $49\frac{1}{2}$, $47\frac{1}{2}$, 46, $44\frac{1}{2}$, $44\frac{1}{8}$, 44, $42\frac{1}{2}$, 42, $41\frac{1}{8}$, $40\frac{1}{2}$; 5 uens nedre bageste Mælkekindtænder ere $22\frac{2}{3}$, $22\frac{1}{3}$, 22, $21\frac{2}{3}$, $21\frac{1}{3}$.

I Henseende til sit Indhold af Hvirveldyr viser Sværdborg-Fundet en paafaldende Overensstemmelse med Fundet fra Maglemose.

Art-Fortegnelsen er i Hovedsagen den samme i begge Fund. Udmærkende overfor de fleste andre Fund fra vor Stenalder er, at Elsdyr og Uroxe ere talrig tilstede. En Egenhed for Sværdborg-Fundet er Bæver-Knoglernes Mængde; det er det rigeste Bæver-Fund, der endnu er kommet for Dagen hos os.

Talrigst ere Levningerne af Raadyr og Vildsvin; men det, der fylder mest og mest præger Fundet, er Knoglerne af Elsdyr og Uroxe.

Knoglernes Behandling har været den sædvanlige for Stenalderen ejendommelige; Mennesker og Hunde have mærket mange af dem paa forskjellige Maader. Mange Knogler og, især, Hjortehorn ere ogsaa gnavede af Mus.

Paafaldende er Faatalligheden af visse Knogler, især Mellemhaands- og Mellemfodsben af de største Drøvtyggere; de have sikkert været frasamlede for at bruges til Redskaber.

De fleste af Knoglerne eller Knoglestumperne ere velbevarede; de maa snart have været dækkede saaledes, at de have undgaaet Forvitring. Hvad der ogsaa tyder paa, at mange Levninger have ligget vel gjemte, uforstyrrede, er, at der jevnlig er fundet sammenhørende Knogler af Haand- eller Fodrod eller

af andre Skelet-Dele liggende samlede. Adskillige Knogler ere dog ogsaa ret stærkt forvitrede, vel fordi de have ligget frit fremme.

Det kunde ventes, at Dyre-Levningerne i Fundet kunde give Oplysning om de Aarstider, paa hvilke Stenalderens Folk har opholdt sig paa Stedet; men hvad der kan siges i denne Henseende, er kun lidt. Paalideligst er, hvad Tranen oplyser; den er en udpræget Trækfugl, Sommergjæst, dengang den endnu ynglede hos os, nu kun at se paa Gjennemrejse; men den kommer tidlig, i Nutiden mest i April. De foreliggende Knogler af Trane-Unger stamme afgjort fra Sommer; men, som det ofte er Tilfældet med Knogler fra Affaldsdynger, bære de ikke noget utvetydigt Tegn paa at have været i Menneske-Hænder, saa at der er en Mulighed for, at de ikke ere samtidige med de fleste øvrige Knogler i Fundet; at slutte efter den Maade, hvorpaa de ere fundne, indstrøede enkeltvis mellem Fundets andre Knogler, er der dog den allerstørste Sandsynlighed for, at de virkelig høre til Fundet og altsaa ere Vidner om, at man i hvert Fald om Sommeren har været paa Stedet. Den store Mængde fuldt udviklede Raadyr-Horn tyder ogsaa paa Sommer, ligeledes snarest Tilstedeværelsen af de mange ganske unge Vildsvin.

Det er et Forhold af stor Betydning, at Sværdborg-Fundets Hvirveldyr-Fauna stemmer nøje overens med den, som var ejendommelig for Mullerup-Fundene¹, medens den omvendt ved karakteristiske Træk tydeligt adskiller sig fra den, der er kendt fra den ældre Stenalderes Skaldynger², saaledes ikke blot ved den overvældende Mængde af Elsdyr- og Urokseknogler, men ogsaa derved, at den saa at sige udelukkende udgøres af Arter, der hører hjemme ved Indsøer eller i Skov. Kun Tilstedeværelsen af Svartbag kunde tyde paa, at Havet ikke har været fjernt; men ogsaa den kan dog ifølge Wings Udsagn hyppig træffes ved Indsøer. Tjurens Forekomst viser hen til, at der har været Naaleskove i Nærheden af Bopladsen; det skyldes sikkert kun en Tilfældighed, at denne Fugl ikke blev paavist i

¹ Jfr. Winge i Aarbøger 1903, 194 ff. — Om Knoglerne fra den senere undersøgte Mullerup-Boplads se Sarauw, Präh. Z. 1911, 103, Anm. 2.

² Jfr. Winge i Affaldsdynger, 178 ff.

Mullerup-Fundene¹. Om den Kreds af Fugle, som er repræsenteret i Sværdborg-Fundet, skal endelig endnu bemærkes, ligeledes paa Grundlag af Wings Udsagn, at den som Helhed tyder paa Sommertid. — Af Tamdyr forekommer ved Sværdborg som i Mullerup-Fundene og endnu i den ældre Stenalder kun Hunden.

Om Knoglernes Fordeling over Bopladsen og den Maade, paa hvilken de var aflejrede, er der talt ovenfor S. 119.

Endelig maa nævnes, at der i Tørvegraven i selve Bopladslaget fandtes liggende sammen nogle faa, smaa Brudstykker af et *Menneske*-Kranium. Andre Menneske-Knogler blev ikke fundet.

Af Oldsager fandtes en stor og broget Mængde. Ikke blot Omfanget men i endnu højere Grad Rigdommen paa forskelligartede Redskaber giver Sværdborg-Fundet Plads blandt de anseligste og værdifuldeste, der haves fra danske Stenalder-Bopladser. Alle disse Oldsager skal paa de følgende Sider gennemgaaes, ordnede gruppevis efter deres Art. Allerede ved et flygtigt Overblik over hele Massen bliver den store Lighed med Mullerup-Fundene paafaldende. De samme ejendommelige Redskabsarter, som har givet disse Fund deres Særstilling indenfor vor Stenalder, præger ogsaa Sværdborg-Fundet. I nogle Træk erkendes dog ogsaa Berøring med Fundene fra den ældre Stenalderes Skaldynger. Det maa da være et Hovedformaal for den efterfølgende Fremstilling i Enkeltheder at belyse Sværdborg-Fundets Stilling til disse to kendte Fundgrupper. En stor Del af de Oldsagformer, som skal omtales, har allerede været Genstand for udførlig og indgaaende Behandling, dels og navnlig i Sarauws grundlæggende Arbejder om Mullerup-Fundene, dels i det store Værk om Affaldsdyngerne. Til disse Arbejder, paa hvilke der i det følgende i udstrakt Grad maa

¹ Jfr. Sarauw, Aarb. 1903, 200.

bygges, og som atter og atter vil blive citerede, skal der ogsaa straks her henvises. Hvad der allerede der er fremstillet paa udtømmende Maade, skal her i mindst muligt Omfang gentages.

Redskaber af Sten.

Stenredskaber spiller i Sværdborg-Fundet en langt mere fremtrædende Rolle end paa Mullerup-Bopladserne; de er alle af *Flint*. Materialet hertil har i rigelig Mængde været forhaanden i umiddelbar Nærhed af Bopladsen. Paa forskellige Steder i ringe Afstand fra denne findes der paa Bunden af Mosen, nær dennes Rand, Aflejringer af talrige, naturlige Flintknolde, ganske svarende til dem, der i stort Antal i mere eller mindre ophugget Stand blev fundet paa Bopladsen selv. Den anvendte Flint er altid af en hvidlig eller blaalig Farve; brun eller rød Flint blev overhovedet ikke bemærket. Størsteparten er paa Overfladen mere eller mindre dækket af en hvid Kalkkruste.

At Forarbejdningen af Flintredskaberne er foregaaet paa Bopladsen selv, fremgaar med fuldkommen Sikkerhed af den overordentlig store Mængde *Affald* fra Tilhugningen, der forefandtes her. Ialt optoges der i de 404 systematisk undersøgte m² 102,402 Stykker. Om Affaldets Fordeling over Bopladsen har der været talt ovenfor S. 117 f. Det blev alt Stykke for Stykke eftersat paa Pladsen, før det bortkastedes; det skal for Fuldstændigheds Skyld anføres, at intet deraf, saalidt som noget af de forefundne Redskaber, viste det mindste Spor af Slibning.

Til den store Mængde af Affald svarer et meget anseligt Antal Redskaber. Om vi herunder ogsaa indbefatter utildannede Flækker, Knuder og Blokke, omfatter Fundet, saaledes som det nu foreligger i Nationalmuseet, ialt ca. 8300 Genstande af Flint. Størsteparten heraf udgøres dog af nogle faa Hovedformer.

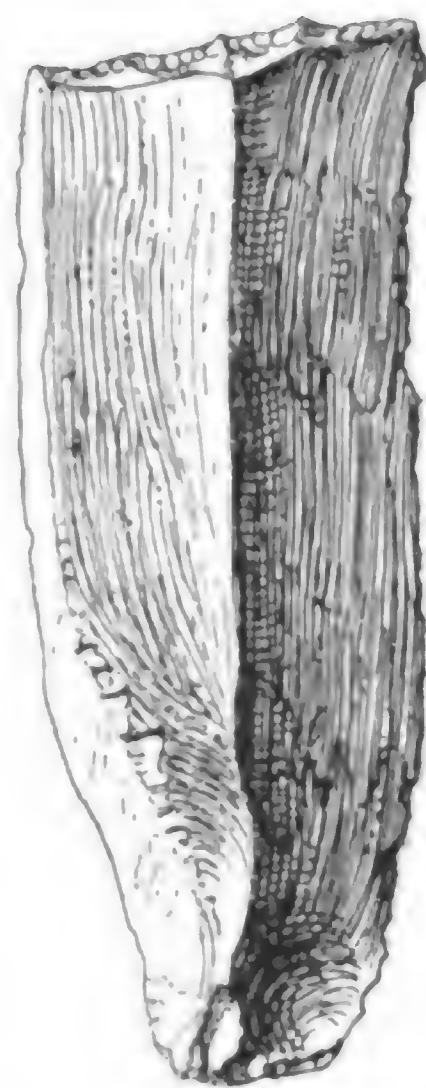
Flækker. Ganske i Modsætning til, hvad der var Til-

fældet paa Mullerup-Bopladserne, var Flækker ved Sværdborg overordentlig talrige. Foruden alle de, der var tildannede til særegne Redskaber, optoges der paa det undersøgte Omraade ialt 6172 ikke forarbejdede Stykker, de fleste dog mere eller mindre ufuldstændige, idet den ene eller begge Ender var afknækkede. Det maa herved endda bemærkes, at kun, hvad der ved den regelmæssige, lange og smalle Form i egentligste Forstand maatte betegnes som Flækker, er medtaget, medens alle Spaaner og mere tilfældigt formede Afspaltninger, ligesom iøvrigt ogsaa talrige, meget smaa Brudstykker af Flækkeform, er henregnet til Affaldet og bortkastet med dette. Som Helhed betragtet har denne store Masse af Flækker et ret iøjnefaldende Særpræg, sammenholdt med Fundene fra baade den ældre og den yngre Stenalder Bopladser. Store og kraftige Flækker, som de er brugte gennem hele vor Stenalder, mangler ingenlunde. Det største Exemplar er 15,5 cm langt, og Stykker paa mere end 8 cm's Længde foreligger i stort Tal. Men langt den største Part udgøres dog af ganske smaa, smalle og spinkle Flækker paa mellem 5 og 2 cm's Længde. Og medens Flertallet af de store og stærke Flækker viser tydelige Spor af at være stærkt brugte, saaledes at ofte begge Ægge i hele deres Længde er ganske opslidte, forefandtes de smaa Flækker derimod næsten altid unyttede med friske og skarpe Ægge. Tydeligt nok har de været for spinkle til at tjene som Knive el. lign.; ved ethvert haardere Arbejde maatte de hurtigt knækkes. Hvortil de har været bestemte, skal vises nedenfor.

Af de grove Flækker er kun et forholdsvis ringe Antal blevet tildannet til særegne Redskaber.

Flækkeskrabere, disse i Skaldyngerne saa overordentlig hyppige Redskaber, er saaledes i Sværdborg-Fundet, ligesom det var Tilfældet paa Mullerup-Bopladserne, meget sjældne. Ialt kun 11 Stykker kan henregnes hertil, alle fundne paa den centrale Del af Bopladsen. Heraf er fire hele og en overbrudt af den i Fig. 8 gengivne Form, dan-

nede af brede, kraftige Flækker med en Længde af fra 6 til 9,5 cm. Æggen ligger paa dem alle mere eller mindre skraat i Forhold til Flækkens Længde (Sophus Müller, Ordning af Danmarks Oldsager I, 11). De øvrige 6 er derimod ganske smaa, dannede af ret stærke Flækkestumper med en Længde af 2—3 cm. Ved tre af dem er Slagbullen bevaret i den Æggen modsatte Ende. Men ogsaa de tre andre, ved hvilke Slagbullen mangler, foreligger aabenbart i fuldstændig Form; ved to af dem ses den bageste, afbrudte Ende at være let tilhugget. To af disse seks smaa Flækkeskrabere har en indbuet Skrabeæg (Sophus Müller, Ordning I, 13), een en skraa Æg som det i Fig. 8 gengivne Exemplar, tre en lige eller ganske let udbuet Æg. Ved to af dem er Flækkens Sidekanter delvis let tilhuggede. Ganske lignende smaa Flækkeskrabere fandtes ogsaa paa Mullerup-Bopladserne.

Fig. 8. $\frac{3}{4}$.

Som *Flækkeknive* (Sophus Müller, Ordning I, 143) kan 6 Stykker betegnes. Et af dem er afbildet i Fig. 9. Det er dannet af en bred, svær, 8,5 cm lang Flække, hvis ene buede Kant er raat tilhugget i hele sin Længde, hvorved er skabt en kraftig Ryg. Æggen er stærkt slidt, især nær Spidsen. Tre andre er af samme Type men kun 5—6 cm lange, alle med en buet Ryg, som er tilhugget i hele sin Længde eller paa den Spidsen nærmeste Del, og en lige, skarp Skæreæg. To endelig er dannede af lange, smalle Flækker af smuk, regelmæssig Form. Den ene, af hvilken Spidsen er afbrudt, har en kraftig Rygtilhugning lige fra Slagbullen; dens Æg er stærkt skaaret. Den anden, der er 13 cm lang og saaledes hører til Fundets længste Flækker, har kun Rygtilhugning nær Spidsen.

Til de Redskaber, som er fremstillede af større Flækker, maa fremdeles ogsaa henregnes en enkelt *Tværpil*, et i enhver Henseende typisk Exemplar med den sædvanlige Til-

hugning af begge Sidekanter, 1,5 cm lang og 1,4 cm bred over Æggen (Sophus Müller, Ordning I, 17). Dette lille Redskab, der forekommer i tusindvis paa den ældre Stenalders

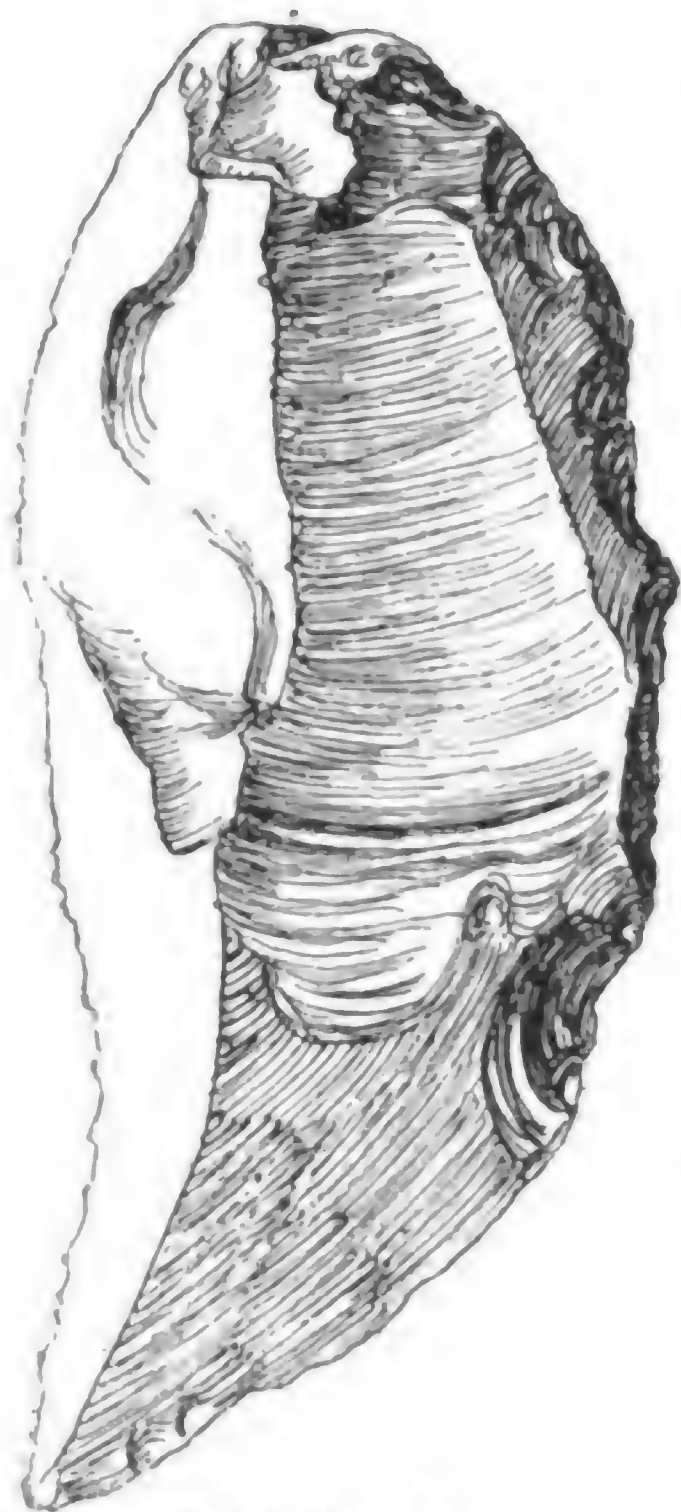

Fig. 9. ³/₄.

Boplads, manglede ganske i Mullerup-Fundene. Det har deraf været sluttet, at det paa disses Tid endnu ikke var kendt¹. Det er da meget beklageligt, at det eneste Exemplar, der fandtes paa Sværdborg-Bopladsen, ikke blev fundet paa Plads i Kulturlaget. Det blev ved Begyndelsen af Undersøgelsen i 1918 opsamlet i omkastet Tørvejord i Tørvegraven. Den Mulighed lader sig saaledes ikke afvise, at det ikke hidrører fra Bopladslaget men kun ved et rent Tilfælde i en senere Tid er kommet til at ligge her paa dette Sted i Mosen. Det maa dog fremholdes, at denne lille Tværpil i saa Fald vilde være det eneste Vidnesbyrd om en saadan se-

nere Indblanding, idet der iøvrigt hverken i eller over Bopladslaget lod sig paavise nogetsomhelst sikkert Spor af Menneskers Virksomhed paa denne Plads i en yngre Del af Oldtiden. Tillige er dens Overflade stærkt kalcineret paa ganske samme Maade som Hovedmassen af de i Bopladslaget aflejrede Flintsager. Det er da vistnok det rimeligste at antage, at ogsaa Tværpilen stammer fra dette.

Foruden de anførte af større Flækker fremstillede Redskaber omfatter Fundet yderligere 11 hele, fra 6 til 12 cm lange Flækker og 24 Brudstykker af Flækker af tilsvarende Størrelser, der viser forskellig, tilsyneladende planløs Tilstødning eller Tilhugning paa større eller mindre Stykker af Kanterne.

Flækkespidser. Medens saaledes de store Flækker kun

¹ Jfr. Sarauw, Aarb. 1903, 207, Präh. Z. 1914, 6.

i ringe Omfang har modtaget en særlig Tildannelse, har derimod de smaa, fine og spinkle Flækker aabenbart fornemlig tjent til Emner for Forarbejdningen af ejendommelige Miniaturredskaber, der forefandtes i saa betydelig Mængde paa Sværdborg-Bopladsen, at de maa siges i højere Grad

Fig. 10—19. $\frac{1}{1}$.

end nogen anden Oldsagart at særpræge det her fremdragne Fund. I Tilknytning til Fig. 10—24 skal her gives en Oversigt over de Former, som forekommer.

1. Ganske fremherskende er trekantede Spidser som de, der er gengivne i Fig. 10—16 og 20—21. Efter den Maade, paa hvilken de er tildannede, kan der skelnes mellem forskellige Variationer.

a. Fig. 10. Kun Trekantens korte Side er tildannet, medens de to Langsider udgøres af Flækkens skarpe Ægge; 8 hele Exemplarer og 32 med afknækket Spids.

10*

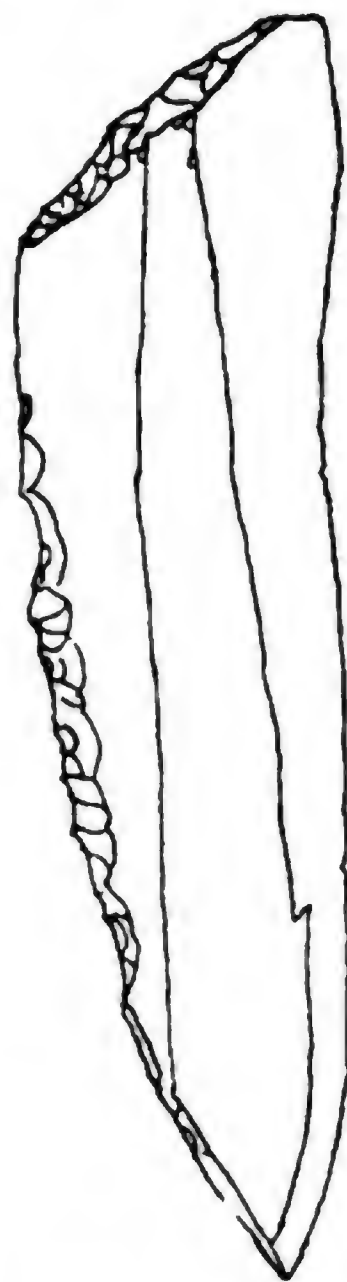
b. Fig. 11, 15 og 20. Foruden den korte Side er ogsaa den mindste af Trekantens to Langsider tildannet, sædvanlig i hele sin Længde, undtagelsesvis dog kun paa en Del af den (Fig. 20). 103 hele Exemplarer; desuden kan hertil henføres 301, der er beskadigede, hyppigst ved at Spidsen er afknækket.

c. Fig. 12—14 og 21. Foruden Trekantens to mindste Sider er ogsaa den lange Side helt eller delvis tildannet. Dette er Tilfældet med ialt 227 hele Exemplarer. Paa de 54 gælder det dog kun et lille Stykke ved Spidsen, saaledes at denne viser Tildannelse langs begge Kanter. Hyppigst er denne foretagen fra samme Side (Fig. 14), men meget ofte er de to Kanter ejendommeligt nok tildannede fra hver sin Side (Fig. 21, der viser samme Spids, set fra begge Sider). Paa 67 Exemplarer er større eller mindre Stykker af Langsidens øvrige Del tildannet (Fig. 13), paa 106 endelig hele Langsiden (Fig. 12), saaledes at Tildannelsen altsaa følger Trekantens Rand hele Vejen rundt. Det gælder dog om Langsidens Tildannelse, at den kun sjældnere er ligesaa kraftig som de to andre Siders; oftest udgøres den kun af en let Retouchering. — Til c-Formen kan henføres 143 beskadigede Spidser.

d. Fig. 16. Trekantens mindste og længste Side er tildannet, den tredje derimod ikke; 9 hele og 9 ufuldstændige Exemplarer.

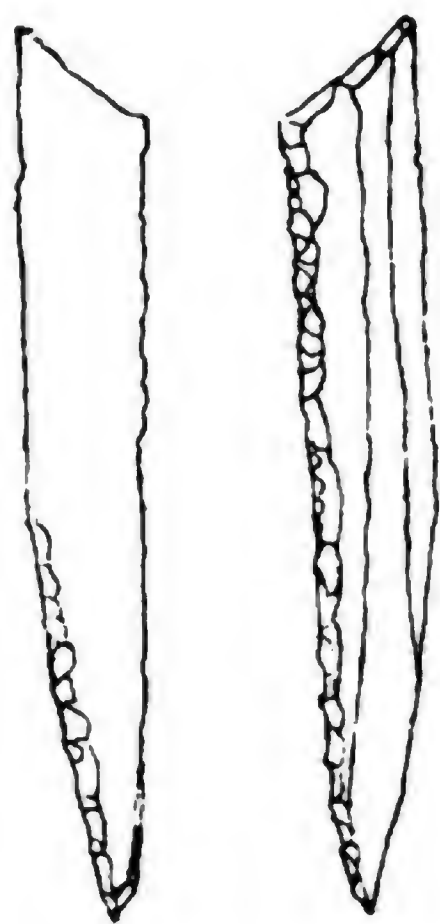
Ialt foreligger saaledes trekantede Flintspidser i Sværdborg-Fundet i et Antal af mindst 832. Et Gennemsyn af hele denne Mængde viser en overordentlig Sikkerhed og Ensartethed med Hensyn til dette lille Redskabs Form. Især varierer Størrelsen af Vinklen mellem de to mindste Sider kun meget lidt. Naar Tildannelsesgraden og -maaden veksler ret stærkt, synes det i Hovedsagen bestemt af, hvor nær den anvendte Flække paa Forhaand kom den tilsigtede Form. Længden er meget uens, ligefra 1,1 til 6,5 cm. Kun faa Stykker kommer dog nær til disse Størrelsegrænser.

Hovedmassen er mellem 2 og 4 cm lange. Bredden er sædvanlig flere Gange mindre end Længden. Fig. 10—16 angiver de almindelige Proportioner. Det i Fig. 20 afbildede Exemplar er ikke blot ved sin Bredde men overhovedet ved sin grove og kraftige Karakter enestaaende. En Ejendommelighed maa endelig endnu fremhæves. Naar man lægger Spidserne med Afspaltningsfladen nedad og i den Stilling, i hvilken de er gengivne i Fig. 10—16 og 20, vil i de allerfleste Tilfælde Trekantens længste Side vende mod højre. Mere end 700 af Fundets trekantede Spidser er paa denne Maade »højrevendte« (jfr. Fig. 10—14, 16 og 20—21). »Venstrevendte« som Fig. 15 er kun ca. 100 Stykker.

Fig. 20. $\frac{1}{1}$.

2. Fig. 17. Denne Form er muligvis kun at opfatte som en Variation af Trekanten, fremkommen ved at de to Langsider, kort før de krydses, overskæres af en skraa, tildannet Tværkant. 3 hele Exemplarer; Længde 2,5—4,8 cm.

3. Fig. 19. En regelmæssig Cirkel-Segment-Form viser egentlig kun det i Afbildningen gengivne Exemplar. 5 andre Stykker lader sig dog maaske ligeledes henhøre til denne Form. Længde 1,7—3 cm.

Fig. 21. $\frac{1}{1}$.

4. Smaa, lancetformede Spidser som Fig. 18, 2,2—3,5 cm lange. 19 tildels dog noget ufuldstændige Exemplarer.

Tilbage bliver endelig et Antal af ialt 238 fine Flækker og Flækkestumper, der er tildannede paa forskellig Maade. Muligvis lader der sig ogsaa indenfor dem udskille enkelte særlige Typer. Som en »Pennekniv« kunde den i Fig. 23 afbildede Flække med Rygtildannelse betegnes; enkelte andre lader sig henhøre til den samme Form. En egen Type, bestemt for et særligt Formaal, udgør maaske ogsaa Flækker som den i Fig. 22 afbildede, hvor den

Slagbullen modsatte Ende er tilspidset derved, at begge Flæk-
kens Kanter er tildannede paa det yderste Stykke, enten
fra samme Side eller hver Kant fra sin Side. Der foreligger
af denne Form 9 fuldstændige eller saa godt som fuldstæn-
dige Exemplarer; adskillige afbrudte Spidser kan henføres

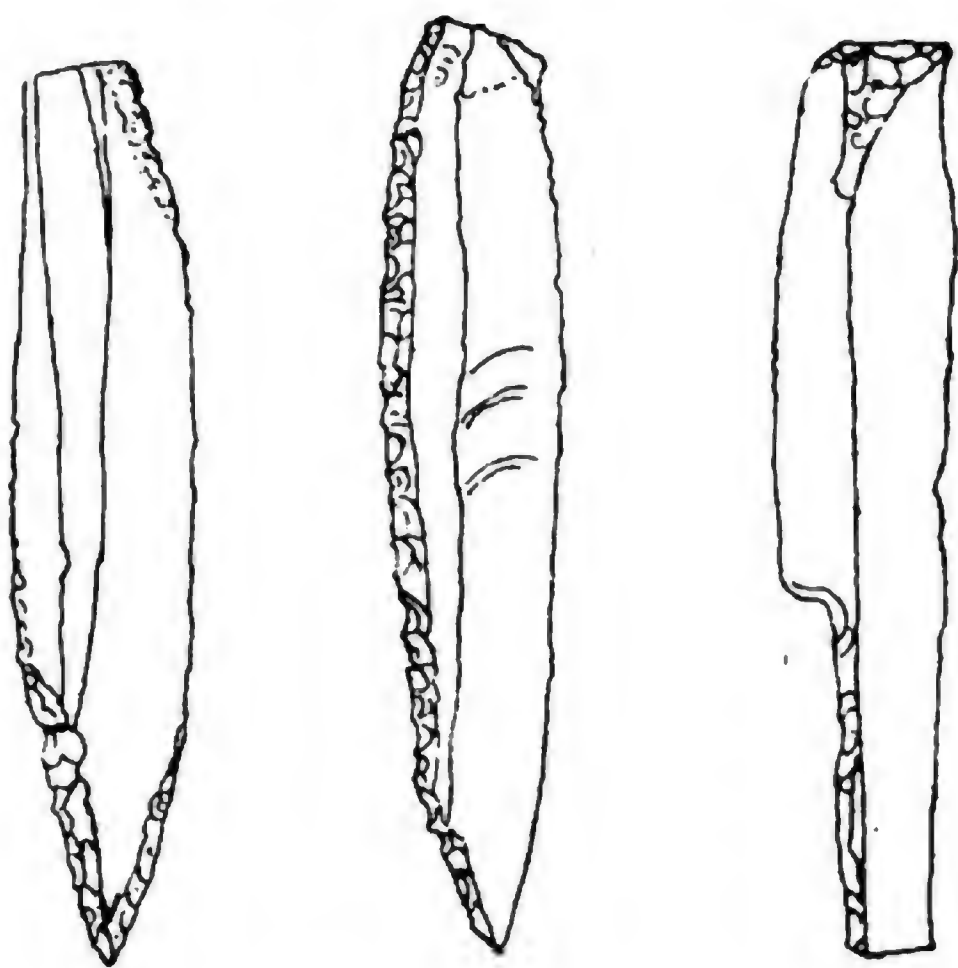

Fig. 22—24. $\frac{1}{1}$.

dertil men kan ogsaa hidrøre
fra knækkede trekantede Spid-
ser. Som Brudstykker af eller
Forarbejder til saadanne maa
man overhovedet sikkert op-
fatte Hovedmassen af de fine,
tildannede Flækker, der ikke
med Sikkerhed lader sig hen-
føre til de beskrevne Former.
Saadanne Forarbejder er i
hvert Fald utvivlsomt Flæk-
ker som den i Fig. 24 gen-

givne, paa hvilken der er paabegyndt en Tildannelse af
den ene Kant; ialt 32 Flækker viser denne Tildannelses-
form paa forskellige, mere eller mindre fremskredne Stadier.

I teknisk Henseende vidner Forarbejdningen af alle disse
fine Flækkeredskaber om en forbløffende Færdighed. De
smalle og tynde Flækker er afspaltede med stor Sikkerhed
og Regelmæssighed. Deres Rande er tildannede ved ganske
fine Slag eller Tryk, der har efterladt en sammenhængende
Række af smaa Ar, saa smaa, at de ofte knap nok kan
skelnes med det blotte Øje men først under Lup træder
tydeligt frem. Noget ganske tilsvarende kendes ikke fra
hele vor senere Stenalder. Antagelig har man i denne ældste
Periode raadet over en særegen Flintteknik, udviklet til
Fremstilling af netop denne særlige Art af smaa Redskaber.
Sammen med disse er da senere ogsaa Tekniken forsvundet.
Hvilke Fremgangsmaader den har betjent sig af, vides ikke.
I hvert Fald tør man neppe i dette ejendommelige Flint-
arbejde se Vidnesbyrd om en særlig højt udviklet Tilhug-

nings-Teknik i vor ældste Stenalder. Sværdborg-Fundets øvrige Flintredskaber vidner ikke om nogen Overlegenhed i denne Henseende i Sammenligning med, hvad der ydedes i de efterfølgende Tidsrum. Tværtimod viser Fundets større Redskaber som Økser o. lign. et temmelig raat og uudviklet Arbejde.

Under forskellige Navne som Mikrolither, Pygmæflint, Dværgflint, geometriske Flintspidser o. fl. har som bekendt smaa Flintredskaber af lignende Art som Sværdborg-Fundets, tildels endog af nøjagtig de samme Former, en overordentlig vid Udbredelse, ikke blot over Størstedelen af Europa men ogsaa langt ud over denne Verdensdels Grænser. Trods den ivrige Interesse, som dette »mikrolithiske« Flintarbejde har kunnet glæde sig ved i den sidste Menneskealder, er Studiet af det dog aabenbart kun ved den første Begyndelse. Foreløbig synes de anførte Betegnelser at dække over en broget Blanding af meget forskelligartede Elementer fra vidt adskilte Tidsrum. Om man alene holder sig til de klare og præcist udformede Typer, som vi har for os i Sværdborg-Fundet, i Særdeleshed den lange og smalle, trekantede Spids, synes det dog allerede nu at træde tydeligt frem, at de overalt hører hjemme paa et Overgangstrin mellem den egentlige palæolithiske og den neolithiske Kultur eller i denne sidstes første Tidsrum. Vidnesbyrdene herom finder man samlede i Coutils og Sarauws omfattende Materialesammenstillinger¹. Manglen paa rene og sikkert daterede Fund synes dog at gøre en nøjagtigere Bestemmelse af Typernes kronologiske Stilling meget vanskelig. I denne Henseende frembyder de danske Fund formentlig væsentlig gunstigere Betingelser end de andet Steds haves. De faar derved en Betydning, der rækker udover vore egne Grænser.

»Mikrolithiske« Flintredskaber af de samme eller lignende Former som de, der er ejendommelige for Sværdborg-

¹ Coutil, Tardenoisien, Captien etc. i Congrès intern. Genève 1912, Compte rendu, Tome I, 301 ff. Sarauw, Präh. Z. 1914, 7 ff.

Bopladsen, er allerede tidligere fremdraget i adskillige Fund fra Danmark. Der skal her gives en samlet Oversigt over dem¹.

Paa Mullerup-Bopladserne var, som det ovenfor er nævnt, Flækker overhovedet forholdsvis faatallige. Dertil svarer ganske, at ogsaa de smaa Flækkespidser, om hvilke Talen her er, kun blev fundet i ringe Mængde. Formerne er ganske de samme som i Sværdborg-Fundet: trekantede Spidser, af hvilke der dog kun blev fremdraget nogle faa ufuldstændige Stykker², cirkelsegment-formede som Fig. 19³ og lancetformede som Fig. 18⁴. Endvidere fandtes nogle smaa »Penneknive« som Fig. 23 og et lille Antal fine Flækker med forskellig, uregelmæssig Tildannelse.

I den store Holmegaards Mose, ca. 5 km NV for Næstved, blev der i 1903 ved en Undersøgelse, der foretoges af Nationalmuseet i anden Anledning, truffet et Bopladslag fra Stenalderen. Der blev i dette kun foretaget nogle smaa Prøvegravninger, netop tilstrækkelige til at fastslaa Bopladsens Art og Beliggenhed. Laget, der kun var nogle faa Centimeter tykt, var aflejret umiddelbart paa det lerede Sand, som dannede Mosens Undergrund, nederst i den 1,75—2,25 m mægtige Tørv. I en Afstand af et Par hundrede Meter fra Bopladsen forefandtes der over Sandbunden et Lag Snegledynd, der maa være udfældet paa Bunden af en Ferskvandssø. Et saadant manglede paa Bopladsen. Det lod sig derved fastslaa, at denne har ligget paa en Halvø eller en Holm i den fordums Sø. Med Hensyn til Beliggenhed og Aflejringsforhold stemmer den saaledes paa

¹ Enkelte af dem er allerede anførte af Sarauw, Aarb. 1903, 208 og Präh. Z. 1914, 16 f.

² Afb. Präh. Z. 1914, 8, Fig. 24—26; de smmst. Fig. 20—23 delvis unøjagtigt gengivne Stykker kan kun betegnes som Brudstykker af fine Flækker med atypisk Tildannelse.

³ Aarb. 1903, 208, Fig. 14 = Präh. Z. 1914, 7, Fig. 19.

⁴ 5 Exemplarer i Kalundborg Museum fra Kochs og Mathiassens Udgravninger.

det nøjeste overens med Sværdborg-Bopladsen. At den ogsaa tilhører samme Tidsrum som denne, fremgaar med Sikkerhed af de fremdragne Oldsager. Foruden af en 3,2 cm lang, cirkelsegment-formet Flintspids som Fig. 19 udgøres disse af Æggen af en Kærneøkse, en Skiveskraber af den for Sværdborg- og Mullerup-Fundene ejendommelige, lille, klumpede Form (se nedenfor Fig. 31), en anden, aflang Skiveskraber, 7 Spaanskrabere, et ubestemmeligt tilhugget Flintstykke, en Del Flækker, Spaaner, Knuder, Blokke og Affaldsstykker og endelig nogle smaa Knoglestumper¹.

I Godsted Mose paa Lolland er der i 1903 og paa følgende Aar dels ved Nationalmuseet dels ved Lolland-Falsters Stiftmuseum undersøgt to nær hinanden beliggende Bopladser fra den ældre Stenalder. Det lod sig her med Sikkerhed fastslaa, at Bopladslagene, der kun var indtil ca. 20 cm tykke, hyppigst en Del tyndere, var aflejrede paa to smaa Holme i den Indsø, af hvilken Mosen er opstaaet. Begge Bopladser var overordentlig righoldige paa Oldsager, især af Flint; de her fremdragne Fund hører til de allerstørste, som foreligger fra vor Stenalder. Deres Indhold er i enhver Henseende det for de ældre Skaldynger typiske; de tilhører saaledes uden nogen Tvivl disses Tid. Mellem Tusinder af de for denne Periode karakteristiske Oldsager blev der imidlertid ogsaa fundet nogle faa trekantede Flintspidser: et fuldstændigt Exemplar ganske som Fig. 11 ovenfor² og to fragmenterede af samme Type³. Alle tre Spidser er fundne i umiddelbar Forbindelse med de sædvanlige Skaldyngere-Redskaber: Skivespaltere, Tværpile, Flækkeredskaber o. s. v.

I Bodals Mose, en Del af den store Aamose i Vestsjælland, ligger den saakaldte »Magleø«, der nu er helt omgivet af Mose men oprindelig maa have været en Holm

¹ Mus. Nr. A 21071 —81.

² I Stiftmuseet i Maribo, Nr. 71 fra Boplads I, Meterfelt 2.

³ I Nationalmuseet, fra Boplads I, Meterfelt 152 og 172.

i den fordums Sø. Herfra er i Tidens Løb indsendt en ret betydelig Mængde Flintsager til Nationalmuseet¹, opsamlede dels hist og her spredt over Øen dels og ganske overvejende paa dennes Nordside. Her blev der ved Afgravning i 1862 i en Dybde af noget mindre end 1 m under Overfladen truffet et sort Kulturlag, i hvilket der ved en Besigtigelse af Worsaae blev fundet en Del raat forarbejdede Flintredskaber og nogle grove Lerkarskaar. Formentlig stammer Hovedmassen af de indsendte Oldsager fra dette Lag. Paa nær nogle faa Flintredskaber fra senere Tid tilhører de sikkert alle den ældre Stenalder. De udgøres hovedsagelig af Skivespaltere, Kærneøkser, store og grove Flækker, Blokke, Knuder og Affaldsstykker. Mellem alt dette, der synes at henhøre Fundet til de ældre Skaldyngers Tid, foreligger dog enkelte Genstande af de for Sværdborg-Fundet ejendommelige Former: et Par smaa, tykke Skiveskrabere som Fig. 31, en Spaanskraber, nogle »Blokke med Haandtag« af den nedenfor S. 156 f. nærmere beskrevne Art og endelig en lille 2,1 cm lang, trekantet Spids, tildannet som Fig. 11².

Endelig udgør smaa Flækkespidser af samme Art som Sværdborg-Fundets en meget fremtrædende Bestanddel af en Række Fund fra »Bopladser« i Jylland, især omkring Gudenaaen. Lærer Frode Kristensen i Tørring ved Horsens har Æren af først at have opdaget og henledt Opmærksomheden paa disse Pladser. Hans meget betydelige Samlinger af Flækkespidser, der allerede oftere har været omtalte i den arkæologiske Literatur³, er hovedsagelig opsamlede paa enkelte Steder i den nærmeste Omegn af Tørring, især ved den lille Havstrup Sø. I Tilslutning til hans Undersøgelser er imidlertid i de seneste Aar ganske lignende Fundpladser eftersøgte og i betydeligt Antal paaviste paa

¹ Mus. Nr. 20704—33, 21979—90, 22362, A 285—87, A 6712—14.

² Mus. Nr. 20729.

³ Sarauw i *Annales du XX. Congrès archéol. et historique de Belgique*, Gand 1907, 227 og *Präh. Z.* 1914, 16. *Stjerna. Före Hällkisttiden*, 32.

andre Punkter ved Gudenaaen og de Vandløb og Søer, med hvilke den staar i Forbindelse, saaledes ved dens Udløb i Mossø, omkring Salten Aa, Salten Langsø og Kaje Sø, ved den lille Sminge Sø NV for Silkeborg o. fl. St.¹. Og ogsaa fra andre Egne af Jylland foreligger Efterretninger om Fund af ganske samme Karakter og Sammensætning, saaledes fra Præstkjær ved Holsted Aa mellem Holsted og Brørup². Baade med Hensyn til Fundforhold og Indhold er disse jydske »Bopladser« væsentlig forskellige fra de i det foregaaende omtalte. I Modsætning til disse maa de oftest søges paa Højdedrag med Skraaning ned mod Sø eller Vandløb. De giver sig her tilkende som større eller mindre Pletter, indenfor hvilke Affald fra Flinttilhugning og Redskaber af Flint, især naar Jorden er friskpløjet, kan opsamles paa Overfladen, ofte i meget betydelig Mængde. Om sammenhængende og dækkede Kulturlag er der saaledes ikke Tale. Organiske Bestanddele, Knogler og Redskaber af saadanne, synes ikke at være iagttagne paa nogen af de paaviste Pladser. Om der engang har været saadanne, maa de forlængst som Følge af den ubeskyttede Beliggenhed være formuldede. Det maa ventes, at Fund, der er indsamlede under saadanne Forhold, ikke kan være absolut rene. Og dog har de alle en iøjnefaldende ensartet Karakter. Ser man bort fra enkelte Redskaber fra den yngre Stenalder, Stykker af slebne Flintøkser, Save, Pilespidser o. lign., der overalt let erkendes at være senere Indblandinger, tilhører de alle tydeligt nok en ældre Periode. Deres Sammensætning er overalt den samme: foruden talrige Spaaner og Flækker, Knuder og Blokke er de fremtrædende Redskabsformer Skivespaltere og Kærneøkser, Flækkeskrabere, Spaanskrabere, Skiveskrabere, især af den lille, i Fig. 31 gengivne Type, og endelig i stort Antal dels Tværpile, dels de smaa »mikro-

¹ Paaviste ved Efterforskninger foretagne for Nationalmuseet af Entomolog Gunnar Kristensen.

² Opsamlinger herfra i Apotheker Mikkelsens Samling, Odense.

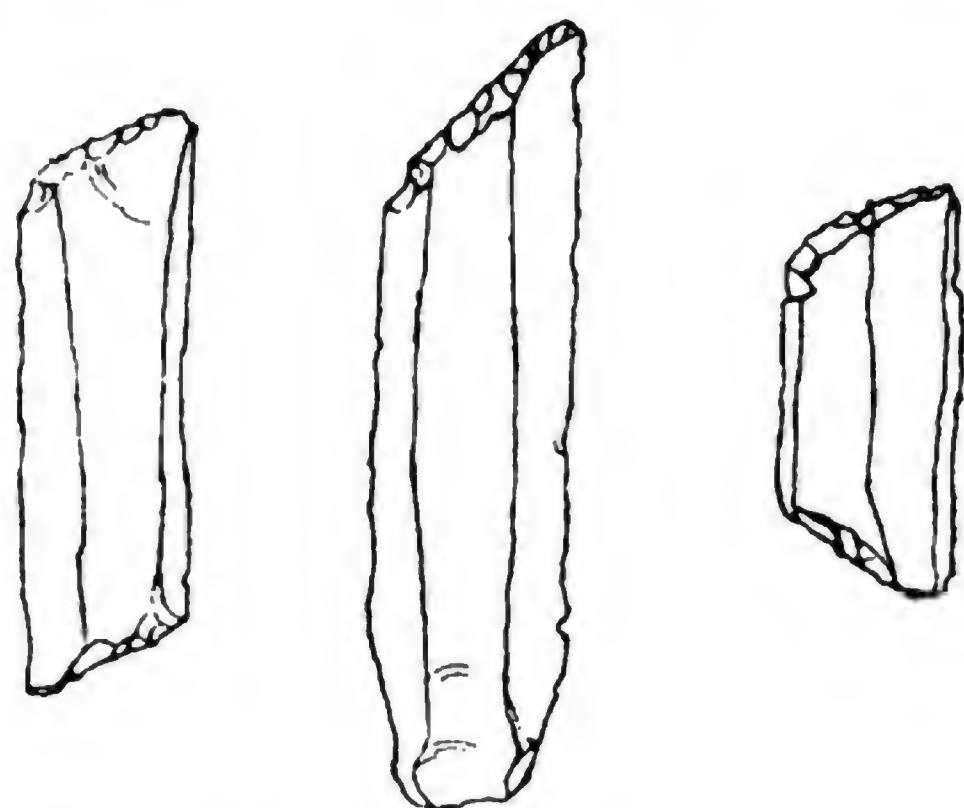
lithiske« Redskaber, som her særlig interesserer os. Af de sidste træffer vi paa disse Pladser især de samme trekantede Spidser, som er os velkendte fra Sværdborg-Fundet, med i det væsentlige de samme Tildannelses-Variationer; endvidere ligeledes i stort Antal smaa ensidigt tildannede, mere eller mindre regelmæssigt lancetformede Spidser; og endelig ogsaa en Række Former, der ganske mangler paa Sværdborg-Bopladsen saavel som i de andre ovenfor anførte Fund. Fig. 25—27 viser nogle Prøver paa disse fra en »Boplads« ved Salten Aas Udløb i Salten Langsø¹. Meget almindelig er den i Fig. 26 gengivne Form, ved hvilken Slagbuleenden er bevaret og Tildannelsen indskrænker sig til en skraa Kant paa tværs af Flækkens Længderetning. Hyppige er ogsaa trapezformede Stykker som Fig. 27, mindre sædvanlige rhombiske som Fig. 25. Saavel Rhomberne som Trapezerne er hyppigst ret brede og svære, ofte dog ogsaa dannede af ganske smalle og spinkle Flækker; dette gælder saaledes de i Fig. 25 og 27 gengivne Exemplarer. Sammenholdt med Sværdborg-Fundets Spidser viser det »mikrolithiske« Flintarbejde paa de jydskke »Bopladser« gennemgaaende en ringere og flygtigere Teknik; de Flækker, hvoraf Spidserne er tildannede, er sædvanlig mindre regelmæssige, end det er Tilfældet paa Sværdborg-Bopladsen, Tildannelsen mindre omhyggelig, Formerne mindre sikkert fastholdte.

Udover, hvad der foreligger i alle de hermed anførte Fund, synes »mikrolithiske« Flintredskaber endnu kun i nogle ganske faa Exemplarer kendte fra Danmark. Til et større Bopladsfund fra Sandhammeren paa Bornholm, hvori findes Redskaber baade fra den ældre og fra den yngre Stenalder, hører saaledes to smaa, meget fint forarbejdede trekantede Spidser, den ene tildannet ganske som Fig. 11

¹ Mus. Nr. A 28838. Andre Prøver paa Flintspidser fra Gudenaapladsene er afbildede hos Stjerna anf. St.

ovenfor, den anden som Fig. 21¹. Fra Nørstoft i Sevel Sogn nær Holstebro er indsendt en Flækkespids² af Form nærmest som det i Aarbøger 1903, 208, Fig. 14 afbildede Exemplar fra Mullerup. Om dens Fundforhold vides intet. Endelig er en trekantet Spids³ fundet ved Grøftegravning paa Vester Skaarup Mark i Vestervig Sogn i Thy⁴.

Det fremgaar af denne Oversigt over de foreliggende Fund, at de »mikrolithiske« Flintspidser i Danmark først og fremmest hører hjemme i den ældste Stenalder, i Sværdborg- og Mullerup-Fundenes Tid. De smaa trekantede Spidser spiller paa Sværdborg-Bopladsen samme Rolle som Tværpilene i Skaldyngerne og betegner utvivlsomt i det store og hele et ældre Niveau end disse. Paa den anden Side har vi i Godsted-Fundet sikre Vidnesbyrd om, at saadanne Spidser ikke fuldkommen mangler i Skaldyngernes Periode, som det tidligere har været hævdet⁵, men forekommer endnu i denne Side om Side med Tværpile. Bodals-Fundet synes at vise i samme Retning. Men forholder dette sig saaledes, da kan der heller ikke være nogen Grund til at betvivle, at den Sammenblanding af Flækkespidser og Tværpile tilligemed andre for Skaldyngerne særlig ejendommelige Oldsagformer, især Skivespaltere, som er karak-

Fig. 25—27. $\frac{1}{1}$.

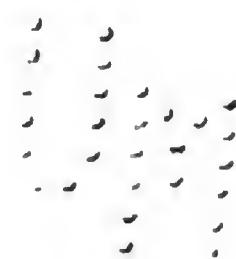
¹ Mus. Nr. A 10735. Om Fundet fra Sandhammeren se iøvrigt E. Vedel, Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder, 105 ff.

² Mus. Nr. A 13751.

³ Mus. Nr. A 19201.

⁴ I ovenstaaende Fundliste er ikke medtaget de bekendte Flintspidser, som fandtes ved et Urokseskelet i en Mose ved Vig, se Aarbøger 1906, 235, Fig. 3 a—c. Baade ved deres Størrelse og ved deres Form og flygtige Forarbejdning adskiller de sig kendeligt fra de »mikrolithiske« Spidser, til hvilke Sarauw, Präh. Z. 1914, 17 henfører dem.

⁵ Saaledes af Sarauw, Präh. Z. 1914, 16.

teristisk for de aabne, jydske Fundpladser, er Udtryk for en Samtidighed. Herfor taler ogsaa disse Funds ganske ensartede Sammensætning. Det synes da, som vi indenfor de »mikrolithiske« Flintredskaber i Danmark kan skelne mellem et ældre og et yngre Lag, indtil videre hovedsagelig repræsenteret ved henholdsvis Sværdborg-Bopladsen og Gudenaa-Fundene. Det yngre Lag maa antages hovedsagelig at være samtidigt med Skaldyngerne. Rimeligvis tilhører det dog væsentlig en tidlig Del af disses Tidsrum. Det adskiller sig fra det ældre dels ved sin ringere og flygtigere Teknik dels ved Forekomsten af en Række Former (Fig. 25—27), der ganske mangler i Sværdborg-Fundet¹.

Hvad de danske Fund saaledes lægger ret klart for Dagen, synes nu i Virkeligheden at svare nøje til Forholdene i Vest-europa og bekræfter ganske den Opfattelse af Forløbet, til hvilken man der er naaet. Det »mikrolithiske« Flintarbejde har der sin Rod langt tilbage i den yngre palæolithiske Kultur². »Penneknive« som Fig. 23 hører til de almindelige Magdalénien-Former. Først i Azilien-Lagene træder dog de Typer frem, der i egentligste Forstand kan betegnes som geometriske. Her træffer man første Gang den trekantede Spids. Sin fulde Udvikling, under Former, der paa det allernøjeste stemmer overens med Sværdborg-Fundets, synes den dog først at naa efter den rigtige Azilien-Kultur,

¹ Der kan her erindres om de i de senere Aar fremdragne Fund fra Flintpladser paa den norske Kyst Sønden for Trondhjem Fjord. Se K. Rygh i Norske Videnskabernes Selskabs Skrifter 1910, Nr. 10, 36 ff. og 1911, Nr. 5, 34 ff., Rygh og Nummedal i Oldtiden 1912, 1 ff. I flere Henseender synes de at være beslægtede med Fundene fra de jydske Pladser. I adskillige af disse Fund findes Side om Side med Skivespaltere og Tværpile i større Mængde »mikrolithiske« Spidser af »geometriske« Former (Cirkelsegment, Trekant, Rhombe), gennemgaaende dog, saavidt de foreliggende Afbildninger tillader at dømme derom, endnu mere flygtigt forarbejdede end de jydske. Rygh henfører de norske Fund til Skaldyngernes Tid, se Oldtiden anf. St., 7 f.

² Se herom især Breuil, Les subdivisions du paléolithique supérieur. Congrès intern. Genève 1912, Compte rendu I, 165 ff.

men før Fremkomsten af de trapezoide og rhombiske Typer¹. Det er disse sidste, der i Forbindelse med den trekantede Spids er de fremtrædende Former paa de egentlige Tardenoisien-Pladser. I Danmark repræsenterer altsaa Fundene fra de jydske »Bopladser« det tilsvarende yngste Trin af det »mikrolithiske« Flintarbejde.

Endnu vanskeligere end de kronologiske Problemer, som knytter sig til de smaa Flækkespidser, er Spørgsmaalet om, hvortil de har været anvendte. En helt ud tilfredsstillende Besvarelse heraf er endnu ikke givet og kan overhovedet neppe gives, før et lykkeligt Fund engang aabenbarer os Skæftningsmaaden. Af Fundforholdene synes intet sikkert at kunne udledes, paa Sværdborg-Bopladsen ligesaalidt som noget andet Sted. Flækkespidserne fandtes her saa at sige overalt i Kulturlaget; deres Hyppighed stod i nogenlunde bestemt Forhold til Mængden af Flintaffald, en naturlig Følge af, at Fremstillingen af disse smaa Redskaber øjensynlig har været et Hovedformaal med Flintarbejdet paa denne Plads. I særlig flintrige Meterfelter kunde deres Antal naa op til mellem 20 og 30. Oftest fandtes de enkeltvis, hyppig dog ogsaa flere tæt sammen men da altid hulter til bulter, aflejrede i alle mulige Stillinger. Trods omhyggelig Undersøgelse bemærkedes intetsteds omkring eller ved Spidserne noget Spor af et særligt Stof af en eller anden Art, der kunde tænkes at hidrøre fra deres Skæftning.

Ethvert Forklaringsforsøg har da indtil videre kun Redskaberne selv at gaa ud fra. Men i hvor ringe Grad de er i Stand til umiddelbart at oplyse om den Brug, der har været gjort af dem, fremgaar tilfulde af de mange vidt forskellige Fortolkninger, som de har fremkaldt. De har maattet gælde for Spidser til Fiskekroge eller Pile, Modhager til Harpuner, Spyd eller Slagvaaben, Redskaber til Boring, Tatovernaale o. s. v. I og for sig er det vel rime-

¹ Se Breuil anf. St., 232; jfr. ogsaa Sarauw, Präh. Z. 1914, 8.

ligst at antage, at de mange forskellige »mikrolithiske« Former i hvert Fald delvis er betingede af forskellige Formaal¹. Men det er da utvivlsomt indtil videre bedst ved Forsøg paa at bestemme disse at holde sig til en enkelt Form ad Gangen. Her maa først og fremmest den lange, smalle, trekantede Spids paa Grund af dens Hyppighed paa Sværdborg-Bopladsen komme i Betragtning.

Ud fra de Iagttagelser, som Sværdborg-Fundet giver Lejlighed til, kan det da om dette lille Redskab først siges, at det ikke er noget Æg-Redskab. Thi »Æggen«, Trekantens længste Side, er ligesaa hyppig tildannet som de to andre Sider². Det synes dernæst, som det ovenfor er paa-peget, tydeligt, at det afgørende ved Redskabet er netop selve dets Form, og at fremfor alt Retningen af Trekantens korte Side i Forhold til de to Langsider kun i meget ringe Grad kan variere. Endelig er det øjensynlig et vigtigt Forhold, at Trekantens brede Ende altid er forholdsvis den kraftigste, medens den lange, i Fig. 10—16 og 20—21 nedadvendende Spids hyppigst er saa spinkel, at den neppe kan tænkes at kunne virke frit uden straks at knækkes. En Bestemmelse af Redskabets Brug maa i lige Grad forklare alle disse Forhold. Det bliver da sikkert det rimeligste at antage, at de trekantede Spidser har tjent som Modhager, anbragte paa et Skaft med den lange Spids fremad og den mindste af de to Langsider i hele dens Længde

¹ Den af Sarauw, Präh. Z. 1914, 8 f., Fig. 27 i Tilslutning til Breuil fremstillede, typologiske Udviklingsrække, der fra Lancet og Trekant gennem Rhombe og Trapez fører til Tværpilen, forekommer mig ret tvivlsom. Hvad der knytter alle disse Former sammen, er vel hovedsagelig kun dels det rent tekniske, dels netop det, at de alle er saa smaa. Paa Grundlag af den formentlig sammenhængende Udviklingsrække betragter Sarauw alle de ældre Typer som Pilespidser ligesaavel som Slutresultatet, Tværpilen.

² Det er derfor uheldigt, naar man ofte betegner Flækkespidser af denne eller beslægtede »mikrolithiske« Former som »eenæggede« Pilespidser eller Pilespidser »med Længdeæg« (i Modsætning til Tværpilene).

støttet til Skaftet. Til en saadan Brug maa de have egnet sig udmærket, og de paapegede Forhold bliver derved forstaaelige.

Det ligger nu naturligvis nær at tænke paa de velkendte Benodde med Flintægge, af hvilke der ogsaa fandtes et Par paa Sværdborg-Bopladsen. Simpelthen at identificere Spidserne med de Flintstykker, som er indsatte i indskaarne Furer langs begge Sider af Benoddene, saaledes som man oftere har gjort det, er dog ikke rigtigt. Det er med Rette fremhævet, at disse Flintstykker altid udgøres af smalle Flækker uden nogensomhelst Tildannelse¹. For saadanne Redskaber har de trekantede Spidser altsaa ikke været bestemte. Mod en tosidig Anbringelse i Lighed med disse Benoddes Flintægge taler ogsaa det ovenfor (S. 141) paapegede Forhold, at omkring 87 % af samtlige trekantede Spidser i Sværdborg-Fundet er »højrevendte«. Dette kan neppe bero paa en Tilfældighed. Det synes naturligst deraf at slutte, at Spidserne ikke skal tænkes anbragte parvis korresponderende men kun langs Skaftets ene Side, enkeltvis eller flere efter hinanden. Om Skaftets Art ved vi intet. Det er vel rimeligst, siden der ikke i noget Tilfælde er bevaret Spor af det, at antage, at det har været af et let forgængeligt Stof, Træ, Rør el. lign. Spidserne kan da være fastgjorte paa det ved Hjælp af Harpiks eller mulig ogsaa ved Bevikling, der vilde finde en god Støtte i den hyppige Tildannelse paa større eller mindre Stykker af Trekantens lange Side.

Der bliver da endelig Spørgsmaal om, hvorvidt de saaledes dannede Redskaber maa antages at have været Pile eller maaske snarere Odde med Modhager til Kastevaaben, Fiskespyd, Lystere el. lign., ganske svarende til de helt af Ben udskkaarne Odde med Modhager, der hører til de almindeligste Redskaber i vor ældste Stenalder (se nedenfor

¹ Saaledes af Stjerna anf. St., 35.

S. 197 ff.). I og for sig skulde dette sidste synes det rimeligste; det vilde passe bedst ind i det Billede af Periodens Kultur, som de foreliggende Fund frembyder, og som jo i ganske særlig Grad er bestemt netop ved Jagt- og Fangstredskaber af den nævnte Art. Men naturligvis er det ogsaa muligt, at det drejer sig om Pile. Af Klippemalerier ved Alpéra i Spanien¹ synes at fremgaa, at Bue og Pil har været i Brug allerede i Vesteuropas Rensdyrtid, og at de der anvendte Pile netop har været forsynede med en enkelt, ensidig Modhage ved Spidsen. Hvis den Tværpil, der er fundet paa Sværdborg-Bopladsen, virkelig, saaledes som det ovenfor (S. 138) er antaget, hidrører fra Kulturlaget, afgiver ogsaa den et Vidnesbyrd om, at Buen ikke har været ganske ukendt for Sværdborg-Folket.

Hvad endelig de andre Former af Flækkespidser angaar, som vi har for os i Sværdborg-Fundet, da er det vel muligt, at Spidser som Fig. 17 og Fig. 19 kan have været benyttede paa samme Maade som Trekkanterne. Derimod synes dette ikke godt at kunne være Tilfældet med de lancetformede som Fig. 18. Efter hele deres Form, med den stærke Spids og den brede Basis, turde det vist være rimeligst at antage, at de har tjent som Odde, fastgjorte paa Enden af et Skaft.

Til den store Mængde Spaaner og Flækker svarer naturligt et betydeligt Antal *Knuder* og *Blokke*. De fandtes spredte over hele Bopladsen, i des større Mængde jo tættere Flintaffaldet laa. Ialt optoges paa det undersøgte Omraade 730 Stk., hvortil kommer et mindre Antal fra Tørvegraven. Heri er foruden alle hele Stykker ogsaa medregnet større Brudstykker. Talrige smaa Fragmenter af Blokke er derimod ved Undersøgelsen betragtede som Affald og sammen med dette efterladte paa Pladsen.

Den almindelige Karakter af disse paa alle Stenalder-

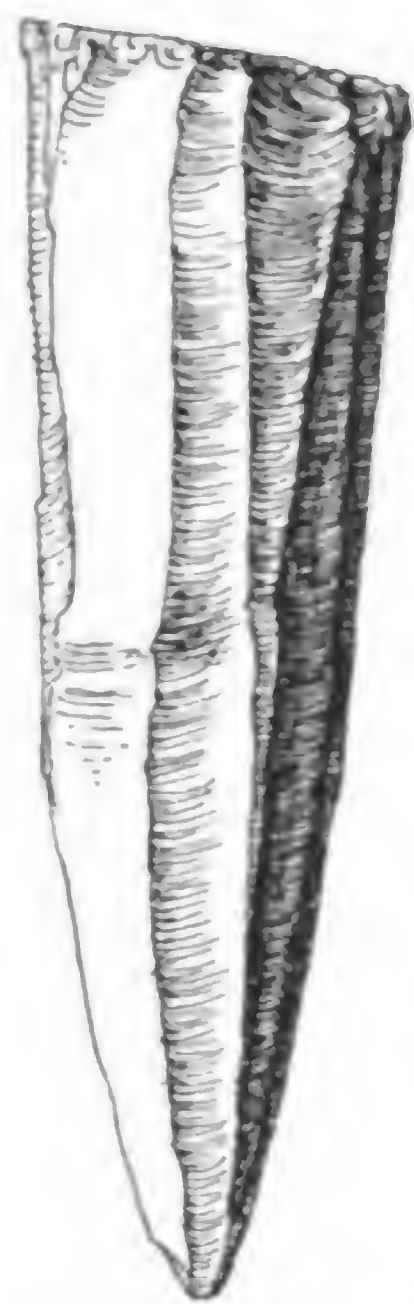
¹ L'Anthropologie 1912, 529 ff.

Bopladser overmaade hyppige Former og deres Betydning som Restprodukter fra Fremstillingen af Spaaner og Flækker er velkendt¹. Her skal blot fremhæves de Ejendommeligheder, som er særegne for Sværdborg-Fundets Indhold af denne Art. Hovedsagelig er de betingede af det »mikrolithiske« Flintarbejde, som spiller en saa fremtrædende Rolle paa denne Plads. Dette gør sig saaledes gældende allerede i den Omstændighed, at saavel Knuder som Blokke gennemgaaende er af smaa Dimensioner. En Sammenligning med det tilsvarende Materiale fra Skaldyngerne viser tydeligt den store Forskel i saa Henseende. Men navnlig har det dog givet Flækkeblokkene et iøjnefaldende Særpræg.

Flækkeblokke og Spaanblokke lader sig naturligvis ikke skarpt sondre fra hinanden. Som egentlige Flækkeblokke kan dog i det mindste ca. 280 Stk. betegnes. Ejendommeligt nok findes herimellem kun faa med brede og lange Ar, svarende til de store, grove Flækker, af hvilke Fundet dog indeholder en betydelig Mængde. Utvivlsomt maa Forklaringen herpaa være den, at, efterhaanden som Blokkene ved Brug formindsledes og derved blev utjenlige til Afsplætning af større Flækker, udnyttedes de sædvanlig til Fremstilling af de smaa, fine Flækker. Det er derfor de smalle Ar efter disse, der ganske præger Fundets Flækkeblokke. Gennemgaaende har Arrene en meget regelmæssig Form; Flertallet af dem maa svare til vellykkede Flækker, og de vidner saaledes om en betydelig Rutine i Behandlingen af Flinten. Siddende tæt sammen som jævnsidesløbende Facetter af nogenlunde ens Bredde og Længde giver de ofte Blokkene et eget elegant Udseende. Det synes at gælde om alle Fundets Flækkeblokke, at de kun har een Slagflade; Arrene mødes ved den modsatte Ende i en Spids eller en Kant alt efter Blokkens Form.

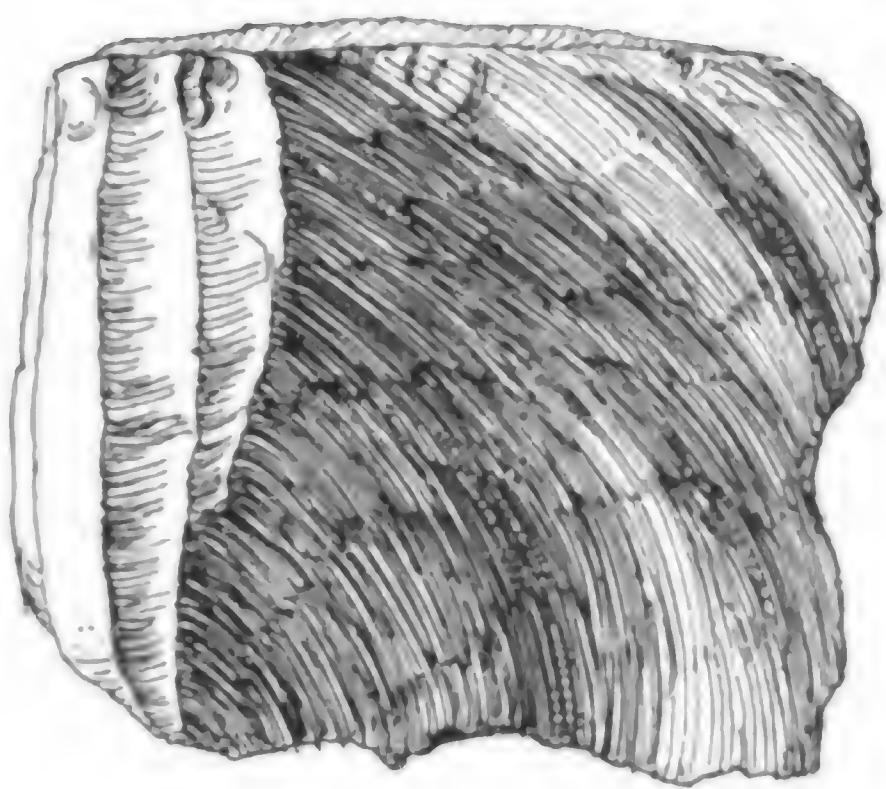
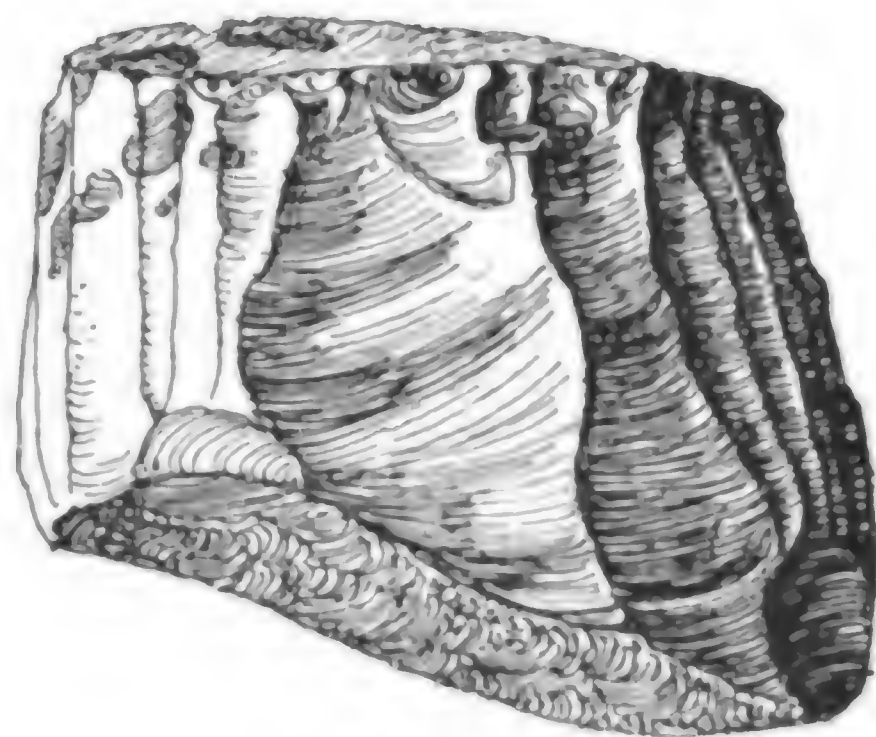
¹ Se herom især de indgaaende Undersøgelser i Affaldsdynger, 39 ff.

Fig. 28 gengiver den almindeligste Type, som udgøres af koniske Blokke med et rundt Tværsnit. Formen kan være mere eller mindre regelmæssig. Undertiden dækker Flækkearrene hele Blokkens Overflade, sædvanlig dog kun en Del af denne, medens Resten viser Ar efter uregelmæssige Afslagninger; ofte er ogsaa større eller mindre Partier skorpedækkede. Mange Blokke er saa stærkt udnyttede, at der kun er blevet en lille kegleformet Kerne til Rest med en Længde af 4—6 cm og et Tværmaal over Slagfladen af kun 1—2 cm. Den længste foreliggende Blok af denne Form er 10,5 cm lang og maaler 2,5—2,8 cm over Slagfladen.

Fig. 28. ³/₄.

Mindre almindelige er Blokke som Fig. 29; 35 Stykker kan henføres til denne Form. De udgøres af ret flade Flintstykker med en aflang, smal Slagflade foroven; de to Bredsider, der sædvanlig er dannede ved nogle faa, store Afspaltninger, hyppigt ogsaa er mere eller mindre skorpedækkede, mødes forneden i en Kant. Kun rundt om den ene Ende, sjældnere som paa det i Fig. 30 afbildede Exemplar rundt om begge Ender, ses ganske fine og smalle Flækkear. Aabenbart tjener hele den øvrige Del af Blokken kun som et Greb, om hvilket man fatter med den ene Haand under Arbejdet. Disse ejendommelige »Blokke med Haandtag« synes ikke tidligere at være bemærkede i danske Stenalder-Fund. I Virkeligheden turde Forholdet ogsaa være det, at de saa godt som udelukkende tilhører vor ældste Stenalder, til hvis Flintarbejde vi først gennem Sværdborg-Fundet har vundet fyldigere Kendskab, og at de næsten fuldstændigt forsvinder samtidig med de »mikrolithiske« Redskaber, med hvilke de øjensynligt hører ganske nøje sammen. De foreliggende Fund taler tydeligt derom. Paa den ene Mullerup-

Boplads er fundet to Blokke af denne Type¹. I det ovenfor omtalte Fund fra Bodals Mose, i hvilket der som anført ogsaa forekommer en lille trekantet Spids, foreligger 4 Exemplarer². Paa den ene af de ligeledes tidligere nævnte Godsted-Boplads fandtes et Par Exemplarer, det ene just i Nabo-feltet til et Felt, i hvilket der blev fundet en trekantet Spids³. Endelig er et Par Stykker fundet i det dybeste Lag af en i 1912—14 undersøgt Skaldyngge fra den ældre Stenalder ved

Fig. 29. ³/₄.Fig. 30. ³/₄.

Nivaagaard i Nordsjælland⁴. Men ellers synes saadanne »Blokke med Haandtag« ganske at mangle i alle National-museets store Fund saavel fra den ældre som fra den yngre Stenalder⁵. Vi tør da sikkert i denne særegne Bloktype se en for vor ældste Stenalder ejendommelig Form. Det passer godt hertil, at Blokke, der, saavidt Afbildninger tillader at dømme derom, er af ganske lignende Art, ikke er ualmin-delige i Vesteuropas yngre palæolithiske Tid⁶.

¹ Mus. Nr. M 1761 og 2058. ² Mus. Nr. 22362.

³ Boplads I, Felt 171. ⁴ Mus. Nr. A 27236, Felt 59 og 127.

⁵ I Skaane er »Blokke med Haandtag« fundet i stor Mængde paa Bopladserne ved Ringsjøen, jfr. L. Zinck, Stenalderstudier II, 40, Fig. 18—19. En Blok af samme Art fra Børringe Sø er afbildet i Montelius, Minnen från vår Forntid I, Fig. 563. Begge Steder er der ogsaa fundet »mikro-lithiske« Flintspidser, jfr. Sarauw, Präh. Z. 1914, 17 f.

⁶ Jfr. L'Anthropologie 1916, 5, Fig. 2. Jfr. ogsaa de især for Aurignacien ejendommelige »grattoirs carénés«, f. Ex. Congr. intern. Genève 1912, Compte rendu I, 175, Fig. 7.

Endelig skal med Hensyn til Blokkene endnu et Forhold fremhæves. Paa adskillige Exemplarer, mest dog saadanne, som er knækkede og antagelig ikke længere kunde anvendes til Afspaltning af Flækker, kan det ses, at de bagfter har været brugte paa anden Maade. Paa mange viser en eller anden fremspringende, skarp Kant stærke Slidspor; paa andre bærer den ene eller begge Ender tydelige Knusemærker. En ganske lignende Udnyttning af tilfældige Affaldsstykker blev ogsaa iagttaget i Mullerup-Fundene¹.

Spaanskrabere og Skiveskrabere. Medens Flækkeskrabere, som det ovenfor er sagt, kun forekom i meget ringe Antal paa Sværdborg-Bopladsen, var derimod baade Spaanskrabere og Skiveskrabere særdeles hyppige. Overensstemmelsen med Mullerup-Fundene er i denne Henseende fuldstændig.

Til *Spaanskrabere* er henregnede 79 Stykker, optagne spredte over hele Bopladsen. En Del heraf er dannet af Flækkestumper eller flækkelignende Spaaner, paa hvilke større eller mindre Stykker af den ene eller af begge Længdekanter er tildannede til Skrabeægge. Hovedmassen udgøres dog af Spaaner og Affaldsstykker af ganske vilkaarlig Form og Størrelse, paa hvilke et Stykke af en Kant viser Tilhugning. Oftest danner denne en udpræget Skrabeæg. I mange Tilfælde er den dog af en saa flygtig og vilkaarlig Karakter, at den maaske snarere er at opfatte som en mere tilfældig Tilstødning eller kun som Brugsspor.

Af *Skiveskrabere* indeholder Fundet 74 Stykker, som er fundne spredte over hele Bopladsen. De svarer i alle Henseender ganske til dem, der kendtes fra Mullerup-Fundene. Fremtrædende er især smaa, runde, ofte forholdsvis meget tykke Stykker som det i Fig. 31 afbildede Exemplar. 34 er kun 3 cm eller derunder brede. Kun 6 er over 4 cm, det største af disse 5½ cm bred. Enkelte er dannede af aflange

¹ Sarauw, Präh. Z. 1914, 4.

Skiver, Hovedmassen er dog af mere eller mindre regelmæssig kredsround Form. Tilhugningen er snart meget omhyggelig og da som Regel udført saaledes, at Skrabeæggen danner en ret stejl Kant i Forhold til Afspaltningsfladen, snart mere flygtig. Slagbulen er oftest bevaret. Ydersiden er hyppig skorpedækket.

Disse smaa Skiveskrabere, der er ejendommelige for Mullerup- og Sværdborg-Fundene, viser en umiskendelig Lighed med Azilien- og Tarde-

noisien-Kulturernes smaa, runde Skrabere¹. Omvendt adskiller de sig paa iøjnefaldende Maade fra de store, flade Skiveskrabere, der ersaa velkendte fra vor yngre Stenalder Bopladser. Mellem disse to

Fig. 31. ³/₄.

Yderformer ligger et længere Tidsrum — den ældre Stenalder —, i hvilket dette Redskab synes at være forholdsvis mindre almindeligt. Muligvis kan dette staa i direkte Forhold til Flækkeskrabernes overordentlige Hyppighed i den samme Periode. Det maa dog betones, at den almindelig udbredte Opfattelse², at Skiveskrabere ganske mangler i den ældre Stenalder Skaldynger, ikke længere er holdbar. Nyere Undersøgelser har vist, at Ertebølle-Dyngen m. fl., i hvilke dette Redskab helt eller næsten helt manglede, paa dette Punkt ikke tør betragtes som normgivende³. Brabrand-Fundet indeholder saaledes 49 Skiveskrabere⁴. I en Skaldyng ved Kassemose i Nordsjælland, der helt tilhører den ældre Stenalder, optoges 48 Stykker, dels runde, dels aflange, deraf adskillige i Dyn- gens dybeste Lag. I Sølager-Dyngen er fundet flere Skiveskrabere, tildels i de dybeste Lag i Forbindelse med Skive-

¹ Jfr. Sarauw i Präh. Z. 1914, 5 og den der anførte Literatur.

² Udtalt f. Ex. af Sophus Müller, Vor Oldtid, 126 og sidst af Sune Lindquist, Nordens Benålder, Rig 1918, 68.

³ Jfr. Sarauw, Präh. Z. 1914, 28. ⁴ Aarbøger 1906, 20.

spaltere. Paa Godsted-Bopladserne forefandtes ligeledes adskillige, dels runde, dels aflange. I den tidligere nævnte Nivaagaard-Dynge var af 92 Skrabere de 5 Skiveskrabere. Skaldyngernes Skiveskrabere er dels smaa og tykke som den ældste Stenalders, dels af Former, der slutter sig nærmere til den yngre Stenalders. Denne Redskabsform er saaledes i Brug uden Afbrydelse fra vor Stenalders Begyndelse og til dens Slutning, blot er den til visse Tider mere fremtrædende end til andre. Et Hul i Rækken svarende til de ældre Skaldyngers Tid vilde iøvrigt ogsaa være en ret uforstaaelig Foreteelse, i Særdeleshed i Betragtning af, at Skiveskrabere hører til det faste Inventar i Vesteuropas Campignien-Fund¹.

Økser og Mejsler. Af Redskaber med Huggeæg, Økser og Mejsler, af Flint fandtes kun et mindre Antal, ialt 22 hele og 2 afknækkede Ægender. Ogsaa heri stemmer Sværdborg-Bopladsen overens med Mullerup-Fundene, i tydelig Mod sætning til Fundene fra den ældre Stenalder med deres store Rigdom paa Flintøkser.

Tre af Økserne maa betegnes som *Skivespaltere*². Den ene, som er afbildet i Fig. 32, er et typisk Exemplar, dannet af en meget svær Skive, 9,3 cm lang, 6,1 cm bred over Æggen og indtil 3,1 cm tyk. Den i Afbildningen nedadvendende Side dannes af en næsten plan Afspaltningsflade uden Tildannelse. Nakkeenden af den modstaaende Side saavel som begge Kanterne er groft tilhugne. Den anden er mindre udpræget, i Form og Tilhugning lignende den i Aarbøger 1903,

¹ Jfr. Salmon, d'Ault du Mesnil & Capitan, Le Campignien, Revue mensuelle de l'école d'anthropologie de Paris 1898, 23 ff. Zeitschr. für Ethnologie 1907, 208 f.

² Heller ikke paa Mullerup-Bopladserne mangler Skivespaltere ganske. De af Sarauw, Aarb. 1903, 206 og Präh. Z. 1914, 19 f. omtalte 2 Stykker er lidet typiske. Mere udprægede Exemplarer fandtes ved Kochs og Mathiassens Undersøgelse; heraf findes 1 i Kalundborg Museum, 3 i Nationalmuseet, Mus. Nr. A 29224-26; jfr. Therkel Mathiassen, Mullerup-kulturen, Naturens Verden, April 1917, 151, Fig. 3.

206, Fig. 12 afbildede Økse fra Mullerup. Som paa denne løber Nakken ganske spidst til, og begge Siderne er tilhugne til nær den ganske lige Æg, der dannes af to sammenstødende Afspaltningsflader. Den er 8,6 cm lang, 3,7 cm bred over Æggen. Ogsaa den tredje afviger i Form og Udseende en Del fra Skaldyngernes sædvanlige Skive-spaltere. Den er dannet af en stor, ret flad Skive med to ganske ensartede Afspaltningsflader, der til den ene Side mødes i en skarp Kant. Ved at benytte denne som Æg og borthugge en passende Del af Skiven til begge Sider har man frembragt et Økseblad med Skivens utilhugne Afspaltningsflader som Bredsider og to raat tilhugne Sidekanter. Længden er 13,3 cm, Bredden over Æggen 5,4 cm, Tykkelsen paa det sværeste Sted kun 2,4 cm.

Fig. 32. $\frac{2}{3}$.

De øvrige er alle typiske *Kærneøkser* som det i Fig. 33 afbildede Exemplar. De frembyder ikke Ejendommeligheder af særlig Interesse. Tilhugningen er som ofte ved Økser af denne Art præget af stor Tilfældighed, oftest meget raa og ufuldkommen, paa enkelte omhyggeligere, mere regelbunden. En har en plan og en hvælvet Side, paa de andre er begge Sider omtrent lige stærkt hvælvede. To, der er ganske smaa og smalæggede, kan betegnes som Mejsler. Den ene, som er afbildet i Fig. 34, maaler kun 7,5 cm i Længden og 2,4 cm i Bredde over Æggen, den anden er 9,5 cm lang med en Ægbredde af 2,4 cm. De øvrige Økser er 10,2 til 14,5 cm lange med en Ægbredde af fra 3,2 til 5 cm.

En af Kærneøkserne fandtes siddende som Skærpe i en

Fig. 33. $\frac{2}{3}$.

Hjortetaksøkse, saaledes som dette er vist i Fig. 38 nedenfor. Dette smukke og fuldstændige Redskab skal senere blive Genstand for nærmere Omtale.

Som *Slagsten* maa 6 Stykker betegnes. Et af disse er en ganske utildannet, skorpedækket Flintkugle af meget regelmæssig Form, 5—5,8 cm i Tværmaal. Paa to modstaaende Sider viser den tydelige Knusemærker. De andre er dels smaa, uregelmæssige Flintknolde, dels raat tilhugne Flintstykker, alle med tydelige Knusemærker for Enderne eller paa fremspringende Kanter. Deres Længde er fra 5 til 6 cm. Hertil kan tilige henregnes de ovenfor omtalte udnyttede Blokke eller Brudstykker af saadanne, der viser

lignende Mærker af Knusning.

Endelig staar tilbage at nævne 13 raat tilhuggede Flintstykker, hvis Bestemmelse ikke kan angives med Sikkerhed. To af dem repræsenterer muligvis et særligt Redskab. De er tresidede, svagt krummede efter Længden og tilspidsede mod den ene Ende, 8,5—9 cm lange. Et Par ganske lignende Stykker er fundet paa Mullerup-Bopladserne¹. Af de andre er nogle maaske at opfatte som mislykkede Økser eller som Brudstykker af saadanne.

¹ I Kalundborg Museum; jfr. Therkel Mathiassen anf. St., Fig. 2.

Fig. 34. $\frac{3}{4}$.

Redskaber af Hjortetak og Ben.

Ikke for intet har man betegnet Mullerup-Fundenes Tid som Nordens Benalder¹. Redskaber af Hjortetak og Ben er i denne Periode talrigere og mere mangeartede end i nogen senere Del af vor Oldtid. Intet Træk bidrager mere end netop dette til at give det ældste Afsnit af vor forhistoriske Kultur et iøjnefaldende Særpræg. Sværdborg-Fundet staar i denne Henseende ikke tilbage for Mullerup-Fundene. Af forarbejdede Genstande af de nævnte Materialer, der optoges spredte over hele Bopladsens Omraade men hovedsagelig dog paa dens centrale Del, omfatter det ialt 776 Stk., deriblandt mange meget sjældne eller hidtil endog ganske ukendte Redskaber. Den ofte fortrinlige Bevaringsstand giver det forøget Værd.

Hjortetaksøkser med Skafthul fandtes i ret betydeligt Antal; ialt optoges, Fragmenter iberegnet, 52 Stykker. Naar undtages et enkelt Forarbejde af Elsdyrtak (Fig. 41 nedenfor), er Materialet i alle Tilfælde, hvor det har kunnet bestemmes, Krondyrtak². For de Exemplarers Vedkommende, som er dannede af Takkens Rodende, lader det sig fastslaa, at Flertallet er forarbejdet af naturligt afkastede Gevिरer.

Ligesom i Mullerup-Fundene foreligger der paa Sværdborg-Bopladsen to Hovedformer, som er omtrent ligeligt repræsenterede.

Hjortetaksøkser med skraat tilskaaren Ægflade (Sarauw, Aarb. 1903, 212). Denne overordentlig udbredte Økseform, der i Danmark især er saa almindelig i den ældre Stenalderes Skaldynger, er i Sværdborg-Fundet repræsenteret af ialt 24 Stykker. Heraf er foruden 1 stærkt fragmenteret 15 ubeskadigede eller dog i det væsentlige fuldstændigt bevarede Exemplarer fremstillede af Takkens Rodende (Sophus

¹ Sune Lindquist, Nordens Benalder, Rig 1918; jfr. Sarauw, Aarb. 1903, 243.

² Alle zoologiske Bestemmelser i det følgende skyldes Herluf Winge.

Müller, Ordning I, 24). Deres Længde ligger mellem 13 og 24 cm. Een er dannet af en smal, meget spinkel Tak med en Bredde over Skaftul og Æg af kun 2,9 cm, de andre alle af brede, kraftige Takker med en Bredde af 5—7 cm over Skaftullet. Paa en enkelt er Rosenkransen bevaret, paa de andre er den afskaaret og hele Nakkeenden mere eller mindre omhyggeligt glattet. Skaftullet er paa alle rundt og indskaaret i det brede og kraftige Parti umiddelbart over Rosen. Dets Vidde er fra 1,5 til 2,5 cm. Det ligger bestandig vinkelret paa Æggens Retning og alle Økserne har saaledes været skæftede som Tværøkser. Paa 6 er Æggen saa stærkt ødelagt, at de vilde være ubrugelige i den foreliggende Skikkelse; 3 andre er opskærpede. Paa disse sidste saavel som paa 5, der er bevarede i uskadt og oprindelig Form, er Æggene endnu friske og velegnede til Brug, omend de bærer tydelige Spor af at være stærkt nyttede, ligesom ogsaa hele Ægpartiet paa dem alle er meget blankslidt.

Hvor Sidegrene er fjernede, er Brudfladerne i de fleste Tilfælde omhyggeligt glattede. Iøvrigt er Takkens naturlige, foldede Overflade mellem Æggen og Nakken sædvanlig bevaret utildannet. En Undtagelse herfra danner kun det i Fig. 35 afbildede Exemplar¹. Paa dette overordentlig omhyggeligt forarbejdede Stykke, overhovedet en af de smukkeste Hjortetaksøkser, der kendes fra Danmarks Stenalder, er hele Overfladen paa nær Partiet omkring Æggen skrabet glat og poleret. Paa den saaledes frembragte, blanke og jævne Grund er med sikker Haand udført en virkningsfuld Ornamentering, bestaaende af 5 dobbelte Rækker af indborede Smaahuller. I Afbildningen ses de fire af dem; den femte følger tæt efter og parallelt med de to Rækker, som løber mellem Skaftul og Æg. Øksens modsatte Side er glat uden Ornament².

¹ Tidligere afbildet i Sophus Müller, Oldtidens Kunst, Stenalderen, 9, Fig. 30.

² Om Boreornamentiken se Sophus Müller anf. St., 10.

Een Hjortetaksøkse af samme Hovedform adskiller sig fra de omtalte ved at være dannet ikke af Rodenden men af et for begge Ender overskaaret Stykke af en svær Tak. Dens Længde er 11,7 cm. Skaftthullet ligger tæt bag Nakkeenden og staar vinkelret paa Æggens Retning, saaledes at ogsaa denne Økse ligesom alle de førnævnte har været en Tværøkse. Et Forarbejde til en Økse af ganske samme Slags foreligger i et for begge Ender overhugget, 18 cm langt Stykke af en ret spinkel Tak. Den smalleste, kun 2,6 cm brede Ende er skraat gennemflækket, uden at der dog endnu er dannet en virkelig Æg. Ved den modsatte Ende er paa begge Sider paabegyndt Udskæringen af et Skaftthul, hvis Retning vilde komme til at gaa paa tværs af Æggen.

Fig. 35. $\frac{1}{2}$.

Endelig er 6 Hjortetaksøkser med skraa Ægflade kun repræsenterede ved afsprængte Ægstykker.

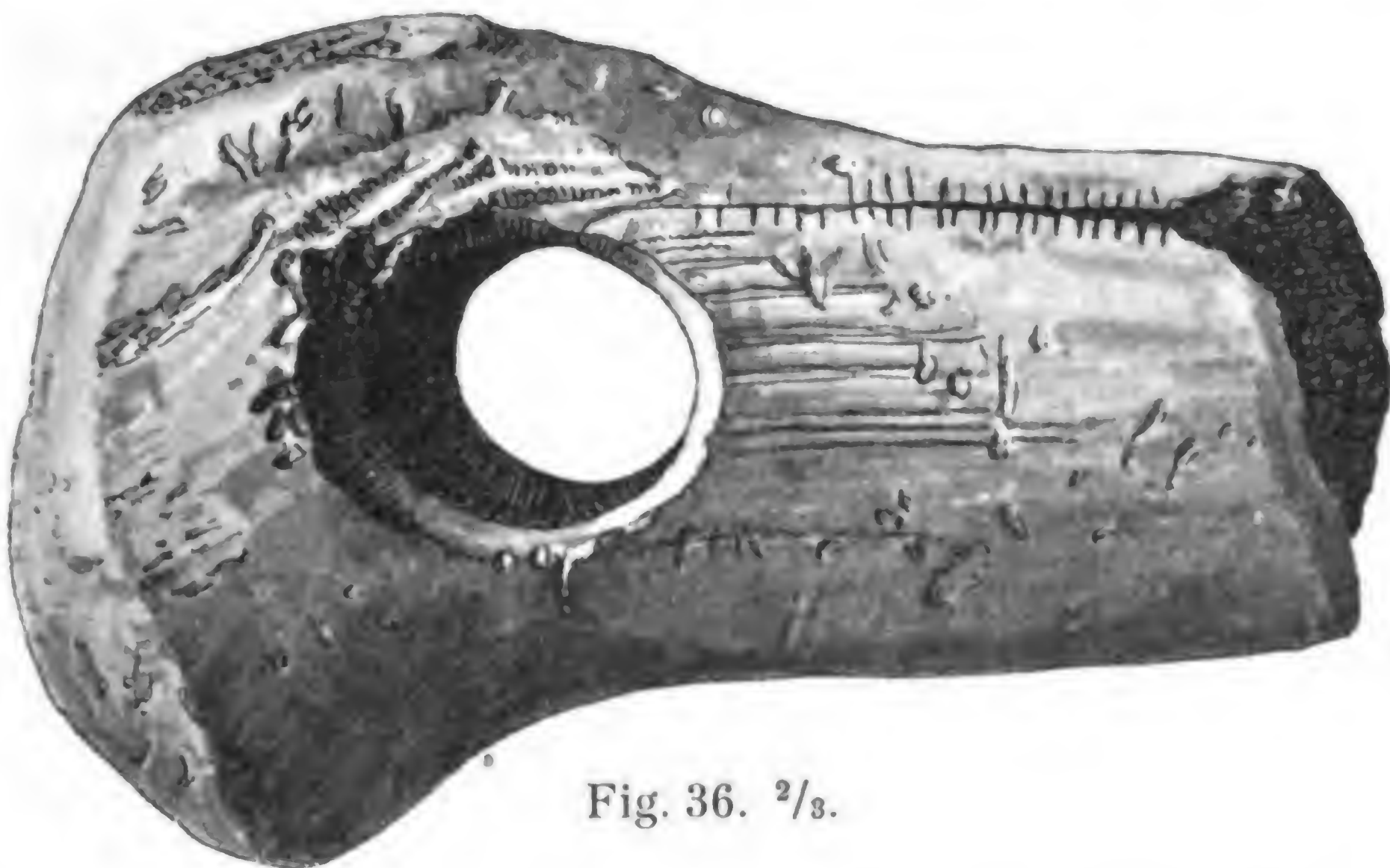
Af den anden Hovedform, *Hjortetaksøkser med Hul til Indsættelse af Skærpe* (Sarauw, Aarb. 1903, 215 ff.), foreligger i Sværdborg-Fundet 19 Stykker. Efter den Maade, paa hvilken de er fremstillede, falder de i to Grupper.

10 Exemplarer, der er helt, eller dog i det væsentlige helt bevarede, og hvis Længde ligger mellem 11 og $15\frac{1}{2}$ cm, er dannede af Rodender af større Horn. Det samme gælder utvivlsomt en elvte, der er overknækket i Skaftthullet, og af hvilken hele Nakken mangler. Med Hensyn til Forarbejd-

ningen stemmer disse Økser nøje overens med de tilsvarende med skraa Ægflade. Paa en enkelt (Fig. 37) er Rosenkransen bevaret; paa en anden er den kun delvis afskaaret; men ellers er Nakkepartiet helt afglattet, sædvanlig med stor Omhu. Det runde Skaft hul er paa alle udskaaret umiddelbart over Rosenkransen i Takkens stærkeste Parti; dets Vidde er omkring 2 cm. Forskellen fra Økser som Fig. 35 ligger alene i Behandlingen af Ægpartiet. I Stedet for den skraa Gennemskæring er Takken her lige overskaaret og det indvendige, porøse Væv udskrabet i større eller mindre Dybde, i flere Tilfælde helt ind til Skaft hullet, saa at der dannes en Hulhed eller en Skede til Anbringelse af et Skærpe. Overfladen er sædvanlig tilskrabet og glattet rundt om Ægpartiet. Paa flere af Økserne er større eller mindre Stykker af dette afsprængte, aabenbart som Følge af Skærpets Tryk mod Indfatningen under Brugen. Formen af Hullet til Skærpet er ret uregelmæssig, vekslende efter Takkens Art; sædvanlig er den dog nærmest oval med Længderetning vinkelret paa Skaft hullets. Det er i de fleste Tilfælde af Hullets Form umiddelbart klart, at Skærpet har maattet anbringes saaledes, at der fremkom en Tværøkse.

Enkelte af disse Økser fortjener en særlig Omtale. Paa det i Fig. 36 afbildede Exemplar, der iøvrigt i enhver Henseende er en typisk Repræsentant for denne Økseform, har Takken slaaet en Revne fra Skaft hul til Æg. Langs begge Revnens Kanter, tildels tværs over den, er indskaaret smaa Tværstreger. Raat og flygtigt udførte som disse er, af forskellig Længde og med ulige store Mellemrum, kunde de synes kun at skyldes tekniske Grunde, idet de kunde tænkes at tjene til bedre at fastholde en Udfyldningsmasse, f. Ex. Harpiks, hvormed Revnen havde været udfyldt. Men dels er det ikke let at se, hvortil en saadan Udfyldning her kunde nytte; vilde man sikre Øksen mod yderligere Spræng-

ning, kunde det sikkert kun ske ved en fast Ombinding¹; og til Støtte for en saadan kan de ganske overfladiske og tynde Ridser neppe være beregnede. Dels gør Analogier med andre Genstande, hvor en saadan teknisk Forklaring vilde være uden Mening, det rimeligt at antage, at denne flygtige Overstregning ogsaa i dette Tilfælde maa forstaaes som Ornamentik. Ved lange Tværsting er Revnen ligesom

Fig. 36. ²/₃.

sammensyet. En lignende Afstregning af Kanter og Rande, sikkert med Rette forstaaet som en Kantsømning eller en Sammensyning, er vel kendt baade fra vor ældste Stenalder og fra Mellem- og Vesteuropas Rensdyrtid².

¹ I Sommefflodens gamle Leje ved Crouy i Frankrig er fundet en Hjortetaksøkse, der frembyder en paafaldende Analogi til Øksen Fig. 36. Den er udførligt beskrevet af Picard i *Mémoires de la société royale d'émulation d'Abbeville*, 1836—37, 238 ff., Planchen Fig. 1—6; jfr. Sarauw, *Aarb.* 1903, 236. Det er en Økse af ganske samme Art som Fig. 36, blot med isiddende Skærpe af Vildsvinetand. Ogsaa paa den er Ægpartiet revnet paa langs og paa begge Revnens Kanter er indskaaret en Række smaa Furer. De er imidlertid i dette Tilfælde anbragte mere regelmæssigt og er tilsyneladende ogsaa betydeligt dybere og kraftigere end paa Øksen Fig. 36; de synes her virkelig at være bestemte til at støtte en Surring omkring Øksen; korresponderende Indsnit paa den modsatte Side af Øksen og svage Aftryk af tvunden Snor, som Picard angiver at kunne iagttage, bekræfter denne Opfattelse.

² Jfr. Sophus Müller, *Stenalderens Kunst*, 4 f., især Fig. 6.

Den i Fig. 37 afbildede Økse er ejendommelig ved at have to Skaftthuller med Retning vinkelret paa hinanden¹. Det er naturligvis muligt, at dette er oprindeligt, saaledes at Øksen fra først af har været indrettet til at kunne skæftes paa begge Maader. Rimeligere er det dog vist at antage, at de to Skaftthuller kun skyldes et Forsøg paa ved en Om-lægning af Skæftningen igen at gøre Øksen brugbar, efter at en Beskadigelse havde gjort den utjenlig i dens oprindelige Form. Efter Analogien med Fundets andre Hjortetaks-økser ligger det i saa Fald nærmest at antage, at det Skaft-hul, som er indskaaret umiddelbart over Rosenkransen, er det oprindelige. I Randen af dette er der paa den i Fig. 37 synlige Side et mindre Brud. Muligvis er det da dette, der har gjort Skæftningen usikker, og man har da udskaaret et nyt Skaft-hul lidt længere fremme paa Øksen, paa tværs af det gamle. Senere er saa ved et nyt Brud Øksen blevet endelig ubrugelig, idet hele den nedre Halvdel af Skeden til Skærpet er afsprængt lige til Skafthullet.

Endelig maa endnu nævnes en Økse, som frembyder en særlig Interesse. Ogsaa paa denne er et Stykke af Partiet mellem Skaft-hul og Æg afsprængt. Derved er blottet den afbrudte Spids af en Vildsvine-Huggetand, som sidder fastkilet i det porøse Væv i Øksens Indre, umiddelbart op til Skaft-hullet. Aabenbart har da denne Økse været forsynet med et Skærpe af Vildsvinetand. Et saadant fandtes paa den ene Mullerup-Boplads², og et Forarbejde til en ganske lignende er ogsaa fundet ved Sværdborg (se nedenfor S. 219)³.

Den anden Gruppe af Hjortetaksøkser med Hul til Skærpe udgøres af saadanne, som er dannede af svære Gren- eller Stamme-Stykker, der er lige overskaarne for begge Ender

¹ Jfr. en lignende i Brabrandfundet, Aarb. 1906, 21, Fig. 4.

² Sarauw, Aarb. 1903, 236.

³ Jfr. ogsaa den ovenfor S. 167, Anm. 1 omtalte Økse med isiddende Skærpe af Vildsvinetand fra Somme-floden.

(Sarauw, Aarb. 1903, 216; Sophus Müller, Ordning I, 112). Denne Form er i Sværdborg-Fundet repræsenteret af 8 Exemplarer. Flere af disse foreligger dog i ret beskadiget Stand. Det er i det hele en betydeligt spinklere Form end den foregaaende. Der-til bidrager især, at det indre, svampede Benvæv mangler i en stor Del af Øksen, ved enkelte endog gennem hele Længden, saaledes at de kun udgøres af et ret tyndvægget Rør. Paa et Par enkelt-fundne Hjortetaksøkser af samme Art, der fra ældre Tid foreligger i National-museet¹, og som efter deres Ornamentik begge maa henføres til den yngre Stenalder, har man styr-

Fig. 37. 2/3.

ket Redskabet ved i Nakkeenden at indramme en massiv Bentold, samme Fremgangsmaade, som er anvendt paa ganske tilsvarende Økser fra neolithisk Tid i Frankrig². Noget saadant synes man ikke at have kendt i vor ældste Stenalder; i hvert Fald viser hverken Sværdborg-Fundets

¹ Mus. Nr. 22244 fra Odsherred, afbildet Sophus Müller, Ordning I, 112 og Stenalderens Kunst, Fig. 244; Nr. A 19936 fra Fredbjerg, Gislum Herred, afb. Sophus Müller, Stenalderens Kunst, Fig. 55.

² Mortillet, Musée préhistorique, 2. Udg., Fig. 547; L'Anthropologie 1893, 385 ff., især 399, Fig. 8.

Økser eller de i Mullerup Mose fremdragne 3 Exemplarer af samme Form noget Spor deraf.

Af Sværdborg-Økserne af denne Type er dog 6 fuldstændigt eller saavidt fuldstændigt bevarede, at deres Form og Forarbejdning i alle Enkeltheder er klar. Længden varierer fra 10 til 16 cm, Tykkelsen fra 3,2 til 5,5 cm. Skaft-hullet er anbragt tæt indenfor Nakken i en Afstand af 2—4 cm fra denne. Dets Vidde er paa eet Exemplar kun 0,9 cm, saa at Skaftet til denne Økse kun kan have været en tynd Pind; paa de andre veksler Vidden fra 1,5 til 2,2 cm. Takkens foldede Overflade er bevaret i naturlig Tilstand; kun er det yderste Parti omkring Skærpehullet paa et Par af Økserne noget afglattet.

To af disse Økser frembyder den særlige Interesse at være fundet med isiddende Skærpe.

Den ene er gengivet i Fig. 38. Skærpet udgøres her af en Kærneøkse af Flint. Kilet ind i Hjortetaksskeden, uden iøvrigt, saavidt det kan ses, at være fastgjort ved noget særligt Middel, siddér Flintbladet endnu den Dag i Dag urokket paa sin Plads, som da Øksen for mange Aartusinder siden efterlodes paa Bopladsen. Dets største Del, ca. 6 cm, er skjult i Skeden, medens kun 4 cm rager frit frem af denne; den bageste Ende af det kan ses indvendigt umiddelbart foran Skaft-hullet. Skønt det efter Æggens Form snarest maatte betegnes som en Retøkse, er det dog skæftet som Tværøkse. Skeden er dannet af en kraftig Gren af en Kronhjorttak. Det indvendige Væv mangler i hele dens Længde, saa at den danner et for begge Ender aabent Rør. Det omhyggeligt udskaarne Skaft-hul er 1,5 cm vidt. Forsynet med sit Skaft, der vel maa antages at have været en naturlig, utildannet Gren i Lighed med, hvad der kendes fra Koldingfjord- og Brabrand-Fundene¹, vilde Redskabet være fuldstændigt.

¹ Aarbøger 1896, 352; 1906, 21.

Det kan vel nok siges, at dette Stykke i og for sig ikke bringer noget overraskende nyt. At de Skærper, med hvilke Hjortetaksøkser af den her omhandlede Type nødvendig maa tænkes udstyrede, i hvert Fald for en Del har været udgjort af Flintøkser, kunde paa Forhaand ikke betvivles. Og dog er det af væsentlig Interesse at se Rigtigheden af denne Slutning bekræftet og tillige at faa et anskueligt og uimodsigeligt Bevis for, at saadanne primitive, raat tilhugne Flintstykker som Fig. 33—34 med Rette bærer Navn af Økser¹.

Fig. 38. ²/₃.

Skæftning af Flintøkser i Hjortetak har iøvrigt i vor ældste Stenalder neppe været ualmindelig, at dømme efter den forholdsvis Hyp-pighed i denne Tid af Hjortetaksøkser med Hul til Skærpe. Ejendommeligt nok kommer, som det skal omtales nærmere nedenfor, den samme Skæftningsmaade frem igen i den yngre Stenalder, omend den i dette Tidsrum synes at have været sjælden. Der foreligger i Nationalmuseet en Hjortetaksøkse med tilhørende Flintskærpe, i et og alt sva-

¹ Det ligger nær her at erindre om den store Rolle, som netop Diskussionen om Kærneøksernes Brugbarhed som Æg-Redskaber har spillet i den gamle Strid om vor Stenalderes Tvedeling; jfr. f. Ex. Jap. Steenstrup, Imod Hr. Professor Worsaaes Tvedeling af Stenalderen, Kbh. 1862, 29: »at de [ø: Kærneøkserne] paa nogen Maade som egentligt Eg-Værktøi kunne have været anvendte ... ikke blot betvivler jeg, men, indtil det modsatte klart bevises, benægter jeg«. Skade, at det klare Bevis, som Steenstrup krævede, har ladet vente saa længe paa sig.

rende til Sværdborg-Øksen, blot at Skærpet her udgøres af en sleben Flintøkse¹. Fra den ældre Stenalder er noget ganske tilsvarende ikke kendt. I denne Sammenhæng kan dog fremføres et ejendommeligt lille Redskab, som anta-

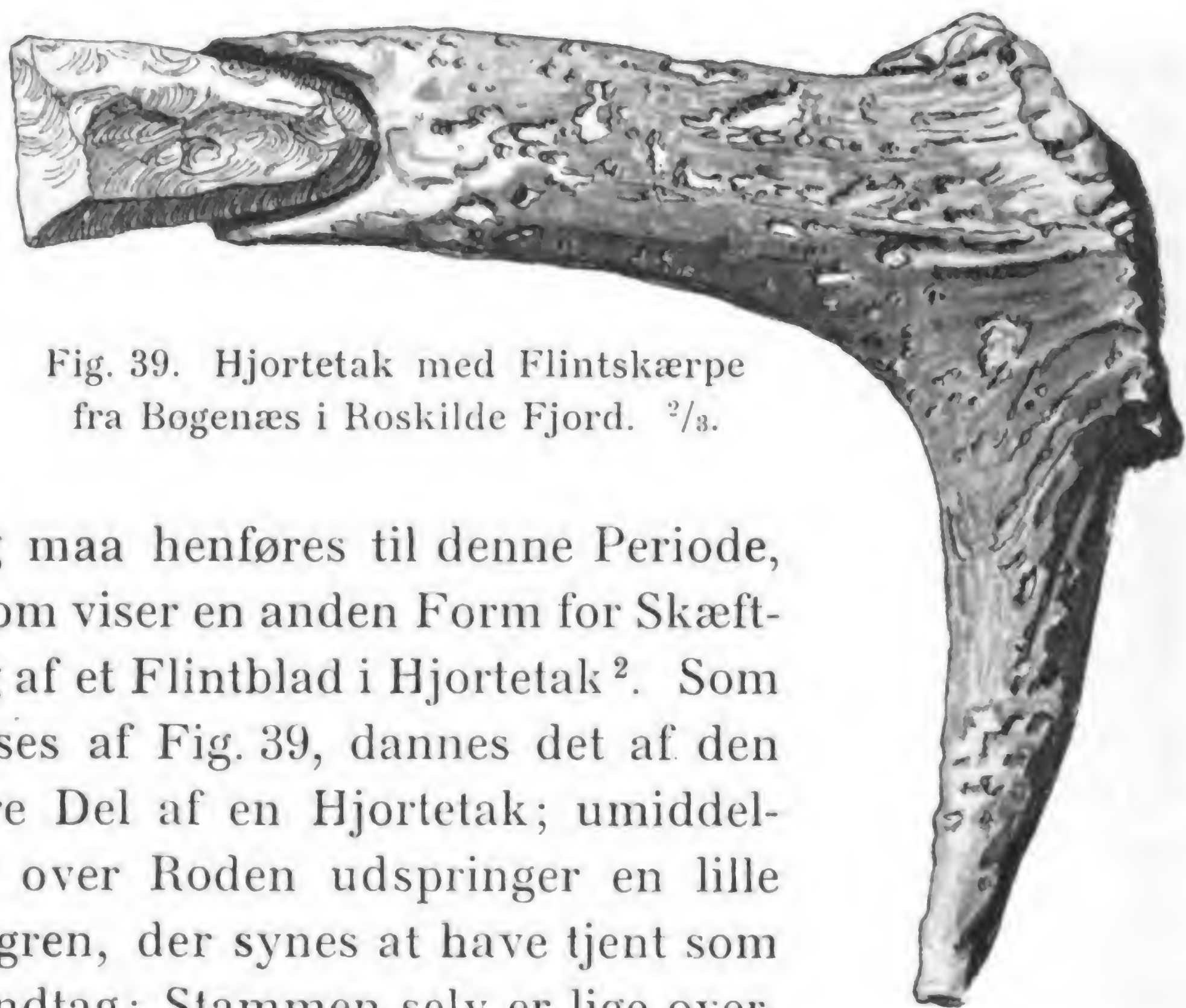

Fig. 39. Hjortetak med Flintskærpe
fra Bogenæs i Roskilde Fjord. $\frac{2}{3}$.

gelig maa henføres til denne Periode, og som viser en anden Form for Skæftning af et Flintblad i Hjortetak². Som det ses af Fig. 39, dannes det af den nedre Del af en Hjortetak; umiddelbart over Roden udspringer en lille Sidegren, der synes at have tjent som Haandtag; Stammen selv er lige overskaaret og i Enden forsynet med et Indsnit, hvori er anbragt et lille, ved nogle faa Afspaltninger dannet Flintstykke af Skivespalterform. Hele Redskabets Længde, maalt fra Rodenden af Takken til Skærpets Æg, er kun 12,4 cm.

Nok saa overraskende som Øksen Fig. 38 men iøvrigt i hele sin Indretning nøje overensstemmende med den er det i Fig. 40 gengivne Redskab. Som Skærpe tjener her i Stedet for en Flintøkse en »Mejsel« af Hjortetak af en Form, der foreligger i flere Exemplarer baade i Mullerup-Fundene

¹ Mus. Nr. A 4923, fra Bregninge ved Kalundborg; jfr. Sarauw, Aarb. 1903, 216. Ganske lignende Hjortetaksøkser med slebne Skærper, sædvanlig spidsnakkede Økser, er som bekendt ikke ualmindelige i neolithiske Fund fra Vest- og Mellemeuropa; jfr. Sarauw, anf. St.

² Mus. Nr. A 26712, fundet i 1911 paa Egehoved, Pynten af Bogenæs i Roskilde Fjord, Herslev S., Sømme H.

og fra Sværdborg-Bopladsen (se nedenfor S. 180 f.). Ogsaa den er kilet ind i Hjortetaksøksen, uden, saavidt det kan konstateres, at være fastgjort paa anden Maade. Dens bageste Ende kan iagttages tæt foran Skafthullet. Længden er 12 cm, hvoraf de 6 rager frit frem af Indfatningen. Hvortil dette ejendommelige og enestaaende Redskab har tjent, turde det være vanskeligt med Sikkerhed at afgøre. Den regelmæssigt buede, halvkredsformede Æg er but, aabenbart som Følge af stærk Brug, ligesom ogsaa baade den skraa, opadvendende Ægflade og den yderste Del af den lige Underside er meget blankslidt. Redskabet har saaledes utvivlsomt været benyttet paa en Maade, der medførte stærk Gnidningsmodstand. Efter sin Form og Skærpets Retning kan det synes velegnet som en Spidsøkse til Afbarkning eller Spaanhugning. Til sværere Arbejde i Træ har det dog vel neppe været stærkt nok. Men muligt er det vel ogsaa, at det har været brugt som Vaaben snarere end som Arbejdsredskab.

Til alle de hidtil omtalte Hjortetaksøkser, der med Sikkerhed lader sig indordne under de to skildrede Hovedformer, kommer endnu et lille Antal Brudstykker og Forarbejder, om hvilke det samme ikke gælder. Ialt repræsenterer de 9 Exemplarer. Særskilt maa deraf nævnes en Økse, som er dannet af Midterstykket af et større Horn, saaledes at Skafthullet er indskaaret i Bredningen, hvor Takken deler sig i to Grene,

Fig. 40. ²/₃.

en Type, der er ret sjælden, men dog forekommer baade i Mullerup-Fundene og i Skaldyngerne¹. Endvidere to smaa Brudstykker af et Par meget spinkle Skaftul-Redskaber, der synes at maatte regnes herhen, omend de neppe med Rette kan betegnes som Økser; paa det ene, som er dannet af en 2,1—2,6 cm tyk Gren, er Skaftullet kun 0,6 cm vidt; det andet er af omtrent lige saa smaa Dimensioner. Endelig det i Fig. 41 gengivne, ejendommelige Forarbejde til en Tværøkse. Det udgøres af Rodenden af et Elsdyrhorn med et lille vedhængende Stykke af Pandebenet. I dette, 3 cm nedenfor Rosenkransen, ses paa den i Afbildningen synlige Side en Del uregelmæssige Hak og Indsnit, der sikkert er den første Begyndelse til et Skaftul. Ved den modsatte Ende er Takken skraat gennemskaaret, aabenbart for at danne en Æg, som dog endnu ikke er færdigt udarbejdet.

Som Redegørelsen paa de foregaaende Sider har vist, er det et meget betydeligt Antal, for Størstedelen velbevarede Hjortetaksøkser, der er blevet fremdraget paa Sværdborg-Bopladsen. Dette nye, righoldige Materiale fra vor ældste Stenalder opfordrer uvilkaarligt til en Sammenligning med de tilsvarende Redskabsformer i de efterfølgende Tidsrum. En saadan Jævnføring kan utvivlsomt ogsaa afføde Iagttagelser af nogen Interesse.

Det vil for det første bemærkes, at den ene af de to Hovedformer, under hvilke Hjortetaksøkser fremtræder i Skaldyngerne, den, ved hvilken Skaftullet er lagt gennem en afskaaren Gren (Sophus Müller, Ordning I, 25), ganske mangler i Sværdborg-Fundet, ligesom det var Tilfældet paa Mullerup-Bopladserne. Den Iagttagelse, til hvilken allerede Brabrand-Fundet gav Anledning, at denne Form betegner en yngre Variation², faar saaledes herigennem en fuldkommen Bekræftelse.

Ogsaa et andet Modsætningsforhold træder tydeligt frem.

¹ Affaldsdynger, 58; Aarbøger 1903, 212 og 1906, 26, Fig. 6.

² Th. Thomsen, Aarbøger 1906, 24 f.

I Sværdborg-Fundet ligesom ved Mullerup forekommer jævnsides Økser med skraa Ægflade og Økser med Hul til Skærpe. Af denne sidste Form foreligger der fra Danmark udenfor de nævnte Fund kun 6 enkeltvis fundne Exemplarer¹. De to af disse, der er fremdraget ved Opmudring henholdsvis i Kolding Fjord² og i Aarhus Havn³, er begge dannede af Rodender af Takker og kan baade efter Fund-

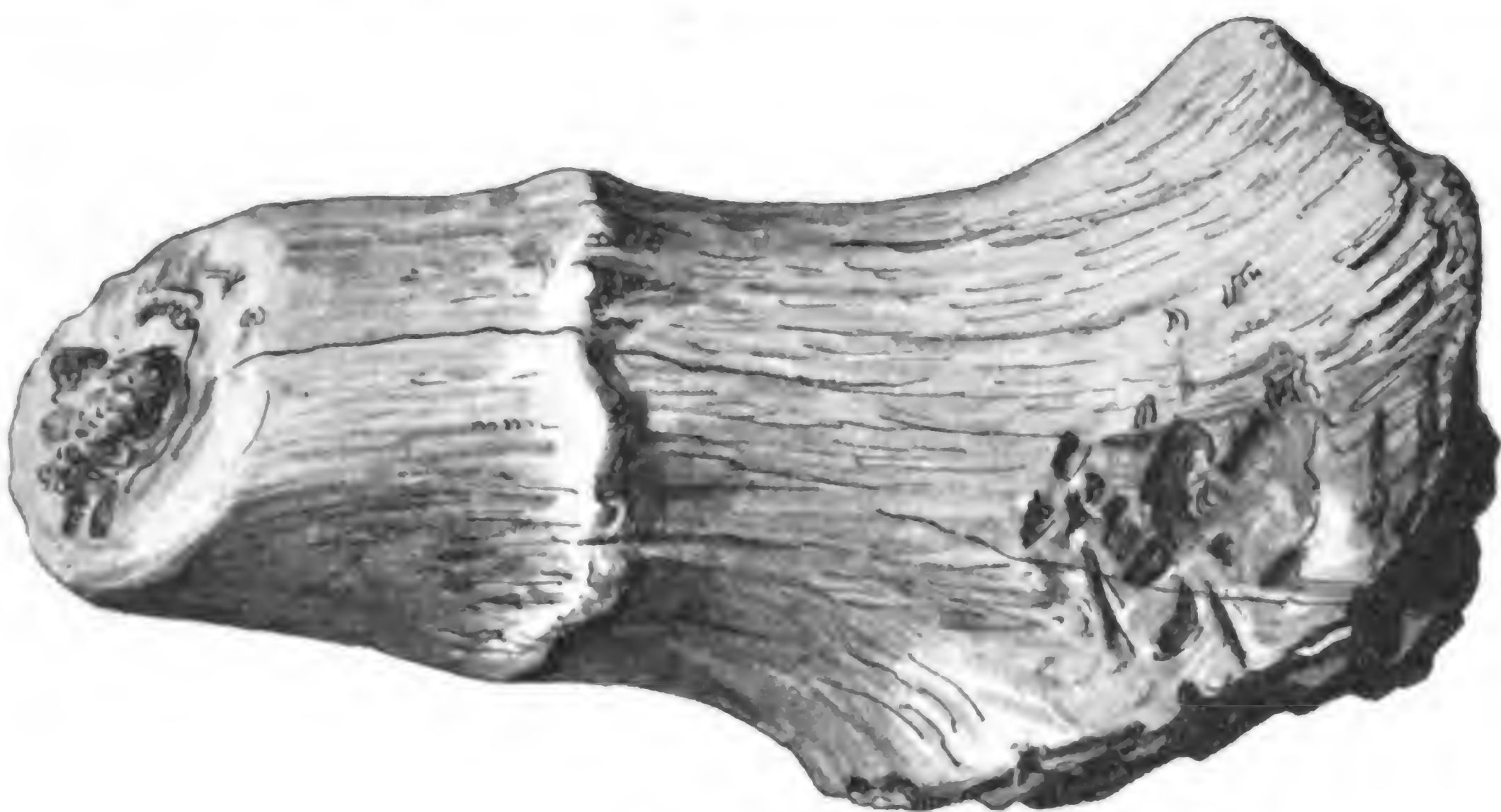

Fig. 41. $\frac{2}{3}$.

forhold og Form meget vel tilhøre vor ældste Stenalder. De andre fire hidrører derimod utvivlsomt fra den yngre Stenalder. Dette gælder i hvert Fald om den tidligere anførte Økse med sleben Flintskærpe⁴ og om de to ligeledes ovenfor omtalte, ornamenterede Exemplarer⁵. Men ogsaa om det fjerde⁶ tør det sikkert antages. Det stemmer i Form og Forarbejdning ganske nøje overens med den ene af de ornamenterede Økser⁷ og har aabenbart ligesom denne været styrket med en nu manglende Benprop i Nakkeenden. Ejen-

¹ De 5 er anførte af Sarauw, Aarb. 1903, 216 f. ² Mus. Nr. A 4915.

³ Mus. Nr. 18294; Ægpartiet en Del beskadiget, saa at Formen er noget tvivlsom. ⁴ Mus. Nr. A 4923, jfr. ovf. S. 172, Anm. 1.

⁵ Mus. Nr. 22244 og A 19936, jfr. ovf. S. 169, Anm. 1.

⁶ Mus. Nr. D 1048, f. ved Kanalisering nær Sjørring Sø i Thy.

⁷ Mus. Nr. A 19936.

dommeligt er det da, at der saavidt ses aldrig er truffet nogen Hjortetaksøkse af denne Form i den ældre Stenalderes Skaldynger. I Betragtning af det meget betydelige Antal af saadanne, der i Tidens Løb har været Genstand for Undersøgelse, og af den betydelige Mængde af Hjortetaksøkser, som disse Undersøgelser har bragt for Dagen, synes det vanskeligt at kunne bero paa et Tilfælde. Rimeligere er det dog vist at antage, at de faa foreliggende Exemplarer fra den yngre Stenalder ikke bør betragtes som Vidnesbyrd om en uafbrudt Brug af denne Økseform gennem hele Stenalderen, men skyldes en ny Impuls fra sydligere Lande, i hvis neolithiske Kultur Formen spiller en meget mere fremtrædende Rolle. En saadan Antagelse kunde finde Støtte i det ovenfor paapegede Forhold, at i det mindste tre af de fire nævnte Økser har været styrkede ved en i Nakken indrammet Bentold paa ganske samme, ejendommelige Maade som tilsvarende Økser fra Frankrig¹.

Endelig er der et tredje Hovedforhold, som tiltvinger sig Opmærksomhed. Som det fremgaar af Redegørelsen paa de foregaaende Sider, har samtlige de Hjortetaksøkser i Sværdborg-Fundet, der tillader en Bestemmelse i saa Henseende, været skæftede som Tværøkser. Det samme gælder om Mullerup-Fundene². Der bestaar atter her en iøjnefaldende Modsætning til Skaldyngerne, i hvilke Ret- og Tværøkser af Hjortetak forekommer Side om Side, og i endnu højere Grad til den yngre Stenalder, hvor Retøksen er absolut dominerende. Det kunde naturligvis tænkes, at dette skyldes en ren Tilfældighed. Men en nærmere Overvejelse vil dog vist bestyrke den Opfattelse, at det neppe forholder sig saaledes. Det vilde dog være et besynderligt Træf, om der blandt et saa stort Antal Hjortetaksøkser, som foreligger i

¹ Jfr. ovenfor S. 169.

² Det er urigtigt, naar Stjerna, Före Hällkisttiden, 6 angiver, at der ved Mullerup forekommer baade Ret- og Tværøkser af Hjortetak; der lader sig ikke i Fundene derfra paavise nogen sikker Retøkse.

Sværdborg-Fundet, ikke skulde findes en eneste Retøkse, hvis saadanne virkelig havde været brugt paa Bopladsen. Dertil kommer nu, at det nedenfor omtalte Økseskaft (Fig. 45) ligeledes har hørt til en Tværøkse. Endvidere, at ogsaa, hvad vi ellers kender af Huggeredskaber, som kan henføres til den samme Tid, og om hvis Skæftningsmaade vi ved Besked, alt er Tværøkser. I Nationalmuseet foreligger en lille Række enkeltfundne Skaftul-Økser af Elsdyrtak, ialt 6 Exemplarer. Forsaavidt de er fremstillede i Danmark, maa de i Kraft af deres Materiale utvivlsomt antages at hidrøre fra den ældste Stenalder. En af dem¹ er nu ganske vist en Retøkse. Den adskiller sig imidlertid ikke blot derved men ogsaa iøvrigt ved hele sin Form og Forarbejdning tydeligt fra alle de andre. Den er allerede tidligere med god Grund bleven jævnført med en ganske nøje lignende, norsk Økse, ligeledes af Elsdyrtak². Dersom den overhovedet er fundet i Danmark — der foreligger ingen-somhelst Oplysninger om dens Findested —, turde det vist ikke være uberettiget at anse den for indført hertil. De øvrige er alle Tværøkser. En af dem er fra Skaane³; af de andre fire er en fundet i Viborg Sø⁴, en i Odense Kanal⁵, en sammen med to Benodde med Modhager i en Mose ved Hillerød⁶; om en⁷ endelig haves ingen Oplysninger⁸. Og saa de store Benøkser, som skal omtales nedenfor S. 185 f., kan med Rimelighed antages skæftede som Tværøkser.

¹ Mus. Nr. A 8277. Modtaget fra Aarhus Museum i 1888; afbildet i Aarb. 1896, 316, Fig. 8.

² Sophus Müller, Aarb. anf. St.; Rygh, Norske Oldsager, Fig. 44.

³ Mus. Nr. 21803, afb. i Aarb. 1898, 133, Fig. 3.

⁴ Mus. Nr. A 18757. ⁵ Mus. Nr. A 20853.

⁶ Mus. Nr. A 8526; jfr. Sophus Müller i Aarb. 1896 anf. St. og Sarauw, Aarb. 1903, 249. ⁷ Mus. Nr. Z 969.

⁸ Ganske lignende Tværøkser af Elsdyrtak er kendte fra Norge (Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Aarsberetning 1871, 104), Sverige (Montelius, Minnen från vår Forntid I, Fig. 68—69; Nilsson, Urinvånare, Stockh. 1866, I, 59, Tav. VI, 135) og Nordtyskland (Album der prähist. Ausstell. Berlin 1880, I, Taf. VI, fra Østpreussen).

Hvad endelig Flintøkserne fra vor ældste Stenalder angaar, da er deres Form altfor raa og tilfældig til at tillade en sikker Bestemmelse af deres Skæftningsmaade; men den eneste af dem, som foreligger skæftet, og som man efter Æggens Form nærmest maatte betegne som en Retøkse, er netop skæftet som Tværøkse (Fig. 38).

Der foreligger da den ejendommelige Kendsgerning, at der fra vor ældste Stenalder, Sværdborg- og Mullerup-Fundenes Tid, er kendt et betydeligt Antal Tværøkser, medens der derimod ikke kan paavises noget sikkert Vidnesbyrd om, at ogsaa Retøksen har været i Brug i den samme Periode. Heller ikke fra vore Nabolande synes nogen Retøkse at være kendt, der med Sikkerhed kan henføres til saa gammel Tid¹. At dette Forhold har mere end blot Kuriositetens Interesse, synes at fremgaa af Analogier fra andre Omraader. Der kan f. Ex. henvises til, at den udprægede Modsætning, som gør sig gældende i Finlands Stenalder, mellem en primitiv østlig og en højere staaende sydvestlig Kultur giver sig Udtryk bl. a. netop deri, at den første ganske overvejende betjener sig af Økser med Tværæg, medens i den sidste, der staar under sydiskandinavisk Indflydelse, Retøkser er dominerende. Sikkert karakteriserer her Tværøksen, der er tjenlig til at afkviste Træstammer, udhule Baade o. lign., en Fiskerbefolknings lavere Kulturtrin overfor Jordbruger-Kulturen, for hvilken Retøksen er et uundværligt Arbejdsredskab². De nordskandinaviske Skiferkul-

¹ I Mannus I, Taf. I, 3 afbilder Kossina efter Archiv d. Brandenburg 10, Taf. III, 1 en Retøkse fra Prenzlau, der angives at være af Rensdyrtak og af denne Grund anses for samtidig med Rensdyrhakkerne fra Danmark. Ifølge Reinecke, Mainzer Zeitschr. III, 63, Anm. 10, er den imidlertid slet ikke af Rensdyrtak og sikkert fra en meget senere Tid.

² Jfr. herom S. Pälvi, Kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa (Stenalderens Bopladser i Kaukola), Helsingf. 1915, 118 ff. og samme Forf., Kulttuurikuvia kivikaudesta (Kulturbilleder fra Stenalderen), Helsingf. 1916, 51 f. Fil. dr. C. A. Nordman har venligst gjort mig bekendt med disse Arbejder.

turer, der ligesom den østfinske Stenalder maa betegnes som primitive Jæger- og Fisker-Kulturer, benytter ligeledes næsten udelukkende Tværøkser og Huløkser¹. Og uden at iøvrigt Spørgsmaalet om Tværøksens og Retøksens indbyrdes Forhold her skal forfølges Kloden over, kan der dog gøres opmærksom paa, at ogsaa i primitive Fangst-Kulturer i andre Verdensdele møder man det samme Forhold. Eskimoerne synes f. Ex. indtil den Dag i Dag saa at sige ikke at kende til Brugen af Retøkser. Ogsaa europæiske Stemmejern, der benyttes som Økseblade, skæfter Grønlænderne som Tværøkser². I Sydhavskulturerne er Tværøkser ligeledes absolut fremherskende.

Fig. 42. ²/₃.

Det tør da vist siges, at, naar vi fra den ældste Stenalder udelukkende kender Tværøkser, er der al Grund til at antage, at det ikke skyldes en Tilfældighed, men har en dybere Aarsag: Tværøksen synes kulturhistorisk set at være ældre end Retøksen og at betegne en lavere Kulturform end denne. I vor Stenalder indtræder det Kulturfremskridt, som Retøksen er Udtryk for, efter den Periode, med hvilken vi her har at gøre.

I Forbindelse med Hjortetaksøkserne kan omtales en lille Række ejendommelige *Æg-Stykker*, af hvilke det i Fig. 42 afbildede er det største og bedst bevarede. Foruden dette foreligger der i Sværdborg-Fundet 4 mere eller mindre ufuldstændige Exemplarer af samme Art. Fra Mullerup kendes et Par ganske lignende. De har alle Udseende af at være afhugne *Ægender* af Hjortetaksøkser. Hvis dette er Til-

¹ Jfr. A. W. Brøgger, Den arktiske Stenalder i Norge, 72 ff.

² Jfr. O. Solberg, Beiträge zur Vorgeschichte der Ost-Eskimo, Norske Vidensk. Selsk. Skrifter II, hist.-filos. Klasse 1907, Nr. 2, S. 48.

fældet, maa man antage, at en eller anden Beskadigelse af Øksernes Nakkeparti har gjort dem ubrugelige, og at man da har afhugget de endnu fuldt tjenlige Ægender for at drage Nytte af dem paa anden Maade, vel sagtens indsatte som Skærper i Hjortetaksøkser af den dertil indrettede Form.

Økser uden Skafthul og »Mejsler« af Hjortetak (Sarauw, Aarb. 1903, 219 f.: slanke Hornøkser eller Hornmejsler). Under disse Betegnelser kan sammenfattes en lille Række Æg-Redskaber, dannede af Kronhjort- eller Elsdyrtak.

Fire, der er forarbejdede af kraftige og svære Takker, har Form som regelmæssige, ret brede Økseblade med en skraat tilskaaren Ægflade. Længden veksler fra 11 til 14 cm. Ægbredden er 3,8—4 cm. Paa det i Fig. 43 gengivne Exemplar, der er af Elsdyrtak, har Størstedelen af Overfladen bevaret sin naturlige, foldede og knudrede Form. Kun Nakkepartiet er let afglattet. De andre tre er omhyggeligere til-dannede over det hele og har en regelmæssigere, firsidet Form med den største Tykkelse omtrent ved Midten og en ret tynd Nakke. Ganske lignende Økser, omend ingen saa kraftige og brede som disse, fandtes i Mullerup Mose. Desuden foreligger i Nationalmuseet 6 tilsvarende Stykker, om hvis Fundforhold der kun haves mangelfulde eller endog slet ingen Oplysninger¹. Fra den ældre Stenalders Skaldynger saavel som fra yngre Fund er intet tilsvarende kendt. Sikkert har disse Redskaber tjent som Skærper til Økser.

Dette sidste gælder ogsaa om en ligeledes for vor ældste Stenalder ejendommelig Art »Mejsler«, der er forfærdigede af afhugne, let krummede Gren-Ender, hvis Spids er skraat gennemskåret, saa at der dannes en Ægflade, der ligger paa Takkens konvekse Side. Det er en saadan »Mejsel«, der

¹ Mus. Nr. 12948, fundet i en Mose ved Usseø nær Hørsholm, afb. i A. P. Madsen, Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker, Stenalderen, Pl. 25,5, A 5371 fra en Mose ved Frøbjerg nær Tommerup paa Fyen, A 12265 vistnok fra Møen, A 19372 vistnok fra Fjelsted Sogn paa Fyen, samt 21809 og A 12812, om hvilke intet vides.

udgør Skærpet paa det i Fig. 40 gengivne Redskab. Foruden dette Stykke foreligger der i Sværdborg-Fundet af »Mejsler« af samme Art og saaledes sikkert bestemte til samme Brug to hele Exemplarer, henholdsvis 17,5 og 19,5 cm lange, samt to afknækkede Ægender. Ogsaa i Mullerup-Fundene forekommer ganske tilsvarende Stykker. Til Brabrand-Fundet hører en meget lignende »Mejsel«¹, der dog adskiller sig fra de ved Sværdborg og Mullerup fremdragne ved at være forsynet med Skafthul. Det samme gælder et ganske tilsvarende Stykke fra en Skaldyngge ved Sebbesund i Limfjorden². Iøvrigt synes Formen ikke at forekomme hverken i den ældre Stenalder eller i Fund fra en senere Tid.

Som en Mejsel i mere egentlig Forstand kan man derimod vistnok betegne det i Fig. 44 gengivne Stykke, der er dannet af en ved den brede Ende raat afhugget, 22,5 cm lang, kraftig Gren-Ende af et Kronhjorthorn. Bortset fra den omhyggeligt tildannede, blankslidte Ægflade er Takken bibeholdt i sin naturlige, ubearbejdede Skikkelse.

Endelig er til Mejslerne henført en 12 cm lang Gren-Ende, vistnok af Krondyrtak, hvis af Naturen flade Spids ved en let Tilglatning har faaet Karakter af en but Mejselæg.

Som et *Økseskaft* maa utvivlsomt det i Fig. 45 gengivne Redskab opfattes. Det er dannet af et Stykke af et svært og kraftigt Kronhjort-Horn, som er overhugget tæt nederfor et Sted, hvor det deler sig i en bred og temmelig flad Hovedgren og en spinklere, trind Sidegren. Den første er

Fig. 43. ³/₄.¹ Aarb. 1906, 27, Fig. 7.² Mus. Nr. N 376.

Fig. 44. ²/₃.

10 cm højere oppe igen overhugget, og det indre, løse Benvæv er her udskrabet, saa at der er frembragt en 3,5 cm lang, 1,5 cm bred og 2 cm dyb Skede til Indsættelse af et Skærpe. Af Sidegrenen er Spidsen afhugget, saaledes at den nu afgiver et 12 cm langt Haandtag. Som det er vist i Fig. 45, er ogsaa dette nu noget udhulet i Enden. Vistnok skyldes det dog kun en senere Forvitring af det løse Benvæv og ikke en oprindelig Tildannelse; i hvert Fald ses intet Spor af en forsætlig Udskrabning. Det kan saaledes ikke antages, hvad der ellers vilde være en nærliggende Tanke, at det har været Meningen i denne Ende at forlænge Haandtaget med et indsat Træskaft.

I denne Sammenhæng kan endelig det i Fig. 46 gengivne, højst ejendommelige *Skaft af Hjortetak* finde Omtale. Det dannes af et stort, fladt Stykke af et Elsdyrhorn, 14 cm langt, 9 cm bredt og 2—3,5 cm tykt. Som det ses i Afbildningen, er Takken overhugget til højre og venstre samt for neden, og i de derved fremkomne Brud, hvis Rande er omhyggeligt glattede, er det indre, løse Benvæv udskrabet, saaledes at der paa alle disse tre Steder er dannet lange, smalle Fordybninger (se Gengivelsen af disse ved Fig. 46).

Den af disse, som i Afbildningen ligger til højre, synes efter sin ringe Dybde vanskelig at have kunnet tjene som

Skede for et indsat Skærpe; maaske kan den betragtes som en ufuldført Begyndelse dertil. Begge de to andre er derimod dybt og omhyggeligt udskrabede og bærer umiskendeligt Præg af, at der i dem har været indsat Redskaber af en eller anden Art. Den til venstre er 5 cm lang, 1 cm bred og 1,5—2 cm dyb. Den, som i Afbildningen vender nedad, er 3,5 cm lang, 1,5 cm bred og indtil 3 cm dyb. Med Hensyn til Arten af de Redskaber, som maa antages at have været indsat i disse Skeder, kan det i hvert Fald siges, at Økseblade af Flint eller Hjortetak af de i Sværdborg-Fundet foreliggende Arter kan det ikke have været. Snarest maa der vist tænkes paa flade, flækkelignende Flintstykker, der har været fastgjorte saaledes i Skederne, at kun en lang, skarp Kant ragede et lille Stykke frem af disse. Om det hele Redskabs Brug kan der iøvrigt

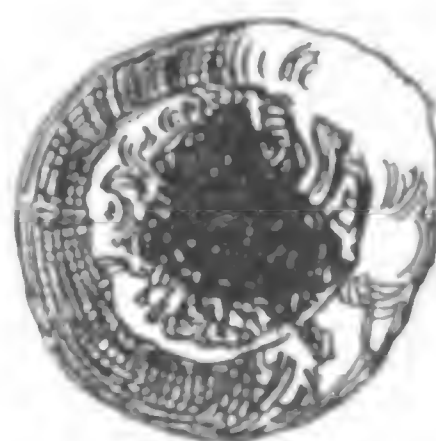
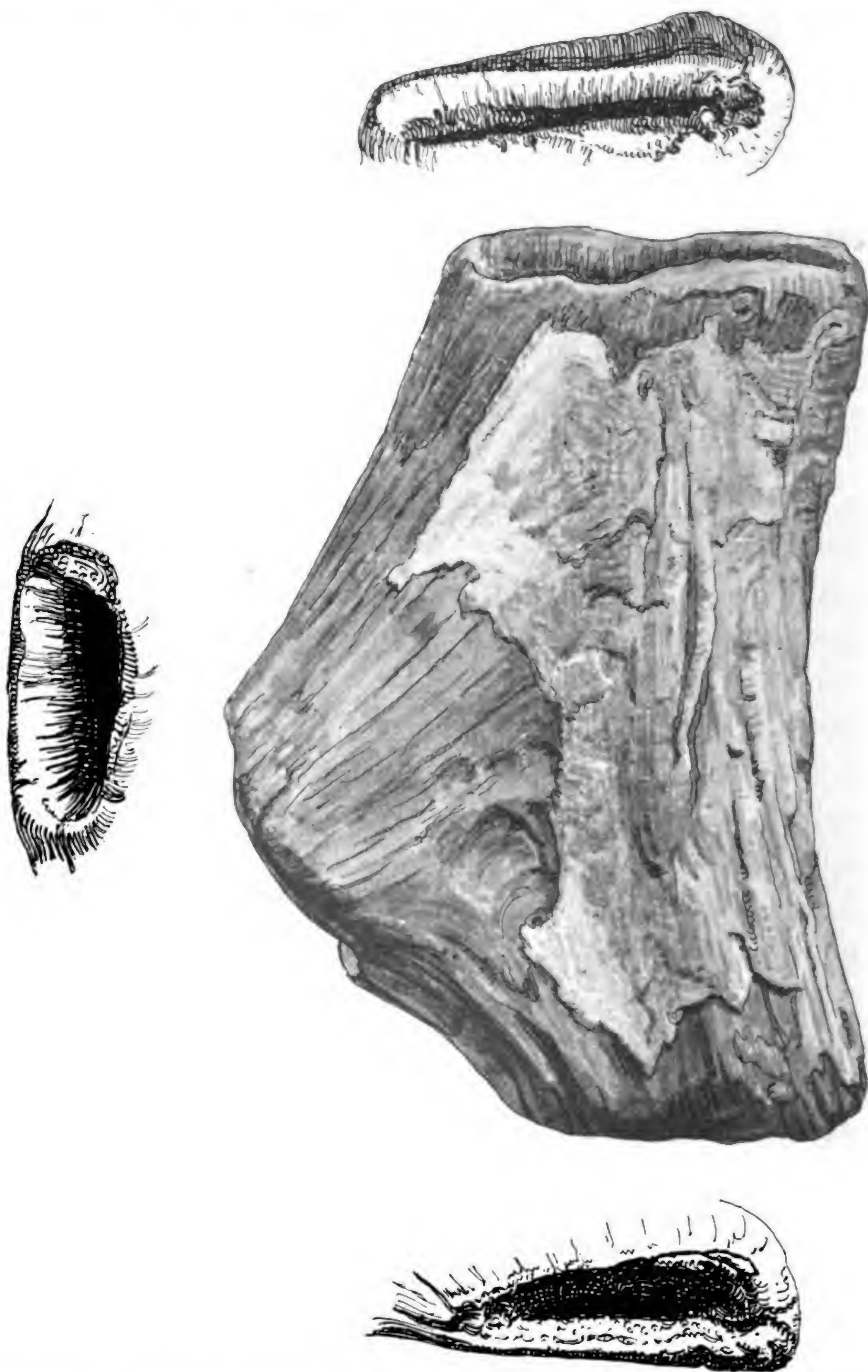

Fig. 45. $\frac{2}{3}$.

neppe siges andet, end at den har efterladt blanke Slidmærker, der især er tydelige omkring den i Figuren ned-

Fig. 46. $\frac{2}{3}$.

advendende Skede, men derfra ogsaa breder sig dels højere op paa Skaftet, omtrent saa langt som det øvre Lag er

skallet af, dels og især langs Redskabets skraa Kant op til den venstre Skede og rundt om dennes Rand.

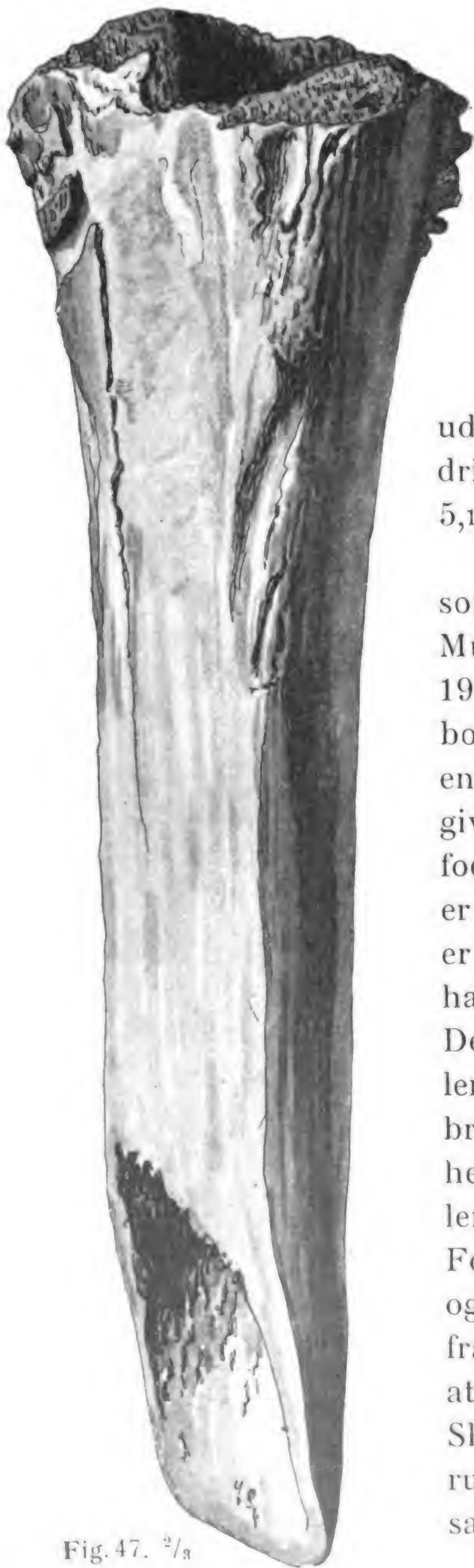
Benøkser med Skafter (Sarauw, Aarb. 1903, 220 ff.) hører til de meget sjældne Oldsagformer. Til de fire Exemplarer, der i Forvejen var kendte fra Danmark, et fra en Mose ved Kirke-Helsinge¹ og tre fra Mullerup, har Sværdborg-Fundet føjet endnu 3. Uden Tvivl tilhører denne Redskabsform udelukkende vor ældste Stenalder, siden den aldrig er fremdraget i Fund fra en yngre Tid. Ogsaa de ganske lignende Benøkser, der kendes fra Udlandet, hovedsagelig fra de tyske Østersølande, enkelte dog ogsaa fra Vesttyskland, stammer sikkert alle fra tidlig neolithisk Tid².

Til Fremstillingen af disse Økser benyttedes kraftige og lige Rørknogler af større Pattedyr. Til de to af Sværdborg-Exemplarerne har man i Overensstemmelse med, hvad der er det almindelige, brugt Mellemfodsben, dog ikke af Urøkse som ved de fire hidtil kendte, danske Stykker, men af Elsdyr. Den øvre Ledende er gennemboret og udskrabet, saa at den danner en Skaftdølle, medens Æggen er frembragt ved en skraa Gennemskæring af Knoglens Midterstykke. Desværre foreligger begge kun i meget ufuldstændig Stand, idet de er spaltede efter Længden. Den ene af dem har dog aabenbart vedblivende kunnet benyttes, skønt mere end Halvdelen af den mangler, idet Brudkanterne er omhyggeligt glattede og det bevarede, kun 2 cm brede Parti af Æggen er frisk opskærpet. Dens Længde er nu 11 cm, medens den anden har været ca. 16 cm lang.

Langt anseligere er den tredje, 24 cm lange Økse, der

¹ A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Pl. 25, 6.

² Til det af Sarauw anf. St. anførte kan føjes et Par Benøkser fra en Boplads ved Worle, Kr. Neustadt i Vestpreussen, paa hvilken der ogsaa er fundet adskillige andre Redskaber af Mullerup-Sværdborg-Typer, Benodde med Modhager, Hjortetaksøkser m. m., jfr. Amtl. Berichte des Westpreuss. Provinzial-Museums 1907, 19, Fig. 7 og 1908, 21, Fig. 2. Endvidere andre fra Bopladserne paa Michelsberg i Baden og ved Schierstein i Nassau, jfr. Reinecke i Mainzer Zeitschrift III (1908), 58, Fig. 8 a.

Fig. 47. ²/₃

er gengivet i Fig. 47. Et lille Stykke af Æggen mangler (rekonstrueret i Afbildningen); iøvrigt er den fuldstændig og smukt bevaret. Til Forskel fra de andre er den fremstillet af en Urokse Spoleben, saaledes at dennes nedre Ledende er gennemboret og udskrabet til en 2,5 cm vid, cylindrisk Skaftdølle. Ægbredden er 5,1 cm.

Af store *Benkøller* af samme Art som de, der fandtes paa den ene Mullerup-Boplads (Sarauw, Aarb. 1903, 224 f.), blev der ved Sværdborg fundet to Exemplarer. Til det ene af disse, hvis nedre Ende er gengivet i Fig. 48, er benyttet et Mellemfodsben af Urokse; dets Længde er 27 cm. Det andet, hvis Længde er 23,5 cm, bestaar af et Mellemhaandsben, ligeledes af Urokse. Det er saaledes de samme Knogler, som ogsaa ved Mullerup blev brugte som Køller. Og i Virkeligheden er ogsaa netop disse Knogler ved deres lige og regelmæssige Form, ved deres kraftige Bygning og deres betydelige Vægt allerede fra Naturens Haand velegnede til at tjene som Slagredskaber. Gode Slagflader afgiver de nedre Ledrullers Udsider, og disse viser ogsaa paa begge Sværdborg-Exem-

plarerne kraftige Knusningsmærker, saaledes som det ses i Fig. 48. Nogen egentlig Tildannelse af den naturlige Knogle var, for at den kunde benyttes paa denne Maade, overhovedet ikke nødvendig og har heller ikke fundet Sted ved den mindste af de to Sværdborg-Køller. Anderledes dog med den anden, hvis Slagende Figuren gengiver. Paa denne er den øvre Ledende gennemboret og udskrabet, saaledes at der paa samme Maade som ved Benøkserne er dannet en Dølle, sikkert til Indsættelse af et Skaft. Tillige er det slanke Mellemstykke mellem Ledenderne skrabet og glattet samt prydet med en dobbelt Række smaa, ganske let indridsede Skraastreger, saaledes som det ses i Afbildningen, hvor de meget fine Linjer dog har maattet forgroves noget for overhovedet at kunne gengives.

Fig. 48. ²/₃.

Spidsvaaben af Raadyrtak. Medens Kronhjortens og Elsdyrets store og kraftige Horn i betydeligt Omfang har været udnyttede af Sværdborg-Folket til Forfærdigelse af mangehaande Redskaber, har dette ikke i samme Grad været Tilfældet med de spinklere Raadyrtakker. Størstedelen af den store Mængde af disse, som fandtes paa Bopladsen, viser intet Spor af Bearbejdning. Enkelte danner dog en Undtagelse herfra.

Tre afknækkede Ender af saadanne Raadyrtakker, alle togrenede, har den Ejendommelighed tilfælles, at Spidsen paa den ene Gren er let tildannet ved Afskrabning eller

overfladiske Snit. Mærkerne efter Flækkens Arbejde i Takken er tydelige at se. Tillige er paa et af Stykkerne den ene Gren-Ende prydet med flere planløst anbragte, dels dybt indskaarne, dels kun overfladisk ridsede Zigzaglinjer. At denne flygtige Bearbejdning ikke er Resultatet af en tilfældig, formaalsløs Virksomhed, fremgaar med Sikkerhed af den Omstændighed, at der ogsaa i andre Fund foreligger Raadyrtakker med ganske den samme Tildannelse af Spidserne. Aabenbart har vi her for os en særlig Redskabsform, der efter Fundene at dømme vistnok udelukkende tilhører vor ældste Stenalder.

Et velbevaret og særlig udpræget Exemplar af dette Redskab er gengivet i Fig. 49¹. Det er fundet i Mullerup Mose just paa den Lod, hvor kort Tid efter den af Sarauw undersøgte Boplads blev opdaget. Som man ser, udgøres det af et fuldstændigt Raadyrhorn med et lille Stykke af Pandebenet. To af Spidserne er tildannede i stærkere Grad, end det sædvanlig er Tilfældet, idet de ikke blot er glattede men tillige tilspidsede ved en skraa Gennemskæring. Ved Sarauws efterfølgende Undersøgelse blev der ogsaa af selve Bopladslaget paa samme Sted fremdraget et Par ufuldstændige Exemplarer af det samme Redskab². Endelig er endnu nogle Stykker fundet ved de senere Mullerup-Undersøgelser³. Og udover de anførte foreligger der i Nationalmuseet tillige et fuldstændigt Raadyrhorn med ganske samme Tildannelse, fundet ved Opmudring i Horsens Fjord⁴.

Om alle de hidtil nævnte Stykker gælder det, at de udgøres af hele Raadyrhorn, forsaavidt de foreligger fuldstændigt bevarede altid med et lille Stykke af Pandebenet

¹ Mus. Nr. A 18272.

² Mus. Nr. M 1283 og 1284. Den første, fundet i Rum I B 7, 2. Lag, er nævnt af Sarauw i Aarb. 1903, 259 og der opfattet som Forarbejde til en Fiskekrog.

³ 1 Exemplar i Kalundborg Museum, 1 i Nationalmuseet, Mus. Nr. A 28410, begge fra Kochs og Mathiassens Udgravning.

⁴ Mus. Nr. A 16690.

vedhængende, og at Tildannelsen indskrænker sig til en Afglatning eller Tilspidsning af en eller flere Grenes Ender. Som en videre Udformning af denne

Redskabsart maa man sikkert opfatte et Stykke, der er fundet i Kolding Fjord¹. Ogsaa til dette er brugt et fuldstændigt Raadyrhorn, men Tildannelsen har her antaget et større Omfang. To smaa Sidegrene er afskaarne og Arrene efter dem omhyggeligt glattede, saaledes at Redskabet nu udgøres alene af Takkens Hovedstamme, hvis Spids er tildannet paa sædvanlig Maade. Tillige er Rodenden tilskaaret i Form af en nogenlunde regelmæssig, flad Tunge, sikkert bestemt til Indsættelse i et Skaft.

Med dette sidste Stykke lader sig nu naturligt forbinde to ganske ens Redskaber fra Sværdborg-Bopladsen. Det største, der er 31 cm langt, er gengivet i Fig. 50; det andet er 26,5 cm langt. Begge er de ligeledes fremstillede af hele Raadyr-

Fig. 49. Raadyrtak fra Mullerup Mose. $\frac{1}{2}$.

¹ Mus. Nr. A 8658.

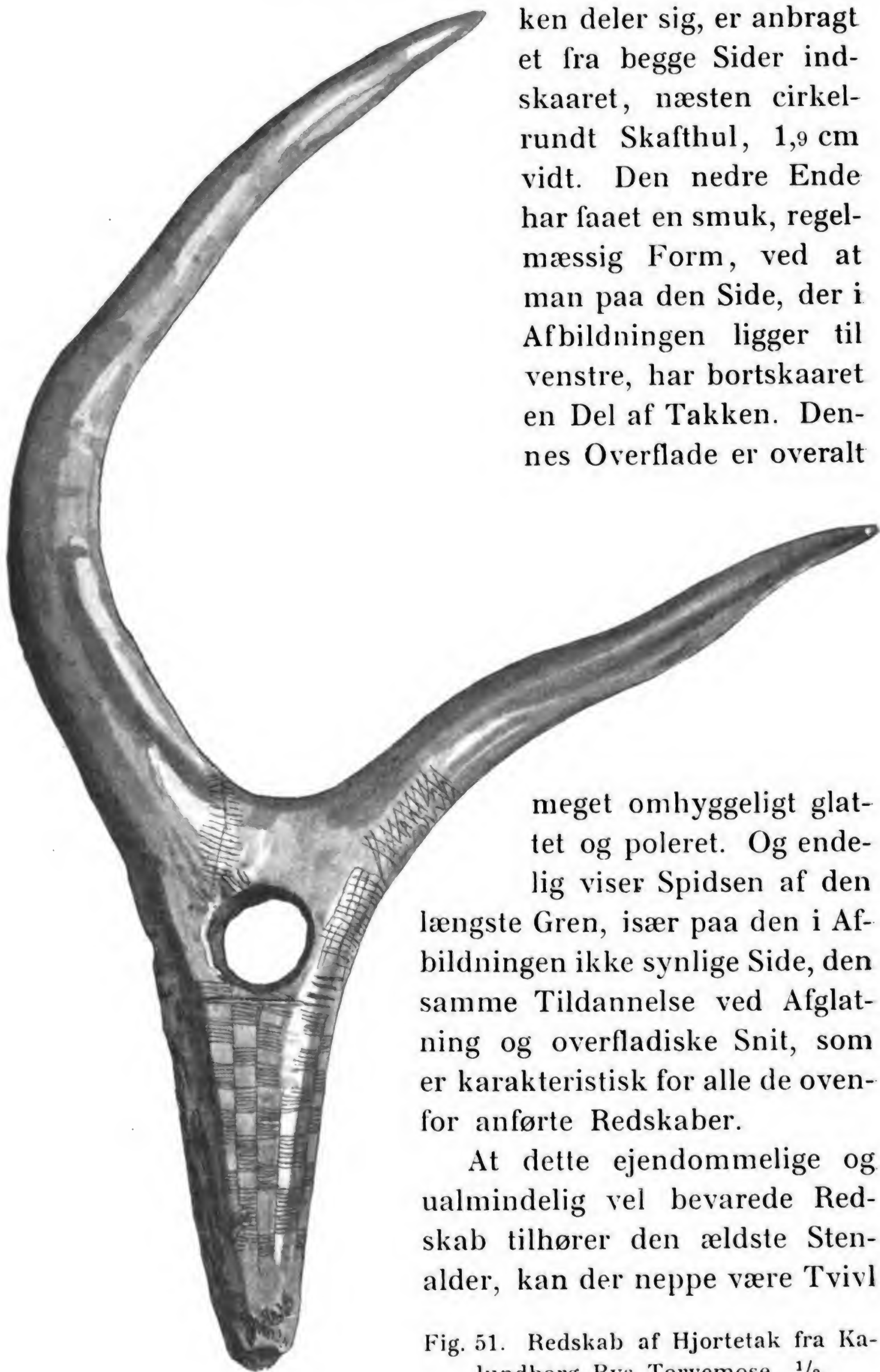
Fig. 50. $\frac{1}{2}$.

horn, hvis Sidegrene er fjernede; begge viser den samme karakteristiske Tildannelse af Spidsen. De adskiller sig egentlig kun fra Koldingfjord-Redskabet derved, at den nedre Ende ikke som ved dette er tildannet som en flad Tunge men i Stedet for er forsynet med et Skafthul. Dette er paa det afbildede Exemplar omtrent cirkelrundt og kun 0,9 cm i Tværmaal, paa det andet ovalt, 2 cm langt og 1,1 cm bredt.

Hvad der knytter alle de her sammenstillede Redskaber nøje sammen og maa berettigge til at betragte dem under eet, er fremfor alt den karakteristiske og for alle ens Spidstildannelse. Det er da rimeligt i denne Sammenhæng at medtage endnu et Redskab, som har dette Træk tilfælles med alle de førnævnte, omend det i andre Henseender afviger noget fra dem.

Det er det i Fig. 51 gengivne, smukke og sjældne Redskab¹. Det er fundet i Sommeren 1918 i Kalundborg Bys Tørvemose, som er beliggende et kort Stykke Vest for Byen, umiddelbart indenfor Strandvoldene paa Fjordens nordre Bred. Om Fundforholdene har iøvrigt kun kunnet oplyses, at Redskabet laa ved Bunden af Mosen, nær dennes nordlige Side. Materialet afgives af en øvre, togrenet Ende af et Kronhjorthorn. Længden er, maalt i lige Linje fra den nedre Ende til den øverste Spids, 32 cm. Midt i Bredningen, hvor Tak-

¹ Tilhører Kalundborg Museum. Jeg skylder Museets Bestyrer, Kredslæge J. S. Møller, megen Tak for beredvillig Tilladelse til at lade udføre og offentliggøre den i Fig. 51 gengivne Tegning.

ken deler sig, er anbragt et fra begge Sider indskaaret, næsten cirkelrundt Skafthul, 1,9 cm vidt. Den nedre Ende har faaet en smuk, regelmæssig Form, ved at man paa den Side, der i Afbildningen ligger til venstre, har bortskaaret en Del af Takken. Dennes Overflade er overalt

meget omhyggeligt glattet og poleret. Og endelig viser Spidsen af den længste Gren, især paa den i Afbildningen ikke synlige Side, den samme Tildannelse ved Afslætning og overfladiske Snit, som er karakteristisk for alle de ovenfor anførte Redskaber.

At dette ejendommelige og ualmindelig vel bevarede Redskab tilhører den ældste Stenalder, kan der neppe være Tvivl

Fig. 51. Redskab af Hjortetak fra Kalundborg Bys Torvemose. $\frac{1}{2}$.

om. Ikke blot lader det sig efter hele sin Art vanskeligt føje ind i nogen senere Periode af vor Oldtid. Men afgørende Vidnesbyrd om dets høje Alder giver tillige den rige og karakteristiske Ornamentik, som dækker den ene Side af Skaftenden. Den er udført paa den i vor ældste Stenalder almindelige Maner ved en ganske fin og overfladisk Indridsning, saa at den først bemærkes ved nøje Eftersyn paa nært Hold; i Afbildningen fremtræder den betydeligt skarpere, end det er Tilfældet paa Originalen. Ogsaa de anvendte Mønstre viser hen til samme Tid. Det gælder saaledes især det Motiv, som ses tilvenstre ovenfor Skafthullet, en lang Linje, overstreget med mange smaa Tværstreger. Det er det samme, som vi har truffet paa Hjortetaksøksen Fig. 36, og er overhovedet typisk for vor ældste Stenalder. Det rudede Mønster til højre for Skaft-hullet og den ovenfor dette anbragte, skødesløst indridsede Gruppe af Vinkellinjer er ligeledes Elementer, som passer godt ind i denne Periodes Stil. Og hvad endelig det smukke og omhyggeligt udførte Skakbrætmonster angaar, der dækker hele Skaftendens nedre Del, saa forekommer det i nøjagtigt samme Skikkelse paa et rigt ornamenteret Benredskab, der er fundet i en Mose ved Travenort i Holsten, og som uden Tvivl tilhører den samme Tid¹. Udover disse Mønstre er kun endnu at nævne, at den Sidekant af Redskabet, som i Afbildningen vender til højre, paa et Stykke ud for

¹ Først offentliggjort af Mestorf i Zeitschr. f. Ethnologie 1892, Verhandlungen 249. Afbildningen ofte gentaget, bl. a. Mannus 1909, Taf. VI, 3. Der kan i denne Sammenhæng erindres om den bekendte Økse af Elsdyr-tak fra Ystad, afb. bl. a. Montelius, Minnen från vår Forntid I, Tav. 42, Fig. 677 a-b, paa hvilken der ogsaa findes et skakbrætlignende Mønster. At der ikke er nogen Grund til med Montelius anf. St., Stjerna, Före Hällkisttiden, 152 o. a. af Hensyn til dette Mønster at henføre Øksen til en sen Del af den yngre Stenalder, skønt dens Dyrefigurer afgjort taler for en høj Alder, turde fremgaa af Skakbrætmonstrets Forekomst paa den holstenske Benspids og det her offentliggjorte Redskab fra Kalundborg.

Skaftthullet er afstreget med en Række tætstillede, ganske fine og korte Ridser paa tværs af Takkens Længde. De fire korte, dybt indskaarne Furer, der ses i Figuren umiddelbart over Skakbrætmønstret til højre for Skaftthullet, er neppe at opfatte som Ornament. Det lange, dybe Snit lige under Skaftthullet er en Beskadigelse fra ny Tid, formentlig hidrørende fra et Spadehug. Hele den i Fig. 51 ikke synlige Side er ganske uden Ornamenter. Der er saaledes gjort tydelig Forskel paa en Forside og en Bagside, og det maa være berettiget heraf at slutte, at Redskabet har været skæftet saaledes, at den prydede Side vendte opad, hvilket atter vil sige, at den længste Gren, hvis Spids er tildannet, i Følge dens naturlige Krumning har peget lidt nedad.

Hvortil kan nu Redskaber som de her sammenstillede have tjent? Aabenbart er det for dem alle den eller de tildannede Spidser, hvorpaa det kommer an. Det er især dette Træk, der forener dem til en sluttet Gruppe og gør det rimeligt at søge en fælles Forklaring for dem alle. Det kunde vel synes nærliggende at opfatte de til Skæftning indrettede Stykker som en Slags Hakker. Der kunde til Støtte for en saadan Forklaring henvises til, at meget lignende Redskaber af Hjortetak er kendte fra neolithiske Fund i Mellemeuropa, og at de der sædvanlig har været betragtede som Hakker til Brug ved Agerdyrkning¹. Men dels er det vanskeligt at forestille sig, hvortil Sværdborg-Folket, der ikke kendte til Agerbrug, skulde have benyttet egentlige Arbejdshakker. Dels maa det fremhæves, at Stykker som det i Fig. 50 afbildede overhovedet neppe kan have været tjenlige til nogen Art haardere Arbejde; dertil maa de have været altfor spinkle. Det samme gælder vel ikke i samme Grad om Kalundborg-Stykket. Men for dettes Vedkommende taler den rige Ornamentik mod at opfatte

¹ Jfr. J. Claerhout i *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles*, XXVI (1912), 135 ff.

det som et simpelt Arbejdsredskab. Og endelig vilde en Tolkning af de skæftede Stykker som Hakker lade dem, der ikke viser nogen Indretning til Skæftning (Fig. 49), uforklarede. Men der maa søges en Forstaaelse, der omfatter dem alle. Det er da vist rimeligere at forstaa hele Rækken snarere som en Slags Vaaben end som Redskaber. Spids-tildannelsen, Stykkernes Spinkelhed, den smukke Ornamentering af Kalundborg-Exemplaret lader sig alt godt forene med en saadan Fortolkning. Det bliver gennem den endelig ogsaa forstaaeligt, at nogle ikke har været skæftede og saaledes maa have været førte direkte med Haanden, medens andre har været anbragte paa Skafter, et Forhold, der ganske har sit Sidestykke i senere Tiders jævnsides forekommende Dolke og Dolkstave¹.

Benodde af forskellige Arter var paa Sværdborg-Bopladsen ligesom i Mullerup-Fundene overordentlig talrige. De er fremstillede dels af flækkede Ribben, dels og især af Splinter, der er udskaarne af større Rørknogler. Fremgangsmaaden derved er indgaaende skildret af Sarauw², hvortil her kan henvises. Et større Antal Knoglestykker i Sværdborg-Fundet, der maa opfattes dels som Forarbejder til saadanne Benodde, dels som Affald fra Tildannelsen af dem, skal senere omtales nærmere (se nedenfor S. 217 f.).

Glatte Benodde udskares næsten udelukkende af lange, lige Rørknogler. Fremstillingsmaaden har i alt væsentligt været den samme som i den ældre Stenalder³, dog med den Forskel, at den øvre Ledende, der ved Skaldyngernes Raadyr-Prene næsten altid er bevaret⁴, her sædvanlig er fjernet og Benoddene glat tildannede over hele Overfladen i Lighed med, hvad der i Skaldyngerne er Tilfældet med

¹ Dolkstaven er sikkert ældre end Bronzealderen. Jfr. herom Hubert Schmidt, *Der Dolchstab in Spanien*, i *Opuscula Archæologica Oscari Montelio dicata*, 69 ff. og C. A. Nordman i *Finskt Museum* 1915, 41, Anm. 3.

² Aarb. 1903, 237 ff. og 246. ³ Jfr. C. Neergaard i *Affaldsdynger*, 59 ff.

⁴ *Affaldsdynger*, Pl. VII foroven.

de større Benspidsen af Krondyrknogler¹. Dette er aabenbart hovedsagelig kun en Følge af, at Benoddene i den ældste Stenalder hyppigst er udspaltede af større Knogler end i den efterfølgende Tid, ligesom de ogsaa i færdig Stand i Mullerup- og Sværdborg-Fundene overvejende er betydeligt aneligere end i Skaldyngerne. De for den yngre Stenalder ejendommelige Benspidsen, dannede af mindre Mellemhaands- eller Mellemfodsben saaledes, at en af Ledrullerne ved Knoglens nedre Ende bevares som Hoved paa Redskabet², mangler ganske paa Sværdborg-Bopladsen ligesom ved Mullerup og i Skaldyngerne.

Af glatte Benodde blev der paa Sværdborg-Bopladsen, spredt over hele det undersøgte Omraade, optaget 85 for Størstedelen dog mere eller mindre fragmenterede Exemplarer, der med Sikkerhed erkendes som færdige Redskaber. Dertil kunde dog føjes et betydeligt Antal større eller mindre Brudstykker af tilskaarne Bensplinter, der utvivlsomt for en Del hidrører fra ufuldførte Forarbejder, men dels sikkert ogsaa er afknækkede Stykker af færdige Benodde.

Man kunde efter Formen inddele disse Benodde i flere Grupper, der dog ikke vilde kunne afgrænses skarpt mod hinanden. Sikker skyldes de foreliggende Variationer for en stor Del kun den uens Beskaffenhed af de Knoglestykker, der har afgivet Materialet, eller den forskellige Grad af Omhu og Taalmodighed, som har været anvendt paa Tildannelsen. I det store og hele kan der dog med Grund skelnes mellem to væsentlig uens Typer, som antagelig ogsaa har skullet tjene forskellige Formaal; de kan betegnes henholdsvis som trinde og flade Benodde.

Et karakteristisk Exempel paa de trinde Benodde er gengivet i Fig. 52. Paa Størstedelen af Længden er de omhyggeligt tildannede, saa at de har en regelmæssig, trind Form, aftagende jævnt i Tykkelse til den sylspidse Od;

¹ Affalddynger, 64 f.

² Affalddynger, 140 f.

Fig. 52.
3/4.

Overfladen er sædvanlig ganske glat og blankt poleret. Hyppigst er den nedre Ende afknækket. Hvor den er bevaret, er den sædvanlig som paa det afbildede Exemplar tilskaaret som en flad Skafttunge. Antagelig har da disse trinde Benodde i hvert Fald for en stor Del været fæstede paa Skafter som Odde paa Kastespyd, Fiskelystre el. lign. Længden af de fuldstændigt bevarede Exemplarer veksler fra 10 til 18,5 cm.

De flade Benodde er mindre almindelige. De er dannede af bredere og fladt tilskaarne Knoglestykker. Paa den ene Side er sædvanlig en større eller mindre Del af Knoglens indre Hulrum synlig. Dettes Rande saavel som den modsatte Side er hyppigst meget omhyggeligt glattede og blankt polerede. Bredden er gennem den største Del af Længden uforandret og aftager saa hastigt paa det sidste Stykke til den spidse Od. Paa det i Fig. 53 gengivne Exemplar ses nær Spidsen paa hver Side et lille Hak, der kunde tænkes at være bestemt for Fastbinding af Odden paa et Skaft. Nogen særlig Tildannelse af den brede Ende som en Skafttunge ses dog hverken paa dette eller paa de andre nogenlunde fuldstændigt bevarede Stykker. — En særlig Ejendommelighed frembyder den i Fig. 54 afbildede Benod, idet den i den brede Ende er forsynet med et meget omhyggeligt udskaaet, lille, rundt Hul; den er knækket gennem dette men kan neppe oprindelig have været meget længere, saaledes at Hullet sikkert har siddet ganske nær Benoddens nedre Afslutning. Længden af disse brede Benodde er omkring 10—14 cm.

Til denne Gruppe kan endelig henføres nogle faa i den ene Ende tilspidsede, omhyggeligt glattede og polerede Stykker af flækkede Ribben.

Fig. 53.
 $\frac{3}{4}$.

Benodde med Modhager, ofte misvisende betegnede som Harpuner, er i højere Grad end nogen anden Art Benredskaber ejendommelige for vor ældste Stenalder. Paa Sværdborg-Bopladsen optoges de ligesom i Mullerup Mose i forholdsvis meget stor Mængde; ialt foreligger de i Fundet i et Antal af 213, fundne spredte over hele Pladsen. Heraf er dog Flertallet Brudstykker, tildels endog meget smaa; kun 45 kan betegnes som i det væsentlige fuldstændige. Alle henhører de til en og samme Type, som ogsaa var den absolut fremherskende paa Mullerup-Bopladserne, og som udmærker sig ved at have kun een eller nogle faa, smaa Modhager bag Spidsen. Hverken den smukke Form med den lange Række af store, krogede Modhager og med et Fremspring eller et Hul ved Skaftenden,

Fig. 54.
 $\frac{3}{4}$.

mulig til Fastgøring af en Line, saaledes at disse Benodde har været virkelige Harpunspidser (Sophus Müller, Ordning I, 186), ej heller den finttandede Od (Sophus Müller, Ordning I, 185) er repræsenteret ved noget Stykke i Fundet.

Materialet afgives dels af Rørknogler, der i flere Tilfælde lader sig bestemme som værende af Raadyr, dels af flækkede Ribben. Efter dette Hensyn har Sarauw i Aarb. 1903, 241 ff. delt disse Redskaber i to særskilte Grupper. Det synes imidlertid kun at være en Uensartethed i Materiale, der ikke betinger nogen Forskel med Hensyn til Form eller Brug. De er derfor her alle forenede under eet og dette saa meget mere, som Knoglernes Art i Virkeligheden neppe altid, især hvor det drejer sig om smaa Brudstykker, lader sig bestemme med fuldkommen Sikkerhed. Omvendt af, hvad der var Tilfældet ved Mullerup, er i Sværdborg-

Fig. 55—57. $\frac{3}{4}$.

Fundet Flertallet fremstillet af Rørknogler. Kun ca. 40 Stykker kan med Vished siges at være gjorte af Ribben.

I Fig. 55—58 er gengivet fire typiske Exempler paa saadanne Benodde med Modhager fra Sværdborg-Bopladsen. Det i Fig. 55 afbildede Exemplar er dannet af et flækket Ribben, de andre tre alle af Rørknogler. En af disse sidste (Fig. 56) ender forneden bredt, idet Afslutningen dannes af et lille Stykke af Knoglens Ledende. Sædvanlig er dog denne ganske fjernet og Redskabets nedre Ende, aabenbart af Hensyn til Skæftningen, omhyggeligt tildannet som en mere eller mindre flad, ofte noget tilspidset Tunge (Fig. 57). Paa et enkelt Stykke findes tæt under den sidste Mod-

hage et Par smaa Hak i Randen ligesom paa Benodden Fig. 53, antagelig bestemte til Støtte for Fastbinding paa et Skaft. Antallet af Modhager veksler fra 1 til 7; hyppigst er det 2 à 4. Forarbejdningen er gennemgaaende meget omhyggelig; Overfladen er sædvanlig paa alle Sider glat tilskaaret, hyppigst ogsaa blankpoleret paa et større eller mindre Stykke, især paa det yderste, med Modhager forsynede Parti.

En Ejendommelighed ved de i Sværdborg-Fundet forekommende Benodde af denne Art er det, at de gennemgaaende er af forholdsvis ringe Størrelse, mange endog betydeligt mindre, end hvad der i Forvejen kendtes af tilsvarende Redskaber. Af de 45 fuldstændige Exemplarer er det længste, som er dannet af et Ribben, nu 19,2 cm langt; det er lidt ufuldstændigt i begge Ender men kan neppe oprindelig have været meget over 20 cm. Enkelte Brudstykker, ligeledes af Ribben, kan muligvis hidrøre fra noget større Exemplarer. Overhovedet er gennemgaaende Ribbens-Benoddene de længste. Af de andre fuldstændige Stykker saavel af Ribben som af Rørknogler har 18 oprindelig været mellem 12 og 16 cm lange, 17 mellem 8 og 12 cm og 9 endnu mindre, det mindste, gengivet i Fig. 58, endog kun 6,5 cm. Brudstykkerne synes hovedsagelig at hidrøre fra Benodde af Mellemstørrelse.

Fig. 58.
3/4.

Hvortil disse Benodde har været anvendte, kan neppe være tvivlsomt. At betegne dem som Harpunspidser er meget misvisende. Sikkert har de alle været fast forbundne med et Skaft; men dette er desværre ikke i noget Tilfælde bevaret¹. Flere Gange er et større Antal af dem fundet liggende sammen som et Knippe², utvivlsomt fordi et saadant Bundt af Benodde har været fastgjort om Enden af et fælles Træskaft, saaledes at der derved dannedes en Slags

¹ Det skal dog anføres, at det om en i Aamosen i Vestsjælland fremdragen Benod med tre Modhager, Mus. Nr. A 22010, berettes, at den, da den fandtes, var forsynet med et Træskaft, men at dette smuldrede fuldstændigt bort, da Luften fik Adgang til det.

² Til de af Sarauw, Aarb. 1903, 241 f., anførte Fund af denne Art kan nu føjes et nyt, som blev gjort ved de senere Undersøgelser i Mullerup Mose, idet der fandtes et Bundt af syv ensartede og aabenbart sammenhørende Benodde, de seks af dem hver med en enkelt Modhage, den syvende uden nogen saadan. Mus. Nr. A 28406. Hele Sættet afbildet i Mathiassen, Mullerupkulturen, Naturens Verden, April 1917, 154.

Lyster, meget lignende et moderne Aalejern. Antagelig har dog mange enkeltvis tjent som Odde paa Kastespyd eller Fiskespyd¹; især maa det vist tænkes at have været Tilfældet med Exemplarer af saa ringe Længde som Flertallet af de i Sværdborg-Fundet foreliggende.

I sit bekendte Arbejde »Före Hällkisttiden«, S. 18 ff. har Knut Stjerna behandlet Udviklingen af Benoddene med Modhager paa nordisk-baltisk Omraade og paavist et Forløb, der i en paafaldende Grad er en Gentagelse af den Udviklingsrække, som de tilsvarende Redskaber meget tidligere har gennemløbet i Vesteuropas Rensdyrtid². Herefter skal indenfor det nordiske Omraade den Form, som er herskende i Sværdborg- og Mullerup-Fundene, være den ældste, medens »Harpunspidser« som Sophus Müller, Ordning I, 186 og finttandede Benodde som S. M., Ordning I, 185 først tilhører et yngre Kulturlag, som Stjerna giver Navn efter det bekendte Fund fra Kunda i Estland³. At denne Opfattelse i det store og hele træffer det rigtige, synes de nu foreliggende danske Fund at bekræfte. Paa en saadan kronologisk Forskel tyder utvivlsomt den vigtige Kendsgerning, at der paa Sværdborg-Bopladsen, som det ovenfor er fremhævet, ikke fandtes en eneste »Harpunspids«, ej heller nogen finttandet Benod, og at der i Mullerup-Fundene af den sidstnævnte Form kun forekommer et enkelt, endda ikke ganske typisk Exemplar⁴, medens den førstnævnte enten ganske mangler eller i hvert Fald kun er repræsenteret af et tvivlsomt Brudstykke⁵ — og dette, skønt begge

¹ I en Mose i Skaane er fundet en Benod med Modhager i umiddelbar Forbindelse med Skelettet af en stor Gedde, se Ymer 1907, 453.

² Jfr. Piette i L'Anthropologie 1895, 283 ff., Breuil i Congr. intern. Genève 1912, Compte rendu I, 210 ff.

³ C. Grewingk, Geologie und Archaeologie des Mergellagers von Kunda in Estland, Dorpat 1882.

⁴ Aarb. 1903, 248, Fig. 30. Stjerna anf. St., 9 betegner den som prototypisk.

⁵ Ifølge Sarauw, Aarb. 1903, 257. Det der beskrevne Brudstykke kan ikke genfindes i Nationalmuseet.

disse Former er velkendte fra Egnene omkring Sværdborg og Mullerup Moser. I samme Retning peger ogsaa et lille, hidtil ikke omtalt Bopladsfund, som i 1902 fremdroges ved en Undersøgelse af Nationalmuseet i en Mose ved Skottemarke paa Lolland¹. Foruden en Del Knuder, Blokke, Afslagninger og Flækker omfatter det 15 Flintøkser eller Brudstykker af saadanne, hvoraf i det mindste 9 med Sikkerhed kan betegnes som Skivespaltere, 14 finttandede Benodde, 2 Fragmenter af lignende Benodde, samt endelig en Del Dyreben, der paa nær et Stykke af en Kronhjort-Knogle alle er af Elsdyr. Saavel Faunaen som Benoddene henfører afgjort Fundet til den ældste Stenalder, medens paa den anden Side det forholdsvis store Antal Skivespaltere synes at betegne det som yngre end Sværdborg- og Mullerup-Fundene. Hermed passer da godt, at den for disse ejendommelige Form af Benodde med Modhager ganske mangler her. Og at Aarsagen dertil heller ikke i dette Tilfælde kan være at søge i en lokal Begrænsning af de enkelte Benods-Formers Udbredelse, fremgaar af, at en Benod med Modhager af Mullerup-Sværdborg-Typen er fundet i Vester Ulslev Mose, kun et Par Kilometer fra Skottemarke².

Det er saaledes ikke uberettiget, naar man indenfor den ældste Stenalder paa Grundlag af Benoddene med Modhager har skelnet mellem to kronologiske Lag, som man med lidet heldige Navne har betegnet som ældre og yngre Harpuntid³. Paa den anden Side fortjener det at betones, at der derved ikke maa tænkes paa to indbyrdes tydeligt forskellige Perioder men blot paa en ældre og en yngre Fase indenfor samme Kulturgruppe. Allerede Forekomsten af en finttandet Benod paa den ene Mullerup-Boplads viser, at ældre og yngre Former ikke er skarpt adskilte. Og

¹ Mus. Nr. A 20341—464.

² Mus. Nr. A 22390.

³ Saaledes i Tilslutning til Stjerna N. O. Holst i Postglaciala Tidsbestämningar, Sveriges geologiska Undersökning, Afhandlingar och uppsatser. Årsbok 2 (1908), Nr. 8.

ogsaa et Par andre Fund vidner om en jævnsides Forekomst af de forskellige Former. Saaledes modtog Nationalmuseet i 1905 fra Bornholms Museum et samlet Fund af tre Benodde, fremdragne i Mergelen under Tørvelaget i en Mose paa Vallensgaards Jord i Aaker Sogn¹. Heraf er den ene, der er dannet af et Mellemfodsben af Elsdyr, en Benod med to Modhager af Sværdborg-Mullerup-Typen, dog kraftigere og med noget større Modhager end sædvanligt. Den anden, der er fremstillet af Hjortetak, vistnok af Krondyr, er en Harpunspids med to store, krummede Modhager og ved den nedre Ende et fremspringende Parti med et dybt Indsnit til Linens Fastbinding². Den tredje endelig, der er udskaaret af en ganske flad Splint af Elsdyrtak, er en paa dansk Omraade hidtil enestaaende Harpunspids af Azilien-Type med en dobbelt Række Modhager, 5 paa hver Side, og et bredere Parti forneden³. I 1907 fandtes i Løjesmølle Tørvemose i Rerslev Sogn i Vestsjælland sammen med en Hjortetaksøkse og en gennemboret Hundetand fire Benodde med Modhager, deraf to af Sværdborg-Mullerup-Typen, den ene af Ribben, den anden af Rørknogle, 1 af Formen S. M. Ordning I, 186 og 1 en finttandet Benod som S. M. Ordning I, 185⁴.

I hvert Fald kan det om alle de behandlede Former af Benodde med Modhager siges, at de i Danmark udelukkende tilhører den ældste Stenalder. Ingen af dem er nogensinde truffet i Skaldyngerne; i disses Tid eksisterede de saaledes ikke længere. Et kort Efterliv synes denne Redskabsart dog paa dansk Grund at have i en lille Række grove og plumpe Harpunspidser af Hjortetak, mest Raadyrhorn, med nogle faa, store og krumme Modhager fordelte paa begge Sider. To saadanne er fundne ved Op-

¹ Mus. Nr. A 22392—94.

² Som Montelius, *Minnen från vår Forntid* I, Fig. 48.

³ Lignende Montelius, *Minnen från vår Forntid* I, Fig. 57.

⁴ Mus. Nr. A 27001—04.

mudring i Horsens Fjord¹, to i Kolding Fjord². En stammer antagelig fra Egnen omkring Nykøbing, Sjælland³ og en fra Møen⁴. Rimeligvis maa disse plumpe Hjortetaksharpuner henføres til Skaldyngernes Tid. Et lille Brudstykke af en saadan Harpunspids er nemlig fundet i en Skaldyngge ved Fannerup⁵. Ogsaa et lille, i Literaturen oftere nævnt Harpunfragment fra Sølagerdyngen hører sikkert herhen⁶.

Foruden de skildrede Arter af Benodde fandtes endelig paa Sværdborg-Bopladsen tre *Benodde med Flintægge*, de saakaldte »Fuglepile«, alle af den almindelige Type med et smalt Benskaft af ovalt Tværsnit (Sophus Müller, Ordning I, 187). De to er dog kun repræsenterede ved mindre Brudstykker; paa et af disse fandtes to smaa Flintflækker endnu siddende fast i Furerne, en paa hver Side. Den tredje er det i Fig. 59 gengivne, anselige og smukke Exemplar. De fire fine og smalle Flækker, som ses i Afbildningen, blev optaget i umiddelbar Forbindelse med Benodden og har utvivlsomt oprindelig siddet som Ægge i dens Sidesfurer. Aftryk i Resterne af den Harpiksmasse, som har fastholdt Flintæggene, viser ogsaa, at disse netop har været dannede af Flækker af tilsvarende Længde. Paa Grund af en Beskadigelse af Ben-

Fig. 59. ²/₃.

¹ Mus. Nr. A 12416 og 16689.

² Mus. Nr. A 18449 og 28704. ³ Mus. Nr. A 3386.

⁴ Aarhus Museum Nr. 3472.

⁵ Mus. Nr. A 18283. Stykket, der har tilhørt Japetus Steenstrup, bærer Paaskriften »Fann. Jl.«, o: Fannerup, Jylland, hvormed uden Tvivl er ment en af Skaldyngerne fra den ældre Stenalder ved Fannerup.

⁶ Congr. intern. Copenhagen 1869. Comte rendu, Pl. XIII, 9.

odden paa den i Afbildningen ikke synlige Side lader de sig dog desværre ikke længere med fuldkommen Nøjagtighed indsætte paa deres rette Plads, og at de har siddet just paa den gengivne Maade, tør ikke hævdes med absolut Sikkerhed. Benodden er udskaaret af Væggen af en Rørknogle, af hvis indre Hulrum et Stykke er synligt paa den i Afbildningen nedadvendende Side. Ved den nedre Ende er den lidt beskadiget; den synes her at have været tilspidset. Sidesfurerne er af forskellig Længde. De begynder paa begge Sider umiddelbart bag Spidsen; men paa den Side, der ligger til venstre i Figuren, strækker Furen sig helt ned til den nedre Ende, medens den paa den anden Side ender 5,5 cm før denne og efterfølges af en skarp, ganske fint og regelmæssigt takket Kant. En lignende Savtakning paa et større eller mindre Stykke af den ene Side, hyppigst ved Rodenden, undertiden dog ogsaa lige bag Spidsen, forekommer ogsaa paa andre Benodde med Flintægge fra Danmark¹ og Skaane². Oftest er Hakkene saa smaa og saa omhyggeligt skaarne, at de synes at maatte betragtes som Dekoration snarere end som bestemte af praktiske Hensyn. Paa en Bennaal, som er fundet dybt i en Tørvemose paa Rygen, og som turde hidrøre fra samme Tidsrum, er en saadan Savtakning anvendt paa en Maade, der aabenbart kun kan have et rent ornamentalt Formaals³. Paa et Benredskab fra Østpreussen forekommer den i Forbindelse med en Boreornamentik af ganske samme Art som den, der pryder de i Fig. 35 og 61 afbildede Redskaber fra Sværdborg⁴.

Paa den ene Mullerup-Boplads blev ogsaa fundet en Benod med Flintægge, dog af en ret sjælden, bred og flad Særform⁵. Den almindelige Type med det smalle Benskaft,

¹ Mus. Nr. 21849, 21851—52, A 1884.

² Montelius, *Minnen från vår Forntid* I, Fig. 60 og 64.

³ *Baltische Studien*, N. F. XVI (1912), 168, Taf. I, Nr. 6355.

⁴ *Photogr. Album der prähist. Ausstellung Berlin 1880*, Sektion I. Ostpreussen, Nr. 167.

⁵ Sarauw, *Aarb.* 1903, 254, Fig. 31.

til hvilken alle tre Sværdborg-Stykker hører, og af hvilken der kendes talrige Exemplarer især fra Sjælland og Skaane, er derimod ikke fremdraget ved nogen af Undersøgelserne i Mullerup Mose. Man har heraf sluttet, at denne Form maatte være yngre end Mullerup-Kulturen¹. Men efter at den nu paa Sværdborg-Bopladsen er fundet i flere Exemplarer i Forbindelse med ganske den samme Kreds af Redskaber, som er karakteristisk for Mullerup-Fundene, lader denne Slutning sig ikke længere opretholde, og nogen Berettigelse til at tale om en særlig »Fuglepilenes Tid«² synes herefter ikke at foreligge. Noget andet er, at »Fuglepilene« kan antages at have været bevarede i Brug ogsaa efter Mullerup- og Sværdborg-Fundenes Tid. Vidnesbyrd derom har den ovenfor S. 157 omtalte Skaldyngge ved Nivaagaard bragt, idet der i denne fandtes Brudstykker af 4—5 Exemplarer³. Dog maa dette Redskab i den ældre Stenalder have været sjældent i Danmark, da det aldrig er truffet i nogen anden Skaldyngge⁴. Derimod synes det baade i Norge og i Sverige ligesom adskillige andre af de for den danske ældste Stenalder ejendommelige Redskabsformer at have haft et langt Efterliv, endog helt ned i yngre Stenalder⁵.

Smaa *Skafter*, antagelig til Knive o. lign., fremstillede Sværdborgfolket dels af Hjortetak, dels af Ben. I Fig. 60 er gengivet et saadant lille, 5,5 cm langt Skaft, dannet af et for begge Ender lige overskaaret Stykke af en Hjortetak. Overfladen er skrabet glat, og i den smalleste Ende er meget

¹ Stjerna, Före Hällkisttiden, 10; Sune Lindquist, Nordens Benålder, Rig 1918, 67.

² Lindquist anf. St., 76.

³ Mus. Nr. A 27236, N 75, 80, 106, 118, 130, 161.

⁴ Ved Undersøgelsen af den ovenfor S. 159 omtalte Dyngge ved Kassemose fandtes to saadanne Benodde med Flintægge, Mus. Nr. Y 1908 og 1909, men begge liggende under Dyngen i Strandgrus med lukkede Skaller og rullede Sten. De hidrører altsaa fra en Tid forud for Dyngens Aflejring.

⁵ Jfr. A. W. Brøgger, Et Fund af en Benpil med Flintegger fra yngre Stenalder, Norsk geologisk Tidsskrift I, Nr. 12. Montelius, Minnen från vår Forntid I, Beskrifning, 5.

omhyggeligt udboret et 1,4 cm dybt, ved Mundingen 0,9 cm vidt, konisk Hul til Indsættelse af et eller andet Redskab. To andre, ganske tilsvarende, smaa Hjortetaksskafter er begge 4,1 cm lange. Ejendommeligt nok kendes, saavidt ses, iøvrigt kun eet Skaft af denne simple Art fra Danmark, fundet i Refsvindinge Mose paa Fyen¹. Af de Ornamente,

Fig. 60. $\frac{1}{4}$.

med hvilke det er prydet, fremgaar, at ogsaa det stammer fra den ældste Stenalder.

Nok saa ejendommeligt og vistnok hidtil ganske ukendt er en

anden Art Skafter, af hvilken der paa Sværdborg-Bopladsen fandtes ialt 18 Exemplarer. Et af disse er afbildet i Fig. 61. De er alle dannede af Vildsvinets Mellemfods- eller Mellemhaandsben, simpelthen ved at man har overskaaret disse tæt under den øvre Ledende. Der fandtes paa Bopladsen 8 saadanne afskaarne øvre Ledender, der altsaa er Affald fra Fremstillingen af disse Skafter. Naar den øvre Ende er fjernet, afgiver den større, nedre Del af Knoglen et udmærket og velformet Skaft, idet den naturlige indre Hulhed er meget vel egnet til at omslutte et mindre Redskab af en eller anden Art (jfr. Tværsnittet ved Figuren). Yderligere Tildannelse er ikke nødvendig og har heller ikke været anvendt ved alle de foreliggende Exemplarer. Paa Flertallet af dem er dog Knoglens Overflade i større eller mindre Grad skrabet og glattet. Et enkelt — det i Afbildningen gengivne — er ydermere prydet med en Boreornamentik af samme Art som paa Hjortetaksøksen Fig. 35; dog synes de indborede smaa Huller her at være planløst spredte over Fladen uden at danne noget klart Mønster.

¹ Mus. Nr. A 24289. Afb. i Sophus Müller, Stenalderens Kunst, Fig. 18. — Ganske lignende Hjortetaksskafter forekommer som bekendt hyppigt i Fundene fra Mellemeuropas Pælebygninger.

Længden af disse Benskafter veksler fra 5,7 til 9 cm.

Af *Fiskekroge* af Ben (Sarauw, Aarb. 1903, 260 ff.) blev der fundet 3 Stykker. Heraf er det ene (Fig. 62) et ualmindelig smukt, omhyggeligt forarbejdet og ganske uskadt bevaret Exemplar. Det er udskaaret af Væggen af en større Rørknogle paa den af Sarauw beskrevne Maade. Forneden er den ikke, som det sædvanlig er Tilfældet, afrundet men overskaaret efter en ret Linje¹, hvilket er foretaget paa den Maade, at man paa begge Sider af Benstykket har skaaret en dyb Fure for sluttelig

Fig. 62. $\frac{3}{4}$.

Fig. 61. $\frac{3}{4}$.

at brække det over. Odden er tildannet med stor Omhu og spids som en Syl. Skaftet, der er 8,5 cm langt, har foroven en lille Udvidelse til Fastbinding af Snøren, saaledes som det kendes fra Fiskekroge fra den ældre Stenalder². Den anden Krog er ligeledes udskaaret af Væggen af en Rørknogle men er betydeligt flygtigere forarbejdet. Den er forneden rundt tilskaaret ligesom den i Aarbøger 1903, 260, Fig. 33 afbildede Krog fra Mullerup. Odden og den øverste Ende af Skaftet mangler. Af den tredje Krog foreligger kun et mindre Brudstykke af Skaftet med en Del af Krumningen forneden. Den er knækket tværs gennem denne. I Modsætning til de to andre Kroge er den vistnok,

¹ En Fiskekrog fra Skaane med den samme fir-kantede Afslutning forneden men med Modhage er afbildet Montelius, *Minnen från vår Forntid* I, 624.

² *Affaldsdynger* 68, Pl. VII.

ligesom en af dem, der fandtes ved Mullerup, udskaaret af et flækket Ribben. Forneden synes den at have haft en firkantet Afslutning.

Tilbage staar endelig at omtale en Række sjældne, tildels hidtil ganske ukendte Redskaber, om hvis Bestemmelse det synes vanskeligt at udtale sig med Sikkerhed.

Det gælder saaledes om en ejendommelig, saavidt ses ikke før bemærket Art af *Hjortetak-Redskaber*. 17 Stykker i Sværdborg-Fundet, fremdragne spredte over Bopladsen, kan henregnes til denne Gruppe. Et enkelt af dem, afbildet i Fig. 63, er dannet af en lige Gren med et vedhængende Stykke af den brede Skovl af et Elsdyrhorn. Alle de andre er af Kronhjorttakker. Et typisk Exemplar er gengivet i Fig. 64. Som man ser, har det en vis ydre Lighed med den senere Stenalders Slagstok. Som denne udgøres det af en afhugget, krummet Gren-Ende, hvis Spids er tildannet. Ved nærmere Eftersyn bliver Forskellen imidlertid straks klar. Spidsen er ikke lige overskaaren for at danne en Slagflade som ved Slagstokkene, og den for disse saa karakteristiske Beskadigelse, fremkommen ved at der ved Brugen er afslaaet en Splint mod Stokkens indvendige Krumning¹, ses ikke paa noget af Sværdborg-Redskaberne af denne Art. Aabenbart er Spidsen ved disse ikke bestemt til Slag. Sædvanlig er den skraat overskaaret, saaledes at der dannes en hvælvet Flade med Fald mod Takkens indre Krumning og med but afrundede Rande, saaledes som det ses i Fig. 63—64. I Midten af denne Flade træder oftest det indre, løse Benvæv frem til Overfladen. Sædvanlig er det ved Forvitring lidt udhulet, saa at der dannes en flad Forsenkning. Paa to af de største og omhyggeligst forarbejdede Exemplarer er imidlertid denne Forsenkning saa dyb, at den vanskeligt synes at kunne være fremkommet alene ved Forvitring men snarere at maatte skyldes en kunstig

¹ Jfr. Aarbøger 1896, 409.

Fig. 63. $\frac{1}{2}$.

Fig. 64. $\frac{2}{3}$.

Udhulning (se Fig. 65, der gengiver Enden af det ene af disse Exemplarer). Hvis dette virkelig er Tilfældet, maa

Fig. 65. ²/₃.

det vel tænkes, at der paa disse to Stykker har været indsat en Spids af et andet Stof, vel sagtens Flint; men noget sikkert kan der neppe siges herom. Som et Træk af væsentlig Betydning for Bestemmelsen af, hvortil disse Redskaber kan have været brugte, maa endelig fremhæves, at de ikke blot alle er stærkt blankslidte paa og omkring Spidsen, men at der desuden paa adskillige af dem ses blanke Mærker af et mere eller mindre kraftigt Slid, der strækker sig fra Spidsen, dels og især langs Takkens indvendige, konkave Rand, dels ogsaa langs den udvendige Rand, og som paa flere af Stykkerne naar omtrent helt op til Takkens brede Ende. Paa et Par iagttages ydermere i de blanke Slidmærker lange Længderidser. Redskaberne maa saaledes være brugte paa en saadan Maade, at ikke blot Spidsen men saa godt som hele Takken

kom i Brug, og at Sliddet virkede i Redskabets Længderetning. Det skal endnu tilføjes, at Takkerne neppe skal tænkes skæftede, da der ikke paa nogen af dem ses nogen dertil sigtende Indretning. Længden veksler fra 15 til 29 cm.

Fra Danmark synes hidtil kun et eneste saadant Redskab kendt¹. Det er fundet i Mullerup Mose, just paa det Sted, hvor Sarauw senere undersøgte den bekendte Boplads, og det hidrører saaledes utvivlsomt fra denne. Denne Redskabsart tør da antages udelukkende at høre hjemme i vor ældste Stenalder. Hvortil den har tjent, skal lades usagt².

¹ Mus. Nr. A 18271.

² I Udlandet synes noget nøje tilsvarende ikke kendt. Redskaber, hvis Kendingsmærker er af saa lidet iøjnefaldende Art, som det her er

Et mærkeligt Instrument er ligeledes det i Fig. 66 afbildede, *gaffelformede Redskab*. Det er udskaaret af et ubestemmeligt, ganske fladt Benstykke, vistnok af en større Rørknogle. Dets Længde er 7 cm. Den spidst tilløbende Ende, der vender opad i Figuren, er omhyggeligt glattet og har en blank, skinnende Overflade. I den modsatte Ende er Redskabet gaffelformet delt; den ene af Grenene, der synes at have været længere end den anden, er knækket; den anden er tildannet som en spids Od.

Fig. 66.
3/4.

Der blev paa den ene Mullerup-Boplads fundet adskillige Exemplarer af dette Redskab, de fleste dog stærkt beskadigede. Derimod er det ikke kendt fra noget andet dansk Fund; ogsaa det hører da sikkert kun hjemme i vor ældste Stenalder. Sarauw¹ har ment at kunne forklare det som en Bindenaal til Brug ved Knytning af Fiskenet. Det turde dog være meget tvivlsomt, om denne Tolkning træffer det rigtige. Alle Analogier fra senere Tider og fra Naturfolk synes at kræve, at Bindenaalen i begge Ender skal være forsynet med en Indretning til Opvikling af Traaden². Tillige bliver det ved denne Forklaring ikke forstaaeligt, hvorfor Gaffelens to Grene er ulige lange, hvad der synes at være et væsentligt Træk. Endelig maa det synes ikke blot overflødigt men endog ganske upraktisk at gøre en Netknytters Gaffelgrene sylspidse, saaledes som Grenene paa disse Redskaber altid er, naar de ikke er beskadigede. Dette sidste synes i Virkeligheden at kræve, at de maa betragtes som virkelige Odde, maaske til smaa Lystre el. lign.

Tilfældet, lader sig jo iøvrigt vanskeligt identificere blot ved Hjælp af Afbildninger eller Beskrivelser. Det er muligt, at det i Fornvännen 1913, 133, Fig. 6 afbildede Hjortetak-Redskab fra Istaby Mose i Blekinge hører herhen.

¹ Aarb. 1903, 263 ff.

² Jfr. Ed. Krause, Vorgeschichtliche Fischereigeräte, 248 ff.

Meget overraskende var det paa Sværdborg-Bopladsen at træffe det i Fig. 67 gengivne Redskab, som dannes af et gennemhullet *Fingerled af Urokse*. Hullet, som er anbragt omtrent midt imellem Ledenderne og er udskaaret fra begge Sider, har en Vidde af 1—1,3 cm. Spor af anden Tildannelse ses ikke paa Knoglen, hvis Overflade iøvrigt er stærkt forvitret. Som bekendt er der fundet ganske lignende gennem-borede Fingerled, blot af Tamokse, paa Bopladser fra Danmarks yngre Stenalder¹. Derimod har dette Redskab ikke hidtil været kendt fra noget andet Afsnit af vor Oldtid. I den ældre Stenalderes Skaldynger er det aldrig truffet. Det er da højst ejendommeligt nu at møde det i et Fund fra vor ældste Stenalder. Paa de tidligere kendte Exemplarer ses tydelige Knusemærker paa Ledfladernes fremspringende Yderkanter; paa Grundlag heraf er det antaget, at de fæstede paa Skafter har tjent som en Slags smaa Hammere til Brug ved det finere Flintarbejde². Det ligger nær at forstaa det ganske identiske men rigtignok meget ældre Exemplar fra Sværdborg paa samme Maade, omend Knusemærker, maaske paa Grund af Overfladens stærke Forvitring, ikke med Sikkerhed synes at kunne paavises. Der skal dog erindres om, at meget lignende, gennemhullede Finger- og Taaled af Rensdyr er overmaade almindelige i Vest- og Mellemeuropas Rensdyrtid³, med hvilken vor ældste Stenalder har mange Træk tilfælles, og at de der sikkert ikke kan forstaaes som saadanne Hammere; de opfattes almindelig som Fløjter. Det synes dog at være Regel ved disse, at Hullet er ganske lille og anbragt nær den ene Ledende.

Redskaber dannede af Skulderblade. Som et eget Redskab maa man sikkert opfatte et stærkt tildannet Skulderblad af et Vildsvin. Bevaret er kun Halsen med den nærmeste Del af Bladet; det øvrige er afbrudt. Hele Halspartiet er stærkt skrabet, ligesom baade Længdekammen paa Bladets

¹ Affalddynger, 142 og 154. ² C. Neergaard i Affalddynger anf. St.

³ Jfr. f. Ex. Déchelette, Manuel d'archéologie I, 203, Fig. 82, 1.

Udside og begge de opstaaende Sidekanter er kendeligt tilsnittede. Endelig er fremstaaende Kanter paa Halsen paa flere Steder blanke som af let Slid. Ligheden med de fra den yngre Stenalders Boplads kendte »Sleve«, der er fremstillede af de samme Knogler¹, er saaledes iøjnefaldende.

At tilsvarende Redskaber ikke hidtil er bemærkede i Fund fra den ældre Stenalder, er vel nærmest en Tilfældighed; det er jo en Redskabsart, som meget let unddrager sig Opmærksomheden. — Et Skulderblad af en Kron-

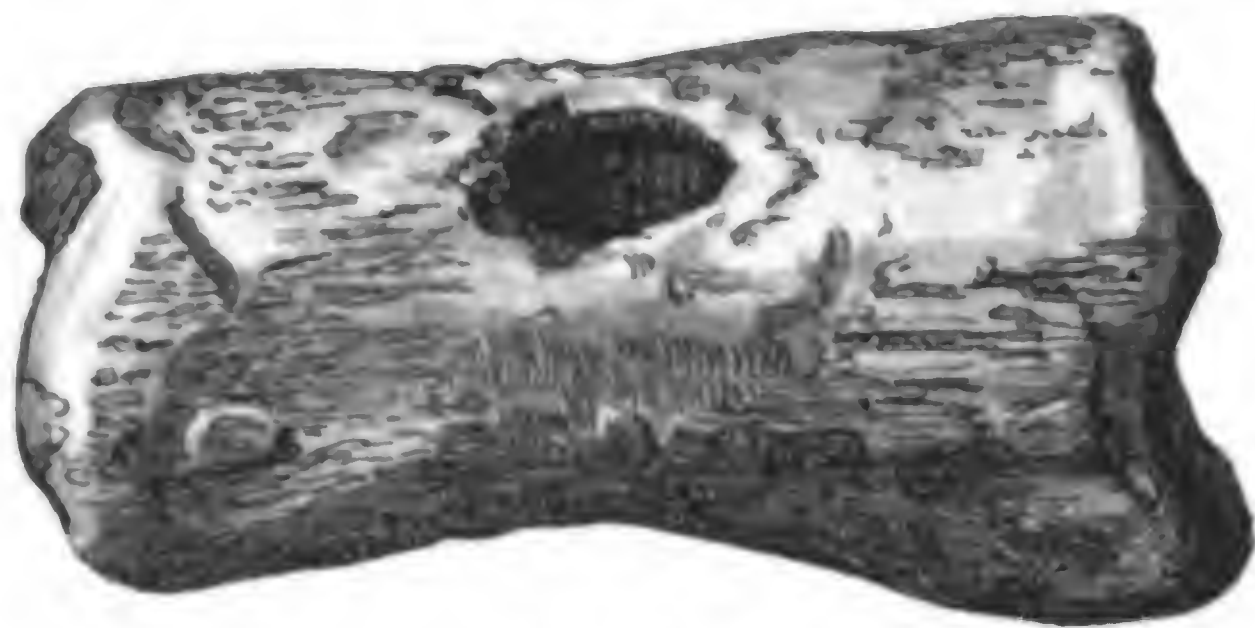

Fig. 67. $\frac{2}{3}$.

hjort, paa hvilket den ene Sidekant er stærkt tilsnittet og Bladets brede Flade tæt dækket af fine Ridser, kan ogsaa anføres i denne Sammenhæng.

Højest ejendommeligt og saavidt ses ganske enestaaende er det i Fig. 68 gengivne Redskab. Det er dannet af den nedre Ende af et Urokse-Skulderblad, der er skraat gennemskåret et Stykke nedenfor Ledskaalen. Der synes derved at være dannet en skraa Ægflade, der dog desværre, som det ses i Figuren, er meget ødelagt, og som forneden afsluttes i en regelmæssig, omhyggeligt glattet, noget but Æg. Baade Æggen og de bevarede Dele af Ægfladen er stærkt blankslidte. Tillige viser ogsaa Bladets øvre Del og især dets Sidekanter blanke Slidmærker, vistnok fremkomne ved Haandteringen af Redskabet. Om dettes Bestemmelse kan intet sikkert siges.

Som *Glattere* kan antagelig betegnes 4 afhugne Ledender, alle nedre Ender af Uroksens Mellemlaars- og Mellemlaarsben; en af dem er gengivet i Fig. 69. En Sammenligning med den tilsvarende, ubearbejdede Ledende paa det neden-

¹ Affaldsdynger, 155.

Fig. 68. $\frac{2}{3}$.

for i Fig. 70 afbildede Exemplar af den samme Knogle viser bedst Arten af den Tildannelse, som de har været Genstand for. Paa begge Bredsiderne er Ledrullernes skarpe, fremspringende Rygge afskaarne, saaledes at der er dannet jævne Flader; og disse saavel som begge Smalsiderne har været udsat for et stærkt Slid, hvorved de er blevet ganske blankt polerede. Denne ejendommelige Tildannelse gentager sig nøjagtigens paa alle 4 Stykker; de re-

præsenterer saaledes utvivlsomt en bestemt Redskabsform. Et nærmere Eftersyn overbeviser imidlertid snart om, at det stærke Slid, som særlig karakteriserer disse Ledender, har fundet Sted før de afhuggedes af Knoglen. Især fremgaar dette af den Omstændighed, at Bruddenes Rande altid er friske og uberørte af Sliddet. I den nu foreliggende Form er de da kun Fragmenter af Redskaber, sikkert at opfatte som Affald paa samme Maade som de nedenfor

(S. 218) omtalte, afhugne Ledender af de samme eller lignende, lange Rørknogler.

Om Arten af det Arbejde, til hvilket de har tjent, da de endnu sad paa Knoglerne, maa Beskaffenheden af Slidmærkerne kunne oplyse. En nøje Betragtning af disse viser nu tydeligt, at de ikke kan være fremkomne ved Slid mod et haardt Underlag. Skarpkantede, ganske plane Facetter, som nødvendig maatte være frembragt derved, findes ikke; tværtimod er alle Slidfladerne svagt buede eller bølgeformede og alle

Fig. 69. $\frac{3}{4}$.

Kanter jævnt afrundede, saaledes som det kun kan fremkomme ved Arbejde mod et eftergivende Underlag. Endelig kan endnu en Enkelthed af Betydning bemærkes. Slidfladerne bøjer sig paa Bredsiderne et lille Stykke ind over de fremspringende Kanter for Enden af Ledrullerne; Knoglen har saaledes under Arbejdet i hvert Fald ofte været holdt i en skraa Stilling. Naar alt dette sammenfattes, bliver Resultatet da det, at det her drejer sig om Redskaber, bestaaende af Mellemhaands- eller Mellemfodsben af Urøkse, med hvis nedre, tildannede Ledender der har været udført et Arbejde, som medførte en stærk Gnidning mod et eftergivende Stof; alle fire Sider af Ledenden har i lige Grad kunnet benyttes derved, og Knoglen har om ikke altid saa dog ofte været holdt i en skraa Stilling i Forhold til Underlaget; Knoglens lange, lige Mellemstykke har antagelig tjent som Skaft paa Redskabet. Og spørger man om, hvad dette Arbejde kan have været, synes det nærliggende at tænke paa Bearbejdning og Glatning af Dyrehuder el. lign. At der af dette Redskab kun foreligger fire afhugne Ledender og intet fuldstændigt Exemplar, kan have

sin Forklaring deri, at man senere har udnyttet Knoglernes Mellemstykker paa sædvanlig Maade til Fremstilling af Benodde (se nedenfor S. 217).

Forarbejder og ubestemmelige Brudstykker. Affald fra Tildannelsen. Herunder skal sammenfattes et større Antal store og smaa, mere eller mindre tildannede Stykker af Hjortetakker og Knogler, der ikke med Sikkerhed kan henføres til nogen af de skildrede Redskabsformer eller overhovedet erkendes som færdigt udformede Redskaber. Størsteparten deraf maa opfattes som Materiale og ufuldførte Forarbejder. Mange, især ganske smaa Stykker er dog sikkert Fragmenter af færdige Redskaber, hvis Art nu ikke lader sig bestemme. En stor Del er utvivlsomt kun bortkastede Affaldsstykker.

Af Takker, af Krondyr eller Elsdyr, omfatter Fundet 47 saadanne Stykker, der viser Arbejdet i dette Materiale paa forskellige Stadier. Der foreligger deriblandt flere hele, afhugne Horn, paa hvilke forskellige Snitmærker angiver en planlagt men aldrig fuldført Sønderdeling af Stamme og Grene, endvidere sværere eller spinklere, for begge Ender afskaarne Grenestykker, der synes at være beregnede til deraf at fremstille Økseskeder som Fig. 38 og 40 ovenfor eller smaa Skafter som Fig. 60, fremdeles Gren-Ender med paabegyndt Tildannelse af Spidsen o. s. v. En lang Gren af Kronhjorttak med et lille vedhængende Stykke af Stammen kan muligvis være et Forarbejde til et Økseskaft som det af Sarauw, Aarb. 1903, 219, skildrede. Et afskaaret Grenstykke maa endnu særlig nævnes, fordi det paa den ene, stærkt skrabe Side viser en Zigzaglinje, indkradset paa den flygtige og umotiverede Maade, som er saa karakteristisk for den ældste Stenalders Ornametik.

Af Ben hører herhen foruden de nedenfor nævnte afhugne Ledender ialt 260 Stykker. Der er deriblandt adskillige fuldstændige Knogler eller større Knoglestykker, paa hvilke man har paabegyndt en Afskrabning eller Tilsnit-

ning. Enkelte fortjener at omtales særskilt.

Et Mellemlaarsben af en Urokse, der over næsten hele Overfladen er dækket af tætte Mærker efter Musegnav, frembyder saaledes en egen Interesse. Dets ene Side er stærkt tilskaaret, og Snittene ses tydeligt at gaa henover og igennem Musegnavet. Det samme er iagttaget paa en Hjortetak i Fundet. Der foreligger altsaa i saadanne Tilfælde Vidnesbyrd om, at Sværdborg-Folket ikke har forsmaaet at opsamle og udnytte gamle, gnavede Knogler og Takker, som syntes dem tjenlige til Brug. Det er et lille Træk, der falder godt i Traad med det ovenfor S. 163 paa pegede Forhold, at Hjortetaksøkserne hyppigt er fremstillede af naturligt afkastede Horn.

Flere lange og lige Rørknogler er tydeligt nok at opfatte som mere eller mindre udnyttet Raamateriale til Fremstilling af Benodde (jfr. ovenfor S. 194). Meget oplysende for Fremgangsmaaden derved er f. Ex. den i Fig. 70 gengivne Mellemfodsknogle af Urokse. Tæt under de to Ledruller ved Knoglens nedre Ende, der vender opad i Figuren, er paa Bagsiden indskaaret en dyb Tværfure. Fra denne er trukket dybe Længdefurer ned til den modsatte Ende, hvorved hele denne Side af Knoglen er afspaltet, saavidt det kan ses i to brede Strimler. Den ene af disse,

Fig. 70. $\frac{1}{2}$.

til højre i Figuren, er knækket, saaledes at et Stykke er blevet siddende umiddelbart under Tværfuren. Saavel paa dette Stykke som paa Knoglens Sidekanter kan det ses, at Overfladen har været omhyggeligt glatskrabet før Udspaltningen.

Overhovedet hidrører utvivlsomt langt den største Part af de nævnte 260 tilskaarne Benstykker fra Fremstillingen af de forskellige Arter af Benodde. Talrige er saaledes mere eller mindre tildannede Stykker af Ribben, der viser de forskellige Stadier i Tildannelsen af Ribbens-Benoddene¹, og fremfor alt tilskaarne og glattede Bensplinter, udspaltede af lange Rørknogler som den i Fig. 70 gengivne, dels sikkert Brudstykker af færdige Benodde, dels Forarbejder til saadanne.

Som nævnt har hertil aabenbart overvejende været benyttet de lange, lige og stærke Rørknogler, Spoleben, Skinneben, Mellemlaands- og Mellemlodsben af større Drøvtyggere. Utvivlsomt er dette Forklaringen paa, at netop disse Knogler, saaledes som Winge har fremhævet ovenfor S. 132, er sjældne i Fundet. Vidnesbyrd om det samme foreligger ogsaa i den Omstændighed, at Hovedmassen af de afskaarne eller afhugne Ledender, som fandtes spredte over hele Pladsen og aabenbart maa betragtes som Affald fra Redskabsforfærdigelsen, netop hidrører fra Knogler af de nævnte Arter. Der fandtes saaledes 6 nedre Ender af Mellemlodsben, deraf 5 af Urokse, hvorunder er medregnet de 4 ovenfor S. 213 ff. omtalte, tildannede Stykker, og 1 af Elsdyr; 9 øvre Ender af Spoleben, deraf 6 af Krondyr, 3 af Elsdyr; 16 nedre Ender af Skinneben, deraf 15 af Krondyr, 1 af Elsdyr; endelig 1 øvre Ende af et Skinneben af Krondyr. Paa adskillige af dem ses Spidserne af de Længdefurer, ved hvilke Knoglen har været udspaltet i smalle Strimler².

¹ Jfr. herom Sarauw, Aarb. 1903, 246.

² En saadan Ledende er afbildet af Sarauw, Aarb. 1903, 238.

Redskaber og Smykker af Dyretænder.

Et værdifuldt Materiale, der kunde udnyttes paa forskellig Maade, fandt Sværdborg-Folket i Vildornens store, nedre Hjørnetænder.

Af de velkendte *Huggetandsknive*, der forekommer saavel paa Mullerup-Bopladserne som i Fund fra ældre og yngre Stenalder¹, fandtes ved Sværdborg kun 1 Exemplar, dannet af Hjørnetanden fra en Vildornes højre Underkæbehalvdel. Den er afbrudt ved Rodenden og er i den foreliggende Form, maalt i lige Linje fra Spids til Rod, 13,5 cm lang. Paa Tandens naturlige Slidflade ses talrige Længderidsr, der maa være fremkomne ved Afskrabning. Men tillige er Slidfladens Inderrand, der har dannet Æggen, skærpet ved flere Snit, som har efterladt tydelige Ar. Æggen er ikke forlænget udover den naturlige Slidflade. Heri stemmer Sværdborg-Exemplaret overens med Huggetandsknivene fra Mullerup, medens de samme Redskaber i den senere Stenalder sædvanlig viser en meget dybere gaaende og længere Udskæring.

Men ikke blot til Knive kunde Vildornens Hjørnetænder tjene. Paa den ene Mullerup-Boplads fandtes et *Økseskærpe*, dannet af Midterstykket af en saadan Huggetand². Den ovenfor S. 168 omtalte Hjortetaksøkse, i hvis Indre Spidsen af en Vildsvinetand endnu sidder fastkilet, viser, at man ogsaa ved Sværdborg har brugt Økseskærper af samme Art. Som et Forarbejde til et saadant tør man da vist betragte et tildannet Stykke af en Huggetand i Fundet herfra. Det udgøres af en Del af Tandens hule Midterparti og er i den foreliggende Form 5,5 cm langt. Ved den ene Ende er det overbrudt; ved den anden er Tandens overskaaret ved Hjælp af en dyb Fure tværs over den flade Udside; paa Inder-

¹ Sophus Müller i Aarbøger 1888, 277 og 1896, 370 ff. C. Neergaard i Affaldsdynger, 66, 99 og 168. Sarauw i Aarb. 1903, 232 ff.

² Sarauw, Aarb. 1903, 236, Fig. 23.

siden er her paabegyndt Tildannelsen af en skraa Flade (Ægfladen). Muligvis hører ogsaa et andet, 6 cm langt Fragment af en Huggetand herhen. Det er fra Tandens øvre Del; Spidsen er fjernet, men det nederste Stykke af Slidfladen er bevaret; henover denne er paa Tandens Inderside paabegyndt en Afarbejdning, der synes at have haft Dannelsen af en skraa Ægflade til Formaal.

Fig. 71.
1/1.

Endelig foreligger i Fundet tre mere eller mindre tilskaarne Stykker af Vildorners Huggetænder, om hvis Bestemmelse der neppe kan siges noget sikkert. Det samme gælder om en nedre Hjørnetand fra venstre Kæbehalvdel af en Vildso og om en nedre Fortand af et Svin, der begge viser forskellige Spor af Tildannelse.

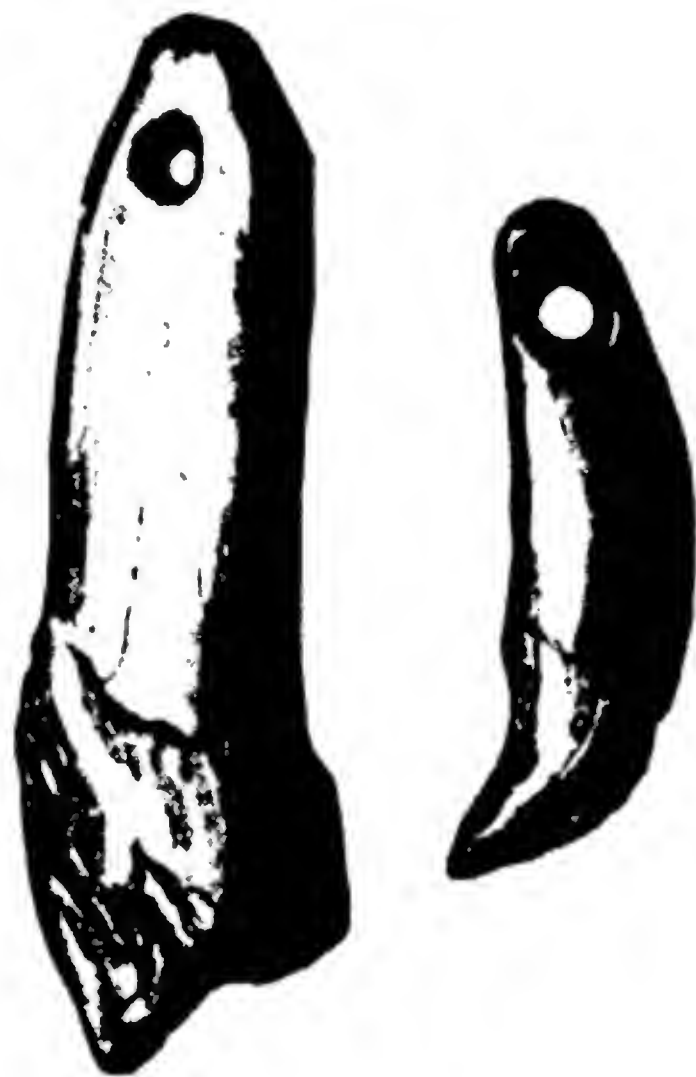
Ogsaa de lange, krumme *Bæver-Fortænder*, der fandtes i betydelig Mængde paa Bopladsen, har været udnyttede. Det viser det lille Redskab, som er gengivet i Fig. 71. Det er dannet af en saadan Bæver-Fortand, som er flækket paa langs, saaledes at Redskabet udgøres af Tandens tynde men meget haarde Yderside. Den indvendige Brudflade er omhyggeligt glattet og ender nedadtil i en lille, skraa Ægflade. Foroven er Tanden overbrudt. Et andet, for begge Ender overbrudt Stykke af en paa samme Maade flækket og paa den indvendige Side tilglattet Bævertand er antagelig et Fragment af et tilsvarende Redskab.

Af *Tandperler* (Sarauw, Aarb. 1903, 271 ff.), der maa antages baarne som Smykker eller Amuletter, fandtes ialt 7 Stykker. Fem af disse er udstyrede med et rundt Hul, omhyggeligt udboret fra begge Sider nederst i Rodenden. To af dem, den ene afbildet i Fig. 72, er Hjørnetænder, en

Fig. 72. 3/4

øvre og en nedre, af Bjørn¹. En, afbildet i Fig. 73, er en Fortand af Urokse. Paa denne er de to Sider af Roden, fra hvilke Gennemboringen er foretaget, stærkt tilskaarne og glattede til ganske jævne Flader. En fjerde (Fig. 74), der er smukt blankpoleret, er en nedre Hjørnetand af Odder, en femte en øvre Hjørnetand, vistnok ogsaa af Odder². Paa en sjette Tand, en øvre Hjørnetand af Vildkat, er Rodenden stærkt tilskaaret paa begge Sider, saa at der dannes en flad Tunge. Paa dennes ene Side ses Spor af en paabegyndt Gennemboring. Paa den syvende endelig, en øvre Fortand af Svin, er der nær Rodenden paa begge Sider en dyb Indskæring, antagelig bestemt til Fastbinding af en Snor.

Fig. 73—74. $\frac{1}{1}$.

Forarbejdede Genstande af andre Stoffer.

Bortset fra en Pind af Fyr, der bærer tydelige Mærker af Tilsnitning, og et Stykke af en Rod af et Løvtræ, hvorpaa der er indskaaret en Tværfure, fandtes der i Oldsaglaget ved Sværdborg ligesom paa Mullerup-Bopladserne ingen forarbejdede Genstande af Træ. Det er saa meget mere paa-faldende, som Bevaringsforholdene her skulde synes at have været meget gode.

En ejendommelig Genstand optoges af Bopladslaget i Bunden af Tørvegraven. Det er et 5,5 cm langt Rør af *Harpiksmasse*, udvendigt 2—2,3 cm tykt over Midten og noget aftagende i Tykkelse mod begge Ender, med et indvendigt,

¹ I Nationalmuseet foreligger i Forvejen en ganske tilsvarende gennemboret Hjørnetand af Bjørn, fundet i Glostrup Mose i Ods Herred, Mus. Nr. A 17337.

² Tandperler af Odderens Hjørnetænder er ogsaa kendte fra den yngre Stenalder, jfr. Aarbøger 1888, 276.

cylindrisk Hulrum, der er 4—5 mm i Tværmaal. Aabenbart er det dannet, ved at en Harpiksklump er trykket fast omkring et tyndt, nu forsvundet Skaft. Aftryk af fine Længderibber, som dette har efterladt i den indre Rørvæg, synes at vise, at det har haft Struktur som et tykt Straa. Der kan da erindres om den ovf. S. 153 fremsatte Tanke, at man har draget Nytte af de i Nærheden af Bopladsen voksende Rørvækster som Skafter for lettere Kastespyd, Pile el. lign. Ganske lignende Harpikstriller er kendte fra schweiziske Pælebygninger, hvor de har tjent til at fæstne Odde paa Skafter¹.

Af *Lerkar* fandtes ved Sværdborg som paa Mullerup-Bopladserne ikke et eneste Skaar.

Tidsstilling. Kultursammenhæng.

Der er i de foregaaende Afsnit gjort Rede for Undersøgelserne i Sværdborg Mose og for Indholdet af det store og brogede Fund, som de har bragt for Dagen. Det staar tilbage ud af hele det fremlagte Stof at søge Svar paa de Hovedspørgsmaal, med hvilke Arkæologen altid træder et nyt Fund i Møde, Spørgsmaalene om dets Tid og Plads i den forhistoriske Udvikling, om den Befolkning, som det stammer fra, og den Kultur, som den var Bærer af.

Det er af største Vigtighed for Beskæftigelsen med disse Spørgsmaal, at de fuldkommen klare og simple Fundforhold ikke tillader nogen Tvivl om, at det her drejer sig om et samlet, fra et sluttet Tidsrum hidrørende Fund. Dets Indhold bekræfter ganske dette; en indre Sammenhæng er umiskendelig. For et enkelt Stykkes Vedkommende, den ovf. S. 137 f. omtalte Tværpil, har der maattet tages et Forbehold i saa Henseende, omend alt synes at tale for, at ogsaa den hører Fundet til; men iøvrigt lader sig ingen Indblanding fra senere Tider paavise. I Betragtning af den overmaade ringe Tykkelse, som Oldsaglaget har over hele

¹ Jfr. F. Keller, Pfahlbauten, VIII. Bericht, 30, Taf. V, 9.

Bopladsen, tør det ydermere siges, at det Tidsrum, indenfor hvilket det er aflejret, maa have været af ret kort Varighed.

Det er fremdeles hævet over al Tvivl, at dette Tidsrum har sin Plads indenfor det Hovedafsnit af vor Forhistorie, som her er betegnet som den ældste Stenalder, 3: Tiden forud for de ældre Skaldynger. Dette fremgaar allerede af det geologiske Resultat, at Bopladslaget i Sværdborg Mose ganske som de tilsvarende ved Mullerup¹ er aflejret i Fyrretidens (Ancylustidens) senere Del (jfr. Knud Jessens Bemærkninger ovf. S. 123 ff.). Ligeledes af den Omstændighed, at den i Fundet repræsenterede Hvirveldyr-Fauna med sin Rigdom af Urokse- og Elsdyrknogler har en afgjort ældre Karakter end den, der er ejendommelig for den ældre Stenalderes Bopladser. Det samme viser sluttelig ogsaa Fundets Indhold af Oldsager. Afvigelserne fra Skaldyngefundene er talrige og iøjnefaldende og peger for en stor Del tydeligt tilbage mod en ældre Tid.

Om vort Funds Plads indenfor den ældste Stenalder kan endelig siges, at den maa falde nøje sammen med Mullerup-Fundenes. Den stadige Jævnføring med disse under den forudgaaende Gennemgang af Oldsagerne har sikkert gjort dette tydeligt. Overensstemmelsen er paa de allerfleste Punkter iøjnefaldende, ofte saa stor, at der kan tales om Identitet. At enkelte af de sjældne Oldsagformer i Sværdborg-Fundet mangler ved Mullerup og omvendt, har ingen Vægt. Det kunde vel f. Ex. ventes, at der ved Sværdborg ligesom ved Mullerup² skulde være fundet Exemplarer af det ejendommelige Redskab, der er kendt under forskellige Navne som »Sømglatte«, »Flaakniv«, »Netstikker« m. fl.

¹ Sernanders Datering af Mullerup-Fundene til Littorinatid, hvorpaa Stjerna, Före Hällkisttiden, 2 f. støtter sig, har vist sig uholdbar. De senere Undersøgelser i Mullerup Mose har ganske bekræftet den Datering til Ancylustid, som allerede Sarauw har givet. Jfr. herom Lauge Koch i den ovf. S. 107, Anm. 1 anførte Afhandling og Jessen ovf. S. 124.

² Jfr. Aarb. 1903, 226.

Men det beror sikkert kun paa et Tilfælde, naar det ikke er saa. Paa et Punkt gør sig ganske vist en paafaldende Forskel gældende, nemlig med Hensyn til det »mikrolithiske« Flintarbejde, der paa Sværdborg-Bopladsen spiller en ganske anderledes fremtrædende Rolle end i Mullerup-Fundene. Men heller ikke denne Forskel kan der overfor den iøvrigt saa store Overensstemmelse tilskrives nogen afgørende Betydning med Hensyn til en kronologisk Adskillelse. Ligesaa lidt lader sig ad geologisk eller ad zoologisk Vej en saadan paavise¹. Sværdborg- og Mullerup-Fundene maa da, saavidt vor nuværende Viden overhovedet tillader at dømme derom, betegnes som ganske samtidige.

Tilsammen giver saaledes disse store og righoldige Fund, supplerede med, hvad der foreligger af enkeltvis fundne Oldsager, som tydeligt erkendes at tilhøre samme Tid, et fyldigt, paa Enkeltheder rigt Billede af en særegen Kulturfase indenfor den ældste Stenalder. Der bliver da Spørgsmaal om dennes Stilling i vor forhistoriske Kulturs Udvikling, om dens Forbindelser bagud til forudgaaende og fremover til efterfølgende Kulturfaser.

Om Forbindelserne bagud lader der sig foreløbig neppe sige meget, om man holder sig til, hvad der indtil nu er fremkommet af Vidnesbyrd om Menneskers Færden i en endnu ældre Tid indenfor det nuværende Danmarks Grænser. Det tør nu betragtes som en Kendsgerning, at vor ældste Stenalder ikke indledes med Mullerup-Sværdborg-Kulturen. Ogsaa i Danmark har Mennesker færdedes i en Tid, da Rensdyret levede her. Vidnesbyrd herom giver dels en afskaaren øvre Ende af et Rensdyrhorn, som er fundet i en Mergelgrav ved Hjorthede i Viborg-Eggen²,

¹ Jfr. Jessens og Winges Udtalelser ovf.

² Jfr. H. Winge, Om jordfundne Pattedyr fra Danmark, Videnskab. Meddel. fra den naturhist. Forening, Kbh. 1904, 280 og 286, Tab. XI, 4. Samme, Danmarks Fauna, Pattedyr, Kbh. 1908, 182. V. Nordmann, Danmarks Pattedyr i Fortiden, Danmarks geolog. Undersøgelse, III. Række, Nr. 5, 64, Fig. 25.

dels de tre velkendte Hakker af Rensdyrtak fra Vejleby i Horns Herred paa Sjælland, Nørre Lyngby i Vendsyssel og Odense Kanal¹. Efter at det er paavist, at Rensdyret levede i Danmark endnu i Begyndelsen af Skovtiden², behøver den første Indvandring til Landet, hvorom disse bearbejdede Rensdyrtakker taler, ikke at lægges tilbage til Perioden nærmest efter Istiden, men kan have fundet Sted i en tidlig Del af Skovtiden. Fra samme Tid synes ogsaa et Flintblad at hidrøre, der er fundet i Ferskvandslagene ved Nørre Lyngby i Vendsyssel, omtrent samme Sted, hvorfra den ene af Rensdyrtakkerne stammer³. Men disse faa Redskaber fra Danmarks Rensdyrtid fortæller kun lidet om Arten og Oprindelsen af denne vor ældste Kultur. Fremkomsten af Rensdyrtak-Redskaber, ganske lignende de danske, i Brandenburg⁴ viser, at den har Forbindelse med Nordtyskland, hvorfra den vel er kommet her til Landet. Med den vesteuropæiske Madeleine-Kultur synes en Sammenhæng derimod indtil videre ikke paaviselig. Ligesaa lidt lader sig iagttage nogen Berøring med den efterfølgende Sværdborg-Mullerup-Kultur. Og mere end, hvad der er anført, foreligger der til Dato ikke af forar-

¹ Sophus Müller i Aarb. 1896, 304 ff., Fig. 1—2 og senest Stenalderens Kunst i Danmark, 7, Anm. 6. Sarauw i Aarb. 1903, 303 ff. Winge og Nordmann anf. St.

² V. Nordmann, On Remains of Reindeer and Beaver from the commencement of the Postglacial Forest Period in Denmark, Danmarks geolog. Undersøgelse, II. Række, Nr. 28, Kbh. 1915.

³ A. Jessen og V. Nordmann, Ferskvandslagene ved Nørre Lyngby, Danmarks geolog. Undersøg., II. Række, Nr. 29, Kbh. 1915, 52 ff., Fig. 3. — Det er urigtigt, naar Montelius, De mandelförmiga Flintverktygens Ålder, Antikv. Tidskrift f. Sverige, Del 20, S. 48 daterer dette Flintblad til »senglacial Tid«. Det Lag, hvori det fandtes, tilhører Skovperioden.

⁴ Jfr. A. W. Brögger, Eine Renntierhornwaffe aus dem Westhavel-lande, Präh. Z. 1910, 39 ff. R. Stimming, Die Renntierzeit in der märkischen Havelgend. Mannus 1917, 233 ff. Sophus Müller, Stenalderens Kunst anf. St.

bejdede Genstande i danske Fund, der med Sikkerhed lader sig føre tilbage til en ældre Tid end denne¹.

Paa hjemlig Grund kan vi da ikke eftervise Forudsætninger for den Kultur, som møder os i Sværdborg- og Mullerup-Fundene. Anderledes, om vi udvider Horisonten udover vore Grænser. Det viser sig da, at den samme Kulturgruppe kan spores over hele den nordlige Del af Mellem-europa, fra Nordfrankrig og Belgien til langt ind i Rusland², men at den dog fremfor alt hører hjemme i Landene nærmest omkring Østersøens sydlige Del. Den kan med god Grund betegnes som særlig baltisk. De Redskabsformer, som er karakteristiske for den, træffer vi udenfor Sjælland talrigst og mest lignende Mullerup- og Sværdborg-Fundenes i Mecklenburg, Pommern, Brandenburg, Vest- og Øst-Preussen. Fra disse Egne er da antagelig denne Kultur, ligesom tidligere vor Rensdyrkultur, kommet her til Landet, vel paa en Tid, da Sjælland endnu var landfast med Nordtyskland. At dens Vandring har haft denne Retning, synes ogsaa at være klart af dens Udbredelse inden vore egne Grænser. Det er paafaldende, i hvilken Grad den her har sit Tyngdepunkt mod Øst. Ikke blot hidrører de eneste store, samlede Fund fra Sjælland, men ogsaa af de enkeltfundne Oldsager, der kan henføres til samme Tid, er langt den overvejende Part fra Landsdelene Øst for Storebælt.

Karakteristisk er navnlig Udbredelsen af de forskellige Former for Benodde med Modhager³. Af den Form, som

¹ Antagelig er dog ogsaa de Flintspidser, der fandtes ved Urokse-skelettet fra Vig, Aarb. 1906, 225 ff., ældre end Mullerup- og Sværdborg-Fundene.

² Herom maa især henvises til Sarauws udførlige Paavisning af de enkelte Mullerup-Typers Udbredelse; jfr. ogsaa Reinecke i Mainzer Zeitschrift III (1908), 46.

³ De følgende Optællinger kan ikke gøre Krav paa at omfatte absolut alle i Øjeblikket foreliggende, danske Exemplarer af de paagældende Benodsformer. Rimeligvis vilde der kunne paavises endnu enkelte Stykker, spredte i mindre Provinsmuseer og Privatsamlinger, til hvilke jeg

ovf. S. 200 er betegnet som den ældste, Mullerup- og Sværdborg-Fundenes Form, er mig, udover hvad der stammer fra disse Fund, ialt 19 enkeltfundne Exemplarer bekendte¹. Deraf stammer 1 fra Bornholm og 2 fra Lolland; om 2 have ingen Oplysninger; de andre er alle fra Sjælland. Vest for Storebælt synes denne Form overhovedet ikke at forekomme. Af »Harpunspidser« som Sophus Müller, Ordning I, 186 er mig 28 Exemplarer bekendte²; om 4 af disse vides intet; af de øvrige er 1 fundet paa Bornholm, 10 paa Sjælland, 4 paa Langeland, 8 paa Fyen og 1 i Jylland. Formen er fremdeles kendt fra Sønderjylland³. Hvad de finttandede Benodde (Sophus Müller, Ordning I, 185) angaar, er af 78 danske Exemplarer⁴, hvori ikke er medregnede de ovf. S. 200 f. nævnte fra Skottemarke- og Mullerup-Fundene, 32 fra Sjælland, 3 fra Langeland, 10 fra Fyen, 1 fra Samsø og 19 fra forskellige Egne af Jylland, endog fra det fjerneste Nordvest, Hassing Sogn i Thy⁵; om 13 vides intet. Og tager man endelig ogsaa de seneste danske Udløbere af denne Redskabsart med i Betragtning, de grove Hjortetaksharpuner, som ovf. S. 202 er henførte til Skaldyngetid, da er Flertallet af dem fra Jylland (se ovf. anf. St.).

Denne Benodsformernes Udbredelse synes klart at udtrykke den langsomme Fremadskriden over Landet af den Kultur, om hvilken Talen her er, fra SØ mod Vest og

mangler Kendskab. Man tør dog sikkert gaa ud fra, at det ovenfor fremlagte Materiale giver et i alt væsentligt fuldstændigt Billede af Formernes Fordeling over Landet.

¹ 18 Stk. i Nationalmuseet, 1 i Lolland-Falsters Stiftmuseum i Maribo.

² 18 Stk. i Nationalmuseet, 4 i Langelands Museum i Rudkøbing, 3 i Fyens Stiftmuseum i Odense, 2 i Aarhus Museum og 1 i Privateje.

³ Aarb. 1913, 171.

⁴ 48 Stk. i Nationalmuseet, 10 i Fyens Stiftmuseum, 8 i Aarhus Museum, 2 i Randers Museum, 1 i Viborg Museum, 1 i Hjørring Museum og 8 i Privateje.

⁵ Nat. Mus. Nr. A 16966.

Nordvest. Paa samme Maade lader det sig iagttage, hvorledes den fra Sjælland ogsaa i den modsatte Retning over Skaane gennem yngre Udløbere breder sig over den sydlige Del af den skandinaviske Halvø til Mellemsverige¹ og Sydnorge. Vistefundet fra Jæderen² tør betragtes som en saadan yderste og sen Udløber. Og ligeledes lader yngre Udstraalinger fra Kulturens oprindelige Centrum i Nordtyskland sig følge langs Østersøens Sydkyst til Lifland og Estland (Kunda-Gruppen).

Det er nu klart, at denne baltiske Kulturgruppe til Baggrund har den vesteuropæiske Rensdyrkultur. Den ubestridelige Sammenhæng, der gør denne Forbindelse tydelig, dels med Hensyn til karakteristiske Redskabsformer, fremfor alt Benodde med Modhager, dels med Hensyn til Kunstudøvelsens Karakter og Indhold, er længst paapegede³, og der er ikke nogen Grund til her at dvæle yderligere derved. Ret uklart synes det dog endnu, hvorledes denne Sammenhæng skal forstaaes. Det er almindelig antaget, at Østersø-Kulturen i sin ældste Form, som Sværdborg- og Mullerup-Fundene viser den, kronologisk kan sidestilles, snarest dog som noget yngre, med den sidste Fase af Vesteuropas Oldstenalder, Azilien⁴, hvis Udbredelse synes at være udpræget vestlig, fra Skotland (Oban) til de schweiziske Pælebygninger. Men forudsat, at denne Jævnstilling kronologisk er rigtig, maa det dog betones, at en kulturel Forbindelse mellem Azilien og den baltiske Kultur indtil videre ikke synes paaviselig. Ligheden indskrænker sig til Almindeligheder; karakteristiske Forskelle synes egentlig mere iøjnefaldende. Det kan saaledes fremhæves, at de

¹ Jfr. især Stjerna, Före Hällkisttiden, 28 ff.

² A. W. Brögger, Vistefundet. Stavanger 1908.

³ Jfr. f. Ex. Kossina i Mannus, I, 27 f.

⁴ Saaledes Sarauw, Aarb. 1903, 309, jfr. Korrespondenzblatt für Anthropologi 1912, Beiheft, 28; Stjerna anf. St., 15; Reinecke, Mainzer Zeitschrift, III (1908), 48; Sophus Müller, Urgeschichte Europas, 16.

typiske Azilien-Harpuner af Hjortetak er yderlig sjældne indenfor den baltiske Kulturgruppes oprindelige Omraade¹, medens de her herskende Former af Benodde med Modhager tværtimod viser den største Lighed med Magdaléniens. Det er muligt, at denne Uklarhed i nogen Grad beror paa, at Azilien endnu kun er meget ufuldstændig kendt. Men i hvert Fald synes det indtil videre ikke godt muligt at forestille sig, at den kan danne Baggrund for den Østersøkultur, om hvilken der her er Tale. Det bliver i saa Fald et Problem, som det maa være Fremtiden forbeholdt at opklare, hvor da det Mellemlid er at finde, der forbinder denne Kultur med Vesteuropas Magdalénien, fra hvilken den baade i Rum og navnlig i Tid er vidt adskilt.

Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal bringer Sværdborg-Fundet vel neppe noget nyt Bidrag af særlig væsentlig Art. Dog er der jo et Element, som spiller en langt større Rolle i det, end det var Tilfældet paa Mullerup-Bopladserne, og hvis Betydning for Sammenhængen med fremmede Kulturgrupper saaledes nu bliver anderledes tydelig, nemlig det »mikrolithiske« Flintarbejde. Som det allerede er sagt ovenfor S. 150, viser ogsaa dette hen til, at Sværdborg-Fundet og saaledes ogsaa den Kulturgruppe, som det repræsenterer, tilhører et Stadium, der er noget senere end Azilien-Kulturen, men dog ældre end den egentlige Tardenoisien, til hvilken i Danmark de S. 146 ff. omtalte jydske Bopladser synes at svare. Indtil videre kan det imidlertid, saavidt ses, heller ikke for dette Elements Vedkommende med nogen Grad af Sikkerhed siges, hvorfra det er kommet ind i Østersø-Kulturen. Meget kan vel ogsaa her tale for Forbindelser med Vesteuropa, hvor det udfolder sig ganske særlig rigt. Men paa den anden Side maa det

¹ Fra Danmark kendes kun den ovenfor S. 202 omtalte Harpunspids fra Bornholm, Mus. Nr. A 22394. En Azilien-Harpun er fundet i Kieler Fjord, 43. Bericht des Schleswig-Holsteinischen Museums vaterländischer Altertümer, Kiel 1904, 21, Fig. 7.

erindres, at det »mikrolithiske« Flintarbejde under Former, der nøje ligner Sværdborg-Fundets, ogsaa har en vid Udbredelse over Mellem- og Østeuropa. Ogsaa paa dette Punkt henstaar vanskelige Problemer uløste.

Bedre skulde det synes muligt at vinde Klarhed over, i hvilket Forhold Sværdborg-Fundet og den Kulturkreds, som det saa rigt og alsidigt belyser, staar til den videre Udvikling paa hjemlig Grund, det vil i Hovedsagen sige til de ældre Skaldyngers Kultur. Det stærkt øgede Stof berettiger til at vente, at et og andet af Betydning for dette Spørgsmaal nu maa træde tydeligere frem, end det hidtil har kunnet.

Om man i vort Nationalmuseum efter en samlet Betragtning af Sværdborg- og Mullerup-Fundene lader Blikket glide over paa de Skabe, i hvilke de store Fund fra den ældre Stenalders Skaldynger er opstillede, vil man utvivlsomt først og umiddelbart modtage et Indtryk af store Modsætninger. I Enkeltheder er disse udredet ovenfor under Gennemgangen af de forskellige Oldsagarter. Det er nok her at erindre om de mest iøjnefaldende Træk: Sværdborg- og Mullerup-Fundenes Rigdom paa mangeartede Redskaber af Ben og Hjortetak, der for Størstedelen ganske mangler i Skaldyngerne, deres særprægede Flintarbejde, hovedsagelig knyttet til Fremstillingen af »mikrolithiske« Redskaber, som er saa godt som fremmede for Skaldyngerne, den paafaldende Faatallighed af Flintøkser, blandt hvilke der kun forekommer nogle faa og lidet typiske Skivespaltere, den fuldstændige eller næsten fuldstændige Mangel paa Tværpile, den absolute Mangel paa Lerkar; i Skaldyngerne omvendt et ret begrænset Antal Redskaber af Ben og Hjortetak, af hvilke flere, saaledes navnlig de for den ældre Stenalders Fund overmaade typiske Slagstokke, helt mangler ved Sværdborg og Mullerup, det grovere Flintarbejde, Skivespalternes og Tværpilenes overvældende Talrigheid, Forekomsten af Krukker og Skaale af Ler.

Og til disse Modsætninger i de to Grupper Indhold synes ogsaa at svare en Forskel med Hensyn til deres Udbredelse. Den ældste Stenalders Kultur tilhører ganske aabenbart en Indlandsbefolkning. Ikke blot de foreliggende store Fund stammer fra fordums Indsøer, men næsten alt, hvad der haves af enkeltfundne Redskaber fra samme Tid, er fremdraget i Moser og Vandløb inde i Landet. Omvendt synes den ældre Stenalders Bebyggelse overvejende at være knyttet til Havkysterne, hvor Skaldyngerne er aflejrede.

De arkæologiske Forhold kunde da synes at give god Støtte for en i nyeste Tid fremsat Theori, ifølge hvilken den for den yngre danske Stenalder karakteristiske Blanding af en kortskallet og en langskallet Race skulde datere sig allerede fra Tiden før Skaldyngerne: et nyt Folk af kortskallet Race skulde da tænkes at være indvandret ved den ældre Stenalders Begyndelse, medførende den Kultur, som de ældste Skaldynger viser os, medens den langskallede Urbefolknings »Benkultur« fortrængtes til nordligere Egne paa den skandinaviske Halvø, hvor den fik et langt Efterliv til ned i de store Stengraves Tid¹.

Imidlertid vil et nøjere Studium utvivlsomt stærkt modificere det første Indtryk af en saa udpræget Mangel paa Sammenhæng mellem Danmarks ældste og ældre Stenalder, som denne Theori gaar ud fra. Allerede nu er mange Traade synlige, der knytter de to Kulturgrupper nøje sammen, og det tør antages, at det vil gaa her som saa ofte før i lignende Tilfælde — man tænke f. Ex. paa Overgangen fra Stenalderen til Bronzealderen —, at fortsat Beskæftigelse med Problemet og Stoffets Vækst efterhaanden vil lade Kontinuiteten træde endnu tydeligere frem.

I adskillige Træk giver den sig som sagt allerede nu til Kende. Saaledes f. Ex. med Hensyn til Bopladsernes Beliggenhed og Art. For den ældste Stenalders Vedkom-

¹ Sune Lindquist, Nordens Benålder och en Teori om dess stenåldersraser, Rig 1918, 65 ff.

mende frembyder især Sværdborg-Bopladsen i denne Henseende et klart Billede, i hvilket Resultaterne af den geologiske og den arkæologiske Undersøgelse samstemmende forener sig. I de ovenfor givne Redegørelser for disse er alle Enkeltheder af Betydning fremlagte. Det fremgaar af dem, at man her har slaaet sig ned paa en lavt liggende og fugtig Eng, der som en flad Landtunge strakte sig ud i en stor Sø, forbunden mod SØ med det faste Land men paa de andre tre Sider omgivet af Vand. I Sommertiden har den været fast og tør nok til, at man kunde færdes her og endog tænde Baal direkte paa Jordens Overflade. Om Vinteren maa Stedet derimod antages at have været oversvømmet, ligesom det er Tilfældet den Dag i Dag. Formentlig drejer det sig da om en Plads, vel en god Fiske- og Jagt-Station, til hvilken man er søgt hen i Sommerhalvaaret. Flere Enkeltheder i det fremdragne Materiale af Dyreknogler viser netop hen til denne Aarstid (jfr. ovf. S. 133 f.), ingen gør det nødvendigt ogsaa at antage et Vinterophold paa Stedet.

Under ganske tilsvarende Forhold har ogsaa den ovenfor S. 144 omtalte Boplads fra den ældste Stenalder i Holmegaards Mose haft sin Plads paa en Halvø eller en lille Holm i en fordums Sø. Mindre tydeligt er det, under hvilke Former Bebyggelsen i Mullerup Mose har fundet Sted. De nyere Undersøgelser har dog bidraget væsentligt til at gøre dette klarere¹. Det er ved dem paavist, at der i den Sø, af hvilken Mosen er opstaaet, har været en aflang Revle med Retning NØ—SV. Paa fire Steder hæver denne sig til større Højde, saaledes at der her er fire Forhøjninger i Mosens Bund. Ved Vandstandssænkningen dukkede disse efterhaanden frem som smaa, af Vand omgivne Holme. Bopladserne ligger just øverst paa to af disse. I hvert Fald om den sidst undersøgte lader det sig med Sikkerhed sige, at Bo-

¹ Lauge Koch i den S. 107, Anm. 1 citerede Afhandling.

sættelsen her har fundet Sted paa en Tid, da Toppen af Holmen var tør. Øverst paa denne var Oldsaglaget aflejret i en under tørre Forhold dannet Tørv, ned ad Holmens Sider derimod umiddelbart paa Snegledyndets Overflade i en paa denne hvilende Levertørv, der maa være dannet under Vand, et Forhold, der lader sig forstaa saaledes, at man fra den lille Ø, hvor man boede, har kastet Affald ud i den omgivende Sø. Vanskeligere at forstaa er Aflejningsforholdene paa den anden Holm, hvor den af Sarauw undersøgte Boplads har ligget. Oldsagerne angives her ogsaa paa Holmens Top ligesom paa dens Sider hovedsagelig at være fremdragne af en under Vand dannet Levertørv (»Vandtørv«). Sarauw sluttede som bekendt deraf, at man her har boet paa Tømmerflaader, der var forankrede over den af Vand helt dækkede Højning i Søbunden. Meget tilfredsstillende kan denne Hypothese, der iøvrigt har vundet stor Tilslutning, ikke siges at være. Ethvert direkte Vidnesbyrd om en saadan Bosættelsesform, der i sig selv ikke er meget sandsynlig, mangler fuldstændigt. Desuden maa det erindres, at der netop paa Holmens højeste Parti foruden i »Vandtørven« ogsaa højere oppe i den under tørre Forhold dannede Tørv fandtes Oldsager og Flintaffald i betydelig Mængde. Til en definitiv Afgørelse af, hvorledes disse Forhold skal forstaaes, vil det neppe længere, efter at Bopladslaget er helt bortgravet, være muligt at naa. Men Analogien med den anden Mullerup-Boplads saavel som med Sværdborg- og Holmegaard-Bopladserne synes unægtelig at lægge det nærmest at forestille sig tilsvarende Forhold ogsaa her.

I hvert Fald er det dog sikkert nok, at man i den ældste Stenalder almindeligt har slaaet sig ned paa lavt liggende Pladser ved Bredden af større Indsøer eller paa smaa Holme i disse. Ganske den samme Bosættelsesform er jo imidlertid ogsaa velkendt fra den ældre Stenalder. Adskillige gammelkendte »Søfund« fra denne Periode hidrører netop fra Indlandsbopladser af samme Art som Sværdborg- og Mullerup-

Pladserne¹, og nyere Undersøgelser, saaledes paa Bopladserne i Godsted Mose (se ovf. S. 145), har gjort Overensstemmelsen endnu tydeligere. Der er saaledes utvivlsomt god Kontinuitet i Landets Bebyggelse fra den ældste til den ældre Stenalder; blot har i denne sidste Periode Befolkningen ogsaa taget de aabne Havkyster i Besiddelse; Mængden af Skaldyr, som her blev et Hovedernæringsmiddel, gav disse Kystbopladser en væsentlig ny Karakter.

Og paa samme Maade lader i Virkeligheden ogsaa en Sammenhæng sig tydeligt spore i Redskabskulturen. For ikke at tale om saadanne almindelige Redskabsarter, som de to Kulturgrupper har tilfælles, Flækkeskrabere, Kærneøkser af Flint, Hjortetaksøkser med skraa Ægflade, Huggetandsknive m. fl., viser et nøjere Eftersyn, at ogsaa Former, som er særlig typiske for den ældste Stenalder, kan følges ned i den ældre Stenalder, og at omvendt de for denne Periode mest karakteristiske Typer har deres Forløbere allerede i Sværdborg- og Mullerup-Fundene. Adskillige saadanne Bindeled er søgt eftervist i det foregaaende. Der kan erindres om, hvorledes Benoddene med Modhager, vel nok den ældste Stenalderes mest karakteristiske Redskabsart, træffes endnu i sene Udløbere i Skaldyngernes Tid (ovf. S. 202); hvorledes ogsaa »mikrolithiske« Flintspidser nu og da forekommer i Fund fra denne Tid (ovf. S. 145 ff.). Der kan endvidere mindes om, at Skivespaltere, hvor sjældne de end er, dog ikke mangler hverken ved Mullerup eller ved Sværdborg (S. 160 f.). Just for denne Økseforms Vedkommende har Brabrandfundet, der af geologiske Grunde maa antages at naa tilbage til en ældre Tid end noget andet af de foreliggende Bopladsfund fra den ældre Stenalder, givet et tydeligt Billede af dens gradvis tiltagende Hyppighed indtil den overvældende Talrigheid i de typiske Skaldyngefund fra Ertebølle o. a. St.². Ogsaa Brugen af Tværpile har maaske ikke

¹ Sophus Müller, *Vor Oldtid*, 21 f.

² *Aarbøger* 1906, 68 og 73.

været helt fremmed for den ældste Stenalder (ovf. S. 137 f.). Endelig skal endnu henvises til det gennemhullede Fingerled af Urokse og Redskabet af Svinets Skulderblad fra Sværdborg (ovf. S. 212), Former, der peger frem mod den yngre Stenalder, og som vel kun ved et Tilfælde endnu ikke er kendte fra de ældre Skaldyngers Tid. Et andet Redskab, Skiveskraberen, paa hvis formentlige Mangel i den ældre Stenalder der har været lagt stor Vægt, har nu vist sig at have været i uafbrudt Brug fra den ældste til den yngste Stenalder (ovf. S. 159 f.).

Der mangler saaledes heller ikke med Hensyn til Redskabsformerne tydelige Vidnesbyrd om en Sammenhæng mellem Sværdborg-Mullerup-Kulturen og de ældre Skaldyngers Kultur. De store Modsætninger, som er disse imellem, og som først tildrager sig Opmærksomheden, lader sig utvivlsomt vel forene dermed, om man betænker, at de to Grupper sikkert maa opfattes som Yderpunkterne af en gennem et langt Tidsrum fortsat Udvikling. Det maa blive Fremtiden forbeholdt gennem nye Fund at fylde dette Rum bedre, end det nu kan gøres. Det ovenfor S. 201 omtalte Fund fra Skottemarke og formentlig ogsaa de S. 146 ff. skildrede jyske Bopladser leverer allerede nogle Bidrag dertil.

I hvert Fald synes det at kunne siges, at de arkæologiske Forhold ikke vidner om et saadant Brud i Kontinuiteten mellem vor ældste og vor ældre Stenalder, at det nødvendiggør Antagelsen af en ny Races Indvandring til Landet i den mellemliggende Tid. Tværtimod synes de at tale om en jævn Udvikling, men under bestandig Indflydelse fra nye Kulturbølger, som brød ind over Landet. Hvorfra de kom, og paa hvilken Maade vor ældre Stenalder er forbunden med Vesteuropas Campignien, som den aabenbart staar i nært Forhold til, er Spørgsmaal, som det ligger udenfor disse Bemærkninger Ramme at drøfte.

DANMARK OG PORTUGAL I DET 15DE AARHUNDREDE

AF

SOFUS LARSEN.

Dengang Infanten Dom Henrique — bedst kendt under den latiniserede Navneform Henricus Navigator — efter det afgørende Nederlag, som den portugisiske Ekspedition ved Tanger havde lidt mod Maurerne, i Februar 1438 omsider vendte tilbage til sit Fædreland, var det som en slagen Mand¹. Det var jo ham, som straks efter Faderens Død ved alle Midler havde søgt at bevæge sine Brødre, den svage Kong Duarte og den senere Rigsforstander Dom Pedro, til at iværksætte Togtet mod Marokko. De havde begge længe vægret sig ved at gaa med til dette farlige Vovestykke. Kun ved at vinde Dronning Leonor for sine Planer var det lykkedes ham at trumfe sin Vilje igennem. Men hvad havde hans halsstarrige Egensindighed ikke kostet: Folket knurrede. Som en ynkelig, forkommen Hob var den før saa stolte Krigerskare vendt tilbage til Lisboa. Hans yngste Broder Dom Fernão blev langsomt pint ihjel i et maurisk Fangehur som Gidsel for Udleveringen af Ceuta, og faa Maaneder efter Nederlaget døde Kong Duarte i Thomar (Aug. 1438) af Sorg og Græmmelse over den Ulykke, der havde ramt hans Land. Man skulde synes, at det, han havde oplevet i Marokko, maatte være nok til at knække selv en stærk Aand; men Dom Henrique var nu som før urokkelig i Troen

¹ Smlgn. med Hensyn til den følgende Fremstilling: *J. P. Oliveira Martins, The golden age of Prince Henry the Navigator. Translated by J. Johnston Abraham & W. Edward Reynolds. London. 1914.*

paa sin Sag og upaavirket af Ulykken: Da han endelig i Juni 1438 efter talrige forgæves Opfordringer rejste fra Sagres og indfandt sig hos Kongen i Portel for at drøfte de Foranstaltninger, der skulde træffes mod Nederlagets Følger, havde han ikke noget undskyldende Ord for sin Færd; tværtimod opfordrede han til at gentage Forsøget med en dobbelt saa stor Styrke. For ham galdt det væsentlig om at skaffe Penge, Skibe og Folk til Virkeliggørelsen af hans Yndlingsplaner; for Landets indre Forhold viste han kun ringe Interesse, og han savnede ganske Blik for Betydningen af den Kamp, hans Broder Dom Pedro som Regent førte mod den egennyttige og oprørske Storadel¹. Kun to Ting optog fra Ungdommen af og Livet igennem hele hans Sjæl: Idéen om at grunde et stort kristent Rige i Marokko og derved sikre sig Raadighed over Handelsvejene nord fra til Guinea, en Plan der i Betragtning af de Kræfter, Portugal kunde sætte ind i Kampen, kun kan betegnes som Eventyrpolitik, og Bestræbelserne for at finde Søvejen til Østen og dér grunde et stort portugisisk Koloniherrredømme.

Allerede som purung havde han lagt Grunden til Virkeliggørelse af den første Plan ved i Forening med sine to ældre Brødre, der ligesom han selv af Moderen var opdragede i Begejstring for ridderlig Kamp til Troens Ære, at bevæge sin Fader Kong João til Ekspeditionen mod Ceuta. Den var lykkedes over al Forventning, og selv havde han som en Helt deltaget i Slaget. Men den gamle Konge ønskede ikke at gaa videre ad denne farlige Vej, og saalænge han levede, var der ingen Udsigt til ny Togter mod Marokko. Derfor helligede Infanten sig, efter at Ceutas Erobring i 1418 endelig var sikret, med al den Energi og Taalmod, hans Ildsjæl ejede, udelukkende til sine maritime Planer. Han var paa én Gang Soldat, religiøs Zelot og Videnskabsmand. Kvinder interesserede ham ikke, Rigdom samlede han efter

¹ Se: Oliveira Martins l. l. S. 223.

Ævne ikke for at bruge den i et overdaadigt Levned, men for at kunne virkeliggøre sine vidtflyvende Idéer uden fremmed Bistand. Han kunde ikke finde sig til Rette med Forholdene ved Hove og søgte efter sin Hjemkomst sammen med nogle faa trofaste og de Skibe, der havde fulgt ham tilbage fra Ceuta, bort til Sagres (ϝ: den hellige Klippe) ved Capo de São Vicente i Algarve, Portugals sydligste Provins, hvis Styrer han var. Forbjerget skyder sig i sydvestlig Retning ud i Havet fra et Højdeplateau, som gennemsnitlig ligger 80 m over Søens Overflade. Fra det udgaar atter, men i sydlig Retning, en bred Klippekolos af 1 Kilometers Længde. Under Sydveststorme sprøjter Oceanet sit salte Skum ind derover og tilintetgør saagodt som ethvert Spor af Vegetation. Her paa Sagres med dens lille, men under de fleste Vindforhold velbeskyttede Havn lagde han Grunden til en befæstet Stad (Villa do Iffante) med en Kirke, et Søarsenal og et Observatorium; men Bebyggelsen var kun sparsom. Efter hans Død forfaldt Staden, og i forrige Aarhundrede har Jordskælv ødelagt Størsteparten af de gamle Befæstningsmure og Bygninger. Midt i en af disse sidste, de forfaldne Rester af et gammelt Franciskanerkloster, hæver sig nu et moderne Fyrtaarn flere hundrede Fod over Havets Flade¹.

Her sad han Dag efter Dag, undertiden Natten med, bøjet over Kort og Instrumenter for at finde Løsningen paa den store afrikanske Gaade, der efterhaanden var blevet hans Livs Skæbne². Et rent Tilfælde førte et af de Skibe, han udsendte, til Porto Santo; paa lignende Maade blev Madeiras

¹ *Azurara*, *Chronica de Guiné* c. 5. — *Herm. von. Maltzahn*, *Zum Cap Vincent. Reise durch das Königreich Algarve*. Frankf. a. Main. 1880. — *C. R. Beazley*, *Introduction to the Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea*. CVI ff. London. 1899. — *I. P. Oliveira Martins*. I. I. S. 74 ff. — En Kortskitse af Forbjerget med dets Bygningsrester fra 1863 findes i *R. H. Majors* Bog: *The Discoveries of Prince Henry the Navigator*. London. 1877. S. 193.

² *J. de Barros*, *Asia*, Dec. 1, 1, 2.

Paradis fundet¹ — Arbejdet begyndte at skride. Den ulykkelige Ekspedition til Tanger gjorde ganske vist en Standsning deri for flere Aar; men efter den Tid blev det optaget igen med fornyet Kraft og større Midler end forhen. Prinsens selvstændige Arbejde med Ting og Mennesker og den uhyre Opgave, han var stillet overfor, gjorde, at han maatte søge de hjælpende Kræfter, hvor han kunde finde dem; han traadte i Forbindelse med Datidens dygtigste Kartografer som Mester Jacome fra Majorka², og Sagres, som han i sine højtflyvende Forhaabninger tænkte skulde vokse op til et andet Cadix, blev snart et Hjemsted for eventyrlystne Mænd fra mange Lande. Her drøftedes i tvangsfrit Samvær Nyheder og Problemer paa Kartografiens og Opdagelsernes Omraade; her udkastedes Planer for ny Farter til fjærne, ukendte Egne: det har sikkert været en højst ejendommelig Kreds, der samlede sig om den fyrstelige Herre paa Sagres, særlig naar man tænker paa, hvor snævert traditionsbundet og hvor skarpt lagdelt ellers det middelalderlige Samfund dengang var.

Det kan, om man vil, betragtes som et lykkeligt Tilfælde, men skyldes sikkert for en ikke ringe Del den utrættelige Forskers kongelige Byrd og store Berømmelse i Datiden, at vi ejer en tilforladelig Samtidigs Beretning om disse eventyrlige Bedrifter, Menneskehedens første systematiske Arbejde i Opdagelsernes Tjeneste. Forfatterens Navn er Gomez Eannes de Azurara, og Værkets Titel lyder *Chronica do descobrimento e conquista de Guiné*³.

¹ *Major* I. I. S. 54 ff. — *C. R. Beazley*, *Prince Henry the Navigator*. New York & London. 1895. S. 163 ff.

² *Beazley*, Introduction CVIII. — *Oliveira Martins* I. I. S. 76.

³ Der eksisterer, saavidt jeg véd, kun en eneste Udgave af dette berømte Værk efter et Manuskript, som er bevaret i Bibliothèque Nationale i Paris. Den er besørget af Visconde de Santarem og udkom i Paris 1841. Det er nu en ret sjælden Bog; jeg har eftersøgt den i Aarevis, men først for nogen Tid siden lykkedes det mig at skaffe et Eksempplar til Universitetsbiblioteket; der findes næppe andre i Kbhvn. end

Gomez Eannes var en i sin Samtid højt anset historisk Skribent, der stod i stor Gunst hos det portugisiske Kongehus. Han var født c. 1400 i Azurara i Provinsen Minho som Søn af en Canonicus, kom sent til Studeringerne, blev ansat som Medhjælper hos den aldrende og svagelige Fernão Lopez og udnævntes omsider til hans Efterfølger først som kgl. Bibliotekar, senere (1454) som Rigsarkivar (Guarda-mór da torre do tombo)¹.

Værket blev paabegyndt efter Opfordring af Kong Affonso V. 1452; Renskriften er afsluttet i det kgl. Bibliotek 18. Februar 1453, saaledes som den kgl. Skriver João Gonçalves' Subskription viser. Kun Begivenhederne til 1448 er medtagne, men Hensigten var engang at føje et nyt Bind til, der skulde beskrive Resten af Infantens Foretagender². Desværre er denne Tanke aldrig blevet bragt til Udførelse. Forfatterens Hovedkilde var, som han selv flere Steder³ gør opmærksom paa, et ældre nu tabt Arbejde af Affonso Cerveira, som synes at have været et meget udførligt Uddrag af de indgivne Beretninger, hvori endogsaa Dokumenter in extenso var optagede. Det har næppe været bestemt til at offentliggøres og er formodentlig blevet overladt ham til Benyttelse af Infanten selv, til hvis Arkiv det maa antages at have hørt.

Uden et saadant letoverskueligt Grundlag vilde det ogsaa være en Gaade, at Stoffet kunde samles, Beretningen nedskrives, og Afskriften udføres i saa kort et Spand af Tid. Til denne Hovedstok har Azurara saa hist og her føjet et og andet, som han selv havde hørt af de Mænd, der tog Del i Opdagelsesrejserne. Arbejdet er altsaa, naar man ser bort fra den letforklarlige panegyriske Tone, der præger Fremstillingen i

dette ene. Paa Engelsk er Værket udgivet af the Hakluyt Society under Titlen: *The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea*. London 1896—99. Vol. 1—2.

¹ Se om ham *Edgar Prestage*, *Introduction to the Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea* Vol. I. S. I—LXVII. London. 1896.

² Smlgn. *Azurara*, *Chron.* cap. 96. Sl.

³ *Chronica* cap. 32, 56, 84.

de Partier, hvor Prinsens Person eller Gerninger skildres, i alle Henseender saa tilforladeligt et Kildeskrift, som man kan ønske sig.

Jeg fremhæver udtrykkelig alt dette, fordi den eventyrligt klingende Beretning, jeg nu skal meddele, er hentet derfra. Man kunde maaske ellers være tilbøjelig til at se paa den med skeptiske Blikke: den stammer jo fra en Periode, da man ikke altid tog det saa nøje med Sandheden, naar Begivenhedens Skueplads laa Østen for Sol og Vesten for Maane.

I Aaret 1446 havde, siden Opdagelserne tog deres Begyndelse, 51 portugisiske Caraveller¹ forsøgt deres Lykke paa Rejser til det mørke Fastland. Man var naaet langt ud over det engang saa skrækindjagende Cap Bojador helt hinsides Sierra Leone².

Indtil 1448 nævnes ingen fremmede Deltagere i disse Ekspeditioner³; men i dette Aar dukker pludselig en dansk Mand op ved Infantens Hof i Sagres og udnævnes af ham til Leder af et Togt til Cap Verde. Azuraras Beretning om denne mærkelige Begivenhed, en af de sidste han fortæller om i sin *Chronica*⁴, begynder saaledes:

»Da Rygtet om disse Begivenheder havde spredt sig over de forskellige Dele af Verden, naaede det ogsaa til Kongen af Danmark, Sverig og Norges Hof; og som man ser, hvorledes Adelsmænd sætter deres Liv paa Spil ledet af Ønsket om at opleve og lære at kende saadanne Ting, saaledes skete det ogsaa her, at en Adelsmand fra denne Fyrstes Hof, ivrig efter at se sig om i Verden, fik Orlov dertil af

¹ *Azurara*, Chron. e. 78.

Beskrivelse af disse Fartøjers Udseende og Bygning finder man hos *Oliveira Martins* l. l. 77-78.

² *Azurara*, Chron. c. 87.

³ Den tyske Adelsmand Balthasar, der fik Lov til at følge med Antam Gonçalves for at udveksle nogle Fanger (Chron. c. 16), kom, saavidt man kan se, ikke afsted, da en voldsom Storm første Gang drev Skibet tilbage og tvang dem til at sejle hjem.

⁴ *Azurara*, Chron. cap. 94.

sin Herre og kom til dette Kongerige. Da han en Tidlang havde opholdt sig ved Infantens Hof, kom han en Dag til ham og bad, om han vilde vise ham den Gunst at udruste en Caravel for ham og sætte ham i Stand til at gøre et Togt til Negrenes Land. Infanten, der let lod sig bevæge til alt, hvorved en tapper Mand kunde vinde Ære og Anseelse for sig selv, befalede straks at udruste en Caravel saa omhyggeligt som muligt og stillede ham den Opgave at sejle til Cap Verde og se, om man kunde erholde sikre Efterretninger om Kongen over det Land. Han havde nemlig bragt i Erfaring, at det var en meget mægtig Hersker. Han skulde da overbringe Infantens Breve til ham og fortælle ham forskellige Ting paa hans Vegne vedrørende Gudstjenesten og den hellige Tro. Man havde nemlig forsikret ham om, at den omtalte Konge var Christen, og Meningen var, at hvis han virkelig holdt Christi Lov, saa vilde det sikkert være ham en Glæde at yde sin Hjælp i Krigen mod Maurerne i Afrika, den Krig, i hvilken Kong Affonso, som dengang regerede i Portugal, og Infanten paa hans Vegne sammen med deres andre Vasaller og Landsmænd stadig døjede Møje og Besvær. Alt var snart parat, og denne Adelsmand, hvis Navn var *Vallarte*, gik ombord i sit Fartøj og sammen med ham en Ridder af Christus Ordenen ved Navn *Fernandaffonso*, der stod i Infantens Tjeneste, og som han havde taget sig af. Han blev ogsaa sendt afsted af ham paa den Caravel, fordi Vallarte var en Fremmed og som saadan ikke nøje kendt med Skibsmandskabets Sæder og Skikke. Meningen var derfor, at han skulde have Kommandoen over Søfolkene og andre Sager vedrørende Skibets Befaling, og ligeledes at han skulde være en Slags Gesandt, hvis de fik Held til at træffe Kongen. Derfor tog han med sig to Indfødte fra det Land som Tolke; men Overkommandoen tilkom Vallarte.

Efter at de nu havde udstaaet stor Møje og Besvær paa Søen, gjorde de en saadan Rejse, at de sex Maaneder, efter

at de havde forladt Lisboa, naaede Øen Palma¹ i Negrenes Land nær ved Cap Verde². Der holdt de saa Raad om, hvorledes de nu skulde optræde i Overensstemmelse med de Ordre, de havde faaet af Infanten, og sejlede saa videre, fordi det endnu ikke var den Havn, hvor de skulde lægge bi. Da de nu var naaet til den yderste Ende af Forbjerget til et Sted, som af de Indfødte i det Land benævnes Abram, satte de Baaden i Søen og roede til Kysten, og Vallarte gik ombord i den sammen med nogle andre, og de fandt allerede der mange af Negrene fra dette Land. Vallarte bad dem nu give ham en af deres Folk, saa vilde han give dem en af sine, saa at der kunde blive Sikkerhed mellem dem, og de kunde pleje Forhandling med hverandre. Hertil svarede de, at det kunde de ikke indlade sig paa uden Tilladelse af den Herre, som levede der som Styrer af det Land; hans Navn var Guitanye. Saasnart han erfarede deres Ønske, indfandt han sig og gik gerne ind paa Vallartes Forslag. Saasnart nu en af disse Negere naaede Caravellen, begyndte Fernandaffonso, som bedst kendte vort portugisiske Sprog, at tale med³ ham paa følgende Vis: »Grunden hvorfor vi ønskede, at Du skulde komme til dette Skib, er den, at Du saa kan fortælle Din Herre, at vi har meddelt Dig, at vi er Undersaatter af en stor og mægtig Fyrste af Spanien i det yderste Vesten, efter hvis Bud vi er komne her for paa hans Vegne at forhandle med den store og gode Konge over dette Land.« Og de lod ham saa læse et af de Breve, de bragte, som blev forklaret for ham af en af deres Tolke, saa at han kunde gentage Indholdet for den Hovedsmand, der havde sendt ham derhen. »Hvormeget end I ønsker,« sagde han, »at tale med Boor, vor store Konge, kan I

¹ Selvfølgelig menes ikke den bekendte Ø Palma bl. de canariske Øer. Den Ø, Azurara her sigter til, har jeg ikke kunnet finde paa de til min Raadighed værende Kort.

² Altsaa Senegambien.

³ Naturligvis benyttede han en af de to fra Portugal medbragte Negre som Tolk.

for Øjeblikket ikke faa Bud fra ham, for det er sikkert, at han er meget langt borte herfra, optaget af at føre Krig mod en anden stor Herre, som ikke vil lyde hans Bud.« »Hvis han nu opholdt sig i sin Bopæl,« sagde Fernandaffonso, »hvormange Dage vilde det da tage at bringe vort Bud til ham og føre Svaret derpaa tilbage?« »Det vilde i det højeste tage 6 eller 7 Dage,« sagde Guineamanden. »Nu vel,« sagde Fernandaffonso, »saa vil det være rigtigst, at Du meddeler den Høvedsmand, Du er hos, at han skal sende en Mand derhen med Budskabet og lade ham vide alt det, jeg har meddelt Dig, og hvis Din Herre gør saaledes, saa vil han vise Kongen en stor Tjeneste og bringe hans Land stor Fordel.« »Godt,« sagde Guineamanden, »jeg skal give Guitanye nøje Besked om alt dette.« Saa anrettede de et Maaltid for ham; han spiste og drak, og bagefter gav de ham et af de Breve, de havde med, for at han skulde vise det til sin Herre: »dette Brev«, skulde han sige, »indeholdt det, de havde sagt ham, og han skulde overbringe det som et Venskabs-Tegn.«

Forhandlingerne mellem Høvedsmanden Guitanye og Skibets Befalingsmand trækker imidlertid i Langdrag under Udveksling af gensidige Gaver; men Portugiserne vover sig dog aldrig længere end hen til Kystens Nærhed; i Land tør de ikke komme. Vallarte beder Guitanye om at skaffe dem en Elefant, flaa den og overlade dem Skindet, Benene og Tænderne. Til Gengæld lover han ham to store og rummelige, men tillige lette Telte af Linned. Guitanye drog nu bort for at skaffe Elefanten, som han havde lovet Vallarte.

Slutningen af Fortællingen, som omhandler Vallartes ulykkelige Skæbne, er det bedst at gengive med Forfatterens egne Ord:

»Vallarte vilde nu en Dag som en Mand af liden Betænk-somhed gaa til Land, for det syntes, som om de for nogen Tid siden havde opfordret ham dertil. Sikkert er det, at han paa Forhaand blev advaret derimod; men han skulde nødvendigvis gaa til Land som en Mand stævnet af Skæbnen til

at møde sin Ulykkes Stund. Da han var nær ved Kysten, viste der sig en Neger, som bar en Græskarflaske med Vin eller Vand og gjorde Mine til, at han ønskede at give ham den. Vallarte bad Mandskabet om at ro nær hen til ham, og skøndt nogle sagde ham, at det var uklogt at ro saa nær, saa maatte de dog adlyde hans Befaling til stor Fortræd for alle. For da Baaden blev roet ind til Kysten, kom de saa nær Land for at modtage den nævnte Flaske af Negeren, at Baaden rørte Grunden. Medens nu Vallarte betragtede en Skare Negere, som laa i Skyggen af et Træ, lod en af Tolkene, de førte med sig, hvis Navn var Affonso, som om han vilde tage mod Flasken og lod sig med det samme glide ud af Baaden. Da de andre bemærkede dette og søgte at drive Baaden tilbage, kom der imod dem en Bølge og kæntrede den helt, og Negrene ilede rask til og faldt i samlet Trop over Baaden, idet de udslyngede deres Assagaier, saa at der af hele den Skare, som roede til Land fra Caravellen, kun vendte én Mand tilbage til Skibet, idet han kastede sig i Vandet og svømmede bort. Men hvad Ende det tog med de andre, kan vi ikke faa Rede paa; thi den Mand, som slap bort ved Svømning, sagde, at han kun saa én dræbt, og at, da han saa sig tilbage tre eller fire Gange, saa han stadig Vallarte paa Fartøjets Agterende. Men paa den Tid, da vi skrev denne Beretning¹, kom der nogle Fanger i Infantens Hænder, som var Indfødte fra denne Landstrækning, og de berettede, at i en Fæstning langt inde i Landet levede fire kristne Mænd, af hvilke én paa den

¹ Den følgende Oplysning er aabenbart en Tilføjelse, Azurara har gjort til sin Kilde paa Grundlag af Underretninger, han selv havde indhentet om Sagen; ellers vilde han ikke have brugt Udtrykket: »Empero ao tempo que screvamos esta estorya vierom ao poder do Iffante alguus cativos naturaaes da quella parte cet.« Fangerne er blevet udspurgte, og paa deres Udsagn hviler hans Meddelelse. Den bekræftes forøvrigt paa en ret mærkelig Maade ved et Brev fra den italienske Rejsende Antoniotto Usus di Mare af ¹²/₁₂ 1455 fundet af Gråberg fra Hemsø i Staden Genovas Arkiv. Se derom Santarems Note til Azuraras Chronica c. 94 (S. 449).

Tid allerede var død; men de andre tre var stadig i Live; og nogle holder for, at disse i Henhold til de Oplysninger, Negerne gav, maa være de Mænd, som gik tabt. I Betragtning af denne ulykkelige Begivenhed, og fordi han ikke havde nogen Baad, hvormed han kunde vende tilbage til Kysten for at indhente Efterretninger om de andre, lettede Fernandaffonso Anker og vendte tilbage til Kongeriget.« Saavidt Azurara.

Der er i denne Beretning trods dens Udførlighed forskellige Enkeltheder, som vi nu vilde sætte stor Pris paa at faa lidt nøjere Besked om. Jeg har allerede i det foregaaende antydnet, at den Lokalitet, hvor Begivenheden foregik, nu ikke lader sig nøjagtig bestemme. Det er umuligt at sige, hvor den lille Ø Palma laa, og Landet Abram kan næppe mere identificeres med nogen Landstrækning i Nærheden af Cap Verde. Azurara har formodentlig gengivet Terrainbestemmelserne saa nøjagtigt som muligt i Overensstemmelse med den Indberetning om Toglet, der aabenbart er lagt til Grund for Fremstillingen; men hvad der dengang var kendt for alle Vedkommende, har naturligvis ikke været nærmere forklaret i hans Kilde. Vi maa altsaa nøjes med at fastslaa den Kendsgerning, at den første danske Opdagelsesrejsende, om hvem Historien melder, døde et Steds i Senegambien i Nærheden af Cap Verde, maaske som Fange hos en Negerhøvding.

Hvad Mandens Navn angaar, saa er *Vallarte* naturligvis en portugisisk Omformning af et eller andet dansk nomen proprium, som man dernede ikke har haft let ved at udtale i dets nordiske Skikkelse. Til Sammenligning har jeg gennemgaaet en Række danske For- og Efternavne og er omsider blevet staaende ved den Formodning, at *Vallarte* svarer til *Wollert*, der endnu, idetmindste i Norge¹, bruges som Fornavn. Det er en Fordanskning af det tyske Navn Walther og er hos os ogsaa indgaaet som Led i et Stedsnavn: Sognet Volderslev i Præstø Amt (ældre Navneform Vallærsløff).

¹ Som Eksempel kan anføres den norske Politiker Wollert Konow.

Foruden Azurara har ogsaa en anden berømt portugisisk Historiker João de Barros, »Portugals Livius,« hvis Levetid falder 1496—1570, fortalt udførligt om denne Begivenhed i sit store Værk om Portugisernes Opdagelser og Erobringer¹. Azuraras og Barros' Beretning stemmer, som man kunde vente, gennemgaaende overens. Barros fortæller nemlig paa det anførte Sted, at hverken Cerveiras eller Azuraras Værk paa hans Tid fandtes i Portugal. Begge har rimeligvis kun foreligget i et enkelt Eksempplar, bestemt henholdsvis for Infanten og Kong Affonso. Dog var det lykkedes ham at faa fat i en Del af Azuraras Kladde², og i Beni havde han fundet nogle Optegnelser af Cerveira³, som ogsaa var i en temmelig medtaget Stand; paa disse Kilder er hans Fremstilling bygget. Man kan derfor ikke undre sig over, at der hist og her i Smaating findes Afvigelser mellem de to Forfattere. Naar man véd, paa hvad Grundlag Barros har arbejdet, spiller disse Enkeltheder gennemgaaende grumme ringe Rolle⁴.

¹ Asia de João de Barros, dos feitos qve os Portugueses fezerão no descobrimento & conquista dos mares & terras do Oriente. Decada primeira Liv. I, cap. XV, Fol. 29. Em Lisboa. 1628.

² Af Decad. I, Liv. 2, cap. 1, Fol. 32: »não foi pequeno o trabalho que tiuemos em ajuntar cousas derramadas, & per papeis rotos, et fora da ordem que elle Gomezeanes leuou no processo deste descobrimento« fremgaar, at Barros ikke har kendt noget fuldstændigt Eksempplar af Azuraras Chronica, men kun løsrevne, halvt ødelagte Stumper af hans Kladde.

³ Ibid. Fol. 31. »Do qual Affonso Cerveira nós achamos algũas cartas escriptas em Beni, estando elle ali feiturizando por parte del Rey dom Affonso.«

⁴ En tysk Bogtrykker fra Mähren, der i Slutn. af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarh. opholdt sig i Portugal, og som kalder sig *Valentin Fernandez Alemão* (=: Valentin Ferdinands Sohn aus Deutschland) har gennem sine særdeles gode Forbindelser skaffet sig Afskrifter af en Række Haandskrifter, der indeholdt Oplysninger om portugisiske Opdagelsesrejser og Beskrivelse over en Del af de fundne Lande og Øer indtil Aar 1508. Heri er ogsaa bevaret et Udtog af Azuraras Chronica samt en latinsk Beretning om Opdagelserne ved Afrikas Kyst indtil 1463 (*De prima inventione Guineae*), forfattet, formodentlig omkring Aar 1483, af en vis Diego Gomez til Oplysning for den bekendte Kartograf og Opdagelsesrejsende Martin Behaim. — Udtoget af Azurara er

Efter min Formening er der ét Punkt, hvor den, der forfattede Indberetningen, næppe har udtrykt sig helt nøjagtigt, simpelthen fordi han efter sin Stilling ikke kan have haft indgaaende Kendskab til Sagens Forhistorie. Af Azuraras og Barros' paa dette Punkt overensstemmende Meddelelser kan man se, at Begivenhedens Forhistorie var fremstillet saaledes, at Læseren maatte faa det Indtryk, at Vallarte lokket af Rygtet om Portugisernes Opdagelsesfarter af egen Drift havde søgt Orlov hos sin Konge og var draget ned til Infantens Hof. Hvis dette forholdt sig saaledes, vilde det jo være et interessant Vidnesbyrd om, at der blandt Datidens danske Adel fandtes Mænd, der nærede en levende Interesse for Infantens Opdagelsesrejser og med Opmærksomhed fulgte disse fjærne Begivenheder. Fra indenlandske Kilder vides derom intet, og det er heller ikke godt at tænke sig, hvorfra de skulde have faaet Kendskab om disse Ting; thi Portugiserne tav klogelig stille med, hvad de havde udrettet, og her til Norden kan der ad sædvanlig Vej kun være naaet løse Rygter. Nu

ikke trykt; antagelig er det gjort efter det samme Hdskr., som Santarem har benyttet til sin Udg.; der har næppe nogensinde eksisteret andre. Diego Gomez deltog selv i Tidsrummet 1444—1463 af og til i de af Infanten udsendte Ekspeditioner, og han glemmer ikke at melde om sine egne Bedrifter. Disse Erindringer, optegnede af ham som gammel, omtaler ogsaa (men under et andet Navn) Vallarte og fortæller, hvad han véd og kan huske om hans Ekspedition; men Fortællingen er gennemgaaende forvirret, fantastisk og saa lidet stemmende med Azuraras og Barros' Beretning, at den nærmest giver et advarende Eksempel paa, hvor forsigtig man skal være med at fæste Lid til et Skrift, blot fordi det er forfattet af en Samtidig, som muligvis kunde vide Besked. I Virkeligheden har han intet vidst om Begivenheden uden løs Snak, og selv dette er vel efter saa mange Aars Forløb ikke husket ret. Jeg har af disse Grunde slet ikke taget Hensyn til Diego Gomez's Skrift.

Valentin Fernandez Alemão's Samlerhaandskrift tilhørte i sin Tid den bekendte Conrad Peutinger og findes nu i Hof- og Statsbiblioteket i München. I Abhandlungen der philos-philol. Cl. d. kgl. bayr. Akad. d. Wissensch. IV. Bd., 3. Abth. 1847 har Dr. J. A. Schmeller givet Oplysninger om Valentin Fernandez' Person, beskrevet og refereret Hdskr.'s Indhold samt aftrykt *Diego Gomez's Skrift De inventione Guineae*.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1919.

III. RÆKKE.

9. BIND. 4. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

Af Oldskrift-Selskabets eller med dets Understøttelse udgivne Skrifter ere følgende i Commission hos den Gyldendalske Boghandel, medens Medlemmer af Selskabet kunne faa dem for $\frac{2}{3}$ af Bogladeprisen, naar de derom henvende sig til Selskabet, Prindsens Palais, Kbhvn. B, (hvor Formatet ikke angives, er dette 8vo):

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1866—1919.

Hvert Bind 4 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig. Aargang 1916 sælges ikke alene, men kun i Forbindelse med hele 2. Række, fra Aargang 1886.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60, 20 Bind; 1861—63, 3 Bind; hvert Bind 4 Kr. 1864—65, Register til Aarg. 1836—63, 1 Bind, 2 Kr.

Antiquarisk Tidsskrift. 1—7. B. 1843—63. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquités Americaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 4. 8 Kr.

Antiquités de l'Orient, par C. C. Rafn. 1ère livraison. 1856. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II. 1850—52. 4. 30 Kr.

Atlas for nordisk Oldkyndighed (med 22 Plader). 1857. Fol. 20 Kr.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis. [1860. Udsolgt]. Ny Udg. ved Finnur Jónsson, 1. 1913. 4 Kr.; 2. 1914. 6 Kr.; 3. 1916. 10 Kr.

Gröndal, B., Clavis poëtica ant. linguae septentr. 1864. 4 Kr.

Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4to, samt forskellige papirhåndskrifter. 1—3. hæfte. 1892—96. 12 Kr. (Hæfterne henholdsvis 5 Kr., 4 Kr. og 3 Kr.)

Jonsson, E., Oldnordisk Ordbog. 1863. 8 Kr.

Islendinga sögur. 3. B. Njála, 1ste Bind. 1875. 8 Kr.

— — 4. B. Njála, 2det Bind. 1889. 6 Kr.

Landnámabók I—III (Hauksbók, Sturlubók, Melabók). 1900. 6 Kr.

Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde. 1837. 1 Kr.

Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord. 1836—39, 1840—44, 1845—49, 1850—60, 4 Bind à 4 Kr. 1866—1917, hver Aargang 1 Kr. Aarlig udkommer et Hefte; 6 Hefter udgjøre et Bind.

Njála. Textudgave. 1875. 3 Kr.

Nordiske Fortidsminder. 1. Bind. 1890—1903. 30 Kr. (6 Hefter à 6 Kr.). 2. Binds 1. Hefte, 1911. 2. Hefte, 1918. 6 Kr.

Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. 1—3. B. 1832—36. 12 Kr.

faar vi gennem Barros at vide, at Vallarte ikke blot havde faaet Orlov af sin Konge til Rejsen, men ogsaa medbragte anbefalingsskrivelse fra ham til Infanten¹. Man skal jo intet forsværge, men baade Vallartes selvstændige Initiativ og Kong Christoffers anbefalingsskrivelse (der var rettet ikke til Kong Affonso, som dengang var erklæret myndig, men direkte til Infanten) synes mig kun at være sandsynlig og forklarlig under den Forudsætning, at Prinsen først havde henvendt sig til den danske Konge og forespurgt, om ikke en af hans Mænd følte Lyst og Mod til at tage Del i det store og betydningsfulde Foretagende, han havde paabegyndt. I modsat Fald udsatte Kongen sig jo for den Ydmygelse, at den Mand, han sendte afsted med sin anbefaling, blev betragtet som en paatrængende Fremmed, der vilde høste, hvor andre havde saat. Naar hertil saa kommer, at vi en halv Snes Aar senere paany træffer en dansk Mand i Portugal som Deltager i det store Togt mod Alcazar og denne Gang utvivlsomt i Henhold til forudgaaende officiel Indbydelse, saa er der vist god Grund til at antage, at ogsaa Vallartes Rejse til Portugal og den udmærkede Modtagelse, der blev ham til Del, finder sin Forklaring deri, at Infanten Dom Henrique af ganske bestemte Aarsager ønskede at indlede en intim Forbindelse med Nordens Hersker. At denne fremragende og energiske Mand, naar han troede derved at kunne gavne de to Foretagender, han havde sat sit Liv ind paa at gennemføre, ikke betænkte sig paa direkte at henvende sig til fremmede, ham ubekendte Fyrster, det ser man bl. a. af de Breve, Vallarte og Fernandaffonso medbragte til den mægtige afrikanske Konge ved Cap Verde, som man havde fortalt ham bekendte sig til Kristendommen, og som han derfor opfordrede til Deltagelse i Kampen mod Maurerne i Afrika: Han var utvivlsomt en Mand med vidtflyvende

¹ *Barros, Asia l. l.*: »& desejando [Ballarte] de se experimentar em as deste descobrimento, auendo lizença del Rey de Dinamarca, veo ter a este Reyno encomêdado ao Infante dō Henrique«.

Planer, rede til at udnytte enhver Chance, der kunde hjælpe ham til at gennemføre dem.

Det Dokument, der kaster Lys over de i disse Aar fra Portugal udgaaende Bestræbelser for at træde i et nært og venskabeligt Forhold til det nordiske Hof, er et Brev fra Kong Affonso V, Dom Henriques Brodersøn, til Kong Christiern I, dateret 11te Juli 1461. Kort efter Slaget ved Alfarrobeira (1449), hvor Infanten Dom Pedro, den tidligere Regent, var faldet, havde Dom Henrique opfordret Kong Affonso til at genoptage Kampene mod Maurerne i Marokko¹; men han fandt intet Øre for sine Planer. Trods sin Begejstring og Trosiver turde den unge Konge ikke indlade sig paa saa farefuldt et Foretagende. Først da Konstantinopel var faldet (1453), og dets Undergang havde sat Skræk i det kristne Europa, kom der ogsaa i Portugal fornyet Liv i den gamle Korstogsbegejstring, og den krigerske Stemning voksede, da Paven 1457 sendte Brev og Gesandtskab til Kong Affonso og opfordrede ham til Deltagelse i Kampen mod de Vantro. Udenfor Portugal kunde Affonso ikke vente at finde Støtte for det Korstog, der laa ham og hans Land nærmest; det var jo Frygten for Tyrkerne, ikke for Maurerne, der havde grebet Kristenheden. Saa forsøgte han, ægget og støttet af sin allerede aldrende Farbroder, at drive Sagen igennem ved Hjælp af Landets egne Kræfter. En stor Flaade paa 220 Skibe samledes ved Lisboa og kastede ³/₁₀ Anker ved Sagres, hvor den gamle Infante, Ekspeditionens Fører, gik ombord. Denne Gang fulgte Heldet ligesom i Ungdommen hans Fane. Maurerne blev overrumplede ved det pludselige Angreb, og ¹⁶/₁₀ 1458 faldt Alcazar i Portugisernes Hænder.

Det er disse Begivenheder, til hvilke det ovenfor nævnte Brev fra Kong Affonso sigter. Dengang det blev affattet, var Dom Henrique vandret til sine Fædre: han døde ¹³/₁₁ 1460.

¹ Oliveira Martins l. l. 224 ff.

Skrivelsen er medgivet den deri omtalte Persevant som et hædrende Vidnesbyrd, da han tog sin Afsked fra den fremmede Tjeneste og atter drog hjem til sin Herre og Konge. I dansk Oversættelse lyder den saaledes¹:

»Den ædle Fyrste Christiern, af Guds Naade Konge over Danmark etc., sin Slægtning og elskede Broder, sender Alfonsus af Guds Naade Konge over Portugal og Algarve, Herre til Ceuta og Alcazar i Afrika, hjærtelig Hilsen og Ønsket om lykkelig Fremgang.

Det var os meget kærkomment af Laaland, Eders Højheds Persevant, at høre, at Eders Hustru og Børn befinder sig vel. Vi har ofte spurgt ham, hvorledes det stod med Eders Rige og forskellige andre Ting, som Eders Herredømme har Overflod paa, og som tjener det til Berømmelse. Om alt dette har han givet saa omstændelig og fyldig Besked, at det forekom os, vi næsten saa det med egne Øjne. Skøndt I alt saa har en saadan Persevant, som I med Rette maa sætte Pris paa, har vi dog bestemt os til at meddele Eder ogsaa andre af hans Fortjenester, som I maaske ikke kender. Thi i forskellige Slag, som blev leverede Maurerne af den udmærkede Greve af Viana, Befalingsmand i vor Stad Alcazar i Afrika og Fører for vor Hær, desuden ogsaa paa Togter ud i deres Land, ved hvilke vore Tropper brændte adskillige af deres Byer og plyndrede endnu flere, og under hvilke de tog ikke faa Fanger, viste han et saadant Mod, at han gjorde sig værdig til at være en saa udmærket Fyrstes Vasal, og paa Grund af denne sin Færd har indlagt sig stor Ære. Derfor — thi om de høviske Sæder, han viste ved vort Hof, er det ikke værd at tale — har vi, da han vendte tilbage til os derfra, slaaet ham til Ridder, da vi gennem Breve fra den nævnte Greve og adskillige andre Mænd, som sammen med ham havde deltaget i Kampen, var blevet underrettet om det Mod og den Tapperhed, han havde lagt for Dagen i Krigen.

¹ Aftrykt i *Diplomatarium Christierni I.* Udg. af Hans Knudsen. Kbhvn. 1856. P. 134—135.

Derfor beder vi Eder, at I ikke blot for Troens Skyld, til hvis Ære han har udsat sig for mange Farer og Anstrelgelser, ikke blot for den Tjenestes Skyld, som han stadig yder Eder, men ogsaa af Hensyn til os, som sætter megen Pris paa ham, viser ham Eders Naade og Bevaagenhed i alt, hvad der angaar hans Forfremmelse, Ære og Fordel, for at han kan se, at vort Brev og vor Bøn har saa stor en Vægt i Eders Øjne, som han i Eders Navn selv har meddelt os. Givet i vor Stad Cintra den 11. Juli i Herrens Aar 1461. Signeret »El Rey«. Paraferet »Alvarus«.

Naturligvis har Kong Christiern kun efter udtrykkelig Indbydelse sendt sin Persevant, der at dømme efter den Titel, han bærer, var en Mand af fornem Byrd og anset Stilling¹, ned til det portugisiske Hof for at deltage i Krigen mod Maurerne. Brevet viser jo ogsaa gennem Forespørgslen til den kgl. Families Befindende, at der forud for det er gaaet en venskabelig Forhandling, og denne maa have fundet Sted endnu, medens Infanten var i Live. Thi vi hører, at Persevanten, før han drog over til Afrika, havde opholdt sig en Tid lang ved det portugisiske Hof, bl. a. vel for at lære Sproget. Dernæst maa jo, inden han rejste fra Danmark, en portugisisk Sendefærd være kommet her til Landet og have ført Forhandling om Sagen. Med alt dette for Øje og i Betragtning af den Tid, en Rejse mellem Portugal og Norden dengang tog, naar vi mindst et Par Aar tilbage i Infantens Levetid med Hensyn til Tidspunktet for de indledende Skridt. Men hvor skal vi søge Initiativet? Hvem har knyttet disse Traade og sat sit Arbejde ind paa at vedligeholde Forbindelsen mellem de to Lande?

¹ Persevanterne var Heroldernes Medhjælpere. De udnævntes af deres Fyrste paa en af Aarets fire store Højtider og maatte gøre syv Aars Tjeneste, før de avancerede til Herold. Ved Udnævnelsen døbttes de af Fyrsten, idet han hældte en Træskaal med Vand over dem og gav dem et Navn efter sit Forgodtbefindende, sædvanlig taget fra en af Landets Provinser. Persevanten bar Fyrstens Vaabenmærke om sin Arm, Herolden paa Brystet eller Ryggen af sin Vaabenkjole.

Næppe Kong Christiern, der saavist ingen Udsigt havde til at vinde nogetsomhelst hverken i Portugal eller i Afrika. Foruden ham kan der jo kun være Tale om den Mand, som dengang faktisk ledede Portugals Udenrigspolitik — Infanten Dom Henrique. Men var han, hvad vi med Vallartes Saga for Øje har Grund til at formode, ogsaa i dette Tilfælde den, der satte Stykket i Scene, saa har han sikkert lige fra første Færd haft et ganske bestemt Maal i Sigte.

Som vi nedenfor skal se, foreligger der en Efterretning om, at Kong Christiern den første mer end en halv Snes Aar efter Persevantens Laalands Tilbagekomst fra Afrika paa Opfordring af den portugisiske Konge udsendte en Ekspedition til de arktiske Farvande for at opdage nye Øer og Lande. Der er aldeles ingen Grund til at betvivle Efterretningens Rigtighed; men første Gang man læser denne løsrevne Notits, studser man uvilkaarligt over Tilføjelsen »paa Opfordring af den portugisiske Konge«. Hvad var hans Hensigt, hvad haabede han at opnaa ved et saadant Togt, og hvorledes faldt det ham overhovedet ind at rette en saadan Opfordring til en fremmed Hersker?

Et nogenlunde fyldestgørende Svar paa disse Spørgsmaal faar man kun ved at sætte denne Notits i nøje Forbindelse med de tidligere omtalte Begivenheder: Vallartes Rejse og Persevantens Laalands Deltagelse i Kampene ved Alcazar. Den bliver først forstaaelig, naar den ses i Belysning af Infantens Politik overfor det nordiske Hof og opfattes som denne Politiks rimeligvis eneste Resultat. Kong Christiern opfyldte altsaa ved sit Togt til de arktiske Farvande en Forpligtelse, han havde paataget sig; kun under denne Forudsætning kunde den portugisiske Konge rette en saadan Opfordring til ham. Hans altid vanskelige Pengeforhold giver formodentlig Forklaringen paa, hvorfor Portugisernes Invite først saa sent blev besvaret.

Hvad Aftalen mellem de to Hoffer forøvrigt gik ud paa, vides jo ikke, og vi faar det formodentlig heller aldrig at vide.

Som vi senere skal se, deltog efter al Sandsynlighed to portugisiske Adelsmænd i Togtet. Det er vel naturligt at betragte dette som simpel Gengæld fra dansk Side for tidligere Opmærksomheder af lignende Art.

Maalet for Infantens Politik er hermed givet: han vilde sikre sig den nordiske Herskers velvillige Støtte til Undersøgelse af de arktiske Farvande, og denne Politik blev efter hans Død optaget og fortsat af Kong Affonso. Men hvad vilde han saa langt oppe mod Nord? Opdage nye Lande og Øer? Det interesserede ham vist grumme lidt, at den nordiske Konge forøgede sit Landeje ved et Togt til Polaregnene. Nej det, han hidtil forgæves havde søgt ved at sejle mod Syd: Vejen til Asiens forjættede Land, det samme haabede han uden Tvivl at kunne naa paa en lettere og bekvemmere Maade gennem de nordiske Farvande. Han tilhørte jo en Tidsalder, som troede fuldt og fast paa Fortællingerne om Præstekongen Johannes' vidunderlige Rige i det fjærne Østen, og i hvis Øjne Mandevilles løgnagtige Fabelværk endnu var godt Latin, ja galdt for et af den geografiske Forsknings vigtigste Kildeskrifter. Dette Værk havde Prinsen omhyggeligt studeret; af Azuraras Fortælling fremgaar det, hvilken betydelig Rolle den engelske Ridders lokkende Skildring af Presbyter Johannes' mægtige kristne Rige i Østen har spillet i hans afrikanske Planer¹.

Det XX Kapitel af sin Rejsebeskrivelse² har Mandeville

¹ *Azurara*, Chron. c. XVI: »O Iffante respondendo a todo, disse que lho tiinha em serviço, e que nom soamente daquella terra desejava daver sabedorya, mas ainda das Indyas, e da terra de preste Joham, se seer podesse«.

² Af Mandevilles Værk foreligger kun faa fuldstændige nyere Udgaver; Titlen paa den, jeg har benyttet, er: *The Buke of John Maundeuill. Being the travels of Sir John Mandeville, Knight 1322—1356. A hitherto unpublished English Version edited by George F. Warner. Printed for the Roxburghe Club. Westminster. 1899. Fol.*

Den udførlige Beskrivelse af Presbyter Johannes' vidunderlige Rige findes i denne Udg. S. 133 ff (Chapt. XXX—XXXIV). Mandeville betragter

helliget til kosmografiske Betragtninger; man finder her (S. 90—92) en længere Udvikling om Polhøjder, om Antipoder, Jordens Kugleform og Muligheden for at rejse helt rundt om den; endvidere taler han ogsaa paa dette Sted om Sejlads over Nordpolen og Sydpolen. Endelig anføres som oplysende Eksempel Fortællingen om en Mand, der drog ud fra England og over Indien kom tilbage til sit Fædreland uden at ane, at han havde rejst Jorden rundt. Senere kom denne Mand til Norge, sejlede ud derfra og blev af en Storm omsider drevet hen til den samme Ø, han tidligere havde besøgt uden at vide, at det var hans Fædreland. Meningen er ikke, at Manden simpelthen af Storm blev forslaaet fra Norge til England (deri var jo intet mærkeligt), men at han fra Norge er blevet ført Norden om og Jorden rundt lige til England. Dette fremgaar ogsaa tydeligt nok af den tilføjede Sætning¹: »And þat myght right wele be; þof all it be þat symple men of cunnyng trowe noyt þat men may ga vnder þe erthe bot if þai fall vnto the firmament«.

Denne Røverhistorie er rimeligvis frit opfundet af Mandeville selv; men af den Kaliber var en stor Del af de Efterretninger, som Datidens Geografer arbejdede med, og vi kan af Azuraras Chronica se, at Infanten ikke saa sjældent handlede i Lid til Meddelelser, der sete med vore Øjne synes lige saa fantastiske og taabelige som disse. Hvis man derfor kunde gaa ud fra, at det Manuskript af Mandevilles

Prestre John som 'emperour of Inde' og angiver dermed den Verdensdel, hvor han tænker sig hans Rige beliggende.

Sagnet om dette kristne Rige er langt ældre (se: Mandevilles Rejse ved M. Lorenzen. Indl. XXIV ff.), men det femtende Aarhundredes Geografer hentede deres Forestillinger om dette Eventyrland fra Mandeville. Ogsaa Marco Polo omtaler Præstekongen, men hos ham er det en virkelig mongolsk Fyrste, Ong-Khān, som overvindes og fældes i et stort Slag af Dchinggis-Khān; se Le Livre de Marco Polo, citoyen de Venise, par G. Pauthier 1, 173 ff.

¹ »Og dette kan ogsaa meget vel være Tilfældet, selv om det er saaledes, at jævne Folk ikke tro, at man kan gaa under Jorden (∴ paa den modsatte Side af Jorden) uden at falde ned paa Firmamentet.«

Værk, som Prinsen benyttede, var lige saa fuldstændigt som det, der er offentliggjort i den ovenfor citerede Udgave, vilde jeg ansé det for sandsynligt, at det var denne Eventyrhistorie, som havde bevæget ham til at indlede Forbindelsen med den danske Konge: det er jo i al Fald en Mulighed.

Da vi med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorledes Infantens Interesse for de nordiske Farvande blev vakt, vistnok aldrig naar til afgørende Sikkerhed, skal jeg med det samme pege paa en anden Mulighed, der maaske er lige saa nærliggende som den før nævnte og snurrigt nok ad en Omvej fører omtrent til samme Resultat. Kong Erik af Pommerns Dronning Philippa og Dom Henrique var Søskenbørn. Hans Moder, der ogsaa bar Navnet Philippa, var nemlig en Søster til Kong Henrik den 4de af England. Paa sin Udenlandsrejse maa Kong Erik 1424 ved Kejser Sigismunds Hof være truffet sammen med Dom Henriques lidt ældre Broder Dom Pedro, som i længere Tid havde gjort Tjeneste hos Kejseren under Krigen mod Tyrkerne¹ og først

¹ Om Dom Pedros vidtløftige Rejser, der faldt i Aarene 1419—1428, eksisterer der en fantastisk Beretning af en Forfatter, der kalder sig *Gomez de Santo Estevam* og udgiver sig for en af de 12 Adelsmænd, som ledsagede Prinsen. Den skal første Gang være trykt i Spanien 1544. Den Udgave, jeg har set, bærer Titlen: *Historia dei Noble Infante Don Pedro de Portugal, en qual anduuo las siete partidas del mundo* (Madrid. 1639). 4to.

Uden at gaa Forfatteren for nær kan man rolig sige, at Beretningen er Opspind fra Ende til anden. Jeg har derfor ikke taget det fjærneste Hensyn til den. Om Dom Pedros Tjeneste hos Kejser Sigismund i Krigen mod Tyrkerne har *Æneas Sylvius* i *Historia de Europa* (Opera quæ exstant omnia. Basiliae ex off. Henricpetrina. S. a. P. 445.) følgende Oplysning:

»In Portugalia Petrus cognomine infans (sic enim filii regis antequam regnent appellantur) magni nominis princeps, qui totam ferme Europam peragrauerat, suæ uirtutis documenta demonstrans . . . interiit. uir magnorum operum et qui olim sub Cæsare Sigismundo stipendia faciens non paruam sibi gloriam in Turcas pugnando parauerat.«

Æneas Sylvius' Vidnesbyrd er saameget mere værd, som han havde personlige Bekendtskaber blandt Dom Pedros nærmeste Omgivelser (smlgn. Brevet til Dominus Lupus de Portugal legum doctor og den deri omtalte Blasius Alfonsi; Opera P. 506—7).

efter Fredslutningen 1424 tog sin Afsked for at rejse videre til England og Nederlandene¹. Under disse Omstændigheder havde de to beslægtede Fyrster den bedste Lejlighed til at stifte nærmere Bekendtskab, og Dom Pedro, som under sin lange Udenlandsrejse samlede geografiske Værker til sin Broder², har vel ogsaa talt til Kongen om denne Broder og hans allerede dengang stærkt udprægede Interesser. Omtrent ved samme Tid vendte den danske Geograf Claudius Clavus fra Italien tilbage til Norden³, hvor han fuldførte den anden Udgave af sin Beskrivelse over de nordiske Lande (med dertil hørende Kort)⁴. Efter et Vidnesbyrd, hvis Rigtighed vi ingen Grund har til at tvivle om, forfattede Clavus sit Værk paa Kongens Opfordring⁵, og at denne sendte et Eksempplar af dette for sin Tid fremragende Arbejde, i hvis Tilblivelse han selv saa at sige havde Lod og Del, til sin for den Slags Studier højlig interesserede Frænde i Portugal, var vel ikke mer, end hvad simpel Høflighed krævede. Paa denne Maade kan Dom Henrique have faaet en Forestilling om de dengang saagodt som ubekendte nordlige Landes Form, og foran den egentlige Beskrivelse af Grønland læser man i dette Værk følgende Passus⁶:

»Øen Grønlands Halvø strækker sig ned fra et mod Nord

¹ Kort efter at Sigismund 1424 havde sluttet Fred med Tyrkerne (se *K. Erslev*, Erik af Pommern S. 102), maa Dom Pedro have forladt Kejserens Hof; thi Mikkelsdag 1425 ankom han til England (se *Oliveira Martins* l. l. S. 119). Flere Forff. beretter, at han ved denne Lejlighed ogsaa besøgte Kong Erik i Danmark; det er jo ikke umuligt, men nogen Støtte for denne Paastand har jeg intetsteds kunnet finde. Derimod er hans paafølgende Besøg i Nederlandene sikkert nok. Regnskabene over Udgifterne ved hans festlige Modtagelse er endnu bevarede (*Oliveira Martins* l. l. S. 122—123).

² Se: *H. Harrisse*, Christ. Colomb. 1, 314 og *Oliveira Martins*, l. l. 126.

³ *A. A. Bjørnbo & C. S. Petersen*, Der Däne Claudius Claussøn Swart. Innsbruck 1909. S. 201.

⁴ Samme S. 70.

⁵ Samme S. 57. Kolonne 1, nederst.

⁶ Oversættelsen er aftrykt efter den danske Udg. af ovennævnte Værk (Kbhvn. 1904) S. 179.

utilgængeligt eller paa Grund af Is ukendt Land. Dog kommer, som jeg har set, de vantro Kareler stadigt ned paa Grønland i store Hærskarer, og det uden Tvivl fra den anden Side Nordpolen. Altsaa beskyller Oceanet ikke det faste Lands Grænse lige under Polarcirklen, som alle gamle Forfattere paastaar; og den ædle Ridder, Englænderen Johannes Mandevil, løj altsaa ikke, naar han sagde, at han fra Kina var sejlet hen ad en af Norges Øer til.«

Clavus har muligvis citeret Mandeville efter en Tekst, vi ikke kender. Rimeligere forekommer det mig dog, at det Sted, han sigter til, er det samme, jeg ovenfor har omtalt, men at han ikke har husket det nøjagtigt. Med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal spiller denne Forskel mellem Tekst og Citat forøvrigt ingen Rolle. Ogsaa gennem Clavus' Gengivelse af Stedet maatte Læseren faa den Forestilling, at der ad denne Vej var fri Passage til Østens Lande. Har Infanten modtaget en saadan Gave af Kong Erik, saa forstaar man, hvorledes hans Interesse for de arktiske Farvande blev vakt: den indeholdt jo et Vidnesbyrd, der tilsyneladende hvilede paa egen Erfaring, og gav et Fingerpeg, der for ham maatte være af overordentlig Betydning. En saadan Opmærksomhed bød jo ogsaa en velkommen Anledning til at gøre Gengæld og derved knytte en Forbindelse med Norden, som aabnede vide Perspektiver.

Forudsat altsaa, at Clavus' Værk paa denne Maade er kommet Prinsen i Hænde, løses alle Gaader, og Forbindelsen mellem de to Hoffer falder paa naturlig Vis i Traad med de faa sikre Efterretninger, som er naat til os om disse Begivenheder.

Vi kommer nu til Dramaets sidste Akt, Kong Christierns ovenfor omtalte arktiske Ekspedition, som først blev udsendt lang Tid efter Infantens Død.

Indtil for faa Aar siden forelaa der om denne Begivenhed kun saa usikre eller rettere uklare Data, at man snarest var tilbøjelig til at tvivle om, at den nogensinde havde fundet

Sted. Men i Aaret 1509 offentliggjorde Dr. Louis Bobé en Skrivelse af 3/3 1551 fra Borgmesteren i Kiel, Carsten Grip, til Kong Christian den tredje, hvori dette Togt omtales, og som oplyser os om, ikke blot at det virkelig har fundet Sted, men ogsaa at det blev iværksat paa Opfordring af den portugisiske Konge for i Norden at opsøge nye Øer og Lande¹.

Vi faar herigennem at vide, at Kongen har ønsket, at Carsten Grip fra Udlandet skulde skaffe ham nogle Bøger og Kort. Han nævner, hvad han har kunnet faa fat i af den Slags, og tilføjer saa:

»Idth szyn dyt jar ock tabulen uthgegan van i. ko. m.^{tt} lande Iszlande und van den wunderwercken aldar tho besichtigende und tho erkundigende, tho Parys in Frankrycken, dar uffendtlich werdet in angethogen, dat Isslandth twee mal szo grodt alsze Cicilien hynder Italien, und dat de beyden sceppere Pynningk und Poidthorst, de van i. ko. may^{tt} hern grothe vader koningh Christierns des erstens durch anfurderndth ko. ma^{tt} tho Porthugall etc. imt norden nye insulen und lande uppthoszokende, myt etlichen schepen uthgeferdiget, up der Klippen Wydthszerck vor Gronlandth und kegen Sniefeldsiekel up Iszland kegen mergelegen, eyn groidth baa uppgerichtet und gemaket umme der grönländischen szeerefer halven, de myt velen kleynen schepen szunder bodem anfallen, an der schepe in veler mennichheydth de sulvigen tho uvverraschende etc.; und ich hebbe nha der sulvigen tabulen geschreven, vorzee my der sulvingen averthokamende und i. k. m.^{tt} myt dem vurderlichsten thothoschikende . . .«

Det drejer sig aabenbart om et Kortværk over Island, en Del af Grønland og muligvis andre Egne i flere Blade, bestemte til at optrækkes samlede eller hvert for sig paa Lærred eller Træ, som det udtrykkeligt siges i de følgende Linier om de to Kort, han allerede har købt.

¹ Aktstykker til Oplysning om Grønlands Besejling 1521—1607. Danske Magazin 5. R. 6. Bd. 303 ff.

Til disse Kortblade har der endvidere hørt en trykt Forklaring enten i Form af særlige Legender anbragte ud for de enkelte Lokalteter eller samlede i en dekorativ Ramme paa et af Bladene i Lighed med, hvad der fandtes ogsaa paa andre Kortværker fra Datiden. Carsten Grip har fra sin Kommissionær faaet tilsendt et længere Udtog af denne Forklaring — maaske i Form af en Boghandlerreklame — og det er de deri indeholdte Oplysninger, han i Skrivelsen fortæller Kongen om.

Den første Tanke, der uvilkaarligt slaar én ved Gennemlæsningen af hans Brev, er, at disse Kortblade maa have været en Kopi af en Del af Olaus Magnus' store Carta marina over Norden, som udkom 1539 i Venedig paa Bekostning af Stadens Patriark. Dette mægtige Carta har været sporløst forsvundet i lange Tider. Det eneste hidtil kendte Eksempplar deraf fandtes af Prof. Oscar Brenner i Münchener Staatsbibliothek og blev af ham udgivet i »Forhandlinger i Videnskabsselskabet i Christiania« 1886 under Titlen »*Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539*«. Kortet bestaar af 9 store sammenklæbede Blade udførte i Træsnit; tilsammen maaler de $170/125$ cm fra Randliste til Randliste. Med Udgaven følger et Faksimile i $1/3$ naturlig Størrelse¹. Nederst til Venstre paa dette med mange fantastiske Billeder udstyrede Kort findes i en særlig Ramme først Pave Paul den tredies Privilegium dateret $11/3$ 1539, dernæst en kortfattet Beskrivelse, begge Dele paa Latin. En noget fyldigere Forklaring udgav Olaus ikke lang Tid efter paa Italiensk og Tysk. Disse to Forklaringer er meget store Sjældenheder; ingen af dem findes her i Landet. Den italienske citeres sædvanligvis som »*Opera breue*« efter de to første Ord i Titlen, som er meget lang; den tyske Udg. er en ret fri Gengivelse af Opera breue med ikke faa Af-

¹ Overbibliotekar G. E. Klemming lod udføre et Lystryk af Kortet i Originalens Størrelse. Et Eksempplar deraf findes i Universitetsbiblioteket.

vigelser i Enkeltheder; dens Titel er »*Ain kurze Auslegung und Verklerung der neuuen Mappen von den alten Goettenreich*«. I Baselerudgaven af Olaus' Historia 1567 findes en udførlig latinsk Forklaring, der i det væsentlige er en Oversættelse af »Auslegung«¹.

Den paa Carta marina aftrykte latinske Tekst er meget kortfattet, og det er egentlig først, naar man sammenholder Carsten Grips Beskrivelse med Olaus' særskilt udgivede Forklaringer, at Overensstemmelsen bliver iøjnefaldende. Saaledes møder vi begge Steder den urigtige Angivelse, at Island er dobbelt saa stort som Sicilien; endvidere beretter ogsaa Olaus, at Pining og Pothorst (i den ital. Tekst blot pirati dil mare) paa Klippen Hvitsærk ved Grønland havde anbragt et Kompas (i den ital. Tekst horologio). Endelig har ogsaa Olaus en lignende Skildring af de eskimoiske »Sørøvere«s Angreb, der dog hos ham ikke sættes i nogen Aarsagsforbindelse med Kompasset.

Man forstaar derfor nok, at afdøde Dr. A. A. Bjørnbo kunde føle sig overbevist om, at dette af Carsten Grip omtalte Pariserkort var en ligefrem Kopi af Islandskortet i Carta marina, saameget mere som han mente at kunne paavise, at det af Carsten Grip omtalte Kort endnu eksisterede: dette ansaa han nemlig for identisk med en kun lidet ændret Kopi af Olaus' Islandskort, som udkom i Paris 1548 hos Hieronymus Gourmontius og var udgivet paany af J. Metelka 1896².

Denne hans Opfattelse foranledigede formodentlig den mærkelige Misforstaaelse af Carsten Grips Udtalelser, man møder baade i Tillæget til den tyske Udgave af Bogen om Claudius Claussøn Swart³ og i hans senere Værk Carto-

¹ Jeg har benyttet moderne Faksimiletryk af disse to Forklaringer; ogsaa de er meget vanskelige at faa fat paa.

² Se A. A. Bjørnbo & C. S. Petersen, Der Däne Claudius Claussøn Swart Innsbruck, 1909, S. 249, & J. Metelka i Sitzungber. d. kgl. böhmischen Gesellsch. d. Wissensch. Ph. & philol. Cl. 1895. IV. Prag. 1896.

³ S. 250.

graphia Groenlandica¹. I det sidstnævnte Arbejde² gengives Carsten Grips Meddelelse om Pinings og Pothorsts paa Hvitsærk oprejste Kompas saaledes: »At de to Skippere *Pyningk* og *Poidthorsth*, som blev udsendt med nogle Skibe af Deres kgl. Majestæts Hr. Bedstefader Kong Kristiern den Første efter Opfordring af Kgl. Majestæt til Portugal for at opsøge nye Øer og Lande i Norden, *paa Klippen Wydth-szerck foran Gronlandth* og *beliggende imod Sniefeldsiekel paa Iszlandt ud imod Havet* har oprejst og lavet et stort Sømærke (baa) *for de grønlandske Sørøveres Skyld*, som anfalder andre Skibe med mange smaa Baade uden Køl i stor Mængde, idet de overrasker dem«.

I Anmærkningen hedder det saa: »I dette Citat trykkes med Kursiv det, som Carsten Grip kan have læst ud af Islandskortet. Resten er altsaa hans egne Tilføjelser.«

Men Carsten Grip havde jo, dengang Brevet blev affattet, *overhovedet ikke læst noget paa Islandskortet*. Det fremgaar af hans ovenfor citerede Ord, at han slet ikke har sét det i Paris samme Aar (1551) udkomne Kort, men formodentlig har hørt derom gennem en Agent eller muligvis sét en Boghandlerreklame. Paa dette Grundlag havde han skrevet efter det, ventede at kunne faa fat i det og sende det til Kongen. Havde han sét det Kort, Dr. Bjørnbo mener, at han sigter til, vilde han vel heller ikke have angivet, at det var udkommet »i dette Aar« (o: 1551), naar der paa Kortet selv stod at læse, at det var udgivet 1548; ejheller vilde han gentagne Gange have betegnet det som et Kortværk i flere Blade, eftersom det kun omfatter et eneste.

Saameget er altsaa sikkert, at hvadenten det Pariserkort, han skriver til Kongen om, er identisk med det fra 1548 eller ej, saa har han ikke haft det for Øje, og man kan ikke i hans Udtalelser sondre mellem de Oplysninger, som stod at læse dér, og det, han af sin egen Viden tilføjede.

¹ Trykt i Meddelelser om Grønland, Bd. XLVIII. 1912.

² S. 271 med Anmk. 2.

Dog selv om hans Kendskab til, hvad der stod paa Kortet, ikke skrev sig fra Selvsyn, er der jo formelt intet i Vejen for, at han kunde udfylde ogsaa det, han havde faaet meddelt af en Kommissionær eller læst sig til i en Reklame, med hvad han selv vidste om Tingen. Denne Mulighed staar ganske vist aaben; men det er aldeles utroligt, at en Borgmester i Kiel ved Aaret 1551 var saa stor en Ekspert paa det arktiske Omraade, at han straks vidste Besked om den Grønlandsekspedition, Kong Christiern den første udsendte under Pining og Pothorst. Selv Poul Helgesen, der dog for sin Tid var ret vel bevandret i dansk Historie, har ikke nogensomhelst reel Forestilling om, hvem Pining og Pothorst egentlig var¹. Og ikke nok hermed: han skulde desuden have været saa godt hjemme i Islands Geografi, at han saa at sige paa staaende Fod kunde angive, at der paa dets Vestkyst fandtes et Bjerg, som bar Navnet Sniefeldsiekel (det stod nemlig trods Dr. Bjørnbos Forsikring om det modsatte heller ikke at læse paa Kortet), og laa lige overfor Hvitsærk? Nej en saadan Antagelse har intet med Virkeligheden at gøre, og den Sondring, Dr. Bjørnbo har villet gennemføre i Carsten Grips Meddelelser til Kongen om Pariserkortet fra 1551, er absolut uholdbar.

Pariserkortet fra 1548 er altsaa kun en ligegyldig Kopi og et for denne Undersøgelse overflødigt Mellemlid, som hurtigst muligt bør være ude af Sagaen. Kun det har Betydning for os at faa afgjort, om Pariserkortet fra 1551 kan betragtes som et selvstændigt Arbejde, eller om det blot var et Udsnit af Olaus' Carta marina.

En nøjagtig Sammenligning mellem det, der vides om det første, og det, der kan ses paa det sidste, vil hurtigt gøre det klart, at Overensstemmelsen har sin Grund deri, at baade Ud giveren af dette Pariserkort og Olaus Magnus har benyttet en og samme ældre Kilde: de Partier af Olaus'

¹ Se nedenfor S. 265 med Anmk. 2.

berømte Carta marina, der angaar Island og Grønland, kan altsaa i saa Tilfælde ikke betragtes som et helt originalt Værk.

Til Støtte for denne Opfattelse skal jeg gøre opmærksom paa følgende: At Kilden maa have været fælles, viser de ovenfor fremhævede Overensstemmelser; de kan umuligt være tilfældige, og en af dem, den urigtige Angivelse, at Island er dobbelt saa stort som Sicilien, er, hvordan man end vender og drejer den, slet ikke til at komme uden om.

Ogsaa Afvigelserne mellem de to Forfattere er karakteristiske. Det er i Virkeligheden det samme, de fortæller os. Uoverensstemmelserne fremkommer kun derved, at den ene har givet et fuldstændigere Referat af sin Kilde end den anden; trækker man Tilføjelserne fra, bliver Resten kongruent.

Saaledes indeholdt Pariserkortets Beretning om det af Pining og Pothorst paa Hvitsærk rejste Kompas den for os ny og meget vigtige Tilføjelse, at disse to Skippere¹ var udsendte paa det Togt, under hvilket de ogsaa naaede til Grønland, af Kong Christiern den første efter Opfordring af den portugisiske Konge for i Norden at opsøge nye Øer og Lande. Rejsen var altsaa et regulært Opdagelsestogt til de arktiske Farvande. Herom tier Teksterne til Olaus' Kort². I Historia II, 11 henføres Pinings og Pothorsts Grønlandsfærd til 1494, og Olaus tilføjer der nogle ganske fantastiske og eventyrlige Enkeltheder formodentlig for at bringe disse grønlandske Begivenheder i Overensstemmelse med det eneste, han vidste at berette om de to tapre Søhaner: deres ulykkelige Endeligt. Der er ingen Grund til at

¹ 2: Admiraler. Det lidet, man véd om disse to Mænd, er samlet af Ludv. Daae i to Afh. i Norsk hist. Tidsskrift. 2 R. 3. Bd. 1882. S. 233 ff. & 3. R. 4. Bd. 1898. S. 195 ff.

² De Partier af Opera breue og Auslegung, som angaar Grønland, er offentliggjorte af A. A. Bjørnbo i det ovenfor citerede Værk Cartographia Groenlandica S. 268 ff.

tvivle om, at Pining efter Kong Hans's Fredsslutning med England 1490, og efter at han muligvis var fjærnet fra sin Stilling som Høvedsmand paa Island¹, blev fanget af sine Fjender og omkom ved en voldsom Død. Men det er rimeligvis kun en fri Fantasi af Olaus, at dette Slutningsdrama paa en eventyrlig Tilværelse skulde være foregaaet paa Grønlands Østkyst (!), og at han dér skulde have grundet en veritabel Sørøverrede. Baade Olaus og Poul Helgesen² har øjensynlig hentet det lidet, de vidste om Pinings og Pothorsts Henrettelse fra et eller andet dengang almindelig udbredt hanseatisk Flyveskrift om notable Fribytteres forfærdelige Endeligt, affattet ligesindede til Advarsel og Skræk³.

Helt har Olaus dog ikke fjærnet Sporene af den Efterretning om Portugisernes Delagtighed i det ovennævnte Opdagelsestogt, som i hans Kilde formodentlig omtaltes paa flere Steder. I anden Bogs 10. Kap. af hans Historia, som har til Overskrift »De naufragiis Gruntlandiae« berettes nemlig om de frygtelige Storme, der møder de Søfarende paa Grønlands Østkyst især ved Fuldmaanetid, og han tilføjer saa⁴: »Quibus autem hæc eueniunt in promptu sunt

¹ At han blev afskediget fra denne Stilling, véd vi dog ikke med Sikkerhed; kun saameget staar fast, at man 1491 finder en ny Høvedsmand ansat paa Island. (L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. 3. B. S. 245). Det er jo ikke utænkeligt, at det af Olaus opgivne Aarstal (1494) er galt, og at en ny Høvedsmand er blevet udnævnt, fordi Pining allerede paa dette Tidspunkt var blevet fanget af sine Fjender.

² Monumenta Hist. Danicae I p. 28 (1873).

³ Smlgn. *Olaus Magnus* Hist. II, 11: »ut et alio tempore priore Vitelliani plures & insigniores piratae (sic dicti) magna facinora egerunt et ad ultimum omnium regnorum Aquilonarium armis e uiuis sunt sublati. Ita et quidam Kniphoff anno MDXXV per Hamburgenses cum 70 complicibus e potentissima naue Galion dicta extractis supplicio capitis et rotæ suspensione sunt puniti«.

⁴ Den latinske Form er paa dette Sted næppe helt korrekt; man skulde vente: Inter eos, quibus hæc euenerunt, in promptu sunt Portugalenses cet. Til Sammenligning med Betydningen af in promptu paa dette Sted kan jævnføres Cic. Acad. post. 1, 2, 4 & Livius 25, 29, 9.

Portugalenses nouas adhuc terras pro perpetuanda gentis suæ gloria (magis quam diuitiis) quæsituri«.

Hvad kan det være for et portugisisk Opdagelsestogt, som her sigtes til? Fra Tiden før 1555 (det Aar, i hvilket Olaus' Historia udkom) kendes til Dato, saavidt jeg véd, ikke andre portugisiske Ekspeditioner, som har været i Nærheden af Grønland, end Gaspar Corte-Reals i Aaret 1501. Vor usikre Viden om hans Resultater skyldes for det første to Breve fra Republiken Venedigs Gesandt i Portugal Pietro Pasqualigo til Øvrigheden i Venedig og til hans Brødre; dette sidste af ¹⁹/₁₀ 1501 blev senere trykt og kan saaledes være kommet Olaus for Øje¹. Heri findes imidlertid intet, som selv med god Vilje kan anføres til Støtte for, at Ekspeditionen har sét Grønland. Mundtlig Besked om Corte-Reals tidligere Rejse i Aaret 1500 kunde han maaske have faaet af sin gode Ven den portugisiske Ridder Damiam de Goes, som omtaler den kort i sin *Chronica do Felicissimo Rei dom Emanuel*². Men heller ikke Goes synes at kende nogetsomhelst til en Opdagelse af Lande og Kyster, som kan identificeres med Grønland. Forgæves vil man ogsaa i det Brev, som Hertug Hercules af Estes Agent i Portugal Alberto Cantino ¹⁷/₁₀ 1501 sendte til sin Herre om det andet Corte-Real'ske Togt, og som Olaus ikke kan have kendt³, lede om et Spor, der med Sikkerhed kan tydes paa Grønland.

Det eneste Holdepunkt i saa Henseende findes paa det Kort, som Cantino noget senere lod fremstille i Portugal til Hertugen, og som denne modtog i Slutningen af Aaret 1502. Herpaa ser man en efter Tidens Forhold særdeles vellykket

¹ De Dokumenter og Kilder, der omtaler denne Rejse, er opregnede i *H. Harrisses Værk The Discovery of America* 1892, S. 63—64.

Pasqualigos Brev til hans Brødre er gengivet i fransk Oversættelse af HARRISSE i hans Bog *Les Corte-Real* (1883), S. 50 ff.

² Se: *HARRISSE, Les Corte-Real*, S. 46—47 & 209—212.

³ Brevet er først fremdraget af HARRISSE og gengivet af ham i *Les Corte-Real*, S. 54 ff. & 204.

Gengivelse af Grønland, og den derved anbragte Legende lyder: »Dette Land, opdaget efter Befaling af den udmærkede Fyrste Dom Manuel, Konge af Portugal, antages at være Asiens yderste Spids (a ponta d'Asia), og de, som opdagede det, gik ikke i Land, men de saa det og bemærkede ikke andet end tætte Bjergmasser. Derfor antager man i Overensstemmelse med Kosmografernes Mening, at det er Asiens yderste Spids«¹. At bringe Grønlandstegningen paa dette Kort i Overensstemmelse med Beretningerne i Pasqualigos og Cantinos Breve er hidtil ikke lykkedes² nogen Forsker. Kortet forudsætter nemlig et langt grundigere Kendskab baade til Østkysten og til Vestkysten, end Gaspar Corte-Real paa sine to Ekspeditioner har kunnet skaffe sig, hvis det da er rigtigt, hvad saavel Legenden paa Kortet som de øvrige Efterretninger er enige om, at man ikke sejlede langs med Kysten, men at det paagældende Land kun blev observeret fra Søen og i temmelig stor Afstand.

For nærværende Undersøgelse kan det iøvrigt være temmelig ligegyldigt, hvilken Løsning af denne kartografiske Gaade man anser for den rette, eller om man foretrækker at betragte den som uløst; thi Olaus har intet vidst om Cantino Kortet, der paa hans Tid laa begravet i Huset Estes Archiv i Ferrara³. Under disse Omstændigheder synes det klart, at han intet kan have vidst om, at den yngre Corte-Real muligvis har set Grønland, og det bliver derfor ret gaadefuldt, hvad han egentlig tænker paa, naar han taler om, at Portugiserne paa et Opdagelsestogt døjede megen Fare og Besvær af Stormene ved Østgrønlands Kyst. Han maa have vidst noget mere om denne Ting, som han

¹ Kortet er første Gang offentliggjort af Harrisse som Tillæg til hans Bog *Les Corte-Real*. Den Del deraf, som omfatter Grønland med den dertil hørende Legende, er gengivet af A. A. Bjørnbo i *Cartografia Groenlandica* som Tavle II.

² Det sidste Forsøg, jeg kender, er gjort af Bjørnbo i *Cartografia Groenlandica* S. 162—163.

³ *Harrisse*, *Les Corte-Real* S. 71.

her gaar flygtigt hen over, formodentlig fordi det ikke passede ret til den af ham kort i Forvejen givne Fremstilling af Pinings og Pothorsts Røvertogter fra Hvitsærk. Paa dette Punkt synes det mig, at den gennem Pariserkortet bevarede Efterretning bringer Lys i Sagen. Kong Christierns efter Kong Affonsos Opfordring til de arktiske Farvande udsendte Ekspedition har, som vi nedenfor skal se, sikkert haft enkelte portugisiske Deltagere om Bord. Fra dem stammer alle vore Efterretninger om disse Begivenheder, ikke fra nordiske Kilder. De har efter al Sandsynlighed ogsaa — direkte eller indirekte — været Olaus' Hjemmelsmænd for det, han fortæller her om Stormene ved Østgrønlands farlige Kyst.

Vi kommer nu til det andet Punkt, hvor Pariserkortet fra 1551 havde en Oplysning, som ikke findes hos Olaus: Bestemmelsen af Klippen Hvitsærks Beliggenhed.

I sit Værk om Olaus Magnus og hans Historia hævder K. Ahlenius¹ vistnok med Rette, at de to Stykker af Gruntlandia, som er gengivede paa Olaus' Carta marina, begge forestiller Partier af Østgrønlands Kyst. Der kan efter min Formening vanskeligt indvendes noget mod hans Redegørelse, og til Støtte for denne Opfattelse kan yderligere gøres gældende, at man i Norden i Slutningen af det 15de og hele det 16de Aarhundrede igennem overhovedet ikke havde Kendskab til nogen anden Del af Grønland end netop Østkysten. Alene af den Grund maa ogsaa Klippen Hvitsærk, hvor Kompasset blev anbragt af Pining og Pothorst, søges her. Spørgsmaalet drejer sig for os slet ikke om, hvilken Klippe de gamle Nordboere betegnede med dette Navn; thi derom har man i sidste Halvdel af det 15de og i hele det 16de Aarhundrede ikke vidst andet, end hvad man kunde slutte sig til af de ogsaa dengang kendte Kursanvisninger for Sej-

¹ K. Ahlenius, Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi. Upsala 1895. S. 151 ff.

ladsen til Grønland; det er gennem dem Navnet i disse Tider kommer til paany at spille Rolle, og det, der skal afgøres her, er kun, hvilken Klippe paa Østgrønlands Kyst man i Datiden betegnede med dette Navn. Disse gamle Kursanvisninger for Sejladsen fra Norge og Island blev som bekendt samlede af Ærkebiskop Erik Valkendorf, der med Genopdagelsen af det gamle Grønland for Øje i Begyndelsen af det 16. Aarh. havde truffet omhyggelige Forberedelser til en Ekspedition, som hans senere Uvenskab med Christiern den anden forpurrede¹. Reglerne for Kursen fra Norge og Island til Grønland er i den Form, hvori de nu foreligger, et meget vanskeligt Materiale at arbejde med. Teksten er i høj Grad usikker og paa sine Steder formodentlig misforstaaet; dertil kommer, at adskillige af de Lokalteter, der henvises til som faste Orienteringspunkter, i Virkeligheden for os er ubekendte Størrelser. Til nærmere Bestemmelse af Klippen Hvitsærks Beliggenhed forekommer det mig derfor, at kun tre af disse Kursforskrifter giver os brugelige Holdepunkter. Den første² lyder saaledes:

»Item er mand sønden for Breedefjord i Island liggendis, da schal hand prise Vester, saalænge³ hand seer Hvidserch i Grönland, og siden prise Sudvest, saalænge³ fornefte Hvidserch staaer i Norden; saa maa mand med Guds Hjelp frilige søge Grønland⁴, foruden stor Fare for Iss, og med Guds Hjelp finder da Eriksfjorden.«

¹ Se Grønlands hist. Mindesmærker III, 631—632; 482 ff.

² Smlgn. hermed den nærbeslægtede Forskrift, som anføres hos Ivar Baardsøn (Grönl. hist. Mindesmærker III, 251): »Item seyller mand udaff Island cet.« I den nærmest foregaaende Anvisning (sammesteds S. 251) har der sikkert indsneget sig en slem Fejl; thi Herjulfnes kan ikke have ligget baade under Hvarf og Hvitsærk, da dette sidste ligger temmelig langt oppe paa Østkysten, Hvarf paa den sydligste Del af Vestkysten.

³ Saalænge staar her efter middelalderlig Sprogbrug i Betydningen saalænge indtil; denne Opfattelse er for Forstaaelsen af hele Anvisningen en nødvendig Forudsætning; ellers bliver den aldeles meningsløs. Smlgn. *Kalkars Ordbog* IV Bd. S. 241 Sp. 1.

⁴ Dvs. sætte Kursen Vesterpaa.

Endvidere: »Item er mand norden for Breedefjord, som ligger udi Island, saa schall mand prise Sudvest, saalænge¹ Hvidserch drager i Nør, da med Guds Hjelp maa man søge Landet², som forskreffvet staar.«

Endelig: »Item naar mand er mitt imellem Grönland oc Island, da seer mand i klart sigtigt Weder oc³ höge Fjeld, som heder Sneffelss Jöchell liggendes paa Island, som før er nefnet oc Hvidserch udi Grönland cet.«

Bredefjord paa Islands Vestkyst begrænses mod Syd af den fremspringende Halvø, paa hvis yderste Ende Snæfellsjökull rager i Vejret med sin høje Top (1436 m.). Drager man fra Snæfellsnæs' Nordkyst en Linie ret i Vest over Danmarksstrædet, vil den ramme Grønlands Østkyst i Nærheden af Køge Bugt. Omtrent i en halv Breddegrads Udstrækning herfra fortsætter Kysten sin nordøstlige Retning til Ikersuak. Derfra drejer den mod Øst indtil Øgruppen ved Angmaksalik. Dette sidste Parti kommer saaledes til at springe langt frem i østlig Retning, og Fjældene her bliver for dem, der kommer Vesten fra, synlige i vid Afstand⁴. Nu lød jo den gamle ovenfor citerede Kursforskrift paa, at hvis Udgangspunktet var sønden for Bredefjord, skulde man holde mod Vest, indtil man fik Øje paa Hvitsærk, som altsaa maa have ligget paa Østkysten og rimeligvis lidt Nord for Linien Snæfellsnæs—Køge Bugt; thi lægges Kursen om fra Vest til Sydvest, efter at Hvitsærk er kommet i Sigte, saa skal man efter nogen Tids Forløb have Hvitsærk ret i Nord. Naar det Punkt er naat, saa kan man dristigt søge Grönland (o: Vestkysten), hvilket kun er et andet Udtryk for, at saa kan man uden Fare for at komme ind i Polarstrømmens Is, sejle mod Vest og der-

¹ Se Anm. 3 S. 269. ² Se Anm. 4 S. 269.

³ oc höge er senere forvansket Form for of höge (o: meget høje). Vi møder den samme tilsyneladende ganske uorganiske Omdannelse af of til oc adskillige Steder i Folkeviseteksterne.

⁴ Holm & Garde, Den danske Konebaads-Expedition. 1887. S. 226.

næst dreje mod Nord ind i Davisstrædet. Ganske det samme Resultat faas ved at følge den anden Kursforskrift. Kun er Udgangspunktet i den lagt Nord for Bredefjorden, og Begyndelseskursen derfor ikke stik Vest, men Sydvest.

Den tredie Anvisning siger, at naar man er midt imellem Grønland og Island, ses i klart Vejr paa én Gang Snæfellsjökull og Hvitsærk. De to foregaaende Kursregler omtaler ikke det islandske Fjæld, men de tænker sig heller ikke, at man allerede midtvejs mellem Landene faar Øje paa Hvitsærk, synes altsaa at forestille sig Hvitsærk lavere, end det efter denne sidste maa formodes at være.

Naar man nu med disse Anvisninger in mente søger Hvitsærk et Sted paa Østkysten af Landet, saa kan man sige sig selv, at i Slutningen af det 15. Aarh. var der om muligt endnu mindre Udsigt til at kunne komme i Land paa denne af Polarsen næsten altid spærrede Kyst end i vore Dage¹. Det eneste Sted sønden for den 70. Breddegrad, hvor det om Efteraaret sædvanligvis² lader sig gøre, er Egnen om Angmasalik, og da Pining og Pothorst jo maa have været i Land, hvis ikke Efterretningen om Kompasset skal betragtes som et Eventyr, og der desuden fandt Kampe Sted mellem dem og de Indfødte³, saa maa Hvitsærk søges i Nærheden af Angmaksalik, thi kun denne Strækning af den sydligere Østkyst er og var i ældre Tider⁴ nogenlunde vel befolket. Af Kursforskrifterne fremgik jo, at Hvitsærk skulde søges lidt Nord for Linien Snæfellsjökull—Køge Bugt og rimeligvis paa et Punkt, hvor

¹ Smlgn. *Bjørnbo & Petersen*, *Der Däne Claudius Claussøn Swart*. 1909. S. 177 ff.

² *Holm & Garde*, *Den danske Konebaads-Expedition*. S. 243: »Hedningerne, som allerede tidligere havde fortalt os, at der om Efteraaret ikke fandtes Is i Havet, maatte vi give fuldstændig Ret.«

³ Se: *Ahlenius*, *Olaus Magnus* S. 156.

⁴ Olaus beretter i *Historia* II, 9, at det var ved Hvitsærk de Eskimoer havde deres Bopæl, som angreb de Søfarendes Skibe med deres Baade.

Kysten sprang noget frem i østlig Retning. Deres Antydninger stemmer altsaa godt med de historiske Vidnesbyrd; men derfor er det alligevel ikke muligt sikkert at identificere et af de her liggende Fjælde med den historiske Klippe, før det bliver afgjort ved nøjagtige Observationer, hvilket af dem man først fra Søen ser samtidig med Snæfellsjökul, naar Kursanvisningens Forskrifter følges. Efter Kaptajn Holms Oplysninger¹ maatte det vel nærmest blive Kalerajuek. Ad noget anden Vej er Ahlenius² kommet til det samme Resultat.

De Mænd, der ledede Kong Christiern den 1stes ark-tiske Ekspedition som Styrmand, var antagelig norske og har aabenbart været godt kendte med de gamle Kursforskrifter, formodentlig gennem mundtlig Tradition; det er sikkert denne Tradition, der gaar igen i Pariserkortets Oplysning om Klippen Hvitsærk, der laa ligeoverfor Snæfellsjökull paa Island. Paa et Kort fra 1551 er en saadan korrekt geografisk Angivelse om disse højnordiske Lande enestaaende. Olaus omtaler i sine Forklaringer til Carta marina ikke denne Lokalitetsbestemmelse, hvis Betydning formodentlig ikke er gaaet op for ham; men paa den Frihaandstegning, han giver af Island, læses paa en langt fremspringende Odde mod Vest Signaturen Jokel. Der kan ikke være Tvivl om, at vi her har Resterne af det i hans Kilde angivne Snæfellsjökull.

Tilbage staar af Sammenligningspunkterne den eventyrligt klingende Beretning om det store Sømærke, som Pining og Pothorst skal have rejst paa Hvitsærk, og Fortællingen om de eskimoiske Sørøvere og deres Færd.

Med Hensyn til Sømærkets Udseende kan der ikke

¹ *G. Holm & V. Garde*, Den danske Konebaads-Expedition. 1887. S. 226.

² *K. Ahlenius*, Olaus Magnus. S. 152. Med denne Bestemmelse af Hvitsærks Beliggenhed vilde ogsaa den gamle Beretning, der meddeles i *Flateyjarbok*. III. Bd. S. 446—448 (Christiania. 1886) passe særdeles godt.

siges at være nogen Uoverensstemmelse mellem Olaus' og Pariserkortets Gengivelse af den ubekendte Kilde; Carsten Grip kalder det »eyn groidth baa«; men deraf kan slet intet sluttes om dets Form. Derimod har Olaus selv givet indbyrdes modstridende Skildringer af det: i Opera breue kaldes det »uno horologio«, men i Auslegung »ain pley compast«¹; antagelig træffer dette sidste det rigtige. Enhver vilde rimeligvis uden Betænkning ligesom i sin Tid Gustav Storm henvise denne Efterretning til Fablernes Rige, hvis der ikke forelaa et uforkasteligt Vidnesbyrd om et lignende Kompas, indhugget som Sømærke paa en anden Klippe i disse nordlige Farvande og netop i en Egn, over hvilken den samme Pining en Tidlang var kongelig Hovedsmand². Sigvard Grubbe, der ledsagede Kong Christian IV paa hans Rejse til Finmarken 1599, beretter nemlig i sin Dagbog under 12/5: »Vi sejlede om Nordcap, paa hvis Top et Kompas er indhugget i Fjeldet.«

Søger man hos Olaus Magnus et nogenlunde fornuftigt Svar paa det Spørgsmaal, hvad Hensigten var med at indhugge dette Kompas, saa søger man forgæves. I Opera breue og Auslegung hævdes, at det skulde tjene til at advare de Søfarende mod Grønlands farlige Kyst; i Historia II, 10 siges, at det skete, for at Pinings Sørøverskibe kunde vide, hvor langt de kunde udstrække deres Plyndringstog. Men til at advare de Søfarende var der jo ingen Grund, naar dette Sted var det eneste, hvor man paa visse Tider

¹ Saaledes ogsaa i Historia Lib. II, 11.

² Det er *L. Daae*, som i Norsk hist. Tidsskrift 3 R. 4 Bd. S. 197 har henledet Opmærksomheden paa dette interessante Sidestykke til Kompasset paa Hvitsærk. Sigvard Grubbes Dagbog er i dansk Oversættelse efter den latinske Original (Kgl. Bibl. Uldalls Saml. 449. 4to) udgivet i Danske Magazin 4 R. 2 Bd. Dette Citat findes S. 393. Pining nævnes som Befalingsmand paa Vardøhus i Aaret 1490; i dette Aar var han endnu Hirdstjore over hele Island (*L. Daae* i Norsk hist. Tidsskr. 2 R. 3 Bd. S. 242—43), har altsaa indtaget en overmaade betroet Stilling i disse Egne og været en saare mægtig Mand.

uden Livsfare kunde naa ind, og hvorledes skulde de Søfarende vide, at dette var Meningen? Kompasset kunde jo lige saa godt tænkes at betyde: Her skal du styre ind! Ligesaa lidt værd er Fablen om, at det var bestemt til Underretning for Pinings Sørøverskibe: Grønlands Østkyst var ikke et Sted, som med rimelig Udsigt til Fordel kunde bruges hverken som fast Station for en saadan Virksomhed eller som Jagtrevier. Ogsaa den af Carsten Grip anførte Grund er ganske uholdbar, at Kompasset var »gemaket umme der grönländischen szeerefer halven«. Hvem kunde vide, at det skulde betyde en Advarsel om her at være paa sin Post over for Angreb af Eskimoerne?

Resultatet bliver altsaa, at der overhovedet intet brugbart kan faas ud af de overleverede Forklaringer. Kun det synes givet, at Kompasserne paa Hvitsærk og Nordkap er indhuggede af den samme Mand. En rationel Løsning af Problemet maa derfor kunne passe begge Steder, ellers duer den ikke.

Mig forekommer det ikke usandsynligt, at Pining lod disse Mærker anbringe paa et fra Søen synligt Sted som Tegn paa, at vedkommende Ø og det bagved liggende Fastland ikke var herreløst Land, men hørte til den Strækning, han af den dansk-norske Konge var sat til at styre. Det er jo muligt, at han foruden Kompasset ogsaa har ladet en Indskrift hugge i Klippen, som gav videlystne nærmere Besked; men dette er vel næppe muligt nu at faa afgjort.

Paa lignende Maade bar Portugiserne sig ad paa de Strækninger af Afrikas Kyst, som de i Slutningen af det 15de Aarh. opdagede og tog i Besiddelse. Den svenske Rejsende H. von Schwerin fandt 1886 ved Kap St. Augustin det Stenmonument, som Diogo Cão havde ført med fra Portugal og lod rejse dér 1482. Af samme Art var de Mærker, som senere paa dertil egnede Punkter rejstes af Barthol. Diaz og Vasco da Gama. Denne Skik gaar tilbage til Kong

Affonso V's Tid (1469); men indtil 1482 bestod disse Tegn, kun af Trækors.

At Pining virkelig har haft Forbindelse med Grønland, derom vidner ogsaa en af de ovennævnte Hjemmelsmænd uafhængig, fra Norden stammende Efterretning, som er kommet til os ad en Omvej gennem Purchas Pilgrims. Her hedder det III, 520: »Item Punnus and Pothorse have inhabited Island certayne yeeres, and some times have gone to sea, and have had their trade in Groneland.«

Det sidste Berøringspunkt mellem Olaus' Forklaringer til Carta marina og Carsten Grips Meddelelser om Pariserkortet er Beretningen om de eskimoiske Sørøveres Færd.

Den Omstændighed, at begge knytter hver sin urimelige Forklaring til Historien om Kompasset, og at dette i Olaus' Fremstilling slet ikke sættes i Forbindelse med Eskimoernes Angreb paa de Fremmede, der hos ham fremtræder som en selvstændig Oplysning, synes at tyde paa, at disse to Ting heller ikke i den fælles Kilde havde noget med hinanden at gøre og kun ved en Misforstaaelse af Carsten Grip eller hans Hjemmelsmand er blevet kædede sammen.

I den korte latinske Forklaring, der er aftrykt paa Carta marina, skildres Eskimoerne og deres Angreb i disse Ord: »Gruntlandiae, cuius incole ostenduntur esse naute expertissimi qui scorteis nauibus in omnem partem securis utuntur eisdemque naues aduenarum adoriuntur et submergunt.«

Hos Carsten Grip lød jo den paagældende Passus saaledes: »umme der grönländischen szeerefer halven, de myt velen kleynen schepen szunder bodem anfallen, ander schepe in veler mennichheydth de sulvigen tho uvverraschende.«

¹ Smlgn. Peterm. Mitth. 1893. Litteraturber. Nr. 395. og Barros, Asia Dec. 1. lib. 2. c. 2 & lib. 3 c. 3. — Hovedværket om disse portugisiske Monumenter er Al. M. de Castilho, Etudes sur les colonnes ou monuments Portugaises découvertes en Afrique. Lisbonne. 1890.

Saavidt er der jo den skønneste Overensstemmelse. Men i Opera breue og Auslegung samt senere hen i Historia II, 9 beskriver Olaus nærmere Maaden, hvorpaa Angrebet udføres: de borer Hul i de fremmede Fartøjer under Vandlinien og bringer dem derved til at synke. Jeg kan ikke nægte, at dette forekommer mig utroligt. Med de Redskaber, Eskimoerne dengang raadede over, var de ikke i Stand til fra deres Kajakker at gennembore de europæiske Skibes tykke Planker under Vandlinien. Senere Beretninger om eskimoiske Angreb viser ogsaa, at de blev udførte paa anden Vis. Vi har en Skildring i et Brev fra den pavelige Nuntius i Brüssel til Pave Paul den 5te, hvori han fortæller om Udfaldet af den danske Ekspedition til Grønland (Dec. 1605)¹. Heraf fremgaar, at de forsøgte at skære Ankertovene over for at bringe Skibene i Drift, saa de strandede paa Klipperne. Det lod sig gøre, fordi de i deres Kajakker selv under stormfuldt Vejr og vanskelige Strømforhold kunde manøvrere med fuldkommen Sikkerhed, og derfor var ogsaa disse Baade i saadanne Situationer, som Olaus udtrykkelig fremhæver, „in omnem partem securæ“². Fra anden Side har Olaus vidst noget om Eskimoerne og deres Skindbaade. Under sine Rejser i Norge havde han selv sét saadanne, der som Trofæer var ophængte i Domkirken i Oslo og rimeligvis skrev sig fra det 14. Aarh.³. Formodentlig har han ved den Lejlighed hørt allehaande mærkelige Ting om disse Fartøjer og Folkene, som benyttede dem. Fra en saadan Kilde stammer antagelig hans urigtige Tilføjelse om Eskimoernes Angrebsmaade.

Det er naturligvis umuligt med Sikkerhed at sige, i

¹ Danske Magazin 5 R. 6 Bd. 313—14.

² Se ovenfor S. 275.

³ Historia II, 9. Her gentages Paastanden om, at de borer Skibene i Sænk, og der tilføjes udtrykkelig: ut dictum est o: efter hvad det er mig fortalt. Smlgn. ogsaa Grønlands hist. Mindesmærker III, 464—65.

hvilken Form den fælles Kilde, hvis Eksistens jeg ovenfor har søgt at godtgøre, var støbt. Det kan have været en Rejseberetning med dertil knyttede Skildringer af det, Forfatteren havde set; det kan ogsaa have været et illustreret Kort med tilhørende Tekst i Lighed med Olaus' eget Arbejde¹. Jeg hælder nærmest til den første Antagelse, og som Støtte for denne Opfattelse kan henvises til Fremstillingen af Island og Grønland paa Carta marina. Hvis dette Kortbillede var kopieret efter en Original, som dog i nogen Maade hvilede paa personligt Kendskab til Forholdene, vilde f. Eks. Klippen Hvitsærk med sit Kompas næppe være blevet anbragt midt imellem Grønland og Island, Grønlands Kyster vilde ikke have baaret høje Trær, og den Polaris, som nu savnes ved Landets Østkyst (hvor der paa Kortet ikke er Plads til den), antagelig ikke være anbragt ved Sydøstenden af Island, hvor den meget sjældent forekommer. Fra Saxo vidste Olaus, at Polaris i store Masser kan lægge sig ved Islands Kyst²; men hvor dens Plads under normale Forhold var, det har han vist aldrig ofret en Tanke.

Paa det foreliggende Grundlag vil dette Spørgsmaal jo ikke kunne afgøres, og heller ikke vil det være muligt bestemt at angive, hvormedet Olaus har laant fra den ubekendte Kilde; men et Skøn kan vi dog danne os derover ved Hjælp af et andet samtidigt Arbejde. I Aaret 1532 udgav nemlig den bekendte tyske Humanist Jacob Zieg-

¹ I sin Kronik i Berlingske Tidende for 17/7 1909 om Johannes Scolvus og ved Omtalen af Gemma Frisius Globe i Cartographia Groenlandica. 1912. S. 257—8 kommer ogsaa Dr. *Bjørnbo* til det Resultat, at der om Kong Christierns Ekspedition har eksisteret et portugisisk Skrift eller Kort, som er tabt eller ligger begravet i et eller andet Arkiv eller Bibliotek. Paa dette væsentlige Punkt og med Hensyn til flere Enkeltheder er jeg af samme Mening som han.

² Historia II, 8: »Quantum vero admirari glacierum naturam attinet, hoc pro certo seruatur, quod littori Islandico (teste Saxone) magnis molibus glacies appellitur.«

ler (f. c. 1470 †1549) i Strassburg en geografisk Beskrivelse over Syrien, Palaestina, Arabia Petræa, Ægypten og Schondia (∴ Skandinavien med Finland, Lapland, Island og Grønland), hvortil er føjet en historisk Afhandling med Titel: Holmiae, ciuitatis regie Suetiæ, deplorabilis excidii per Christiernum, Datæ Cimbricæ regem, historia (indeholdende et hæftigt Angreb paa Christiern II og tilsvarende Forherligelse af Gustav Vasa). Forfatteren til det sidstnævnte Skrift er vistnok ikke Ziegler, men Johannes Magnus, der en Tidlang var Gustav Vasas diplomatiske Agent ved Pavehoffet. Værket slutter med en Række Kort over de beskrevne Lande. Mellem Zieglers Beskrivelse af den skandinaviske Halvø fra 1532 og Olaus Magnus' Carta marina fra 1539 er der paa en Række Punkter en saa gennemgaaende Overensstemmelse, at Ahlenius anser det for givet, at Zieglers Arbejde har været en af Olaus' væsentligste Kilder¹. Skøndt Værkernes respektive Alder synes at tale for Rigtigheden af denne Opfattelse, rammer den dog ved Siden af. I Fortalen til Schondia gør Ziegler selv paa det omhyggeligste Rede for sine Kilder og for det Tidspunkt, da han kom i Besiddelse af de Oplysninger, Værket hviler paa. I de bevægede Aar 1522—23 havde han i Rom været sammen med Ærkebiskop Erik Valkendorf samt hans Efterfølger Oluf Engelbrecht- sen og af dem faaet nøjagtig Besked om Norge og norske Forhold. Han havde ligeledes dér plejet fortrolig Omgang med den svenske Ærkebiskop Johannes Magnus og Bisp Peder af Västerås (Aorosiensis), som begge havde givet ham udførlige Oplysninger om Sverig, Finland, Lapland, Grønland og Tyle (∴ Island). Ja, Johannes Magnus havde endogsaa stillet til hans Raadighed en Beskrivelse (commentarius), han selv fornylig havde udarbejdet over de nordiske Lande. Den manglede Længde- og Breddeangivelser; dem havde

¹ Ahlenius, Olaus Magnus S. 97--98.

Ziegler tilsat, og saaledes havde de to Lærde hjulpet hinanden under Arbejdet.

Gennem Zieglers Redegørelse faar vi altsaa en Forestilling om, hvormeget — eller rettere sagt hvorlidt — højtstaaende svenske og norske Prælater dengang vidste om Grønland og Island, og tillige bliver det klart, at Overensstemmelserne i Nomenclaturen mellem Nordens-Kortet i Schondia og Carta marina har deres simple Grund i, at baade Ziegler og Olaus benyttede Johannes Magnus' commentarius ved Udarbejdelsen af deres Kort. For Zieglers Vedkommende trænger dette ikke til Bevis — vi har hans eget Ord derfor, og at Olaus baade har kendt og brugt Broderens Arbejde, fremgaar bl. a. ogsaa af Historia II, 3, hvor nogle af dets Angivelser mærkeligt nok er blevet staaende, uagtet han tidligere paa Carta marina havde fremsat en anden Opfattelse. Saaledes er paa Kortet fra 1539 Tyle og Islandia to forskellige Øer¹; men her hedder det i Tilslutning til den gængse Mening og i ordret Overensstemmelse med de af Ziegler benyttede Udtryk »Islandia seu ultimum Tyle, nulli veterum non celebrata.« Endvidere hedder det sammesteds lidt længere nede »Situs insulæ extenditur inter Austrum et Boream longitudine centum miliarium Germanicorum.« Paa Zieglers Kort er Island ligeledes en temmelig smal Ø med uforholdsmæssig Udstrækning i Længden fra Nord til Syd². Ganske vist angiver Ziegler dens Længde til 200 Mil, Olaus kun til 100; men begge Angi-

¹ Se Brenners ovenfor citerede Afhandling S. 10.

² Paa det Kort, der ledsager den første Udgave af Olaus' Historia (1555), er Island afbildet, men ikke Grønland. Det er i denne Sammenhæng værd at lægge Mærke til, at ogsaa paa Kortet svarer Islands Form temmelig nøje til den, vi finder paa Zieglers Atlas, og afviger som Følge deraf stærkt fra det Island, der ses paa Carta marina.

velser er det rene Gætværk, og paa Carta marina ligger Øens Længdeakse i Modsætning til Zieglers Ansættelse nærmest i Øst—Vest.

Dengang Olaus Magnus i 1524 for bestandig vendte Norden Ryggen, havde han ikke haft Lejlighed til personlig at indhente ny topografiske og kulturhistoriske Oplysninger om Norges lidet kendte fjærne Bilande. Udover det, som de norske Prælater og hans ældre Broder, der allerede dengang var ivrigt beskæftiget med Nordens Topografi, vidste, gik hans Kundskaber sikkert ikke, og om det daværende Grønland vidste man i det Hele taget saagodt som intet. Trækker vi derfor fra de topografiske og kulturhistoriske Oplysninger om Island Zieglers (alias Valkendorfs og Johannes Magnus') Beretning samt det, der er laant fra Saxo eller kan skyldes hjemlig kirkelig Tradition, skulde den Rest, der bliver tilbage, omtrent være det, som Olaus Magnus har overført fra en Rejseberetning, han under sit Ophold i Udlandet — formodentlig i Venedig — har faaet fat paa. At skille disse Bestanddele fra hinanden gaar dog ingenlunde helt let; thi Olaus har efter Ævne sammensvejset sit Stof til en Helhed. Sondringen lader sig derfor kun gennemføre med nogenlunde Sikkerhed ved de rent topografiske Data, Oplysninger om visse Naturforhold, der ikke omtales hos Saxo, og Ejendommeligheder i Folkets Levevis eller i dets Samkven med Fremmede, som er af den Art, at de straks maatte falde en Fremmed i Øjnene, naar han besøgte Landet.

Forøvrigt maa det ved en Sammenligning mellem Olaus' Skildring af Grønland og Island og Zieglers Beskrivelse af disse Lande bemærkes, at denne sidste uden Tvivl fejlagtigt har henført en stor Del af det, som Johannes Magnus eller de norske Ærkebiskopper meddelte ham om Island, til Grønland.

Man behøver kun at gennemlæse det nedenfor citerede

Stykke¹ om de to Biskopskirker, der besættes fra Nidaros, og om Landets overvættes Rigdom paa Smør og Ost, som Indbyggerne paa den Tid, da Sejladsen til dem foregaar, ordner til Salg i store Dynger for at være klar over, hvilket Land de gælder. At ogsaa Nordmændene i Grønland havde ikke saa lidt Kvæghold og producerede Smør og Ost er vist nok², men paa den Tid, som her er Tale om, var Sejladsen paa Landet forlængst standset, og der vidstes intet om en saadan Handel. En yderligere betydelig Udvidelse har Zieglers Skildring af Grønland faaet ved et langt Citat af Petrus Martyr, men da dette ikke vedkommer denne Undersøgelse, forbigaas det her.

Hvad Grønland angaar, er det jo saagodt som udelukket, at den omtalte Rejseskildring, der kun angik Østkysten, kan have indeholdt andre Navne end Sømærket Hvitsærk. Dette finder vi ogsaa angivet hos Ziegler. Rejseberetningen havde Navnet fra de gamle Kursforskrifter, som nogle af de norske Sømænd, der deltog i Ekspeditionen, maa have kendt; Zieglers Viden derom kan næppe skrive sig fra andre end Erik Valkendorf, hvem han selv nævner blandt sine Hjemmelsmænd. Fra ham stammer vel ogsaa det, han véd at fortælle om Eskimoernes Trolldomskunster og deres Skindbaade³. Udover det her an-

¹ Ziegler, Schondia (1532). Fol. XCII r: Gronlandia interpretatur uirens terra, sic dicta ob insignem prouentum pabuli. Cuius et pecoris quanta sit copia hinc licet spectare, quod sub tempore quo ad eos nauigatur, componunt promercales ingentes strues butyri et casei, unde etiam coniectamus, terram non esse asperam montibus. Episcopales ecelesias duas habet, sub ordinatione Nidrosiensis.

Ivar Baardsen kender ikke to Biskopskirker paa Grønland; men han siger, at »Stensnæs-Kierche en Stund var Domkierche och Bishops-Sedet« (Grønlands Hist. Mindesmærker III, 258—259); dette var dog flere Hundrede Aar før hans Tid, og om det overhovedet er rigtigt, turde være tvivlsomt.

² F. Jónsson i Nord. tidskr. 1893, 537—538.

³ Ogsaa i Domkirken i Trondhjem var saadanne Baade ophængte, jvnfr. G. Storm i Ymer 1889 S. 140.

førte træffer vi hos Ziegler kun den Oplysning, at Groenlandia betyder »virens terra«; denne rigtige Etymologi skylder han formodentlig Johannes Magnus. Ogsaa Olaus har kendt den, vistnok gennem samme Kilde¹, men foretrækker for den en anden, der stemmer bedre med den af ham valgte Navneform (Gruntlandia).

Alt hvad Carta marina ellers i Tekst eller Billeder meddelér af Virkelighedsskildringer om Grønland, skyldes sandsynligvis Rejseberetningen, altsaa: Kompasset paa Hvitsærk, Drivtømmeret, de voldsomme Strømhvirvler langs Kysten, Grønlændernes Sommertelte, den forholdsvis vellykkede Afbildning af en bueskydende Eskimo. Pygmænen og Kæmpen indrømmer Olaus selv er en fri Fantasi²; men den Karakteristik af Eskimoernes vilde Tapperhed, som har givet Anledning til Billedet, kan meget vel være et Laan fra samme Kilde. Dette gælder rimeligvis ogsaa den Beskrivelse af Østgrønlands Kyst med dens farefulde Strømforskel og vilde Storme, som man læser om i Historia II, 10, og som der hentydes til baade i Opera breue og Auslegung³. Kun synes det mærkeligt, at denne Kyst beskrives som »littora admodum arenosa«. Denne Betegnelse er rimeligvis foranlediget ved en Misforstaaelse: Olaus' Hjemmelsmand havde talt om farlige, højt i Vejret ragende Grunde; dem har han, som det fremgaar af Historia II, 11 bis, antaget for høje Sandbanker⁴. Dette er vel ogsaa Aarsagen til, at han foretrækker Formen Gruntlandia, som altsaa afledes af Ordet Grund.

¹ Historia II, 11 (bis).

² Opera breue: »Il Nanino nella parte di Gruntlandia, combattendo, dimostra trouarsi quiui huomini di piccolissimo corpo, ma di grande animo & pertinace.

³ Kompasset paa Hvitsærk siges der at være oprejst for at værne de Søfarende mod Grønlands farlige Kyst.

⁴ »... terræ Gruntlandiæ quæ a batalisso seu eminente (c: højt i Vejret ragende) arena nominata sunt, seu ab aliis a virore Gruntlandia dicta est.

Gaar vi nu over til Island, saa kender Ziegler dér i alt kun fem Navne; Schondia Fol. XCIII v. lyder hans Skildring saaledes: »Choas promontorium, unde latus orientale extenditur contra septentrionem . . . Hekelfol promontorium. Inter hoc et Huytsarch Gronlandiæ ea propinquitas est, ut navigantibus inter medium spatium utrunque promontorium conspiciatur. Madher promontorium . . . Ciuitates in ea medieterraneæ sunt Holen episcopalis Skalholtten episcopalis.« Hvad han forøvrigt siger derom, er helt og holdent et kort Udtog af Saxos Beskrivelse.

Bemærkningen om Hekelfol og Huytsarch bekræfter Rigtigheden af det, jeg ovenfor hævdede, at Zieglers Kendskab til Hvitsærk stammer fra Erik Valkendorf og gennem ham fra de gamle Kursforskrifter. Sikkert skyldes det kun en Huskefejl enten hos ham selv — hvad der er sandsynligst — eller hos hans Hjemmelsmand, at Hekelfol (ϝ: Hekla) identificeres med Snæfellsjökull. Fejlen gaar, som man kunde vente, igen paa hans Kort, hvor Hekelfol er ansat som promontorium nøjagtigt lige overfor Huytsarch paa Grønland.

Hverken Choas eller Madher er virkelige Navne. Dr. A. A. Bjørnbo hævder med Rette, at vi i dem har et Laan fra Clavus' Wienertekst (altsaa den 2den Udg. af hans Værk)¹ — eller maaske fra det dertil hørende tabte Kort. At Ziegler ikke, som Dr. Bjørnbo antager, selv har pillet disse to Forbjerge ud af Clavus' islandske Opkaldelsessystem, er der meget, som taler for. Han gør saa samvittighedsfuldt Rede for, hvorfra hans Viden om Norden skriver sig, at der ingen Grund er til at tro, at han skulde have fortiet Clavus' Navn, hvis han virkelig havde kendt hans Arbejde. Desuden er der paa andre Punkter ingen paaviselig Overensstemmelse mellem Zieglers Værk om Is-

¹ *Cartographia Groenlandica* S. 241 & *Bjørnbo & Petersen*, *Fyenboen* Cl. Claussøn Swart. S. 270. Sp. II.

land og Wienerteksten. Jeg er derfor overbevist om, at disse to fantastiske Forbjerge udgør en Del af Johannes Magnus' fra forskellige Kilder sammenskrabede Visdom¹.

I Modsætning til Zieglers beskedne Forraad af Navne, blandt hvilke endda kun tre² har noget med Virkeligheden at gøre, maa man sige, at Olaus' Carta marina er overmaade velforsynet med islandske Stednavne, og en Del af dem lader sig uden Vanskelighed identificere med bestemte Lokalteter beliggende paa den vestlige Part af Øen. Naturligvis er Navneformerne noget forvanskede, hvad der ikke kan vække Forundring, hvis de, som jeg antager, er gaaet gennem et fremmed Tungemaal, før de naaede til Olaus. Lette at genkende ersaaledes Isafiord (ǫ: Isafjörðr)³, Hanafiord (ǫ: Hafnarfjörðr)⁴, Rók (ǫ: Reykjanes i Gullbringu sýsla)⁵, Foglasker⁶, Vespenø (ældre Betegnelse for Vestmannaøerne)⁷. Jokel er uden Tvivl identisk med Snæfellsjökull⁸. Ogsaa Vestrabord og Ostrabord er tydeligt nok Navne af nordisk Herkomst, men hvor disse Pladser skal søges, er det ikke længer

¹ Ogsaa i Beskrivelsen af Grønland findes der et enkelt Udtryk, som øjensynlig er laant fra Clavus (Øen Grønlands Halvø), og om hvilket det samme gælder som om de to opdigtede Navne paa islandske Forbjerge.

² Det kan maaske være tilgiveligt, at Johannes Magnus' Kundskab om Øen var saa ringe (de to Bispesæder, det fra Saxo kendte Hekla, samt to fantastiske Navne, han har faaet fat paa nede i Italien); men man undrer sig over, at Ziegler, naar Johannes Magnus ikke vidste mere, undlod at spørge Oluf Engelbrechtsen, under hvis Erkesæde Øen laa, og som dog sikkert maa have haft noget Kendskab til Forholdene.

³ *Kr. Kålund*, Bidrag til en topografisk-historisk Beskrivelse af Island. 1, 583.

⁴ *Kr. Kålund* l. l. 1, 22 (en lille Fjord i Gullbringu sýsla),

⁵ Saaledes *Ahlenius*, Olaus Magnus 173, vistnok med Rette.

⁶ *Kr. Kålund* l. l. 1, 36: en Række Klipper i Havet Sydvest for Reykjanæs.

⁷ *Kr. Kålund* l. l. 1, 279.

⁸ *Kr. Kålund* l. l. 1, 410.

muligt at sige med Sikkerhed¹, og hvad der skal forstaas ved Kortets Vallen og Berghen, har hidtil for alle andre været en Gaade, ligesom det er for mig. Heller ikke tør jeg have nogen Mening om, hvad Olaus har tænkt sig ved Mons crucis. Afbildningen tyder paa et snedækt vulkansk Fjæld, og ved dets Fod er et af hans tre Chaos anbragte. Krossanessfjældet i Søndermulesyssel? Men dette Fjæld er ikke nogen Vulkan.

Om Lokaliteternes virkelige Beliggenhed har han i nogle Tilfælde haft en vag Forestilling, i andre absolut ingen. Navnene kunde se ud til paa Stedet at være optegnede af en Fremmed, enkelte Gange med en Tilføjelse af en kort Beskrivelse af Lokaliteten. I Henhold hertil er de anbragte der, hvor han syntes de passede, og hele Kortbilledets i Enkelthederne vilkaarlige Konfiguration peger i samme Retning. Hvor haabløs den Uklarhed er, der præger den største Del af Olaus' topografiske Angivelser om Island, selv hvor det tydeligt nok drejer sig om virkelige Lokalteter, der endnu kan bestemmes, fremgaar f. Eks. af hans Beretning om Helgafell. I den udførlige Tekst til Carta marina regnes Bjerget for en af Øens tre store Vulkaner og bærer Navnet Helga, tillige siges det at ligge ved et Abbedi (Kloster), hvortil støder en Dal, i hvilken der findes mange store Mindetavler, som melder om Bedrifter af Fortidens Kæmper, og noget længere nede sammesteds tales om et Bjerg, der hedder Helgafell, som er et Abbedi, der faar sine Tiender i Fisk og en utrolig Mængde Smør. Den samme Beretning møder os igen i lidt udførligere Form i Historia XXI, 1, hvor Navnet staves Helgafiel. Ingen kan være i Tvivl om, at det, Beskrivelsen oprindelig havde for Øje, var den lille Klippe Helgafell i Snæfellsnæssyssel samt Augustinerklostret i

¹ Smlgn. G. Storm i Norsk hist. Tidsskrift 2 R. 5 Bd. S. 394. & Th. Thoroddsen, Gesch. d. isl. Geogr. 1, 119, Anmk. 1.

Nærheden af samme Navn¹. Mindetavlerne i den nærliggende Dal med de underlige Indskrifter kunde maaske tænkes at være Lævninger af Gravstene fra Klosters Kirkegaard. Saavidt er alt i Orden og stemmer muligvis saare godt med Forholdene dér paa Stedet i det 15. Aarhundredes Slutning. Men Helgafell er slet ikke nogen Vulkan, den eneste islandske Jøkel af dette Navn findes paa én af Vestmannaøerne. Det antages, at den i historisk Tid har haft et Udbrud; i Slutningen af det 15de Aarhundrede vides den ikke at have været i Virksomhed².

Hverken Olaus selv eller hans ældre Broder Johannes havde nogensinde besøgt Øen. Omfanget af deres Viden om den ved Aaret 1524 lærer vi at kende gennem Zieglers Arbejde: den er hentet fra Datidens literære Kilder især vel Saxo, eller øst af kirkelig Tradition. Men den Skildring, som Olaus giver i Forklaringen til Carta marina, stammer ikke fra disse Kilder. Ej heller kan den være samlet sammen fra forskelligt Hold gennem indfødte Islændere, nedertyske Købmænd, der paa Handelens Vegne havde besøgt Øen, eller Oplysninger af lignende Art. Alle de Stedsbetegnelser, som ikke forekommer hos det 16. Aarhundredes Geografer før hans Tid, og som det overhovedet er muligt at identificere, klumper sig sammen paa Øens Vestkyst. Det vilde jo være lidt af et Under, hvis ingen af hans forskellige Hjemmelsmænd havde talt til ham om Resten af Landet. Nej, hele dette i Forhold til Datidens Viden om Øen betydelige Stof kan Olaus ikke have plukket sammen fra forskellige Kilder, han har simpelthen gjort Udtog af et enkelt ældre Arbejde, som indeholdt nogle faa topografiske Data fra Øens vestlige Del foruden en Række Oplysninger om Kultur- og Handelsforhold paa Vestlandet, indsamlede under et ikke helt kort Ophold paa Stedet. Dette Skrift kan ikke være for-

¹ *Kr. Kålund*, *Island*. I, 438—39.

² *Kr. Kålund*, *Island*. I, 281.

fattet af nogen Købmand, hverken engelsk eller hanseatisk; thi den Karakteristik, Olaus giver af disse Menneskers Fremfærd, deres Forurettelser mod de Indfødte og deres indbyrdes Kævlerier, er saa skarp og saa blottet for Sympathi, at den ikke kan være udgaaet fra deres egen Kreds¹. Ligesaa usandsynligt er det, at Skildringen skriver sig fra en Indfødt, thi de Ting og Forhold, der omtales som iøjnefaldende Mærkværdigheder, vilde en af Datidens Islændinge næppe have fæstet sin Opmærksomhed ved, naar han skulde fortælle om sin Hjemstavn. Forholdene er utvivlsomt iagttagede med en Fremmeds Øjne.

Desværre indskrænkede Olaus sig ikke til at afskrive eller excerpere de Meddelelser, han fandt i sin Kilde; han har undertiden ogsaa, som ovenfor vist, tilføjet oplysende Forklaringer, og af og til misforstaaet Efterretningerne, fordi han manglede Kendskab til Forholdene.

Flere Gange fandt han Lejlighed til at behandle disse Æmner, og ikke altid stemmer hans Udtalelser nøjagtigt overens. Kortest fatter han sig i den latinske paa Carta marina trykte Tekst (nedenfor betegnet som C), fyldigere er Oplysningerne i den italienske og tyske Forklaring til Kortet. De citeres her af praktiske Grunde efter den latinske Gengivelse, som er aftrykt foran i Udgaven af hans Historia fra 1567 (nedenfor betegnet som L). En endnu udførligere Behandling gav han flere Aar senere adskillige af disse Æmner i sin Historia.

Jeg skal nu anføre, hvilke Enkeltheder i hans Beskrivelse af Island — foruden de ovenfor omtalte — jeg mener er laante fra hans ubekendte Hjemmelsmand. Det er alt-sammen Oplysninger, som ikke stammer fra Saxo, men beror paa Selvsyn eller personlig Erfaring og kun kan skyldes en Mand, der i nogen Tid har opholdt sig paa Øen.

¹ Smlgn. Historia VII, 23 & X, 15.

Hertil regner jeg altsaa: Fortællingen om Svovlet, der sælges til den urimelig billige Betaling af $\frac{1}{10}$ Gylden for 1000 ℔ (*L*). Flere Steder paa Island forekommer Svovl, i størst Mængde paa Nordlandet, men ogsaa paa Vestlandet¹, og i Middelalderen dreves der en livlig Handel med denne Vare, som de fremmede Købmænd var ivrige efter at faa fat paa. Svovlet nævnes saaledes i Retterbøderne om Islandsfarernes Told (1340 & 1384), og at det udførtes til fremmede Lande, viser Retterboden af 1316. Et Fad Svovl kostede i Danzig i det 15. Aarhundrede 10 Mark².

Efterretningen om de hvide Ravne, Falke, Skader, Bjørne, Ulve og Harer (*C* og *L*).

Endvidere den nøjagtige Redegørelse for Stokfiskens Fangst og Salg samt Meddelelsen om, at Islænderne dengang benyttede den som Erstatning for Brød (*C*, *L*, *Historia* XXI, 3 & 4)³.

Skildringen af den Maade, paa hvilken Abbediet Helgafell i ejendommeligt formøde Træløber pakkede og opbevarede til Salg de store Mængder af Smør, der leveredes som Afgift og Tiende. (*L*, *Historia* XXI, 4)⁴.

Fortællingen om den uhyre Fisk, kaldet Trolval, som er saa vældig, at Sømændene kaster Anker ved den i den Tro, at det er en Ø. Dette maa naturligvis betragtes som en Fabel, men der er jo intet i Vejen for, at Olaus' Hjemmelsmand kan have hørt og fæstet Lid til et saadant Eventyr og ligesaa til Beretningen om, at Sømændene for at skræmme Hvalerne bort fra deres Skibe gør Alarm og kaster tomme Tønder i Havet (*C*, *L*, *Historia* XXI, 25).

Fremdeles Bemærkningen om, at »Købmandsskibene

¹ *Kr. Kålund*, Island 1, 41.

² *Alex. Bugge* i Norsk hist. Tidsskrift 3. R. 4. Bd. S. 148.

³ *Smlgn. Th. Thoroddsen* i Geogr. Tidsskrift 10. Bd., 134.

⁴ Om de store Masser Smør, som Bispestolene og Abbedierne fik som Afgift, se *Th. Thoroddsen* Gesch. d. isl. Geographie 1, 127 Anmk.

gensidig søger at ødelægge hverandre med Bombarder, thi Befalingsmanden over Øen bryder sig ikke om, hvad der foregaar paa Havet, men kun om det, som sker paa Land« (C, L, Hist. X, 15 & XXI, 3). I al sin Korthed giver den et slaaende Billede af Forholdene i de islandske Havne. Trods alle Forbud og Traktater besejlede væbnede engelske og hanseatiske Handelsfartøjer (Hamborgere) i det 15. Aarhundrede Øen og drev direkte Handel med Indbyggerne¹. Regeringen maatte paa Grund af sin Magtesløshed se gennem Fingre dermed og benyttede Lejligheden til at presse saa meget som muligt ud af de Fremmede i Form af Afgifter. Da Myndighederne ikke raadede over tilstrækkelig væbnet Magt til Ordenens Opretholdelse, gav den voldsomme Konkurrence mellem Hamborgerne og Englænderne sig Udslag i vilde Kampe, som omtales adskillige Gange i Kilderne². L. Daae fortæller paa det anførte Sted bl. a., at han i Hamborgs Arkiv fandt et Brev fra Kong Richard den 3die til Senatet fra Aar 1485, hvori førtes Klage over, at tre engelske Skibe var blevet ødelagte af Hanseaterne ved Island, saa Olaus' Skildring mangler ikke oplysende Eksempler fra Samtiden. At de velbevæbnede engelske og hanseatiske Fartøjer allerede ved denne Tid var udrustede med Bombarder, stemmer særdeles godt med, hvad vi andetstedsfra véd om Anven-

¹ Ved Kong Hans' Fredsslutning med Henrik VII af England (20/1 1490) fik Englænderne Ret til direkte Handel paa Island. I den Anledning hedder det i den saakaldte Píningsdómr um verzlun af 1/7 1490: »höfum vèr dæmt, at þýzkir ok Engelskir skulu halda frið sin i millum hær i landit meðan þeir liggja í höfnum, sakir þess at kóngsins skipan verður landinu eigi til nytta ef þeir halda ekki frið sin á millum, en hvorir hafa hafnir sem þeim hentar; en hvorir sem friðin brjóta, þá sè eigi við þá keypt, undir slíka sekt, sem fyr skrifat stendur.« (Lovsaml. for Island I. Bd. S. 42).

² F. Magnussen i Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed. 2. Bd. 112 ff. & L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. 5. Bd. 246 (Om Historieskriveren Albert Krantz).

delsen af disse Vaaben i Søkampe¹. De Skibe, hvis Ødelæggelse Kong Richard førte Klage over i Hamborg, har vel netop været skudte i Sænk².

Ogsaa de Indfødte, ja Landets Embedsmænd var udsatte for Voldshandlinger fra de overmodige Handelsmænds Side. Saaledes dræbte Englænderne 1467 ved Fiskerlejet Rif paa Snæfellsnæs selve den kongelige Hirdstjore Bjørn Thorleifsson; hans mandige Hustru Oløf Loptsdatter hæv-nede Drabet³. Der kunde altsaa have været god Grund til at underholde en Afdeling væbnede Ryttere til Ordenens Opretholdelse og Indbyggernes Værn. Olaus omtaler udtrykkelig, at et saadant Gendarmerikorps fandtes⁴; men det omtales ellers aldrig, og hans Beretning beror rimeligvis her som oftere paa en Misforstaaelse. Man kunde jo tænke sig, at Hirdstjoren ved Efterretningen om, at et Overfald havde fundet Sted, havde bevæget en Del haand-faste og beslutsomme Indfødte til at rykke ud mod Volds-mændene. Selvfølgelig har de som altid paa Grund af de lange Afstande tilbagelagt Vejen derhen til Hest, og et

¹ Se den omhyggelige kronol. ordnede Samling af Efterretninger desangaaende indtil c. 1400 baade for Land- og Søkrigens Vedkommende hos *F. M. Feldhaus*: *Die Technik der Vorzeit*. 1914. S. 407 ff. Portugiserne skal første Gang have benyttet Søartilleri ved Angrebet paa Ceuta 1418 (C. R. Beazley, *Prince Henry the Navigator*. S. 164). Ogsaa ved Tyrkernes Belejring af Rhodos 1480 omtales Anvendelsen deraf. *G. Caoursin*, *Belejringen af Rhodos* Cap. 198, 20. En samtidig Afbildning af en Bombarde fra Tiden før 1486 anvendt som Belejringsskyts mod en Klippeborg ser man paa et af de fortræffelige Træsnit, som smykker en i Ulm hos Cunrad Dinckmut 1486 trykt gammel Krønike. Andre Afbildninger af Skyts fra 15. Aarh. findes hos *Parmentier*, *Album. hist.* T. II, S. 58 4. éd.

² Smlgn. *Olaus Magnus*, *Hist.* XXI, 3: »quia ad hanc insulam nauigaturi mercatores quæstus causa non aliter se instruunt, quam aliquod atrox prælium subeundum foret.«

³ *F. Magnussen* i *Nord. Tidsskr. f. Oldk.* 2. Bd. 124—125 & *A. Taran-ger* *Norges Hist.* III, 2, 133 ff.

⁴ *Historia* VII, 23; smlgn. *Th. Thoroddsen* i *Geogr. Tidsskrift* 10. Bd. 134.

saadant improviseret Forsvar kan meget vel have givet Anledning til Fortællingen om et væbnet Rytterkorps.

Meddelelsen om, at Landets Kyster hjemsøges af hæftige Storme, svarer jo ganske til Virkeligheden (L). Stormenes Voldsomhed omtaler Olaus paany i Historia I, 10 & VII, 23. Derimod har rimeligvis en Misforstaaelse givet Anledning til følgende Bemærkning i L: »Kirker og andre Bygninger er opførte af Fiskeben (ϝ: Hvalknogler), og disse kaldes criptoporticus«. Ordene synes i Henhold til Afbildningen paa Kortet og Forfatterens yderligere Bemærkning om Sagen i Historia VII, 23 at skulle forstaas saaledes, at det kun er andre Bygninger (alia ædificia) ikke Kirkerne (templa), som kaldes criptoporticus, men at 'Fiskeben' blev anvendte ved Opførelsen baade af Kirker og Beboelseshuse. At han benævner disse sidste criptoporticus og betegner dem som underjordiske (subterranea), kan vel have sin Grund i, at de islandske Huse var dækkede med Jord og Græstørv. Om Hvalknoglers Anvendelse til Bygningstømmer foreligger, saavidt jeg véd, ingen Oplysninger andetsteds¹.

Bemærkningen i Slutningen af Skildringen (L): »I de store Ismasser, som 8 Maaneder igennem ikke smelter, og ved Strandbredden er de hvide Bjørnes Opholdssted; de lever af Fisk«, gjaldt i Olaus' Kilde formodentlig ikke Island, men, som tidligere bemærket, Østgrønland. I saa Tilfælde er der heller ikke noget at indvende mod den; medens den for Islands Vedkommende ikke stemmer med Virkeligheden. Selv paa Nordlandet ligger Isen ikke de 8 Maaneder af Aaret, og kun undtagelsesvis kommer Isbjørnen til Landet². At det er Olaus' Kendskab til Saxo, der her har spillet ind og bragt ham til at flytte Polar-

¹ Olaus kommer udførligt tilbage til dette Æmne i Historia XXI, 22 & 24.

² *Kr. Kålund*, Island I, 617 & II, 355.

strømmens Ismasser, synes ogsaa hans Ytring om denne Sag i Historia II, 8 at tyde paa.

Paa lignende Maade gaar det med en anden Oplysning, han giver om Øen: der ligger noget faktisk til Grund for den; men den vedkommer blot ikke Island. I Historia VII, 23 berettes nemlig, at kraftige unge Mennesker holdes til at dræbe Ravnene, for at disse ikke skal ødelægge Smaagrise og Lam.

Dette stemmer aldeles ikke med Forholdene paa Island. Der er Ravnene nemlig næsten en fredet Fugl, som i det mindste om Vinteren af Mangel paa Næring andetsteds holder til i Nærheden af Menneskets Boliger. Ved en Huskefejl er vel en færøisk Skik, han selv omtaler som saadan i sin Beskrivelse af Øerne (C)¹, blevet overført til Island.

Hverken i C eller i L taler Olaus om de islandske Hunde; men i Historia XVII, 6 skildrer han en snehvid Hunderace med tæt Haarbeklædning, som forekom der paa Øen og var meget søgt af fornemme Folk. Ogsaa denne Notits stammer vistnok fra hans ubekendte Hjemmelsmand, og det bekræftes ved Vidnesbyrd andetsteds fra², at disse hvide Hunde dengang var en søgt Handelsvare.

Hermed er vistnok i alt væsentligt det Materiale udtømt, som vi raader over til nærmere Bestemmelse og Karakteristik af den ukendte Kilde, som Olaus Magnus benyttede i sin Beskrivelse af Grønland og Island. Paa en eller anden Maade maa dette Arbejde staa i Forbin-

¹ Det hedder her: »Der giver man Landets Befalingsmænd Ravnehoveder som Afgift (o: den endnu eksisterende Næbbetold) til Tegn paa, at man har fældet en skadelig Fugl, som dræber Lam og Faar.«

² Smlgn. *Th. Thoroddsen* i *Geogr. Tidsskrift*. 10. Bd. 134. Bibliotekar Dr. ph. Kr. Kålund har velvilligst oplyst mig om, at der med disse hvide Hunde kun kan sigtes til de langhaarede islandske Spidshunde, som undtagelsesvis forekommer med hvid Haarbeklædning: i Almindelighed er de graa.

delse med Kong Christiern den førstes af Portugiserne foranledigede Opdagelsesekspedition til de arktiske Farvande, og de Resultater, som ovenstaaende Undersøgelse giver os desangaaende, synes mig ikke helt ringe. Det viser sig, at selvom Skibene rimeligvis var udrustede i en eller anden norsk Havn og bemandede med norske Søfolk, har dog Togtets egentlige Udgangspunkt været Fjordene paa Islands Vestkyst. Lederen, Kong Christierns Admiral Diderik Pining, var maaske allerede dengang Høvding over denne Del af Øen; vi véd, at han i hvert Fald 1478 indtog en saadan Stilling¹; men der er intet i Vejen for, at han kan have været Indehaver af en ekstraordinær Myndighed flere Aar i Forvejen. En af Ekspeditionens Op-gaver har vistnok været den at genfinde det gamle Grønland. Det lykkedes ikke; men paa Østgrønlands Kyst er Pining mærkværdigt nok kommet i Land og har gjort et Forsøg paa at sætte sig fast dér.

Et yderligere Resultat var jo, at denne tabte Rejseberetning ikke kan betragtes som et nordisk Arbejde. I saa Tilfælde kan der, da Ekspeditionen blev udsendt paa Opfordring af Portugals Konge, ikke være Tale om at søge Forfatteren andetsteds end i dette Land. Det maa have været én af de Mænd, der som Udsendinge fra Kong Affonso deltog i Togtet, og det træffer sig saa heldigt, at der hos en portugisisk Forfatter omtales et Par Adelsmænd, som i denne Konges Ærinde var dragne ud paa et Opdagelsestogt i de nordlige Have og lykkeligt vendte tilbage fra den farlige Rejse. Her har vi da efter al Sandsynlighed et Holdepunkt, som kan bringe os et Skridt nærmere til Opklaring af de mange Gaader, der knytter sig til Kong Christierns arktiske Ekspedition.

Den portugisiske Forfatter P. Antonio Cordeyro be-

¹ *L. Daae* i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. 3. Bd. 234.

retter i sit Værk *Historia Insulana* VI, 2, 12¹ følgende: »Da saaledes Statholderskabet over Terceyra formedelst den første Statholder Jacome de Bruges Død² stod ledigt, landede dernæst paa Terceyra to Adelsmænd, som kom fra Stokfiskelandet³, hvilket de i den portugisiske Konges Ærinde var dragne ud for at opdage. Den ene kaldte sig João Vaz Cortereal og den anden Alvaro Martins Homem. Da de nu havde indhentet Underretning om Øen, behagede den dem saa meget, at de rejste til Portugal og ansøgte om at faa den (o: Styrelsen af den) som Løn for deres Tjenester, og da vor Infant Dom Henrique dengang allerede var død og var bleven efterfulgt som Styrer af Christus Ordenen af Infanten Dom Fernando, hvis Enke Infantinden D. Brites endnu levede og som saadan var Formynderske for sin mindreaarige Søn Hertugen Dom Diego, saa belønnede denne Infantinde de to Adelsmænd, som ansøgte om Statholderskabet over Terceyra, dermed og delte det mellem dem begge i to Statholderskaber, af hvilke det ene omfattede Angra, det andet Praya, ligesom det paa Madeyra var delt i to: Funchal og Machico. Derfor maa Gavebrevet om Statholderskabet i Praya, givet til Alvaro Martins Homem, findes i Prayas Slotsarkiv⁴. Gavebrevet til João Vaz Cortereal eksisterer; jeg har set det i en gammel Protokol i Angras Slotsarkiv paa Blad 243, og deri omtales Gavebrevet til Alvaro Martins Homem, ...«

Det Dokument, hvis Ordlyd Cordeyro dernæst anfører efter den gamle Protokol i Angras Slotsarkiv, er utvivlsomt ægte; men paa et Punkt er der i hans Afskrift ind-

¹ Lisboa 1717. Fol.

² Egentlig: Bortebliven; han var forsvundet og vistnok ryddet af Vejen.

³ terra do bacalhao.

⁴ Det findes ogsaa i Registranten fra Arkivet i Praya paa Fol. 70 og er dateret den 17. Februar 1474. Det er aftrykt efter en ældre Publikation hos *H. Harrisse*, *Les Corte-Real* S. 180 ff.

løbet en letforklarlig Fejl. Dateringen lyder nemlig saaledes: »anno do Nascimento de nosso Senhor Jesus Christo de mil & quatrocentos & sessenta & quatro«; men den gamle Registrant fra Angra, hvorefter hans Afskrift er taget, eksisterer endnu i det portugisiske Rigsarkiv, og i den staar (Fol. 243) ikke sessenta & quatro (64), men setenta e quatro (74)¹, og dette er det rette; thi først 1470 blev Infantinden D. Brites Enke. Derimod er Datoen (2. April) korrekt; Gavebrevene til Alvaro Martins Homem og João Vaz Corte-Real er altsaa ikke udstedte samtidigt; der ligger over en Maaned imellem dem (¹⁷/₂—²/₄ 1474). De to Adelsmænds Rejse til Terceira for at besigtige Øen før Overtagelsen af Statholderskabet faldt naturligvis noget tidligere og kan vel næppe sættes i 1474, snarere i Slutningen af 1473.

Den Corte-Real, som nævnes her, var Fader til den bekendte Opdagelsesrejsende Gaspar Corte-Real, der i Aarene 1500 og 1501 foretog to Rejser til Egnene omkring Davisstrædet, og naar Hensyn tages baade til det Tidspunkt, paa hvilket den ældre Corte-Reals Opdagelsesrejse til terra do bacalhao efter Cordeyros Angivelse maa falde (noget før 1474), og til den udtrykkelige Angivelse, at den blev foretaget i den portugisiske Konges Ærinde, saa forekommer det mig i høj Grad sandsynligt, at de nævnte to Adelsmænd har deltaget i den Ekspedition, Kong Christiern paa Affonso den 5tes Foranledning udsendte for i Norden at finde nye Øer og Lande. Noget selvstændigt Opdagelsestogt mod Nord foretog Affonso nemlig aldrig, og Cordeyro siger heller ikke, at det drejede sig om et portugisisk Foretagende; han beretter kun, at de rejste i deres Konges Ærinde (por mandado del Rey do Portugal), et Udtryk, der passer særdeles godt til den her fremsatte Anskuelse.

¹ Dokumentet er aftrykt, men ikke efter den gamle Protokol, hos *Harrisse* 1. l. S. 183 ff.

Under denne Forudsætning faar vi gennem Cordeyros Meddelelse tre meget vigtige Oplysninger:

Pinings og Potharsts Togt til Grønland maa falde i et af Aarene nærmest før 1474; thi allerede i Slutningen af 1473 var Corte-Real og Homem naat hjem igen til Portugal.

Den ovenfor omtalte Rejseberetning, som for Grønlands og Islands Vedkommende blev benyttet af Olaus Magnus og paa Pariserkortet fra 1551, er affattet af en af de nævnte Mænd eller af begge i Forening og maa vistnok betragtes som en officiel Redegørelse for det, de havde set og hørt.

Ekspeditionens Virksomhed har, hvad man efter det paa Pariserkortet angivne Formaal med den ogsaa var berettiget til at tro, ikke indskrænket sig til Grønland: den naaede til Egnene omkring Lorensflodens Munding, fandt altsaa Nordøstkysten af Nordamerika. Man har antaget, at det Stokfiskeland, som Corte-Real og Homen siges at have fundet, var Island. Dette kan imidlertid ikke være rigtigt. Terra do bacalhao, som de efter Meddelelsen opdagede, maa have været et dengang ubekendt Land, hvilket ikke passer paa Island. Hertil kommer, at denne Betegnelse hos Geograferne fra det 16. Aarh., og omtrent fra den Tid maa Meddelelsen stamme, altid omfatter en aldeles bestemt Lokalitet: New Foundland, Cap Breton og det nærliggende Fastland.

Den bekendte ansete Forsker H. Harrisse kommer i sin Bog om Familien Corte-Real ogsaa ind paa Spørgsmaalet om den ældre Corte-Reals Rejse til terra do bacalhao og lægger ikke Skjul paa sin Tvivl om Beretningens Tilforladelighed. Han gør saaledes gældende¹, at Cordeyros ovenfor citerede Meddelelse om den ældre Corte-Reals Opdagelsesfærd er laant fra et ikke i sin Helhed

¹ *H. Harrisse, Les Corte-Real et leurs Voyages au Nouveau-Monde. Paris. 1883. S. 26—31.*

trykt Værk af en gennemgaaende upaalidelig Forfatter (Gaspar Fructuosos Saudades da Terra fra c. 1590. Lib. 6. Cap. 9)¹; at det Dokument, hvorved Infantinden Dona Brites tilstaar João Vaz Corte-Real Statholderskabet over Angra paa Terceira, er galt dateret ($\frac{2}{4}$ 1464 i Stedet for $\frac{2}{4}$ 1474); at hverken Garcia de Resende, Antonio Galvam, Damiam de Goes eller overhovedet nogen anden af de portugisiske Krønikeskrivere fra det 16. Aarh. med et eneste Ord berører dette epokegørende Opdagelsestogt². Endvidere anser han det for lidet troligt, at Kong João den anden i Aaret 1494 vilde være gaaet ind paa den af Pave Alexander den sjette $\frac{4}{5}$ 1493 dragne Grænselinie mellem den spanske og portugisiske Interessesfære, hvis Portugal havde kunnet rejse begrundet Krav paa Førsteret til Landstrækninger, som laa Vesten derfor. Endelig finder han det i høj Grad mistænkeligt, at Geografen og Kartografen Martin Behaim, der stod i nært Forhold til Familien Corte-

¹ *Harrisse* l. l. App. XLI. (Side 246). Fructuoso angives at være død 1591, saa det er vel nok rimeligt, at hans Værk skriver sig fra et noget tidligere Tidspunkt.

² Dette er naturligvis rigtigt; men jeg vil dog straks gøre opmærksom paa, at der alligevel gennem en portugisisk Kilde, som er ældre end Fructuoso og Cordeyro, er bevaret et utvetydigt Minde om, at João Vaz Corte-Reals Rejse var kendt i hans Fædreland. Bladene 8—12 i Kunstmanns Atlas er gengivne efter et Atlas af *Vaz Dourado*, hvis Original med Aarstallet 1571 befinder sig i Arkivet i Lisboa (*Fr. Kunstmann*, *Entdeck. Amerikas* 1859. S. 146). Paa Bl. II. er afbildet Terra do Lavrador, og her findes ansat en Pynt, der benævnes teso de João Uaz, samt en Bugt, som kaldes b[aia] de João Uaz. Stedet og Navnet i Forening gør det utvivlsomt, at der sigtes til João Vaz Corte-Real. Hvis *H. Harisse* (*Terreneuve* S. 111) har Ret i sin Formodning, at det portugisiske Atlas, af hvilket *Kretschmer* (*Entdeckung Amerikas. Atl. T. XXXIII—XL*) har offentliggjort en Prøve efter Originalen i Bibliotheca Riccardiana Nr. 1813 (Firenze), er udført c. 1534, saa har vi aabenbart her det ældste bevarede Vidnesbyrd om, at João Vaz Opdagerfærd var kendt i hans Fædreland; thi ogsaa paa det er hans Navn forevigtet (baia de João Uaz; terra de João Uaz). Labradorkortet i Riccardiana Nr. 1813 kunde se ud til at være Prototypen for samme Kort i *Vaz Dourados Atlas*.

Real, paa den store Globus, som under hans Tilsyn blev forfærdiget i Nürnberg 1492, vel afsatte ubekendte Lande mod Nordvest, men ikke paa dem anbragte nogen portugisisk Fane eller de sædvanlige Legender, der betegner dem som opdagede af Portugisere.

Saadan omtrent lyder hans Indvendinger, og de fortjener naturligvis en nøjagtig Prøvelse: Først vil jeg da minde om, at vel har P. Antonio Cordeyro hyppigt benyttet Gaspar Fructuosos Værk, men han havde dog ganske godt Rede paa hans Svagheder¹ og bruger ved Siden af — som han selv siger, og som det ogsaa tydeligt nok fremgaar af hans Arbejde — i stort Omfang »outros Historiadores & de papéis authenticos & tradiçoens sempre observadas«. At han skulde have laant Beretningen om Corte-Reals og Homems Rejse fra Frutuoso, forekommer mig ikke sandsynligt. Cordeyro hævder nemlig, som det synes i bevidst Modsætning til sin Forgænger², at ogsaa Homem havde deltaget i Togtet. Han har rimeligvis kendt den Kilde, hvorfra Fructuosos Meddelelse stammer (gamle açoriske Familietraditioner), og gengiver dens Udsagn udførligere, end denne havde gjort. Dokumentet, i hvilket Infantinden skænkede Corte-Real Statholderskabet over Angra, afskrev han som sagt efter en gammel Protokol, og den Fejl, han lige mod Slutningen har begaaet i Aarstallet, er meget tilgivelig og rokker aldeles ikke ved Ægtheden af dette Vidnesbyrd. Derimod indrømmer jeg gerne, at der maa have været en Grund og det en meget vægtig Grund baade for de portugisiske Historieskrivere til ikke at omtale Corte-Reals og Homems Rejse blandt de af deres Landsmænd udførte

¹ *Cordeyro* l. l. S. 100.

² *Cordeyro* l. l. S 246 & 248 (Cap. III Begyndelsen): »Alvaro Martins Homem não era de menos qualidade, & fidalguia que seu companheyro João Vaz Cortereal, pois igualmente a ambos tinha El Rey mandado a descobrir a terra do bacalháo, & della vindo ambos juntos aportarão na nova Ilha Terceyra.«

Bedrifter og for den portugisiske Konge til ikke at hævde Førsteretten til de af dem fundne Lande. Det er heller ikke svært at finde deres Motiv: Corte-Real og Homem havde jo ikke foretaget noget selvstændigt Opdagelsestogt til terra do bacalhao, men kun deltaget som Gæster i den af den danske Konge udsendte Ekspedition, og de Lande, der var opdagede paa denne Rejse, kunde alene Kong Christiern den første gøre Krav paa, ikke den portugisiske Konge.

Endelig giver det af Harrisses Argumenter, som tilsyneladende er det mest slaaende, i Virkeligheden den bedste Bekræftelse paa, at Corte-Reals og Homems Rejse har fundet Sted; thi Martin Behaims Globus fra 1492 vidner tydeligt nok imod hans Antagelse.

Denne berømte Astronom og Kartograf blev 1486 gift med Johanna de Mando, Søster til João Corte-Reals Sviigersøn Jobst de Utra¹. Han levede fra 1486—1490 i Fayal paa Açorerne, som laa i Nærheden af Terceira, hvor João Corte-Real tilbragte Slutningen af sit Liv († 1496), havde altsaa god Lejlighed til at indhente Underretning hos ham om det, han havde set og hørt paa sin Rejse, og det forsømte han rimeligvis heller ikke. Efter min Formening fremgaar det tydeligt af hans Globus, at han har talt med Corte-Real om denne Sag; adskillige af de Oplysninger, han dér giver, kan kun stamme fra denne. Langt Nordvest for Island har han — altsaa i 1492, før Cabottos Rejse — afsat et Arkipelag af større og mindre Øer; paa den største af disse læses²: »Hie fecht man weisen valken«, og paa en Ø i Nærheden er afbildet en Isbjørn, som jages af en Bueskytte.

De Legender, som angaar Island, lyder: »In Eyslandt

¹ *Harrisse* l. l. S. 13.

² *Nordenskiöld*, Facsimile Atlas 71—72. Den korrekte Læsning af Indskriften angiver Dr. A. Bjørnbo i *Cartographia Groenlandica* S. 156; tidligere læste man: hie findt man weises volck.

findet man schön weiss volck und sind christen, daselbst ist gewohnheit das man di hundt theuer verkauft und ihre kinder geben sie hinweg den kaufleuten um gottes willen. Item in Iszlandt findt man Menschen von 80 iahren die nie kein brodt gessen, da wächst kein korn und an brodes stadt ist man dörre fische. In der insul Island fehet man den stockfisch, den man in unser land bringet.«

Det skyldes ganske sikkert ikke et Tilfælde, at næsten alle¹ de Oplysninger, Behaim her giver om Island, falder sammen med enkelte af de Mærkværdigheder, Olaus i Forklaringerne til sit Kort eller i sin Historia beretter om Øen (Hundene, som sælges dyrt; at Beboerne ikke dyrker Korn, men i Stedet for Brød spiser Tørfisk; at Stokfisken er en af de vigtigske Udførselsvarer). Grunden kan kun være den, at de i sidste Instans stammer fra samme Hjemmelsmand, og dette gælder vel ogsaa de meget vage og knappe Oplysninger om Landene mod Nordvest. Corte-Real kan have haft sine Grunde til paa dette Punkt ikke at være altfor meddelsom. Efter hvad vi véd om ham, var han en meget praktisk Mand med udpræget Sans for Penge og Penges Værd, og det samme gælder hans Sønner², af hvilke den yngste Gaspar har indskrevet sit Navn i Opdagelsernes Historie. Den ¹²/₅ 1500 tilstod Kong Manuel denne Gaspar Corte-Real for ham selv og hans Efterkommere udstrakte Rettigheder over Øer og et Fastland, som han tidligere havde ofret Møje og Bekostning paa

¹ Olaus omtaler ikke, at de fremmede Købmænd bortførte Drenge og Piger fra Øen, som de enten røvede eller købte af deres Forældre. Dette er dog rigtigt nok; baade Erik af Pommern og Christiern den første søgte forgæves at hindre dette Uvæsen (*A. Taranger*, Norges Historie III, 1, 267 & III, 2, 132). Det maa antages, at Behaim har faaet denne Oplysning fra den samme Hjemmelsmand, der aabenbart af Selvsyn kendte Forholdene paa Øen, som de var i det 15de Aarhundredes Slutning.

² *Harrisse* l. l. S. 13.

at finde¹. Selvfølgelig maa Gaspar Corte-Real, inden dette Gavebrev udstedtes, have gjort Rede for, hvor det paagældende Fastland og Øerne skulde søges, ellers kunde Kongen jo ikke vide, om det, han forlangte, lod sig forene med andre berettigede Hensyn. Endvidere er det klart, at naar G. C. efter at have opnaaet dette Tilsagn fra Kongen drager ud paa Opdagelsesrejser, saa gælder disse netop det Fastland og de Øer, der omtales i Dokumentet; thi det er med Opdagelsen af dem for Øje, han har villet sikre sine Rettigheder. Der kan altsaa ikke være Tvivl om, at alle de tidligere Opdagelsestogter, han paa egen Bekostning foretog før 1500, er gaaede mod Nordvest ligesom de to sidste: i den Retning laa de Øer og det Fastland, han haabede at finde. Nu er der endvidere i Dokumentet ikke blot Tale om at opdage, men ogsaa om at genfinde disse Øer og dette Fastland, hvad Harrisse ud fra sit Standpunkt jo kan have god Grund til at undre sig over²; thi hvorledes kunde han vel genfinde Øer, som han ikke tidligere havde opdaget? Derimod kunde han særdeles vel genfinde Øer og et Fastland, som han fra sin Fader vidste skulde ligge i den Retning, og det var sikkert netop dette Maal, han selv og hans to ældre Brødre havde sat sig. Disse understøttede ham nemlig med betydelige Tilskud til hans to sidste Rejser (1500 & 1501), paa hvilke han virkelig genfandt 'terra do bacalhao'. Brødrene har altsaa rimeligvis arvet en Viden fra deres Fader om disse Landstrækninger, som han engang havde sét, og det er jo meget muligt, at den gamle João Vaz Corte-Real har villet bevare denne store Chance for sine egne Sønner og netop af den Grund ikke har været synderlig meddelsom overfor Martin Behaim med Hensyn til disse Egne.

Det er derfor min Overbevisning, at Harrisses og andre Forfatteres Skepsis overfor Efterretningen om den ældre

¹ *Harrisse* l. l. Appendix XII.

² *Harrisse* l. l. S. 46.

Corte-Reals Rejse er ubegrundet: Cordeyros flygtige Meddelelse kan ikke betragtes som en af de mange tilfældige Sten paa Forskningens Vej, som man har Lov til ærgerlig at sparke til Side, heller ikke stiller den os overfor ny Gaader. Tværtimod den spreder Lys og gør det muligt atter at knytte Overleveringens Traade sammen. Blandt andet giver den os jo en Forestilling om det fjærne Maal, hvortil Ekspeditionen naaede, og paa dette Punkt suppleres den af en Række løsrevne Notitser hos forskellige Forfattere, der alle har det tilfælles, at de samler sig om Nordmanden Johannes Scolvus' Navn, og som i Virkeligheden næppe er andet end Varianter af en enkelt Notits i den oprindelige Kilde (Rejseberetningen).

Vi møder den hos den spanske Forfatter Francesco Lopez de Gomara, hvis Værk ,Primera y segunda parte de la historia general de las Indias' blev trykt første Gang i Caragoça 1552, Aaret efter i Medina del Campo og senere er udgivet paany flere Gange. Her er Udgaven fra Medina del Campo benyttet. Gomara er ikke nogen Førstehaands Forfatter hverken i Henseende til Materialets Paa-lidelighed, eller hvad dets omhyggelige Behandling angaar.

Hvad han fortæller om Island og Grønland er dog ikke, som Storm antager¹, en ligefrem Oversættelse af Olaus Magnus' Nordens Beskrivelse fra 1539 (Kortforklaringen). Gomara oplyser selv², at han har talt med Olaus Magnus i Bologna og Venezia. Han kan have truffet ham dér enten 1537—1538, eller før han drog til Rom 1549; thi i

¹ G. Storm, Johannes Scolvus i Norsk hist. Tidsskr. 2. R. 5. Bd. S. 390.

² L. I. Fol. VII r. Col. II: »Agora ay mucha noticia, y experiẽcia, como se nauega de Noruega hasta passar por debaxo el mesmo norte. Y cõtinuar la costa hazia el Sur: la buelta de la China. Olao Godo me cõtaua muchas cosas de aquella tierra, y nauegaçion.«

Samme Fol. IV v. Col. I: »Olao Godo arcobispo de Upsalia (a quien yo conuerse mucho tiempo en Bolonia y en Venezia) ponen por tierra muy poblada la Scandinauia, que agora llman Suecia: la qual es septentrionalissima.«

disse Aar var Olaus Magnus baade i Bologna og Venedig¹; men der kan ikke være Tvivl om, at Storm har Ret, naar han formoder, at Gomaras Samtaler med ham faldt i de Aar, da Olaus var til Stede ved Conciliet i Bologna, før han drog til Rom 1549². Første Gang, han beraaber sig paa ham, titulerer han ham nemlig arcobispo de Upsalia; men titulær Ærkebiskop over Sverig blev Olaus først 1544 ved sin Broder Johannes' Død. Paa det Tidspunkt var jo baade Carta marina og de to fyldigere Beskrivelser deraf udkomne, saa for den Sags Skyld er der intet i Vejen for, at Gomaras Skildring kan være en Oversættelse f. Eks. af Opera breue; men Skildringen indeholder forskellige Angivelser, der, saavidt jeg kan se, ikke findes heri, men først forekommer i hans Historia, der blev udgivet 1555, saasom, at Øen Island var 100 Mile lang. Hvad Gomara beretter om disse Egne maa derfor snarest betragtes som et Referat af de mundtlige Meddelelser, han havde faaet. Saaledes forstaar man ogsaa, at der i G.'s Gengivelse af disse Oplysninger kunde indsnige sig forskellige Unøjagtigheder og Misforstaaelser, som vanskeligt kunde forklares, hvis Talen var om en Oversættelse. Givet er det i hvert Fald, at den Kilde med smeltet Voks (cera derretida), som Gomara fortæller findes paa Island, ikke kan skyldes en gal Oversættelse af Ordet cerevisia (Øl), saaledes som Storm mener³; thi der hvor Olaus i sin latinske Tekstbeskrivelse nævner disse Kilder, siger han⁴ »... tertius (sc. fons) cerealem liquorem producit«. G. har paa en eller anden Maade hørt fejl eller husket fejl.

Den Del af G.'s Beretning, som omhandler Island og Grønland, kan vi forøvrigt her lade ligge; selvom den ikke er nogen Oversættelse af Teksten til Kortet, stammer den

¹ Ahlenius, Olaus Magnus S. 53 & 55.

² Storm l. l. S. 392.

³ Storm. l. l. 387.

⁴ O. Brenner, Die ächte Karte des Olaus Magnus. S. 6. — I Hist. XXI, 4 kalder han dem »fontes cerealis liquoris dulcedinem habentes«.

dog øjensynlig fra en Tid, da dette Arbejde allerede var afsluttet og Materialet tilrettelagt, giver derfor ikke noget Blik ind i Forfatterens Værksted. Endelig er det jo ikke for disse Partiers Vedkommende, at Gomara paaheraaber sig hans Vidnesbyrd. Ligesaa liden Interesse har i denne Sammenhæng Størsteparten af det, Gomara fortæller om Labrador og Bacallaos. Hans Kilde var for det første Stykke¹ Pasqualigos ovenfor omtalte Brev, som dengang gennem Trykken var kendt af alle interesserede, for det andet Petrus Martyrs Værk: *De rebus oceanicis* Dec. III. Lib 6². Men lige i Slutningen af begge disse Stykker staar et Par Notitser, som ikke findes hos de nævnte Forfattere, og som for denne Undersøgelse har stor Interesse. Den første lyder i Oversættelse saaledes: »Herhen³ er ogsaa draget Folk fra Noruega under Anførsel af Skibsføreren Juan Scolvo og Englændere under Anførsel af Sebastian Gaboto⁴; den anden: »Ogsaa Briter og Danske har rejst til Bacallaos, og Franskmanden Jaques Cartier var der to Gange med tre Galioner; første Gang Aar 34 (c: 1534), anden Gang Aar 35⁵«. Jeg tilføjer endvidere i Oversættelse det ovenfor citerede Sted hos Gomara, hvor han paaheraaber sig Olaus' Vidnesbyrd: »Nu har man megen Kendskab og Erfaring om, hvorledes der sejles fra Noruega, indtil man passerer lige under selve Nordpolen og fortsætter langs Kysten mod Syd rundt omkring China. Olao Godo fortalte meget om dette Land og den Sejlads.« Her til bemærker Storm⁶: »Denne Beretning (c: den første om Scolvus) synes kun at være en Udvidelse af Fortællingen

¹ Henvisningen sigter til Storms Oversættelse af de paagældende Stykker (Norsk hist. Tidsskrift 2. R. 5. Bd. S. 388—390), da den formentlig er lettere tilgængelig for de fleste end Originalen.

² I den Udg., jeg har benyttet (Coloniae 1574), S. 266 ff.

³ c: Til Labrador.

⁴ »Tambien han ido alla hombres de la Noruega con el Piloto Juan Scolvo i Ingleses con Sebastian Gaboto.«

⁵ Storm. I. I. S. 390.

⁶ Storm I. I. S. 392. Anmærk. 1.

om Joh. Scolvus, thi Olaus Magnus satte jo Grønland ved 85° N. B. og altsaa nær Nordpolen, saa det maatte for ham være let at lade Nordmændene seile videre frem paa den anden Side direkte til China.«

Mig forekommer det sandsynligt, at ikke blot Notitsen om Johannes Scolvus' Fart til Labrador, men ogsaa den om de Danskes Rejse til Bacallaos er løsrevne Stumper af de Oplysninger, som Gomara fik fra Olaus om Sejladsen fra Noruega under Nordpolen og videre frem til China; thi den Rejse, som Scolvus i den danske Konges Tjeneste¹ foretog fra Noruega hinsides Grønland til de ubekendte Farvande mod Nordvest, var den eneste Opdagelsesekspedition i Datiden, som gik fra Norge over Grønland i den angivne Retning, og jeg tvivler ikke om, at Olaus' Viden er øst af den samme Kilde, hvorfra han ogsaa har hentet sine nye Oplysninger om Island og Grønland: Rejseberetningen om det Togt, Kong Christiern paa Portugisernes Opfordring udsendte. Ifølge den hos Cordeyro bevarede Efterretning maa dette jo ogsaa være naat til terra do bacalhao. Til Brug for sit Kort benyttede han imidlertid kun den Del af Beretningen, der angik Island og Grønland; Resten faldt udenfor de Grænser, han havde draget for sit Arbejde. Saaledes faar vi en med Overleveringen stemmende naturlig Forklaring paa det overraskende Fænomen, at en spansk Forfatter, der ellers ikke glimrer ved specielt Kendskab til Norden, kan fortælle os om en fremragende Bedrift af en i sin Samtid og sin Hjemstavn tilsyneladende ganske ubekendt Nordmand. Paa den Maade forklares det ogsaa let, at Navnet Scolvus har faaet en saa lidet nordisk Form. Hvad har han egentlig heddet, denne dristige norske Skibsfører, der paany opdagede Nordamerikas Fastland, som Islænderne engang i længst forsvundne Dage havde fundet? Dr. Kr. Kålund har velvilligst henledt min Opmærksomhed paa,

¹ Se nedenfor S. 307.

at det norske Ord Skolp ogsaa kan betegne en Mand fra Havkysten eller Fiskeværerne i Nordland, og det er jo ret naturligt, at en saadan Betegnelse¹ kunde blive anvendt som Tilnavn til en Person, der havde hjemme i den nævnte Landstrækning. Jeg finder det derfor sandsynligt, at Johannes Scolvus' norske Navn har lydt Jon Skolp.

Ogsaa ad andre Veje er Efterretningen om hans Daad samt hans Navn — undertiden dog i en noget forvansket Skikkelse — naat til Efterverdenen. Dr. Bjørnbo har i *Cartographia Groenlandica*² fremdraget og afbildet en i flere Henseender mærkelig Globus, som i Zerbst er fundet af W. Ruge. Den er forfærdiget af Mathematikeren og Lægen Gemma Frisius i Forening med Kartografen Gerhard Mercator, antagelig i Aaret 1537. Nord for det paa den afsatte Polarstræde og Vest for en Del forvanskede portugisiske Navne, som er afsatte henimod Grønland, findes følgende Indskrift: »Quij populi, ad quos Joannes Scoluus danus peruenit circa annum 1476«.

Lignende Notitser om Scolvus, der øjensynlig ligesom den anførte, om ikke direkte saa med flere eller færre Mellemlid, stammer fra en og samme Kilde, møder vi flere Steder paa Kort og i geografiske Fremstillinger fra det 16de og 17de Aarhundrede. Nogle af disse Genganger er temmelig betydningsløse, fordi de saa at sige har strøget alle Biomstændigheder af sig og egentlig kun anfører Scolvus' Navn. Disse forbigaas her, hvor det især kommer an paa, under hvilke Forhold og paa hvilken Tid Begivenheden gik for sig. De tre, som i denne Sammenhæng kan have Interesse, er:

Det af Dr. Fr. Nansen³ fremdragne engelske Dokument fra c. 1575, hvori det hedder: »... denne passage kaldes

¹ Se *Aasen*, Norsk Ordbog 1873 under dette Ord.

² S. 250. ff.

³ *Fr. Nansen*, Nord i tåkeheimen. S. 386. Det citeres her efter Dr. Nansens Gengivelse.

den Trange Sjø (the Narowe Sea) eller de Tre Brødres Stræde i hvilken passage det ikke plejer at findes is på nogen tid av året. Grunden er den rivende strøm fra sjø til sjø. På nordsiden av denne passage var John Scolus en lods fra Danmark i året 1476.«

Endvidere *Cornelius Wytfliets Descriptionis Ptolemaicæ augmentum*. Lovanii 1597, S. 102, hvor Notitsen lyder saaledes:

»Secundum¹ detectæ huius regionis decus tulit Johannes Scolus Polonus, qui anno reparate salutis MCCCCLXXVI octoginta et sex annis a primâ eius lustratione navigans ultra Noruegiam, Groenlandiam, Frislandiamque, Boreale hoc fretum ingressus sub ipso Arctico circulo, ad Laboratoris hanc terram Estotilandiamque delatus est.«

Endelig *Georg Horns Ulyssea sive studiosus peregrinans*. Lugduni Batavorum 1671. S. 335, hvor Efterretningen har denne Form: »Joh. Scolus Polonus auspiciis Christiani I. Regis Danię fretum Anian et Terram Laboratoris detexit A. 1476.«

Ingen af disse fire Notitser kan, hverken direkte eller indirekte, skyldes Gomara². Alene den Omstændighed, at de alle henfører Begivenheden til 1476, den ene endda med den udtrykkelige Tilføjelse, at Togtet gik for sig »auspiciis Christiani I. regis Danię« viser klart, at disse Forff. er kommet til Meddelelsen ad en anden Vej. Den Kilde, som Wytfliet og Horn har benyttet, maa allerede have været noget plumret; thi hos begge disse Forff. er Scolus fra Nordmand eller Dansker bleven forvandlet til Polak. Hvad der gav Anledning til denne Metamorphose,

¹ Wytfliet var, som saa mange andre paa hans Tid, overbevist om Ægtheden af Zeniernes Rejseberetning og tillægger dem Æren for først at have opdaget Amerika.

² Smlgn. med Hensyn til Undersøgelsen om Kilderne til Beretningen om Scolus' Færd Dr. Bjørnbos Fremstilling i *Cartographia Groenlandica* S. 255 ff.

har allerede G. Storm¹ rigtigt gjort opmærksom paa: Polonus er Fejllæsning for Piloto eller, som jeg tror, snarere for Pilotus, thi netop i det 15. Aarhundredes Latin forekommer denne Glosse, og begge disse Forfattere har her deres Viden paa anden eller tredie Haand, rimeligvis fra en latinsk Gengivelse. Gomara betegner endvidere Scolvus som Nordmand og sikkert med Rette; hos Gemma Frisius og i det engelske Dokument kaldes han Danus; men dette er vist kun en meget fri og stærkt forkortet Omskrivning af det samme, som Horn klarere og formentlig i bedre Overensstemmelse med den oprindelige Beretning udtrykker ved Ordene »auspiciis Christiani I. Regis Danię.«

Trods Forskellen i de geografiske Betegnelser er der med Hensyn til Angivelserne af Scolvus' Resultater god Overensstemmelse.

Det »fretum«, i hvilket Scolvus efter Gemma Frisius' Globe at dømme var naat længst frem af alle, og som paa Globen og i det engelske Dokument benævnes de tre Brødres Stræde, er netop det, Wytfliet fortæller, at Scolvus først fandt, og som hos Horn kaldes »fretum Anian«, dvs. den Vandvej, som det 16de og 17de Aarhundredes Geografer tænkte sig førte Norden om de nyopdagede Lande mod Vest til Asien². Scolvus' Sejlads fra Norge ind i dette Stræde svarer godt til de Oplysninger, Olaus Magnus gav Gomara om Farten fra Norge Norden om til China. Med andre Ord: Kilden til de fire ovenfor anførte Notitser maa have indeholdt det samme, som Olaus fortalte baade om Scolvus' Opdagelser og om Sejladsen fra Norge til de østlige Lande³, og disse to Ting var i denne Kilde sat i nøje

¹ G. Storm l. l. 399.

² A. Humboldt, Examen critique de l'histoire et de la géographie du Nouveau Monde. Paris 1837. II, 269. N. 2.

³ At han har tænkt sig denne Sejlads foregaaende i vestlig, ikke i østlig Retning fra Norge, kan man se af hans Bemærkning i Historia II, 10, Slutningen, hvor det hedder om Grønland: »De længere mod Øst liggende Strækninger af dette Land vender mod Norge, og

Forbindelse med hinanden, idet Scolvus angaves som den, der først havde fundet denne Passage eller idetmindste den første Del af den. Storm har altsaa ganske Ret, naar han hævder, at de to i Gomaras Fremstilling adskilte Stykker i Virkeligheden hører sammen. Men tillige fandtes i samme Kilde den Oplysning, at Scolvus' Togt var gaaet for sig »auspiciis Christiani I. Regis Danię.« Dette var, efter hvad vi gennem Pariserkortet af 1551 fik at vide, ogsaa Tilfældet med Pinings og Pothorsts Rejse. Det ligger da nær at antage, at der begge Steder sigtes til samme Ekspedition, og at Scolvus deltog i denne som pilotus (Skibsfører)¹. I modsat Fald maatte jo Kong Christiern have udsendt to Ekspeditioner, og Olaus kendt to nu tabte Rejseberetninger; men det bliver vist for meget af det gode.

Endnu er der en kronologisk Forskel tilbage, som synes at volde Vanskeligheder. Pinings og Pothorst's Rejse kan, efter hvad vi ovenfor saa, senest sættes til 1472 eller 1473, medens Scolvus' Opdagelse alle Steder, hvor et bestemt Aarstal nævnes, enstemmigt angives til 1476. Der er dog ikke nogen Grund til at rokke ved denne sidste Overlevering; den kan paa sin Vis være rigtig. Hvis Corte-Real og Homem i Slutningen af 1473 vendte tilbage til Portugal fra Norden, maa der naturligvis være givet dem en vis Frist til at affatte Beretningen om deres Færd. Det er altsaa meget naturligt, at denne kan have været dateret 1476, og at dette Aarstal ved en Misforstaaelse er blevet antaget for det Aar, i hvilket Rejsen gik for sig.

I det ovenfor citerede engelske Dokument fra c. 1575

de *fortsætter sig* henimod den norske Konges uovervindelige Fæstning Vardøhus; men i mod Nord og Vest breder Landet sig videre ud, uden at man dog kender Grænserne mellem Land og Vand.«

Heraf synes at fremgaa, at han forestiller sig Grønland paa en eller anden Maade i landfast Forbindelse med Norge, medens han bekender sin Uvidenhed om Forholdene med Vest. Det, han har talt til Gomara om, er altsaa kun Forsøg paa at finde Vejen til China.

¹ Jvnfr. *Bjørnbo*, Cartographia Groenlandica S. 14.

hedder det jo: »På *nordsiden* af denne passage var John Scolus en lods fra Danmark i året 1476«, og paa Gemma Frisius' og Mercators Globe er der *Norden for fretum trium fratrum* anbragt en Del mer eller mindre forvanskede portugisiske Navne. Et af dem, Quij populi, som staar længst mod Vest, skriver sig efter Globens egen Angivelse fra Scolvus' Færd; rimeligvis er det samme Tilfældet med hele Resten og ligeledes med den Inskription, der læses i selve Strædet, og som fortæller, at ad denne Vej søgte Portugiserne til Asiens forjættede Egne¹: ogsaa Wytfliet sætter jo dette Sund i Forbindelse med Efterretningen om Scolvus. At Navnet *fretum trium fratrum* skulde sigte til de tre Brødre Corte-Real er kun en Fabel; blot én af dem, Gaspar, foretog Opdagelsesrejser, og om Resultatet véd vi ikke mere end det, Pasqualigo, Cantino og Damiam de Goes fortæller; men intet af dette berettiger til at sætte disse Navne i Forbindelse med hans Rejser.

Man har en vis Ret til at undre sig over, at denne gamle Rejseskildring overhovedet har fundet Vej til Ulandet og saaledes er blevet bekendt i videre Krese. Af gode, praktiske Grunde havde Portugiserne i det 15de Aarhundrede ikke for Skik at offentliggøre de Resultater og Erfaringer, som indvandt ved deres Opdagelsesrejser. Cerveiras og Azuraras sammenfattende Fremstillinger synes kun at have foreligget hver i ét Eksempplar, bestemte henholdsvis for Infanten og Kong Affonso; Barros eftersøgte dem begge forgæves. Corte-Reals og Homems Redegørelse har naturligvis været et officielt Dokument af lignende Art, og sandsynligvis vilde vi slet intet have faaet at vide om denne Begivenhed, hvis ikke der i Lisboa mod Slutningen af det 15de Aarhundrede havde opholdt sig en Del Udlændinge, især Italienere, der som Agenter eller Kommissionærer for de italienske Fyrster og Stæder ivrigt

¹ *Fretum trium fratrum, per quod Lusitani ad Orientem & ad Indos & ad Moluccos navigare conati sunt.*

søgte at holde disse à jour med det, der skete¹. Paa lignende Maade var forøvrigt Portugiserne virksomme for at indsamle italienske Rejseberetninger om Orienten.

Rimeligvis har en af disse Agenter adskillige Aar senere ad Bagveje faaet fat i denne for Datiden umaadelig interessante Indberetning og ladet den oversætte paa Italiensk eller Latin. Saaledes er Skriftet formodentlig blevet bekendt i Italien, muligvis endog trykt, dog næppe før i Begyndelsen² af det 16de Aarhundrede; først fra den Tid synes man nemlig at kunne spore dets Eksistens i Datidens Kartografi.

Saa vidt det lod sig gøre med vort mangelfulde Materiale, har jeg nu fulgt Infanten Dom Henriques Bestræbelser for ved Hjælp af Nordens Herskere at aabne sit Folk en lettere Adgang til Østens lokkende Riger, at *finde en Nordvestpassage*. Med den Omsigt og Ihærdighed, der var ham egen, naar det gjaldt hans Yndlingsplaner, arbejdede han i Aarevis paa at realisere sin geniale Idé og blev ogsaa her, hvor han fejlede eller gættede fejl, den store Foregangsmand for sin Tid. Tanken døde ikke med ham, Kong Affonso tog den op, og endnu i nogen Tid efter Kong Christierns Ekspedition var der i Portugal Interesse for den og Tro paa dens Mulighed. Den yngre Corte-Real forsøger ihærdigt med Kongens og sine Brødres Støtte at arbejde videre paa det Grundlag, hans Fader havde været med til at skabe; men om Samarbejde med den nordiske

¹ Smlgn. ovenfor S. 247. Anmk. 4 om Valentin Fernandez Alemãos Virksomhed.

I Portugal saa man med mistænksomme Blikke paa denne mer eller mindre aabenlyse Spionage. Smlgn. O. Peschel, Gesch. d. Zeitalt. d. Entd. 1858. S. 112. Anmk. 1.

² Cadamostos Beretning om hans Rejser til Senegal og de capverdiske Øer i Infanten Dom Henriques Tjeneste blev første Gang trykt i Vicenza 1507 — altsaa omtrent et halvthundrede Aar efter, at de havde fundet Sted.

Konge er der ikke længer Tale. Dengang var Portugiserne allerede naat rundt om Afrika til Østen, deres Ønskers Maal, og fra nu af overlader de til andre Folkeslag at finde Vej dertil gennem Nordens Is. At Forbindelsen med de dansk-norske Konger under disse Forhold ikke længer opretholdes, er naturligt nok: man havde fuldt op at gøre paa den vældige Arbejdsmark, der nu laa aaben.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFTSELSKABS MEDLEMSLISTE D. 31. DECEMBER 1919.

Stiftende Medlemmer

og

Bidragene til den faste Fond*).

	Kroner
H. M. FREDERIK VI*, Konge af Danmark.....	600
H. M. CHRISTIAN VIII*, Konge af Danmark	600
H. M. FREDERIK VII*, Konge af Danmark	600
H. M. CHRISTIAN IX*, Konge af Danmark.....	600
H. M. FREDERIK VIII*, Konge af Danmark	200
H. M. OSCAR I*, Konge af Sverige og Norge.....	600
H. M. CARL XV*, Konge af Sverige og Norge.....	200
H. M. OSCAR II*, Konge af Sverige og Norge	200
H. M. EDWARD VII*, Konge af Storbritannien og Irland.....	400
H. M. NICOLAUS I*, Keiser af Rusland	800
H. M. ALEXANDER II*, Keiser af Rusland	600
H. M. FRIEDERICH WILHELM IV*, Konge af Preussen	400
H. M. WILHELM I*, Keiser af Tydskland, Konge af Preussen	200
H. M. WILHELM I*, Konge af Nederlandene	400
H. M. WILHELM II*, Konge af Nederlandene.....	200
H. M. WILHELM III*, Konge af Nederlandene	200
H. M. CARL ALBERT*, Konge af Sardinien	400
H. M. VICTOR EMANUEL*, Konge af Italien	400
H. M. UMBERTO*, Konge af Italien	200
H. M. LUDVIG I*, Konge af Portugal	800
H. M. PEDRO II*, Keiser af Brasillen	400
H. M. MAXIMILIAN*, Keiser af Mexico	200
H. M. OTTO I*, Konge af Grækenland.....	400
H. M. FRIEDERICH AUGUST*, Konge af Sachsen ..	200
H. M. JOHANN*, Konge af Sachsen	200
H. M. ABDUL AZIZ KAHN*, Sultan af Tyrkiet	600
H. M. MUHAMED SCHAH*, Konge af Persien	800
H. M. FERDINAND II*, Konge af begge Sicilierne.....	400
H. M. MAHA MONGKUT*, Konge af Siam	1200
H. K. H. GUSTAV*, Hert. af Uppland, Prinds af Sverige og Norge..	200
H. K. H. AUGUST*, Hert. af Dalarne, Prinds af Sverige og Norge ..	200
H. Ks. H. LEOPOLD II*, Storhertug af Toscana	200
H. K. H. GEORG V*, Storhertug af Meklenburg-Strelitz	400

*) Ved * betegnes Medlemmer, som ere afgaaede ved Døden.

	Kroner
H. K. H. FRIEDRICH FRANZ II*, Storhertug af Meklenburg-Schwerin	400
H. K. H. AUGUST*, Storhertug af Oldenburg	400
H. K. H. LEOPOLD*, Storhertug af Baden	200
H. Ks. H. CONSTANTIN NICOLAIEWITSCH*, Storsyrste af Rusland	400
H. Ks. H. MAXIMILIAN*, Hertug af Leuchtenberg	400
H. Ks. H. JEROME NAPOLÉON*, Prinds af Frankrig... ..	400
H. Ks. H. NAPOLÉON BONAPARTE*, Prinds af Frankrig.....	400
H. K. H. ALBERT*, Prinds Consort, af Storbritannien og Irland ...	600
H. K. H. AMADEO*, Hertug af Aosta.....	200
H. K. H. WILHELM FRIEDRICH*, Prinds af Nederlandene	200
H. Ks. H. CONSTANTIN FRIEDRICH PETER*, Prinds af Oldenburg....	200
H. K. H. CARL II, LOUIS de Bourbon*	600
H. K. H. OTTO*, Prinds af Italien, Hertug af Monferrat	200
H. K. H. EUGEN*, Prinds af Savoyen-Carignan	200
H. K. H. LEOPOLD*, Greve af Syrakus, Prinds af Neapel.....	200
H. K. H. ADOLPH*, Storhertug af Luxemburg	200
H. K. H. ERNST AUGUST, Hertug af Cumberland og Braunschweig- Lüneburg	200
H. H. HANS*, Prinds, af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg..	200
H. H. WILHELM*, Prinds, af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg	200
H. H. Prinds LOUIS LUCIEN BONAPARTE*, Sénateur, London	200
H. H. Prinds ROLAND BONAPARTE*, Paris.....	200
H. H. WILHELM GEORG*, Hertug af Nassau.....	400
H. H. ERNST II*, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha	200
Aali, Mehemed Emin-, Pascha*, H. M. Sultanens Storzvizr ..	200
Aall, J.*, Eier af Næs Jernværk, Medlem af Stortinget i Norge .	200
Ackermann, W., A.*, Professor, Bibliothekar, Dresden	200
Adami, J. H.*, Besidd. af Dän. Nienhof og Hohenheim, Sen. i Bremen	200
Adlerberg, V. von*, Greve, General, Minister, St. Petersburg....	200
Aggerup, C. G.*, Etatsraad, Kjøbenhavn.....	4000
Ahlefeldt-Laurvigen, C. J. F.*, Geh.-Conferentsraad, Lehns greve	200
Ahlefeldt-Laurvigen, F. L. V.*, Kammerherre, Lehns greve....	200
Albinus, J. H. J.*, Cancelliraad, Bellevue ved Kolding	600
Alcock, R.*, Esq., kgl. storbritannisk bef. Minister i Japan, London	200
Ali Mahomed Khan Mirza*, britisk Fredsdommer, keis. otto- mannisk Gen.-Konsul, Bombay.....	200
Almeida e Albuquerque, Don Fr.*, keis. brasiliansk Indenrigs- minister, Rio de Janeiro.....	200
Almonte, Don J. N.*, General, Mexico.....	200
Alsina, Don V.*, Dr., Buenos Ayres	200
Amherst, W. P.*, Earl of Montreal, Viscount of Holmesdale, Kent	200
Andersen, J.*, Cancelliraad og Forligs-Commissair, Odense....	900
Angelis, Don P. de*, kgl. siciliansk Chargé d'affaires	200

	Kroner
Araujo-Ribeiro, Don J. de*, keiserl. brasiliansk Minister, Paris	200
Aspinwall, Th.*, Oberst, Brooklyne, Massachusetts	200
Athanasius*, Ærkebiskop, Metropolit af Korfu	200
Bancroft, G.*, nordamerikansk Minister, Berlin	200
Barkly, Sir H.*, K. C. B., Gouverneur paa Øen Mauritius	200
Barry, Sir R.*, Universitets-Cantsler, Victoria, Australien	200
Bartholomæi, J. A. de*, General, St. Petersborg	200
Basilius*, Ærkebiskop i Polotsk og Vitebsk	200
Baye, Baron J. de, Paris	200
Beamish, N. L.*, F. R. S., Oberstlieutenant, Loto Park, Irland	200
Belcredi, E. von*, Greve, Schloss Lösch, Mähren	200
Bengesco, G. de*, Cultusminister i Wallachiet, Bukarest	200
Bering Liesberg, P. L.*, kgl. nederlandsk Oberstlieutenant	200
Bertouch, C. C. F. de*, Hofjægermester, Bruxelles	200
Bertouch-Lehn, J. J. S. E.*, Kmhr., Lehnsbaron, til Sønderkarle	400
Berzelius, J.*, Friherre, Prof. og Sec. ved Vid. Acad. i Stockholm	200
Bexley, N.*, Lord, Vice-Præsident i det kgl. Literatur-S. London	400
Bibesco, Fyrst George*, Hospodar af Wallachiet, Wien	400
Bille, T.*, Kammerherre, kgl. dansk Minister i Londen	200
Bille-Brahe, P.*, Geh.-Conferentsr., Lehns greve til Brahesminde	200
Bliss, W. W. S.*, Oberst, Washington	200
Blome, A. v.*, Geh.-Conferentsraad, Baron, Itzehoe	200
Blome, O.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i Stockholm	340
Bloudoff, D.*, keis. russisk Indenrigsminister i St. Petersborg	200
Bonghie, D.*, Cavaliere, Neapel	200
Bornemann, C. v.*, Kmhr., Fideicommissbesidder, Kjøbenhavn	600
Bornemann, P. J.*, Kammerherre, Bjergbygaard, Sjælland	200
Borromeo, V.*, Greve, Grand af Spanien, Senator, Sardinien	200
Botfield, B.*, Esq., til Northon Hall, Northamptonshire	400
Bouger de Perthes, J.*, Præsident for Société Impér. d'émulation d'Abbeville	200
Bouillé, R. de*, Marquis, Paris	200
Boutourline, D. P.*, Geheimeraad, St. Petersborg	200
Bowring, Sir J.*, London	200
Bradford, A. W.*, Esq., New York	200
Bradlee, Caleb D.*, Pastor, Boston, Mass.	200
Bradley, Ch. W.*, LL. D., Statssecr., Connecticut, New Hawen	200
Bridgham, Hon. S. W.*, Major, Providence, Rhode-Island	200
Brockdorff, C. L.*, Greve, Geh.-Conferentsraad, Kiel	200
Brœel Plater, W. S. de*, Greve til Wiszniowitz, Minsk	200
Brown, J.*, Esq., London	200
Brown, J. C.*, Esq., Providence, Rhode-Island	200
Brown, J. R., Esq.*, Clerkenwell, London	200
Brøndsted, P. O.*, Professor ved Kjøbenhavns Universitet	200

	Kroner
Bute*, Marquis of, Mount Stuart, Skotland	200
Būlow, B. E.*, storhert. mecklenborgsk Gesandt, Berlin	300
Būlow, J.*, Geh.-Conferentsraad, Sanderumgaard, Fyen	200
Calvo, Don N. A.*, Buenos Ayres	200
Carlisle, Sir N.*, Secretair ved Soc. Ant. London	600
Casaus, Don F. R.*, Ærkebiskop af Guatemala	340
Castro, Don F. D. F. de*, Senator, St. Domingo	200
Cederfeld de Simonsen, H. C. J.*, Kammerherre, til Erholm og Søndergaarde, Fyen	200
Chadbourne, P. A.*, A. M., M. D., Professor i Naturhistorie ved William College i Brunswick, Maine	200
Chalmers, P.*, Esq., til Auldbarcastle, Skotland	200
Charnock, R. S.*, Esq., F. S. A., London	200
Chaudoir, St. de*, Baron, Curator for Undervisnings-Districtet Kiew	200
Chlingensperg-Berg, M. v., Bad Reichenhall	200
Christensen, J. C., Folketingsmand, Kjøbenhavn	200
Christie, V. Fr. K.*, Stiftamtmand i Bergen	200
Christy, H.*, Esq., London	200
Cigalla, J. de*, Greve, Dr. phil., Santorin	200
Coates, B. H.*, Dr. med., Philadelphia	200
Collings, Rev. W. T.*, East-Grafton, England	200
Conestabile, G.*, Greve, Professor ved Universitetet i Perugia..	200
Cooper, Ch. P.*, Esq., F. R. S., F. S. A., Oxford	200
Coopmans, Edz. W.*, kgl. dansk bef. Minister i Haag og Brüssel	200
Cosby, J. H. W.*, Esq., Advocat, Abbey Lodge, County Dublin..	200
Cust, Sir E.*, D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire	200
Daschkoff, D. de*, keis. russisk Justits-Minister, St. Petersburg	200
Daschkoff, J. A.*, keis. russisk bef. Minister i Stockholm	200
Davis, Sir J. F.*, Bart., K. C. B., Holly-Wood, Gloucestershire...	200
Demidoff, Fyrst A.*, Greve af San Donato, Toscana	400
Dickson, J.*, Brukspatron, Bildahl, Vester-Götland	200
Dietrichstein, M. von*, Greve, Overhofm. hos Hds. M. Keiser- inden af Østerrig, Wien	200
Dirckinck-Holmfeld, U. von*, Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel	200
Djurklou, N. G.*, Friherre, Kammerherre, Sørby, Ørebro	200
Donner, C. H.*, Conferentsraad, Altona	500
Doudeauville, O. de*, Hertug, Pair af Frankrig, Præs. i det geogr. Selskab i Paris	200
Dowler, B.*, M. D., praktiserende Læge, New Orleans	200
Dragsted, S. R.*, Etatsraad, Kjøbenhavn	300
Du Bois, H. C.*, kgl. nederlandsk bef. Minister i Frankfurt, Velp ved Arnhem, Nederlandene	200
Dufferin, F. T.*, Lord, kgl. storbritannisk Minister, Paris	200
Earle, Rev. J.*, Professor, Præst i Swanswick, England	200

	Kroner
Eastwick, E. B.*, Esq., F. R. S., F. S. A., M. R. As. S., London	200
Edgley, Th.*, Esq., Willoughby, Terrace Park, Tottenham, England	200
Ekman, G. H.*, Commerceraad og Grosserer, Gøteborg.....	200
Ekman, J. J.*, Grosserer, Gøteborg	200
Elkan, W.*, Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg	200
Ellenborough, E. L.*, Earl, Southenham House ved Cheltenham, Gloucestershire	200
Ellesmere, F., Lord Egerton*, Earl, F. G. S., Hon. D. C. L., Oxford	200
Ellesmere, C. G.*, Earl, Worsley Hall, Lancashire	200
Elphinstone, J.*, Lord, Gouverneur over Bombay	200
Elphinstone, Hon. Mount Stuart*, F. R. S. A., London	200
Elton, R.*, A. M., Prof. v. Browns Univers. i Providence, Rhode Island	200
Eugenius, H. Em.*, Metropolit af Kiew og Halicz	200
Eulampius*, Ærkebiskop af Tobolsk og Sibirien.....	200
Evans, T. W.*, Esq., M. P., Alles Tree Hall, Derbyshire	200
Eynard, J. G.*, Genf	200
Fair, G.*, D. M., F. R. C. S., London.....	200
Farrer, J.*, Esq., M. P., af Ingleborough, Lancaster, Yorkshire..	200
Fife, J. D.*, Earl, Lord-Lieutenant i Banffshire, Skotland	200
Force, Hon. P.*, Washington	200
Foundouklei, J. J.*, Geheimer., Sen., Gen.-Controleur, Warschau	200
Fragueiro, Don M.*, Dr., Gouverneur, Buenos Ayres.....	200
Fraser, A.*, Esq., kgl. storbritannisk Consul i Batavia	200
Freimark, C. A. W.*, Gen.-Superintendent, evangel. Biskop, Posen	200
Frijs, Chr. E., Krag-Juel-Vind-*, Lehns greve til Frijsenborg.....	200
Frijs, F. J., Krag-Juel-Vind-*, Greve, Lehnsbaron til Juellinge...	200
Fuad, Mchemed-*, Pascha, Udenrigsminister, Constantinopel ...	200
Fürst, C. J.*, M. & C. D., Læge, Buenos Ayres.....	200
Fytcho, J. L., Esq.*, F. S. A., Freshwater Bay, Isle of Wight..	200
Gibbs, H. H.*, Esq., London	200
Gibson, W. S.*, A. M., F. S. A., Tynemouth	200
Goldman, L.*, Esq., kgl. dansk Consul i Capstaden.....	200
Golitzine, D.*, Fyrste, Gen.-Gouverneur i Moskwa.....	400
Golitzine, S.*, Fyrste, Curator for Universitetet i Moskwa	480
Good, Cl.*, kgl. dansk Gen.-Konsul i Hull	200
Gorostiaga, Don B.*, Dr., Advocat, Buenos Ayres.....	200
Gortschakoff, M.*, Fyrste, Statholder i Polen	200
Gortschakoff, P. D.*, Fyrste, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg ..	200
Graty, A. M. du*, Baron, Oberst, Chargé d'affaires i Berlin	200
Gråberg de Hemsø, J.*, Greve, Kammerh. hos Storhert. af Toscana	200
Grill, J. W.*, Brukspatron til Bona Bruk, Øster-Gøtland.....	200
Gurney, H.*, Esq., Vice-Præsident for Soc.-Ant., London.....	200
Gyllenstjerna, C.*, Friherre, til Krapperrup, Skaane.....	200
Gyllenstjerna, N. C.*, Friherre, Kammerh., til Krapperrup, Skaane	200

	Kroner
Hall, R.*, Admiral, Militær-Gouverneur i Archangel	200
Hallam, H.*, Esq., Vice-Præsident for S. A., London	200
Hambro, C. J.*, Baron, London	200
Hambro, Everard*, Banquier, London	200
Hamlin, A. C.*, M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine	200
Hansen, Joh.*, østerrigsk Generalconsul, Kjøbenhavn	200
Harrison, W.*, Esq., F. S. A., F. Z. S., Samlesbury Hall, Preston .	200
Heintze, J. Fr. E.*, Baron, Kammerherre, Bordesholm	200
Henderson, G.*, Major, M. R. A. S., F. S. A. Scot., Ovenden, Kent .	200
Heros, Dom M. de los*, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid .	200
Hetsch, Chr.*, Architekturmaler, Kjøbenhavn	200
Holbrook, J. E.*, M. D., Professor, Charleston, Syd-Carolina . . .	200
Holstein, L. H. C. H.*, Overkammerh., Lehns greve, til Holsteinborg .	200
Hopkins, E. A.*, Esq., New York	200
Horsburgh, J.*, Hydrograph ved det Engelsk-Ostindiske Compagni .	200
Hucht, W. L. J. van der*, Grosserer, Harlem	200
Hudson, W. H.*, Esq., nordamerikansk Consul i Buenos Ayres . .	200
Ingram, J.*, Præsident for Trinity College i Oxford	200
Isidorus*, Præsident for den hellige Synode, St. Petersborg . . .	200
Jacob*, Biskop af Saratoff og Zarizinsk	200
Jenisch, M. J.*, Senator i Hamborg	200
Juel Rysensteen, N.*, Baron, Kammerh., Lundbæk, Nørrejylland .	200
Kemble, J. M.*, Esq., M. A., Trinity College i Cambridge	200
Kheredine Ben Hassem*, Divisions-General, Marinemin., Tunis . . .	600
Kiriakow, M.*, keis. russisk Collegialraad, Odessa	240
Klewitz, W. A. von*, kgl. preussisk Geh.-Statsminister, Berlin . .	200
Klick, J. J.*, kgl. dansk Consul i Buenos Ayres	200
Knowles, J. T.*, Esq., Architekt, London	200
Kold, P.*, Agent, Kjøbmand i Nibe	1200
Kossakowski, St.*, Greve, Geheimeraad, Senator, Warschau	200
Koucheleff-Besborodko, A. Gr.*, Greve, virkelig Statsr., S. Petersb.	200
Krabbe-Carisius, H.*, Geh.-Statsminister, Kjøbenhavn	200
Kubinyi, A. von*, Directeur for National-Museet i Pest	200
Kulakowski, J.*, Curator for Gymnasiet i Bialystok	200
De la Gardie, Greve R., Landshöfding, Malmø	200
Lamas, Don A.*, Dr., Minister for Uruguay, Rio de Janeiro	200
Lamb, W.*, Esq., Øen St. Thomas, Vestindien	200
Lang, A.*, Major og Overveimester, St. Croix, Vestindien	240
Lang, H.*, M. D., kgl. dansk Consul i Greenock, Skotland	200
Larsen, Don J. M.*, Dr., Professor ved Universitetet i Buenos Ayres	200
Lastarria, Don J. V.*, Advocat, Santiago, Chile	200
Leathes, Ph. H.*, Esq., F. S. A., London	200
Le-Blanc, Th.*, Esq., LL. D., F. S. A.	200
Lee, J.*, Esq., LL. D., F. R. S.	200

	Kroner
Lee, Right Rev., J. P.*, D. D., F. R. S., Lord-Biskop af Manchester	200
Lenox, J.*, Esq., New-York.....	200
Lerche, Chr. A.*, Kammerh., Lehns greve til Lerchenborg.....	200
Lerchenfeld, Fr.*, Baron, Stats- og Finantsminister, München..	200
Letterstedt, J.*, kgl. svensk og norsk Generalconsul, Capstaden	200
Lewis, M*, Esq., Baltimore, Maryland.....	200
Lidén, J.*, Dr. med., Stockholm.....	200
Lopes, Don C. A.*, Præsident for Republiken Paraguay.....	400
Lowell, Chr.*, D. D., Sognepræst i Boston, Massachusetts.....	200
Lunzi, N. C.*, Greve, San Kyrikos, Zante.....	200
Luynes, H. T. P. J. duc d'Albert*, Paris.....	400
Macauley, D.*, LL. D., Edinburgh.....	200
M'Caul, J.*, M. A. i Oxford, kgl. storbritannisk Consul i Kjøbenhavn	200
Macedo, Don J. da Costa de*, Secretair ved Vid. Acad. i Lissabon	200
Macgregor, F. C.*, Consul, Reinbeck, Holstein.....	200
Mackinlay, D.*, M. D., Pollockshields, Skotland.....	200
Macleod, Sir H. G.*, Gouverneur paa Trinidad, Vestindien.....	200
Manockjee Cursetjee*, Esq., F. R. A. S., Bombay.....	200
Marcoran, Sir G.*, J. U. D., Corfu.....	200
Marquez, J. J.*, Præsident for Republiken Ny Granada.....	200
Marsch, P. G.*, nordamerikansk bef. Minister i Florens.....	200
Marshall, V.*, Esq., kgl. dansk General-Consul i Skotland.....	200
Martinez de la Roza, D. Fr.*, kgl. bef. spansk Minister i Rom	200
Mavros, N. de*, Statsraad, Bukarest.....	200
Mayer, J.*, Esq., F. S. A., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool	200
Melin, H. M.*, Theol. Dr., Professor ved Universitetet i Lund...	200
Menschikoff, A.*, Fyrste, Admiral, Gen.-Gouverneur over Finland	300
Metcalf, Ch.*, Lord, Gouverneur over Agra, Hindostan.....	400
Metternich, Cl.*, Fyrste, keis. østerrigsk Stats-Kantsler, Wien..	200
Michélsen, C.*, kgl. dansk Gen.-Consul i Santa Fè de Bogotá..	200
Miniscalchi-Erizzo, F.*, Greve, keis. østerrigsk Kammerh., Verona	200
Mittrowsky, A. F.*, Greve, keis. østerrigsk Øverste Kantsler, Wien	200
Molander, J.*, Biskop over Borgå Stift, Finland.....	200
Moltke, A. V.*, Lehns greve til Bregentved, Sjælland.....	200
Moltke, C. E.*, Geh.-Conferentsraad, Greve, til Aagaard, Sjælland	200
Moltke-Hvitfeldt, A. G.*, Geheime-Conferentsraad, Greve, til Moltkenborg, Fyen.....	200
Moltke-Hvitfeldt, G. L.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris	200
Monrad, D. G.*, Biskop, Nykjøbing paa F.	200
Monserate, F. D. C. de*, Directeur, Rio de Janeiro.....	200
Montefiore, Sir M.*, Bart., F. R. S., London.....	200
Montezuma, Vicomte, D. F.*, Rio de Janeiro.....	200
More, J. Sh.*, Professor i skotsk Ret ved Universitetet i Edinburgh	200
Morpurgo, Baron J. de*, Banquier, kgl. belgisk Gen.-Consul i Triest	200

	Kroner
Morris, J. G.*, Esq., Grosserer, Philadelphia	200
Morrow, R.*, Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland	200
Mosquera, T. C. de*, General, St. Fè de Bogotà.....	200
Mosquera, J. M.*, Ærkebiskop i Ny Granada, St. Fé de Bogotà .	200
Mueller, F.*, M. D., Ph. D., Government Botanist, Australien ...	200
Mülertz, A. F.*, Ph. D., Rector ved den lærde Skole i Horsens .	200
Murphy, Hon. H. C.*, Brooklyn, New-York	200
Mylius, J. J. de*, Hofjægermester, til Rønningesøgaard, Fyen ...	200
Mylius, S. W. V. de*, Kammerherre, til Rønningesøgaard, Fyen.	200
Navarete, Don F. de*, Præsident for det kgl. Acad. for Spaniens Historie i Madrid.....	200
Neergaard, P. J.*, Etatsraad til Førslev og Faareveile, Sjælland	200
Neophytos*, Metropolit af Wallachiet	200
Nesselrode, C. R.*, Greve, keis. russisk Rigskantsler, St. Petersbg.	200
Nicholson, Sir C.*, Bart., D. C. L., LL. D., London.....	200
Nordenfalk, J.*, Friherre, Ph. D., Stockholm	200
Norman, B. M.*, Esq., Orleans	200
Northumberland, A. P.*, Lord Prudhoe, Hertug af, til Alnwick Castle, England	200
Næser, C. A.*, Etatsraad, Capitain, Kjøbenhavn	200
Obligado, Don P.*, Dr., Gouverneur i Buenos Ayres	200
Obrenovitsch*, Michael III, Fyrste af Serbien, Belgrad	400
Oesterreicher, R. von*, Etatsr., kgl. dansk Gen.-Consul i Triest	200
Olfers, J. F. M. von*, Geheimer., Gen.-Direktør over de kgl. preus- siske Museer, Berlin	200
Olinda, Don P. de Araujo Limas*, Marquis de, Rio de Janeiro..	200
Orloff, A.*, Fyrste, Medlem af Statsraadet i St. Petersborg.....	200
Osuna y del Ynfantado, Don M.*, duque de, kgl. spansk bef. Minister i St. Petersborg	200
Ouseley, Sir Gore*, Director R. A. S., London.....	200
Ouseley, W. G.*, fh. kgl. bef. storbritannisk Minister.....	200
Ouvaroff, A.*, Greve, Statsraad, Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg	200
Ouvaroff, S.*, Greve, keis. russ. Udenrigsminister, St. Petersborg	200
Parish, F.*, Esq., kgl. storbritannisk Consul i Buenos Ayres....	200
Parker, Rev. P.*, Washington ..	200
Pazos, Don J. B.*, Dr., Buenos Ayres	200
Perez de Velasco, Don H.*, J. U. D., Advocat, Lima.....	200
Peterson, J.*, Esq., Overdommer paa Øen St. Vincent, Vestindien	200
Petit, L. H.*, Esq., F. R. S., London	400
Peto, Sir S. M.*, Bart., M. P., K. C. D., Sommerleyton Hall, Suffolk	200
Phillips, Sir T.*, Bart., Middlehill, Worcestershire.....	200
Plaskett, J.*, Major, St. Croix, Vestindien	200
Platen, B. J. E.*, Greve, Statsraad, Ørbyhus, Uppland.....	200
Platon*, Ærkebiskop af Riga og Mitau, Dubela, Rusland.....	200

	Kroner
Plessen, O.*, Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden	200
Plumer, W.*, Esq., Epping i New Hampshire	200
Pontoppidan, H.*, kgl. dansk Gen.-Consul i Hamborg	200
Poor, Henry W., New York	200
Power, Rev. J.*, Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge	200
Pratápa Chandra Sinha Bahádoor*, Raja, Bakparáh, Bengalen	200
Precht, H. W.*, Oberstl., Stadthauptmand paa Øen St. Thomas ..	400
Prescott, H.*, Gouverneur over Newfoundland	200
Preus, J. C.*, Sorenskriver i Vester-Nedenæs, Norge	200
Prieto, Don J.*, Præsident i Chile	200
Pryce, D. T.*, Grosserer, Batavia	200
Przedziecki, A.*, Greve, Warschau	200
Pycroft, J. W.*, Esq., F. S. A., F. R. A. S., London	200
Pyrker von Felsø-Eør, J. L.*, Patriarch-Ærkebisk. af Erlau, Ungarn ..	200
Radhákant Deva Bahádoor*, hinduisk Literator, Calcutta	200
Rafn, C. C.*, Conferentsraad, Professor, det kgl. nordiske Oldskrift- Selskabs Stifter og bestandige Secretair	200
Rájendralála Mitra, B.*, Vicepræsident for R. A. S., Bengalen ..	200
Ralli, A. di Stefano*, Banquier, Triest	200
Rantzau, C. F.*, Greve, Kammerherre, til Frederikslund og Brahes- holm, Fyen	200
Rastawiecki, E.*, Baron, Warschau	200
Read, J. M.*, General, Athen	200
Rehling, J.*, Gen.-Gouverneur over dansk Ostindien, Tranquebar ..	200
Reventlow, C. E., Lehns greve, til Christianssæde og Brahetrolleborg ..	200
Reventlow, F. C. O.*, Geh.-Conferentsraad, Lehns greve til Chri- stianssæde, Lolland	200
Reventlow, Fr. D.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i London ..	200
Reventlow, D. C. E.*, Greve, til Brahetrolleborg, Fyen	200
Reventlow, Chr. D.*, Greve, Finnhus, Skaane	200
Ricker, Hon. S.*, nordamerikansk Gen.-Consul i Frankfurt	200
Rink, H. J.*, Dr. phil., Justitsraad, Christiania	200
Robert, P. C.*, General-Intendant, Paris	200
Rodotheatos, Sp.*, Overretspræsident, Corfu	200
Roger, C. J.*, Barrister-at-Law, Walthamston, Essex	200
Romualdo Antonio de Seixas*, Ærkebiskop af Brasilien, Bahia ..	200
Rosen, S. A. G. C.*, Kammerherre, Hendriksholm, Sjælland	200
Rosenørn-Teilmann, C. P. T.*, Kammerherre, til Stamhuset Nørholm	200
Rumine, N. de*, virkelig Statsraad, Kammerherre, Moskwa	200
Ruyssenaers, S. W.*, kgl. nederlandsk Gen.-Consul i Alexandria ..	200
Rønnenkamp, Chr.*, Kammerh., til Næsbyholm og Bavelse	400
Salvandy, N. A.*, Greve, fransk Udenrigsminister, Paris	200
Santa-Cruz, A.*, Protektor for den Peru-Boliviske Confoederation ..	320

	Kroner
Savaítov, P.*, Prof. ved det geistl. Seminarium i St. Petersborg	200
Scarpa, J. da*, kgl. dansk Consul i Fiume	200
Scavenius, J. B.*, Hofjægermester, til Basnæs, Sjælland	200
Scavenius, P. B.*, Kammerherre, til Gjorslev, Sjælland	200
Schack, O. D.*, Lehns greve, til Schackenborg, Sønderjylland	200
Schack-Sommer, O.*, fh. kgl. dansk Vice-Consul i Hamborg ..	200
Scheele, L. N.*, Geheime-Conferentsraad, København	200
Scheel-Plessen, W. H. B.*, Greve, Zierhagen, Neustadt	200
Schindler, J.*, Baron, Geheimeraad, Krakau	200
Schmidt, P. Chr.*, til Vindeby, Senator i Tønning	400
Scholten, P. C. F.*, Gen.-Gouverneur over dansk Vestindien	200
Schubert, F. H. de*, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg	200
Schüth, N. C.*, kgl. dansk Gen.-Consul, Valparaiso	300
Schütte, A. T.*, Hofjægermester, til Bygholm og Nørlund, Nørrejyll.	200
Sieveking, K.*, Syndicus i Hamburg	200
Siögreen, A. J.*, Statsraad og Medl. af Vid. Acad. i St. Petersborg	200
Skeel, E. W. R.*, Kammerherre, til Dronninglund, Nørrejylland ..	200
Smith, J. C.*, Esq., Sharon, Connecticut	200
Smith, M.*, Sø- og Land-Krigscommissair, Frederikshavn	200
Solomos, D.*, Greve, Zante	200
Sparks, J.*, LL. D., Prof. i Historie, Cambridge, Mass.	200
Stawell, Sir W. F.*, Overdommer, Victoria, Australien	200
Steenhammar, M.*, Provst og Sognepræst til Risinge, Øster-Gøtland	200
Stichæus, J. F.*, Landshøvding over Borgå, Finland	200
Stifft, A. J. von*, Keiser Frants I's Livlæge, Wien	200
Stirbey, Fyrst D. Barbo de*, Hospodar af Wallachiet, Bukarest ..	200
Stourdza, Fyrst M.*, Hospodar af Moldau	400
Stroganoff, G.*, Greve, Geheimeraad, St. Petersborg	200
Strøyberg, C.*, Cancelliraad, Aalborg	1200
Studach, H. L.*, Apostolisk Vicar i Stockholm	200
Stürup, V.*, Legationsraad, kgl. dansk Gen.-Consul i Venezuela.	200
Sutherland, G. G. L. G.*, Hertug af Dunrobin Castle, Sutherland	200
Swinburne, Sir J. E.*, Bart., Præs. for Ant. Selskab i Newcastle.	300
Symington, A. J.*, Esq., Glasgow	200
Sørensen, Alfred, Etatsraad, København	200
Teimouraz, H. T.*, Czarevitsch, Prinds af Georgien	200
Teleki von Széh, J.*, Greve, Gouverneur over Siebenbürgen ...	200
Thamsen, H. D.*, Etatsraad, Stuttgart	4040
Thomander, J. H.*, Biskop i Lund	200
Tiedge, J. H. C.*, Grosserer, Buenos Ayres	200
Titoff, W.*, virkelig Geh.-Statsraad, St. Petersborg	200
Tobin, Sir T.*, Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork	200
Toreno, J. M. de*, Greve, Kammerherre hos Hds. M. Dronningen af Spanien, Madrid	200

	Kroner
Traill, Th. St.*, M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh ..	200
Trevelyan, Sir C.*, Bart., London	200
Trevelyan, Sir W. C.*, Bart., Wallington, Newcastle on Tyne...	200
Trolle-Bonde, G.*, Greve, Kammerh., Sâfstaholm, Södermannland	300
Typaldos, G. K.*, Senator, Athen	200
Tyskiewicz, E.*, Greve, Gouvernements-Secretair, Borysoff.....	200
Ulrich, F. C.*, Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien ..	300
Van Buren, M*, Præs. for de foren. nordamerik. Fristater	200
Van Deurs, J. F.*, Gen.-Krigscommissair, til Frydendal, Sjælland	200
Vargas, J.*, M. D., Præsident for Republiken Venezuela	200
Varszawa, Fyrst J. de, Grev Paskevitch Eriviansky*, Stath. i Polen	300
Vedel, E.*, Kmhr., Kgl. Nord. Oldskriftselskabs Æresmedlem.....	200
Vedel-Simonsen, L. S.*, Conferentsraad, til Elvedgaard, Fyen..	200
Waldo, D.*, Esq., Worcester, Massachusetts	200
Wallén, C. S.*, Geheimeraad, Helsingfors	200
Wandel, Oscar, Grosserer, Kjobenhavn	200
Webster, N.*, LL. D., New-Haven, Connecticut	200
Wedell, C. W. A. S.*, Kammerh., Lehnsgreve til Wedellsborg, Fyen	200
Wellenheim, L. W. von*, Hofraad, Wien	200
Were, J. B.*, Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Consul i Melbourne	200
Werkmøster, M.*, Landmaaler, Svendborg	200
Wetmore, Hon. P. M.*, General, New-York	200
Wiarda, S.*, kgl. nederlandsk Consul i Buenos Ayres	200
Wilson, Right Rev. D.*, D. D., Biskop i Calcutta	200
Wilson, Rev. J.*, D. D., F. S. A., Trinity College, Oxford	200
Winthrop, R. C.*, LL. D., Præsident for det historiske Selskab i Massachusetts	200
Winthrop, Th. L.*, Præs. for det Amer. Antiquar. Selskab i Boston	200
Witte, J. J. A. M. de*, Baron, M. de l'Inst., Paris	200
Wolanski, T. Pr. z Wolan*, Landraad, Pakosc, Posen	200
Wood, R.*, Esq., kgl. storbritannisk Konsul i Tunis	200
Woolsey, T. S., A. M., Professor ved Yale College, New Haven, Connecticut	200
Wrangell, F. de*, Baron, Admiral og Gen.-Adjutant, St. Petersborg	200
Young, A.*, Captain, Twickenham, England	200
Young, Sir J.*, Gouverneur over New South Wales, Australien..	200
En russisk Statsmand i St. Petersborg	200
En Amerikaner	1000
Fond under Benævnelsen »Grønland»	1200
Fond under Benævnelsen »Stavanger»	400
Tilvæxt, som Fonden forøvrigt har erholdt	81833 74
Selskabets faste Fond den 31. December 1919 ...	199433 74

Bestyrelse og Medlemmer

den 31. December 1919.

Selskabets Præsident:

HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN X. AF DANMARK.

Vicepræsident: Lehnsgreve F. C. O. Raben-Levetzau, til Christiansholm.

Sekretær for Udgivelsen af Oldskrifterne: Prof. v. Universitetet, Dr. phil. Finnur Jónsson.

Sekretær for Udgivelsen af de archæologisk-historiske Tidsskrifter: Direktør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Sophus Müller.

Kasserer: Departementschef P. O. A. Andersen.

Oldskrift-Afdeling.

H. Bertelsen, Undervisningsinspektør, Dr. phil.

V. Dahlerup, Professor ved Universitetet.

Valtýr Gudmundsson, Docent ved Universitetet, Dr. phil.

Finnur Jónsson, Professor ved Universitetet, Dr. phil. (Formand).

C. S. Petersen, Bibliothekar ved Det Kgl. Bibliothek.

Vilh. Thomsen, Hs. Exc., Professor ved Universitetet, Dr. phil.

L. F. A. Wimmer, Professor, Dr. phil. & litt.

Oldsag-Afdeling.

Francis Beckett, Museumsdirektør, Dr. phil.

Chr. Blinkenberg, Professor ved Universitetet, Dr. phil.

Kr. Erslev, Rigsarkivar, Dr. phil.

M. Mackeprang, Direktør ved Nationalmuseet, Dr. phil.

Sophus Müller, Direktør ved Nationalmuseet, Dr. phil. (Formand).

C. Neergaard, Inspektør ved Nationalmuseet.

Th. Thomsen, Inspektør ved Nationalmuseet.

A. Medlemmer i Norden).*

H. M. Kong Christian X.

Aarep, S. P., Godsforvaldter, Lerchenborg.

Abrahams, Nic., Inspektør ved Klasselotteriet, København.

Abrahamsen, E., Underbibliothekar ved Det Kgl. Bibliothek.

Adler, B. D., Grosserer, København B. B.

*) B. B.: har ydet Bidrag for bestandig, V. B.: er ved Bestyrelsen foreslaaet til Medlem. Alle øvrige Medlemmer yde aarligt Bidrag.

- Ahlefeldt-Laurvig, Greve C. W., til Eriksholm.
 Ahlefeldt-Laurvigen, A. T. E., Greve, Kjøbenhavn.
 Ahlén, A., f. d. Lektor, fil. dr., Stockholm.
 Almgren, Oscar, fil. dr., Professor ved Universitetet, Uppsala.
 Althin, Ernst, Kyrkoherde, Glemminge.
 Ammonsén, C., Inspektør, Kjøbenhavn.
 Ammundsen, Vald., Prof. theol., Kjøbenhavn.
 Andersen, Joh. O., Professor ved Universitetet, Kjøbenhavn.
 Andersen, P. O. A., Departementschef, Kjøbenhavn.
 Andersen, R. C., Villa Pax, Randers.
 Andrup, Otto, Mag. art., Inspektør v. Frederiksborg Museet.
 Andræ, V. N., Overretsassessor, Kjøbenhavn.
 Annerstedt, C., fh. Univ.-Bibliotekarie, fil. dr., Uppsala.
 Arne, T. J., fil. dr., Antikvarie v. Vitterhets Akademien, Stockholm.
 Arntz, S., Læge, Kjøbenhavn.
 Arup, Erik, Dr. phil., Professor ved Universitetet, Kjøbenhavn.
 Bang, Thomas B., mag. art., Kjøbenhavn.
 Bardenfleth, V., Stiftamtmand, Veile B. B.
 Bech, A., Godsaler, til Krusesminde.
 Becker, S. A., Lic. theol., Sognepræst, Snodstrup.
 Beckett, F., Direktør ved Kunstmuseet, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Behrens, Carl, Redaktør, Kjøbenhavn.
 Berg, N. P. R., Kontorchef i Industriforeningen, Kjøbenhavn.
 Berner, Ebbe, Holtenshus.
 Berner-Schilden-Holsten, Lehnbaron A. C., Holstenshus.
 Bertelsen, Henrik, Undervisningsinspektør, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Bertram Larsen, Taarnurfabrikant, Kjøbenhavn.
 Beyer, Petrus, prakt. Læge, Kjøbenhavn.
 Bidstrup, Prof., Architekt, Rønne.
 Bille Gram, Professor v. pharm. Læreanstalt, Kjøbenhavn V. B.
 Billeskov Jansen, Overretssagfører, Thisted.
 Bing, Anton, Redaktør, Kjøbenhavn.
 Bing, H., Fabrikdirektør, Kjøbenhavn.
 Bjerger, Povl, Høiskoleforstander, Askov.
 Blinkenberg, Chr., Professor ved Universitetet, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Blom, G. W., Docent, Cand. polyt., Kjøbenhavn.
 Blöndal, Sigfus, Bibliothekar ved Kgl. Bibliothek, Kjøbenhavn.
 Bojsen, F. E., Høiskoleforstander, Rødkilde, Stege.
 Borch, Christen, Arkitekt, Kjøbenhavn.
 Borch, M., Kgl. Bygningsinspektør, Kjøbenhavn.
 Borg, Emil A., Vicekonsul, Ystad.
 Bornholdt, P., Etatsraad, til Løvenholm B. B.
 Borries, C. A., Sygehuslæge, Kjøge.
 Brammer, G. P., Generalintendant, Kjøbenhavn.

- Brandorff, J. O., Kæmner, Kolding.
 Brate, Erik, Lektor, fil. dr., Stockholm.
 Bratli, Carl, Forfatter, Translatør, København.
 Brockenhuus - Schack, Hs. Exc. Greve F., Kgl. Theaters Chef.
 Broholm, H. C., Cand. mag., Underinspektør ved Nationalmuseet. B. B.
 Brorson, Carl, Bankdirektør, København.
 Brummer, Carl, Architekt, København.
 Brusendorff, Aage, Cand. mag., København.
 Bruun, D., Kaptajn, København.
 Bruun, L. E., Grosserer, København.
 Brünnich Nielsen, K., Overlæge, Dr. phil., København.
 Brøgger, A. W., Professor ved Universitetet, Dr. phil., Kristiania.
 Brøndum-Nielsen, Johs., Docent, Dr. phil., København.
 Bugge, Alexander, Prof., Dr. phil., Telemarken.
 Bundgaard, Anders, Billedhugger, København.
 Busck, August, Ingeniør, Cand. polyt., København.
 Busse, O. F. A., fh. Direktør ved Statsbanerne, København.
 Byskov, J., Seminarieforsøger, Gjedved.
 Bühring, C., Professor, København.
 Bülow, W. F., Sparekassedirektør, Kjøge.
 Carøe, K. F., Kredslæge, København.
 Castenschiold, H. F., Generalmajor, København.
 Cederfeld de Simonsen, H. C. F. V., Hofjægermester, til Erholm.
 Cederschiöld, G., fh. Professor, fil. dr., Lund.
 Christensen, C. V., Dr. phil., Raadstuearkivar.
 Christensen, Chr., Cand. jur., Protokolf. i Kriminalretten, København.
 Christensen, Georg, Mag. art., København.
 Christensen, J. C., Folketingsmand, København B. B.
 Christensen, W., Arkivar i Rigsarkivet, Dr. phil., København.
 Christiansen, Carl S., Arkivsekretær i Rigsarkivet.
 Claudius, Carl, Generalkonsul, København.
 Clausen, H. V., Overlærer, Cand. mag., København.
 Clausen, Julius, Bibliothekar ved Kgl. Bibliothek, København.
 Clemensson, G., Fil. lic., Arkivarie v. Landsarkivet, Lund.
 Clément, Adolph, cand. polyt., Ingeniør, København B. B.
 Clemmensen, Mogens, Architekt, København.
 Cold, T. F., Kontorchef i Marineministeriet.
 Colding, T. A., Ingeniør, Cand. polyt., København.
 Collet, Holger, Hofjægermester til Lundbygaard.
 Dahl, Frantz, Departementschef i Udenrigsministeriet.
 Dahl, Svend, Cand. mag., Underbibliothekar København.
 Dahlerup, V., Professor v. Universitetet, København.
 Damkier, O., Departementschef i Kirkeministeriet.
 Dedekam, Hans, Museumsdirektør, Trondhjem.

- Dessau, B., Direktør, Hellerup B. B.
 Dirckinck-Holmfeld, E. F. Baron, Kjøbenhavn.
 Dreyer, W. J., Direktør for Zoologisk Have, Kjøbenhavn.
 Ekelund, S., Lektor, fl. dr., Ystad.
 Ekhoﬀ, E., fl. dr., f. d. Antikvarie v. Kungl. Vitterh. Acad., Stockholm.
 Elvius, S., Justitsraad, Kjøbenhavn B. B.
 Erichsen, B. V. A., Underbibliothekar v. Universitets-Bibliotheket, Kbh. n.
 Erslev, Kr., Dr. phil., Rigsarkivar.
 Euch, Joh. v., Biskop, Apost. Vikar f. Danmark.
 Fabricius, Knud, Dr. phil., Professor ved Universitetet, Kjøbenhavn.
 Feilberg, C. A., Professor, Overlæge, Kjøbenhavn.
 Fenger, H. M., Lic. theol., Provst, Kjøbenhavn.
 Ferslev, G. V., Borgmester, Kjøge.
 Fett, Harry, Riksantikvar, Dr. phil., Kristiania B. B.
 Finsen, John, Birkedommer, Kjøbenhavn.
 Fontenay, Fr. le Sage de, Arkivar i Udenrigsministeriet.
 Forsberg, Hilmer, Patron, Ljungbyhed.
 Foss, H., Prof., Landskabsmaler, Kjøbenhavn.
 Frandsen, C. S., Justitsraad. Godsforvalter, Egholm.
 Fries, G., Cand. phil., Kjøbenhavn.
 Friis, Aage, Professor ved Universitetet, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Friis, Carl, Cand. phil., Hørsholm.
 Friis, Holger, Tandlæge, Hjørring.
 Frijs, Greve F. Krag Jucl Wind, til Lensbaroniet Juellinge.
 Frödin, Otto, Fil. Dr., Antikvarie v. Vitterhets Akademien, Stockholm
 Fürst, Carl M., Prof. v. Universitetet, med. dr., Lund.
 Gad, Oscar, Universitetsboghandler, Cand. phil., Kjøbenhavn.
 Galster, J. G., Underinspektør ved Nationalmuseet.
 Gamst, Chr., Cand. jur., Direktør, Kjøbenhavn.
 Gandil, Vald., Borgmester, Saxkjøbing.
 De la Gardie, R., Greve, Landshöfding, Malmö B. B.
 Gertz, M. C., fh. Professor ved Universitetet, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Gjellerup, F. L., Distriktslæge, Kjøbenhavn.
 Gjessing, G. A., fh. Rektor, Lysaker ved Kristiania B. B.
 Graae, Christian, Pastor, Karrebæk.
 Grandjean, P. B., Registrator i Rigsarkivet, Kjøbenhavn.
 Grieg, Sigurd, Amanuensis ved Oldsagsamlingen, Kristiania.
 Groes-Petersen, N. C., Grosserer, Kjøbenhavn.
 Groothoﬀ, A., Kammerherre, Sorø.
 Grüner, K., Overretssagfører, Kjøbenhavn.
 Grønbech, H. E., Adjunkt, Rønne.
 Grönlund, Martin, Stabslæge, Vedbæk.
 Grönwall, K. A., Dr. phil., Statsgeolog, Lund.
 Gudmundsson, V., Docent, Dr. phil., Kjøbenhavn.

- Guildal, Einer, Cand. phil., København.
 Guildal, Joh. G., Fabrikant, København.
 Haase, H., Cand. phil., Birkerød.
 Hagerup, Ejler H., Forlagsboghandler, København.
 Hallström, G., fl. lic., Amanuens v. Vitterhets Akademien, Stockholm.
 Halvorsen, E., Ritmester, Korsør Søbatteri.
 Hammerich, Angul, Professor, Dr. phil., København.
 Hammerich, K. A., Direktør, København.
 Hammerich, Kai Fr., Minist. Expeditionssekretær, København.
 Hammershøi, Svend, Maler, København.
 Hansen, Aksel, Billedhugger, København.
 Hansen, Andreas N., Grosserer, København.
 Hansen, C. M., Billedhugger, København.
 Hansen, C. B. V., Etatsraad, fh. Borgmester, København. B. B.
 Hansen, Fr. C. C., Prof. Anat., Dr. phil., København.
 Hansen, H. H. E., Justitsraad, Apotheker, Hobro.
 Hansen, H. J., Overlærer, Kjøge.
 Hansen, H. N., Genremaler, Fredensborg.
 Hansen, Hannibal C., Overretssagfører, København.
 Hansen, Henning, Architekt, København.
 Hansen, Henning, Architekt, Murmester, København.
 Hansen, K., Bestyrer af Landbrugsmuseet, Lyngby.
 Hansen, N. C. C., Cand. phil., Kommunalærer, Roskilde.
 Hansen, Niels, Billedhugger, Lyngby.
 Hansen, O., Dr. phil., Docent, Skodsborg.
 Hansen, Robert L., Magister, København.
 Hansen, Søren, Politilæge, København.
 Hartmann, Hjalmar, Grosserer, København.
 Harild, C. V., Arkitekt, København.
 Hartz, N., Dr. phil., København.
 Hassel, August, Billedhugger, København.
 Hatt, Gudmund, Dr. phil., Underinspektør ved Nationalmuseet.. B. B.
 Hauberg, A., Rektor, København.
 Hauberg, G., Kgl. Skovrider, Tokekjøb.
 Hauberg, P., Inspektør ved Nationalmuseet.
 Haugsted, Ejler, Bibliothekar, Cand. mag., Aarhus.
 Hecksher, Chr., Generalkonsul, København.
 Hedemann, C. E., Oberst, København.
 Heering, Chr., Cand. polit., København.
 Heering, P. N., Grosserer, København.
 Heise, Carl, Brygger, Helsingør.
 Helper, V., Direktør v. Statsbanerne, København.
 Henning, Iver Persson, Direktør, Helsingborg.
 Hennings, Poul, Overretssagfører, København.

- Henrichsen, M., Dekorationsmaler, København.
 Hermansen, C., Kaptajn, Architekt, København.
 Hertel, H., Cand. polyt., Sekr. i D. Kgl. d. Landhusholdningsselsk., Kbhvn.
 Hetsch, Stefan, Overretssagfører, København.
 Hjelmqvist, Theodor, Docent ved Universitetet, fil. dr., Lund.
 Hintze, V., Inspektør v. Mineral. Museum, København.
 Hjort, N. B., Afdelingschef, København.
 Hjorth Nielsen, H., Postexpedient, København.
 Hjärne, H. G., f. d. Professor, theol., fil. & jur. dr., Uppsala.
 Hoff-Hansen, H. P., fh. Rektor, København.
 Hofman-Bang, N. E., Hofjægermester, til Hofmansgave.
 Holck, A., Amtsforvalter, Maribo.
 Holck-Colding, Kontorchef, København.
 Hollnagel Jensen, Generalsekretær, København.
 Holm, Chr., Etatsraad, København.
 Holm, G. F., Kommandør, fh. Lødsdirektør, København.
 Holm, P., Kgl. Translatør og Tolk, Aarhus.
 Holm, V. Eilschou, Kommunelæge, København.
 Holm, Vilgo, Kantor, København.
 Holmdal, C., Kontorchef i Finansministeriet, København.
 Holstein, C. F. F. v., Kontorchef i Skattedirektoratet, København.
 Hoppe, Joh., Kammerherre, fh. Amtmand, København.
 Hornemann, G. M., Landsarkivar, København.
 Hvass, H. H., Herredsfoged, Faaborg.
 Høffding, Hans, Mag. scient., København.
 Hørring, Otto, Læge, København.
 Ilsted, P., Figurmaler, København.
 Ingemann, B. S., Architekt, Bolbrohøj, Rungsted.
 Jacobsen, Helge, Direktør, Ny Carlsberg Glyptothek.
 Janse, Otto, Fil. lic., Antikvarie v. Vitterhets Akademien, Stockholm.
 Jensen, A. M., fh. Pastor, København.
 Jensen, Chr. A., Mag. art., Inspektør ved Nationalmuseet.
 Jensen, Chr. A., Grosserer, København.
 Jensen, H. Lønborg, Architekt, København B. B.
 Jensen, Holger, Direktør, Ramlösa.
 Jensen, Theodor, Grosserer, København.
 Jernell, M., fil. kand., Rektor, Lidköping.
 Jespersen, Chr., Proprietær, Tranderupgaard, Skjelskør.
 Jessen, A., Cand. polyt., Statsgeolog.
 Jessen, Knud, Cand. mag., Afdelingsgeolog, København.
 Johansen, K. Friis, Underinspektør v. Nationalmuseet, Dr. phil.
 Johansson, E. A., Fil. kand., Läroverksadjunkt, Kristianstad.
 Johnsson, J. W. S., prakt. Læge, København.
 Jónsson, F., Professor ved Universitetet, Dr. phil., København.

- Jünger, Otto, Ingeniør, Vedbæk.
 Jürgensen, Chr., Professor, Dr. med., København.
 Jørgensen, Chr., Bankbestyrer, Aalborg.
 Jørgensen, P. J., Prof. v. Universitetet, København.
 Jørgensen, O. Kaalund, Cand. mag., København.
 Jørgensen, Thorvald, Kgl. Bygningsinspektør, København.
 Kall, Rolf, Oberstlieutenant i Artilleriet, København.
 Kampmann, Hack, fh. Prof. v. Kunstakademiet, København.
 Kannik, E. P., Postexpedient, Charlottenlund.
 Kemner, G. Sture, Disponent, Ystad.
 Kerrn, H. C., Kontorchef, København B. B.
 Kjellmark, Knut, Fil. dr., Folkskoleinspektör, Växjö.
 Kier, Chr., Overretssagfører, Svejbæk.
 Kjær, H. A., Cand. mag., Inspektør v. Nationalmuscet.
 Klercker, John af, Dr. phil., København.
 Knudsen, Gunnar, Cand. mag., København.
 Knudsen, Joh., Cand. mag., København.
 Knudsen, K. A., Gymnastikinspektør, Cand. theol., København.
 Knudsen, Ludvig, Professor, Architekt, København.
 Knudsen, M., Stabslæge, København.
 Knuth, Kammerherre, Greve H. M., København.
 Kock, A., fh. Professor, fil. dr., Lund.
 Kongstad, Kristian, Kunstmaler, Fredensborg.
 Konow, H. H. J. H., Kammerjunker, Klampenborg.
 Koppel, H., Forlagsboghandler, København.
 Koren, Kr., Riksarkivar, Kristiania.
 Krag, R., Kammerherre, København.
 Krak, Ove, Læge, Udgiver af Veiviseren, København.
 Krarup, Alfred, Bibliothekar, København.
 Kretz, Fr., Bureauchef v. Rigsdagen, København.
 Kristensen, Frode, Lærer, Tørring.
 Kristensen, Martin, fh. Seminarieførstander, Gjedved.
 Købke, P., fh. Kontorchef i Magistraten.
 La Cour, L. F. B., Cand. mag., Akademifuldmægtig, Sorø.
 La Cour, Vilh. Barfod, Cand. mag., Birkerød.
 Lagerqvist, G. R., Grosshandlare, Stockholm.
 Langballe, P., Cand. mag., Adjunkt, Charlottenlund.
 Lange, Eyvind de, Konservator, Stavanger.
 Lange, H. O., Overbibliothekar ved Kgl. Bibl., København.
 Larsen, Alfred, Kunstmaler, København.
 Larsen, H. Chr., Vice-Skoleinspektør, Cand. phil., København.
 Larsen, Knud, Architekt, Slagelse.
 Larsen, Knud, Maler, København.
 Larsen, S., Dr. phil., Overbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.

Larsen, Svend, Postmester, Taastrup.
 Larsson, H. E., fil. cand., Forstander f. Museet, Malmø.
 Larsson, L., Lektor, fil. dr., Växjö.
 Lauridsen, P., fh. Skoleinspektør, Kjøbenhavn.
 Laursen, L., Arkivar i Rigsarkivet.
 Leffland, A. O., Architekt, Kjøbenhavn.
 Leth, Stensen de, C. L. A., Hofjægermester, til Høirils.
 Levy, Fred. L., Architekt, Kjøbenhavn.
 Liisberg, H. C. Bering, Inspektør ved Rosenberg.
 Lohmann, C. F., Vekselmægler, Kjøbenhavn.
 Lorenzen, M., Mag. art., Ny Holte.
 Lorenzen, V., Cand. mag., Kjøbenhavn.
 Lund, C. C., Theatermaler, Kjøbenhavn.
 Lund, J. C., Oberstlieutenant, Kjøbenhavn.
 Lund, M., Cand. phil., Assistent, Kjøbenhavn.
 Lund, O., Kjøbmand, Kallundborg.
 Lundbye, C. P. C., Skoleinspektør, Mag. art., Kjøbenhavn.
 Lundbye, J. Th., Professor ved polyteknisk Lærestanstalt, Kbh. B. B.
 Lunn, Chr., Kaptajn i Artilleriet, Ringsted.
 Lunn, Knud, Reservelæge, Kjøbenhavn.
 Lunn, Sigismund, Godseier, Knabstrup.
 Lybecker, J. L., Forlagsboghandler, Kjøbenhavn.
 Lynge, Herman, Boghandler, Kjøbenhavn.
 Löffler, L. Fr., fh. Professor, fil. dr., Djursholm.
 Lønberg, J., Ingeniør, Cand. polyt., Kjøbenhavn.
 Løber, J., Cand. theol., Skoleinspektør, Kjøbenhavn.
 Løwener, Aage, Ingeniør, Kjøbenhavn.
 Maar, Vilh., Professor ved Universitetet, Kjøbenhavn.
 Mackeprang, Dr. phil., Direktør ved Nationalmuseet.
 Madsen, H., fh. Politi-Inspektør, Kjøbenhavn.
 Madsen, V., Dr. phil., Direktør ved Geolog. Rigsinstitut.
 Madsen, V., Underbibliothekar v. Kgl. Bibliothek, Kjøbenhavn.
 Magdahl-Nielsen, Kgl. Bygningsinspektør, Kjøbenhavn.
 Mailand, Carl, Læge, Kjøbenhavn.
 Malmström, Oscar, fil. dr., Lektor, Helsingborg.
 Mathiassen, Therkel, Cand. mag., Adjunkt, Viborg.
 Mathiesen, Aage, Architekt, Kjøbenhavn.
 Matthiessen, Hugo, Underinspektør v. Nationalmuseet, Mag. art.
 Meldahl, K. G., Skibsbygnings-Direktør, Fredriksstad B. B.
 Melsted, Bogi Th., Mag. art., Kjøbenhavn.
 Meyer, R., Mag. art., Bibliothekar, Kjøbenhavn.
 Meyer, S. O. R., Oberst i Artilleriet, Kjøbenhavn.
 Michelsen, C., Kgl. Hofjuveler, Kjøbenhavn.
 Mikkelsen, Apotheker, Odense.

- Milthers, V., Cand. polyt., Statsgeolog, København.
 Moltesen, L., Dr. phil., Folketingsmand, Charlottenlund.
 Moltke, Eiler, Greve, til Basnæs, Skjelskør.
 Montelius, O., Professor, f. d. Riksantikvarie, fil. dr., Stockholm.
 Moresco, Carl, Grosserer, København.
 Mourier, Alfred, Forpagter, Teglværksgaard.
 Munthe af Morgenstjerne, B. v., Prof., Dr. jur., Kristiania.
 Munthe af Morgenstjerne, O. v., Kmjk., Fuldm. i Hypothekbanken.
 Müller, P. E., Fuldmægtig i Magistraten, København.
 Müller, P. E., Kmhr., fh. Overførster, Dr. phil., København.
 Müller, Sophus, Dr. phil., Direktør ved Nationalmuseet.
 Müller, Sven, Reservelæge, København.
 Møller, Erik, Cand. mag., København.
 Møller, Helge B., Architekt, København.
 Møller, J. S., Kredslæge, Kalundborg.
 Møllmann, C. C., Malermester, København.
 Nannestad, Godsforvalter, Lindholm.
 Neergaard, Carl, Inspektør ved Nationalmuseet.
 Neergaard, F., Cand. jur., Gunderslevholm.
 Neergaard, P. J. de, Apotheker, Odense.
 Nielsen, H. A., Professor, Dr. med., København.
 Nielsen, N. Th., Direktør, Hjørring..... B. B.
 Nordin, P. F. S., Rektor, Vänersborg.
 Nordman, C. A., fil. dr., Helsingfors..... B. B.
 Nordmann, V., Statsgeolog, Dr. phil., København.
 Noreen, A. G., Professor, fil. dr., Uppsala.
 Norgaard, A. H. V., Kaptain, Landinspektør, København.
 Nyrop, Kr., Professor ved Universitetet, Dr. phil., København.
 Nyrop, M., Architekt, fh. Professor ved Kunstakademiet.
 Nystrom, E., Dr. phil., Underarkivar, København.
 Nøkkentved, Overretssagfører, Frederikssund.
 Nørlund, P., Mag. art., Underinspektør ved Nationalmuseet, København.
 Oksen, E., Provst, Herfølge.
 Olesen, A., Sagfører, Nørre Sundby.
 Olrik, H., Professor, Dr. phil., København.
 Olrik, J., Inspektør ved Dansk Folkemuseum, København.
 Olsen, Johannes, Inspektør ved Svendborg Amts Museum.
 Olsen, F. J. J., Overpostkontrolør, København.
 Olsen, Magnus, Prof. v. Universitetet, Kristiania.
 Olsen, O., Kredslæge, Maribo.
 Oppermann, Th., fh. Inspektør ved Ny Carlsberg Glyptothek.
 Oxholm, W. H. Th., Stiftamtmand, Nykjøbing F.
 Pedersen, Thorvald, Fabrikant, København.
 Petersen, A. Erhardt, Architekt. København B. B.

- Petersen, Albert**, Maskinkonstruktør, Tegner ved Statsbanerne, Kjøbenhavn.
Petersen, Axel, Overretsassessor, Kjøbenhavn.
Petersen, C. G. J., Dr. phil., Forstander for Biologisk Station.
Petersen, Carl Sophus, Bibliothekar ved Kgl. Bibliothek, Kjøbenhavn.
Petersen, Jan, Amanuensis ved Oldsagsamlingen, Kristiania.
Petersen, Knud, Arkitekt, Odense.
Petersen, Sigwart, Amanuensis v. Universitetsbiblioth., Kristiania.
Petersen, Th., Museumsbestyrer, Trondhjem.
Petersen, Vilh., Kgl. Bygningsinspektør, Odense.
Petersens, C. af, Univ.-Bibliothekarie, fil. dr., Lund.
Philipsen, G., Raadsformand, Cand. jur., Kjøbenhavn.
Poulsen, Sven, Redaktør, Cand. jur., Kjøbenhavn.
Poulsen, V. B., fh Møntmester, Kjøbenhavn.
Prip, L., fhv. Sognepræst, Ballerup.
Prytz, E., Oberst, Kjøbenhavn.
Pürschel, Vilhelm, Overretssagfører, Kjøbenhavn.
Quennerstedt, A., f. d. Prof. zool., fil. dr., Lund B. B.
Qvist-Pedersen, A., Sagfører, Kjøbenhavn.
Raben, Th. A., Direktør ved Statsbanerne.
Raben-Levetzau, Lehnsgreve F. C. O., til Christiansholm.
Raedel, S., Oberstlieutenant, Kjøbenhavn.
Rasmussen, H., Lieutenant, Skolebestyrer, Odense.
Rasmussen, J. P., Læge, Faxe.
Ravn, Edv., Overlæge, Dr. med., Kjøbenhavn.
Reedtz-Thott, Baron K. T. T. O., Geh. Konferentsraad, til Gaunø.
Reimer, Viggo, Bankdirektør, Nakskov.
Reitzel, Poul, Fuldmægtig, Kjøbenhavn.
Repsdorph, H., Overretssagfører, Kjøbenhavn.
Reventlow, C. E., Lehnsgreve, til Christianssæde og Brahetrolleborg. B. B.
Ricard, Chr., Herredsfoged, Roskilde.
Ridiger, Parmo, fh. Kontorchef i Marineministeriet.
Riis, H. Chr., Lærer ved Kjøbmandsskolen, Kjøbenhavn.
Riise, Fred., Cand. phil., Kjøbenhavn.
Roos, C., Mag. art., Underbibliothekar ved Kgl. Bibliothek.
Rosenberg, G., Konservator v. Nationalmuseet, Kjøbenhavn.
Rosenkrantz, F. J. V. C., Hofjægermester, Baron, til Liselund.
Rosenkrantz, Lensbaron H. C. O., til Rosenholm.
Rothe, E., Figurmaler, Kjøbenhavn.
Rydbeck, O., Prof., fil. dr., Forstander f. Hist. Museet, Lund.
Røepstorff, A. S., Herredsfoged, Odense.
Rørdam, Erling, Cand. mag., Kjøbenhavn.
Rørdam, Kr., Prof., Dr. phil., Kjøbenhavn.
Salin, Bernhard, Riksantikvarie, fil. dr., Stockholm.
Salomonsen, C. J., Prof. v. Universitetet, Dr. med.

- Sandvad, Holger, Magister, Kjøbenhavn.
 Sarauw, G., fl. lic., Intendent ved Museet i Göteborg.
 Saxild, P. C., Amtmand, Holbæk.
 Schetelig, Haakon, Prof., Dr., Bergen.
 Schiøtt, Fr., Cand. polit. Arkitekturhistoriker, Kjøbenhavn.
 Schmidt, Vald., Prof., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Schmidth, Chr., Kriminalretsassessor, Kjøbenhavn.
 Schnittger, Bror, Antikvarie, Docent, fil. dr., Stockholm.
 Schou, H. H., Direktør, Frederiksberg..... B. B.
 Schou, V., Ingeniør, Antvorskov..... B. B.
 Schultz, J., Billedhugger, fh. Professor ved Kunstakademiet.
 Schultz, Sigurd, Stud. mag., Kjøbenhavn.
 Secher, J. L., Tandlæge, Kjøbenhavn.
 Seemann, C. J., Murmester, Kjøbenhavn.
 Sehested, Hannibal, Kammerherre, til Broholm.
 Seidelin, Andr., Direktør ved Rigshospitalet.
 Seligmann, J. E. V., Civilingeniør, Horsens.
 Severinsen, P., Sognepræst, Bringstrup.
 Sibbernson, A. E., Apotheker, Vester Skjerninge.
 Simmelkjær, W., Fabrikant, Kjøbenhavn.
 Smidt, C. M., Architekt, Cand. phil., Lyngby.
 Smith, Otto, Premierlieutenant, Kjøbenhavn.
 Snorrason, Egil, Cand. jur., Kjøbenhavn.
 Sommer, F. C. V., Kontorschef, Kjøbenhavn.
 Sponneck, Greve G. L., Kaptain, Kjøbenhavn.
 Sprinchorn, Karl, Rector scholæ, Dr. phil., Malmø.
 Steensby, H. P., Prof. v. Universitetet, Dr. phil., Kjøbenhavn ... B. B.
 Steenstrup, J., fh. Professor ved Universitetet, Dr. jur. & phil.
 Stemann, v., Kammerherre, Stiftamtmand, Ribe.
 Stein, Joh., Høiesteretssagfører, Kjøbenhavn.
 Stephensen, K., Museumsassistent, Cand. mag., Kjøbenhavn.
 Storck, H. B., Etatsraad, Architekt, Kjøbenhavn.
 Sydow, C. W. v., Docent, fl. dr., Lund.
 Söderwall, K. F., fh. Professor, fl. dr., Lund.
 Sørensen, Alfred, Etatsraad, Kjøbenhavn B. B.
 Tegner, G. E., Underarkivar ved Landsarkivet, Viborg.
 Termansen, C. N., fh. Kjøbmand, Ribe.
 Thejll, Knud, Skolebestyrer, Kjøbenhavn.
 Thierry, Aug., fh. Distriktslæge, Gilleleie.
 Thomsen, Th., Visitator, Kjøbenhavn.
 Thomsen, Thomas, Inspektør ved Nationalmuseet.
 Thomsen, V., Hs. Exc., fh. Professor v. Universitetet, Dr. phil., Kbh.
 Thomsen, Vilhelm, Kontorchef, Kjøbenhavn.

- Thorup, Viggo, Kriminalretsassessor, København.
 Tillisch, Henry, Ingeniør, Riss Skov, Aarhus..... B. B.
 Tolstrup, F. L., Palaisforvalter, København.
 Troedsson, A. T. H., Kgl. Translatør, København.
 Troels-Lund, Professor, Dr. phil., Ordenshistoriograph, København.
 Tryde, E. C., Mag. sc., Rønne B. B.
 Tscherning, M., Professor ved Universitetet, Dr. med., København.
 Tulinius, E. T., Læge, Snertinge.
 Tynell, L. P., Kyrkoherde, Nöbbelöv, Lund.
 Uldall, F., Architekt, Randers.
 Ulrik, Axel, fh. Stadslæge, København.
 Varming, C. N., Architekt, København.
 Vedel, A., Kammerherre, Amtmand, Næstved.
 Vedel, H., fh. Underdirektør ved Orlogsværftet, Charlottenlund.
 Vermehren, Fr., Overlæge, Dr. med., København.
 Vibæk, M. Sørensen, Overlærer, Cand. mag., København.
 Vold, L., Grosserer, København.
 Volqvartz, I. C., Grosserer, København..... B. B.
 Wåhlin, T., Domkyrkoarchitekt, Lund.
 Wad, G. L., Cand. polit., Landsarkivar, Odense.
 Wahlfisk, Joh., Kyrkoherde, theol. dr., Närikes-Kil.
 Wallem, Fr. B., Dr. phil., Amanuensis, Kristiania.
 Wandel, C. F., Viceadmiral i Sæetaten, København.
 Wandel, Ejnar, Grosserer, København.
 Wandel, Oscar, Grosserer, København B. B.
 Wandel, Sigurd, Maler, København.
 Weberg, Oscar, Cand. polyt., Ingeniør, København B. B.
 Weibull, Lauritz, Docent, Arkivar v. Landsarkivet, fl. dr., Lund.
 Weitemeyer, Carl, Direktør, København.
 Weitemeyer, H. S. L., Professor, København.
 Wenck, H., Prof., Architekt, København.
 Wenck, Preben, Cand. phil., København.
 Westergaard, P. B. C., Cand. theol., København.
 Wibling, Karl, Lektor, fl. dr., Ystad.
 Widner, Nils, Pastor, Saltsjöbaden, Stockholm.
 Wimmer, L. F. A., Professor, Dr. phil. & litt., København.
 Winge, Herluf, Vice-Inspector ved Zoologisk Museum, Hellerup. V. B.
 Winther, J., Købmand, Rudkjøbing.
 With, J., Kontorchef ved Københavns Havneforvaltning.
 Worsaae, G., Kammerjunker, Oberstlieutenant, Aalborg.
 Wrangel, E., Professor, fl. dr., Lund.
 Zahle, E., Stud. mag., København.
 Zahlmann, F. C. C., Borgmester, Hillerød B. B.

Zeltner, C. F. T., Palaisforvalter, Architekt, Kjøbenhavn.
 Zerlang, Johan, Sognepræst, Gram.
 Zetterholm, Carl, Stationsinspektør, Förslöf.
 Østergaard, S., Urmager, Nykjøbing M.

*B. Medlemmer udenfor Norden.**

H. K. H. Ernst August, Hertug af Cumberland	B. B.
H. H. Prinds Roland Bonaparte, Paris	B. B.
Abbott, C. C. M., Dr., Trenton, New Jersey	V. B.
Adam, Lucien, anc. Président de chambre à la Cour d'appel, Rennes	V. B.
Anderson, R. B., Prof., Madison, Visc.	B. B.
Anucin, Dmitrij Nikolajevič, Professor ved Universitetet i Moskau	V. B.
Appelgren-Kivalo, H., fil.dr., Direkt. v. Nationalmus., Helsingfors	V. B.
Auden, George A., MA.MD., Birmingham	B. B.
Baye, Baron J. de, Paris	B. B.
Bellucci, G., Professor, Perugia	V. B.
Beltz, Dr., Kustos ved Grossherzogl. Museum, Schwerin	V. B.
Bezenberger, A., Geh. Reg.-Rat, Prof., Dr., Königsberg	V. B.
Bobrinski, A., Comte, Præs. Kais. arch. Komm., St. Petersburg	V. B.
Boer, R. C., Prof. i Germansk Philologi og Sanskrit, Amsterdam	V. B.
Boule, M., Professor ved «Muséum d'hist. natur.», Paris	V. B.
Brabrook, Edward, Sir, Bart., Pres. S. A., London	B. B.
Breuil, H., Abbé, Prof. à l'Université de Fribourg	V. B.
Capellini, G., Professor, Senatore del Regno, Bologna	V. B.
Capitan, Professor ved Ecole d'Anthropologie, Paris	V. B.
Cartailhac, E., Museumsdirektør, Toulouse	V. B.
Chantre, E., Direktør ved Museet i Lyon	V. B.
Chlingensperg-Berg, M. v., München	B. B.
Colini, G. A., Direktør v. Museo preistorico Romano	V. B.
Coutil, Léon, Anc. Président de la Société préhist. franç., Saint Pierre du Vauvray	V. B.
Curle, James, Bibliothekar ved Soc. Antiqu. Scotl., Melrose	B. B.
Dragendorff, H., Prof., Dir. for «Römisch-germanische Komm.»	V. B.
Dupont, E., Dr., Direktør for det naturhist. Mus., Bruxelles	V. B.
Evans, Arthur, J., Keeper of the Ashmolean Museum, Oxford ..	V. B.
Fondouce, P. Cazalis de, Licencié és-Sc. nat., Montpellier	V. B.
Garstang, J., Prof. i Ægyptologi ved Universitetet i Liverpool	V. B.
Gering, H., Geh. Regier.-Rat, Professor i tysk Philologi, Kiel ..	V. B.
Gosselin, Hellier R. H., T. P. for HerFs., Bengo Hall, Hertford	B. B.
Guimet, E., Musée Guimet, Paris.	V. B.

*) V. B.: er ved Bestyrelsen foreslaaet til Medlem. B. B.: har ydet Medlemsbidrag for bestandig.

Götze, A , Prof., Dr. phil., Königl. Museum f. Völkerkunde, Berlin	V. B.
Heger, Frantz , Direktør v. K. K. anthropol.-ethnogr. Museum, Wien	V. B.
Heusler, Andreas , Prof. i tysk Philologi v. Berlins Universitet	V. B.
Huchet, Léon , Advocat, Vannes	B. B.
Johnston, A. W. , Architekt, F. S. A. Scot., London	B. B.
Knorr, Fr. , Dr., Direktør ved Museum vaterl. Altertümer, Kiel .	V. B.
Kossinna, Gustaf , Prof., Dr., Berlin	V. B.
Luschan, von , Geh. Regier.-Rat, Professor, Dr., Berlin	V. B.
Meissner, Rudolf , Prof. i tysk Sprog og Literatur, Bonn	V. B.
Mogk, Eugen , Prof. i Nordgermanske Sprog og Literaturer, Leipzig	V. B.
Morgan, J. de , Directeur gén. de l'Exploration archéol. de la Perse	V. B.
Mortillet, Adrien de , Prof. à l'École d'Anthropologie, Paris ..	V. B.
Munro, Robert , MA., MD., LLD., Elmbank, Scotland	V. B.
Olshausen, Otto , Dr. phil., Berlin.....	V. B.
Orsi, Paolo , Direktør ved Museo Nazionale, Siracusa	V. B.
Petrie, W. M. Flinders , Professor of Egyptology, London	V. B.
Phillpotts, Bertha S. , M.A., Tunbridge Wells, England.....	B. B.
Pigorini, L. , Direktør ved Museo preistorico Romano	V. B.
Poor, Henry W. , New York.....	B. B.
Read, Charles H. , Keeper of brit. antiquities, Brit. Museum....	V. B.
Reinach, S. , Direktør ved Musée de Saint-Germain.....	V. B.
Rivett-Carnac, J. H. , Colonel, F. S. A., Schloss Rothberg, Schweiz	V. B.
Schrader, Otto , Prof. i sammenlignende Sprogforskning, Breslau	V. B.
Schuchhardt, C. , Prof., Dr., Direktør Mus. f. Völkerkunde, Berlin	V. B.
Seeger, Hans , Direktør ved Schlesisches Museum, Breslau.....	V. B.
Sievers, E. , Geh.-Rat, Prof. i tysk Sprog og Literatur, Leipzig	V. B.
Siret, Louis , Ingénieur, Anvers	V. B.
Stais, V. , Direktør ved Nationalmuseet i Athen.....	V. B.
Symons, B. , Professor i tysk Sprog og Literatur, Groningen..	V. B.
Szombathy, Josef , Direktør ved K. K. Hofmuseum, Wien	V. B.
Truhelka, Ciro , Dr., Kustos v. Bosn.-Herceg. Landes-Mus., Sarajevo	V. B.
Tsountas, Ch. , Direktør ved Nationalmuseet i Athen	V. B.
Tylor, Sir E. B. , Professor ved University of Oxford	V. B.
Verneau, René , Prof. ved Museum d'hist. nat., Paris.....	V. B.
Woolsey, T. S. , Prof. ved Yale University, New Haven, Connect.	B. B.

Petersen, N. M., Bidrag til den oldnordiske Literaturs Historie.
1866. 3 Kr.

Physiologus i to islandske bearbejdelser ved Verner Dahlerup. 1889.
(Særtr. af Aarb. f. nord. Oldk.) 2 Kr.

Register til Njála 2. bd. og K. Gíslasons andre afhandlinger. 1896. 1 Kr.

Saga af Tristram ok Isönd samt **Möttuls Saga**. 1878. 6 Kr.

Sturlunga saga i dansk oversættelse ved Kr. Kålund, versene ved
Olaf Hansen. 1.—2. bind. 1904. 12 Kr.

Sturlunga saga, udg. efter håndskrifterne, 1.—2. bd. 1906—11. 20 Kr.

Vestiges d'Asserbo et de Søborg. 1855. 2 Kr.

Breve til og fra C. C. Rafn. Udgivne af B. Grøndal. 1869. 3 Kr 50 Ø.

Følgende Skrifter ere udsolgte:

Antiquariske Annaler. 1—4. B. 1812—27.

Antiquitates Americanae sive Scriptores septentrionales rerum Ante-
Columbiarum in America. 1837. 4.

Fornaldar sögur norðrlanda. 1—3. B. 1829—30.

Fornmanna sögur. 1—12. B. 1825—37.

Færeyinga saga eller **Færøboernes Historie**. Udg. af C. C. Rafn.
1832.

— oder Geschichte der Bewohner der Färøer. Herausgegeben von
C. C. Rafn u. G. C. F. Mohnike. 1833.

Grønlands historiske Mindesmærker. 3 Dele. 1838—45.]

Jahresberichte der Königl. Ges. f. nord. Alterthumskunde. 1837—42.

Islendinga sögur. 1—2 B. 1829—30.

— — 1—2. B. 1843—47.

Kongehøiene i Jellinge. Af J. Kornerup. 1875. Fol. (Ikke i Bog-
handelen.)

Krákumál sive **Epicedium Ragnaris Lodbroci**. Med dansk, latinsk og
fransk Oversættelse. Udg. af C. C. Rafn. 1826.

Ledetraad til nordisk Oldkyndighed. 1836.

Nordiske Fortids-Sagaer, oversatte af C. C. Rafn 3 Bind. 1829—30.

Oldnordiske Sagaer i Oversættelse. 12 Dele. 1826—37.

Petersen, N. M., Historiske Fortællinger om Islændernes Færd
hjemme og ude. 1—4. B. 1839—44.

Scripta historica Islandorum, 1—12. B. 1828—46.

Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed. 2 Dele. 1826—29.

INDHOLD.

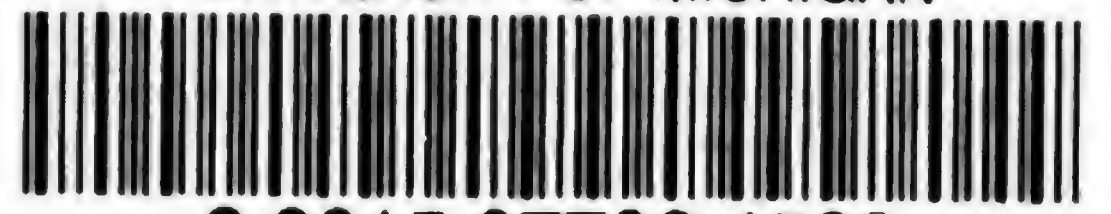
	Side
Danmark og Portugal i det 15. Aarhundrede. Af Sofus Larsen. (Sluttet)	249.

Af dette Tidsskrift udkommer et Hefte hvert Fjerdingaar. Fire Hefter udgjøre et Bind, som koster 4 Kr. Enkelte Hefter sælges ikke.

Bidrag til Tidsskriftet sendes til det Kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Bestyrelse (Nationalmuseet, København).

KURS-
TILÆG
10

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 07706 4502

